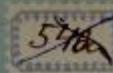

940.2
(417.11) ~~БИЛ~~

25/7/76

СРБИЈА И РУСИЈА

ОД КОЧИНЕ КРАЈИНЕ ДО ОВ. АНДРЕЈЕВСКЕ
СКУПШТИНЕ.

НАПИСАО
НИЛ ПОПОВ.

СВЕЗКА 1.

БЕОГРАД
1870

ДРЖАВНА ШТАМПАРНЯ

СРБИЈА И РУСИЈА

од Кочине Крајине до Св. Андрејевске
Скупштине.

ПАНЕСАО

НИЛ ПОПОВ.

СВЕЗКА

БЕОГРАД,
1870

ДРЕВНА ШТАМПАРНЯ.

ПРЕДГОВОР.

Време од 1804 па до 1858 г. може се сматрати као један завршени историјски период. Овај период колико је нов, толико је и замашан по читаво српство уопште и посебице за кнезевину Србију. Јер све прилике, у којима се ми сада налазимо као народ, као самостално друштво и као грађани, створене су непосредним или посредним утицајем рада и догађаја у овоме периоду. У њему је кључ за разумевање садашњег нашег положаја.

Да ли смо се могли за то време одмахи подаље или ни-
смо могли, да ли су они којима је народ поверио аржавну
управу и који, све шта су радили под изговором у име на-
рода, да ли су довела тако и радили или нису; да ли су они
служили само народној целини или нису; или су неки служили,
з неки нису служили; ко јес, и ко није, — на сва ова тако
важна питања, која се сама намећу свакоме Србину, који ми-
сли, ни један Србин није могао дати поуздан и фактичка пот-
врђен одговор. Једно с тога, што период наше историје, о
којем је овде говор, није налазио толико и таквих испитача,
који би га могли истумачити по *свима* документима, што су о
њему сачувани; који би имали и средства и знања и воље
претурати голему и на многе стране растурену рицу докумен-
тата о догађајима овога времена, о делима *свакојаких* партаја
и засебних лица и о сваковрстним утицајима спољашњим и
унутрашњим, који су посредно или непосредно решавали суд-
бину нашега народа. То што у нас има написано о тој ствари
и што не спада у ред легенада и простих прича, већином је
груби и научно необрађен материјал, из кога се готово ништа
сигурно изводити није могло.

3848

Тај мрак, што тако непредвидљиво покрива догађаје наше нове историје, колико је био користан по властољубиве туђинске удворице и многе саможивце — великаши, у нашој земљи, који су стављали на коцку не само свој сопствени образ и поштење, већ и достојанство и судбину васцелога српства, само да се докопају власти: толико је више био од штете народу и његовој будућности са сваке стране.

Народ, као решавајућа снага, није умео да схвати прави смисао унутрашњих буна и покрета, па је био варан на своју штету.

Унети букињу светlostи у ту помрчину, припомоћи народу да се обавести о приликама, које су га пратиле и које га и до данас прате на путу његовог политичног живота, изнети му слику догађаја и лица, која су радила за време овог свршеног периода, а што је најважније: покренути у народу мисао о потреби, да се боље сам о себи брине, и да своје рачуне са својим владаром на своју законодавној скупштини расправља; да се узда у своју снагу и у своју памет, — ово је једина и права побуда, која нас покрену, да ово велико дело преведемо на наш језик, од кога ево прву свезку предајемо у руке нашим читаоцима.

Београд, 14. Фебр. 1870. год.

И. Срећковић, Ж. Жујовић,
А. Васиљевић, А. Марјановић.

На измаку XIV. века, у две славенске покрајине, сударе се два славенска племена с азијским варварима. Ти судари имали су од судар уплив на судбину та оба славенска народа. Њихова судбина од тих судара била је различна: на Куликовом пољу Руси надбију Татаре, на Косову Турци надбију Србе. Неможе се порећи, да није склоп политичког живота оба народа, у неколико имао утицаја на та оба догађаја. Код Руа — спахила се књажевска власт; код Срба се види супротан појав — распадање краљевине на оделите области, под влашћу засебних деспота, бана и налијк на њих управитеља. То је била лекција, коју је историја очитала свима славенима.

Према постепеном укрепљавању руског племена, под влашћу јаковских владара, српско се племе више и више распадало и подчињавало владарима туђинског порекла. У том времену већи део српских земаља подпадне под турску владу и Србија буде подељена на више саштака (пашалука), који су живили засебним интересима и који су имали засебне унутарње одношење. Највише је самосталности, у овоме обизиру, очувао београдски пашалук, бивши источна покрајина земаља, које су насељавали Срби, али је раније, него-ли друге земље осетио потребу да се ослободи од турскога јарма. Измајре, у XVII. и XVIII. век. овај део Срба налазио је неку помоћ у својој борби с Турцима код суседне Аустрије; по то помагање оснивало се на саможивим рачунима бечког министарства. Одма затим тежње српске сусретну се с политиком руских царева, који су хтели ослободити хришћанске народе на истоку. Док се питавље тицало простог крвављења с Турцима, до тог времена тежње заштитника и заштићеника нису долазиле у сукоб између себе. Па победоци Турака нису ни познавали унутрашње стање својих једноцлененика, нису сасвим познавали местне интересе, нити стање партаја.

У маленој Србији вазда је била развијена власт народна, која се остваравала у народној скупштини; у пројланку (међу време) од Бечког конгреса до Једренског мира, у њој се развије власт књажевска, ослањајући се на народну вољу. Али руска дипломатија помогне Порти, те оснажи власт великашку и готово ушишти књажеву власт уставом од 1839. год. по коме преће законодавна власт у руке совету од 17. лица, а би одузета од књаза и народа. Одавде се одочеке жеистоке партајске борбе у Србији; власт је књажева савим клонула, значај народа пропао. У таквом стању ствари Турска изнова попови свој утицај у српске послове, а суседна Аустрија у ствари избриса утицај руски, који јој је био припознат дипломатном. К овој жеистој погрешци, придружи се још опшића, која промени читаву руску политику на Истоку. До бечког конгреса, па и до једренскога мира, Русија је тежила да прогони Турке из Европе и да ослободи хришћане; али огромне користи, што спадају у круг источног питања и ћелео стање према Француској и Инглеској намами је те промени своју тежију: Кад Француска почне уздавати Мисир на Истоку, који би заменио Турску, Русија с Инглеском (којој је био опасан узлив Француске на Истоку), не само да одбрани султана од мисирског паше, већ изштокар подврже Мисир султану, старајући се да очува целину турске царевине. Таква се погрешка д догодила и у време Кримског рата. Хришћански народи у турскоме царству, нису могли да учествују у рату и Русија би усамљена. Али је заслуга Русије према Србији у овоме: Русија је одбранила Србију, да је не прогута Аустрија, која је много опаснија по Србију, него ли Турска; Русија је прекинула ланац оних дипломатских традиција, по којима се држала Аустрија за наследницу султанову на балканском полуострву.

Сада, кад се Србија налази под општем заштитом свију европских држава, кад је кримски рат, — изван сваке сумње, — показао погрешност и трањавост надања, која су принудила Русију да помогне Турској у борби с Мисиром; кад је српска народна скупштина признала да устав од 1839. год. неваља; кад је законодавна власт прешла књазу и народу, а совет задржао само саветујући глас, и кад

се заводи одговорност министарска, — сада, велимо, историја руског заштићавања Србије, може бити предмет ладнокрвиог проматрања. Људи нашега доба, одељени од прећашњег мешава руске дипломатије у српске послове толиким великим догађајима, који су поднудио промену одношаје из спрам Истока, вазда имају потребу да познаду оне погрешке, које су учињене у прећашња времена. Ове погрешке не могу имати утицаја на праведну оцену оних стварних услуга, које је учишила Русија ослобођавајућо се Србији.

За Русе је — питање о бићу Србије важно с тога, што је шњоме чврсто везана судбина свују јужних славена, а тиме — и источно питање. Оно т. ј. источно питање обухвата икончтво српских и местних питања. Само са пажљивим праћењем тих местних интереса може бити решено и главно питање. Источно питање преко мере велико само по себи, може прогутати најодважнију, највећу снагу, ако се буде сматрало у општем обзиру. Везивати судбину Сирије са судбином Србије, Мисира — са судбином румунске кнежевине, Херцеговине — са судбином Каандије, то би значило забадава трошити своја ушињања околи немогуће ствари. Међу тим до Кримског рата такво ујединавање свију местних интереса у облику једног источног питања, било је у велико у обичају. Кримски рат показао је сву погрешност таквога гледишта; и пре, него-ли што да се човек пушта у машту ослобођења читавог истока, пожељимо савршеног ослобођења Србије, о важности чега је још 1804. год. митрополит аустријских Срба — Стратимировић — говорио ово: „таковое понятие о воззванији новаго славяно-србскаго государства толь (тако) живо представљає моему уму и сердицу, толь полезно за Российскій императорскій домъ, толь славно за весь (сав) славянскій родъ, что (да) никаковый, хотя (презда) и величайший трудъ, ни какое, хотя величайшее, иждивеніе не можетъ быть превелико о пріобрѣтеніи того; но всякъ истинный истинаго славянскаго рода и ревности Россіанъ и своего государя искреній любителъ, о осуществлованіи (остварену) того со всѣми силами подвизати бы ся умъль. Которое осуществлование (остваренъ) аще и когда, то въ начињаниемъ времени, не невозможно быти видитсѧ“.

На тај начин, намера је ове књиге не само да упозна читаоце с радњом европске дипломатије у српском штитању, већ и са унутрашњим животом српске кнежевине. У историји кнежевине, унутрашње живљење готово није могуће оделити од спољних одношаја. Али једно, што се ови догађаји пису десили давним давно, а друго немогући имати у рукама сав материјал, морам се одрећи те намере — да напишем потпуну историју српске кнежевине. Остварити овај задатак — дужност је српских историка. У данашње време радња српског ученог друштва окренута је на прошавшу судбину српског народа. Али за то руски писац има једно преимућство над српским: није везан ни су чим са интересима ове или оне унутрашње партије у Србији; он може слободно описивати њихну борбу, може мирно гледати на њихова дела. На српском језику још нема историјске књиге, која би обухватала читаву историју српске кнежевине од устанка карађорђевог до потоњег времена, али је могуће наћи много чланака и посебних књига о овоме или оноже штитању, из овога доба. Но једине српске књижевности не би било доста, да се подпуну позна историја Србије да-нашијега столећа. Ову жану много попуњава живо историјско казивање у српском народу и, могућност не само говорити са раденицима српским кроз потоњих десетину година, већ наћи у њима рукама огроман рукописни материјал. Писац ових редова имао је прилику користовати се не само показивањем, већ и преписивањем мемоара и другим белешкама Срба из Аустрије и саме кнежевине, за време свога бављења у српским земљама 1864. год. Благодарећи живима, за њина користна учења и казивања, писац је дужан овде рећи добру реч о икојном Јовану Хацићу (у књиж. Милош Светић), који је писао грађанске и казнене законе за Србију и Лазара Арсенијевића (Баталаку), који је кроз сву свој живот искупао историјску грађу о догађајима, у којима је био или сам раденик или очевидац. Писац се нада, да ће његово дело изазвати у српској књижевности потребу, да се његова књига попуни и поправи.

Москва, Јулија 5. год. 1869.

Нил Попов.

ГЛАВА I.

Срби пре руског меџана.

Немачки историци, који су изучавали ратовање хришћанске Европе с Туџима, у југонишчним њихним земљама, веле, да је запад био немоћан, па је корак по корак уступао турском нападању у XVI. и XVII. веку. У исто време, ови исти писци, приписују срећан обрт у овој борби, утицају у ње северне Европе. (¹) И доиста, суделовању славенскога света у овој борби, Европа врло много мора да је благадарила овим победама, које су задобијене над Туџима на измаку XVII. века; оне су удариле темељ пропадању турског господаревза над хришћанством. Јан Собјејски је код Беча 2. (12.) Сент. 1683. год. у корен надбискуп великог везира. Овај је пораз обртна тачка у историји турских нападања на средредину Европу. Аустрија стојећи у свези с Русијом и Пољском, и располажући свом снагом својих славенских племена, прогна Турке из земља средње-дунавских. Но карловачком миру она заузела опим местима, где Драва, Тиса и Сава утичу у Дунав. Та су места важна у војничком обзиру. Ослобођење ових земаља дошло је Аустрији небројене користи. Аустрија одочевши нападати на Турке први пут ступи у непосредан додир са Србима, који су били већ давно подвргнути под турску владу. Дипломатски аустријски агенти почну подбадати Србе против турске владе. Аустријски двор изнесе на видик човека, окоју ког би се могли искупити Срби, (— потомка српских деспота, који је имао имање у јужној Мађарској и Ердељу —) Ђурђа Бранковића. Истине, његов је брат, православни митрополит ердељски, Сава II., познат са свога путовања у Русију ради писанице; због цлетака протестантски, изгубио је свој чин, уапшен и доцније погубљен. (²) Но Аустрија није ни мислила о личним користима Бранковића. Ова је гледала у Ђурђу оруђе, којим ће да призами себи српски народ. Посланик цара Леополда I. код султанског двора, Кинциберг обећа хришћанима у Турској, аустријску помоћ, те да поврате своју пређашњу слободу. Кад се пејски патријар Максим, враћао из Јерусалима он му исказаје ту мисао у Једрену. Надајући се да ће успети, и уздајући се у помоћ аустријске војске, која је била прешла

преко Дунава, Максим венча и мирана Ђурђа Бранковића за српског деспота, где је био Кинцберг и српске старешине. Од тога доба Ђ. Бранковић ступи у савезу с аустријанцима; путовао је у Беч и ћесар га бечки призна за деспота Херцеговине, Босне, Србије и јужнога краја Ваната; за тим добије титулу грађа њемачке царевине. Бранковић се удружи с новим пењским патријаром Арсенијем III Чарнојевићем. Аустријски ћесар преко Бранковића призвао Арсенија, да се пресели са Србима у Маџарску. Изда се позив на све хришћане у Турској и буду позвани да признаду ћесара за свога господара, али да им се не дира у веру, да слободно избирају војводу, да чувају своје народне обичаје у пословима унутрашње управе, и да ће плаћати малене данке. Да се тај позив оствари, старао се Ђурђе Бранковић и употребио је све што је могао само да се то изврши.

Али тек што се Арсеније III пресели у Аустрију и заједно с њиме 37.000 српских породица и остави Албанију и Стару Србију, бечка влада ухвати Ђурђа Бранковића и ухапси у град Егар. Ту је он проживио до своје смрти, више од двадесет година, и ако је за њега неколико пута молио српски патријар, цара Леонолда I, па необзирући се ни на то, што је за Бранковића молио и руски цар Петар велики.⁽³⁾ Па ћа ни дипломе, по којима се Срби преселили преко Дунава, аустријска влада није никада тачно испунила. У дипломама пише: а) да Срби стоје под неисредном управом ћесара, и да нису подчињени комитатским властима нити снахијама; б) да имају своју унутрашњу управу по старинским својим правима и обичајима, г) њима је обећано, да сами себи бирају војводу и патријара, ујемчена им је подцудна слобода вере и црквенски православни обреди.⁽⁴⁾ Не гледећи на ово, Срби нису никада добили свога војводу. Право давље вели Бартенштајн, учитељ Јосифа II. да аустријска влада није давала Србима да имају свога војводу с тога, што је много лакше било отети светску власт од свеитеног лица, него-ли од војводе, који је могао имати велику војску Српску. С тога патријар је назован митрополитом па још и архијепископом.⁽⁵⁾ Не могу се пребронити војничке услуге Срба и Хрвата, које су учинили аустријском двору у XVIII. и XIX. в. Треба се само опоменути, да је ћесар читаву полопину српскога народа преокренуо у вечите солдате — граничаре. Ова илемена необично срчана, јуначна, мало су марила да живе спокојно, па су Срби и Хрвати радо ишли свуда, куд су их год слали бечки владари.⁽⁶⁾

Како је опустила Стара Србија, добије велику важност Београд и ове брдовите земље на југ од Београда. Број се одличне и онт ратовање с Турском. И ово ратовање једва-ли није било најуспешније благодаје војничком ћеницу Јевђенија Савојског. Рат се сирши по-

жареначким миром, по коме Аустрија добије Београд и један део земља данашње српске кнежевине. Београдски митрополит Мојсије Петровић постао је владика српски с обе стране Дунава. То ујединење Срба аустријских са прекодунавским, узбуди у њима велика падања и даде им приливу, да најопштије тужаче дате им дипломе. Кесарова пак влада и маџарски великаши, не само да не изврши своја обећања, како је угођено, него још па силу почну Србе да унијате. Маџарски државни палатин грађ Надлаки, који је — вели Бартенштајн — страховито мрзно и презирао српски народ, свакојако је помагао да се шири унија. Срби су били спремни, да се врате патраг, па да одпочну ратовање са маџарским и аустријским управницима. Бечка влада заповеди Мојсију Петровићу, да Србима растумачи у особитој својој посланици важност диплома, али онако како их схваћа аустријска влада. Митрополит се одређе да тумачи народу жеље аустријске. Срби банађани побуне се. Али у то доба онет се одличне ратовање, Аустрије с Турском. Аустријанци се осрамоте на мегдану. Између осталих узрока, што су аустријани у овоме рату претрили недаљу, један је узрок био тај, што су Срби били равнодушни наспрам аустријског војеваша. У битки код Гроцке, Срби подведе аустријанце, те их надбију Турци.⁽⁷⁾ Они изгубе Београд и све земље преко Дунава. Аустрија као уздрарје добије у томе, што се пресели Пењски патријар Арсеније IV.; но он није могао одмамити много Срба у Аустрију. Ова је сеоба знатна с тога, што се уништи српска јерархија у Пећи: она пређе у руке цариградских Грка. Међу тим Београд добијаше још већу и већу важност у очима Срба, који су остали под Турцима. Њих већ више нису могли премамљавати аустријска обећања у јужну Маџарску. Јер у Маџарској Срби буду подчињени маџарским законима; њихне земље буду подељене на комитате и готово свуда буде заведена маџарска управа. Код таквих погодба не само да није могуће било очекивати, да искрену нови досељеници с балканског подуострва, већ и прешањи насељеници у великом броју оду у јужну Русију, где склоне војничку насељбину, која се дуго називала Нова Србија.⁽⁸⁾

Пре или после морало се свакојако појавити супарништво између Аустрије и Русије, око заштићавања Срба, с којима је одавно била Русија у саобраћају, па није ни крила од Аустрије своје расположење према њима. Тако, говорио је посланик Бориса Гудунова Атанасије Владисав још 1599. г. ћесару Рудольфу, да његов цар лично хоће да ратује са султаном, који влада хришћанским народима: Бугарима, Србима, Босњацима и т. д. Богдан Хмељници говорио је, да хоће да се бори са султаном у сајузу с Владисавом, Србима и другим подајницима

портиним, који га непрестано зову. Московскому резиденту, у Польској, Ташкину, говорио је 1673. год. крунски подканцелар: „Хришћански народи, што живе окоју Дунава: Власи, Срби, Молдавци, Славени, само кад чују, да се царска војска удржала с Польском, одма ће да пристапу уз њих, нарочито уз војску цареву“. Петар велики правце ступи у саобраћај са Славенима у Турској и заштићавају је Србе аустријске. За владе парије Аве, Теофан Прокоповић радио је на томе, да утеши православне Србе у Аустрији и описивају је користи, које би имала Русија од њих, да их прими под своју заштиту. Ратовање Катарине II. с Турцима прослави силу руског оружја на читавом балканском полуострву. Напредак Шћепана Малог код Црногорца и Херцеговца, који се издавао да је руски пар Петар III. могуће је појмити само онда, кад се ономенемо уснеша руског ратовања против Турске. Сама Аустрија договарала се с Русијом о привременој и школској управи Срба, под којима је владала. Српски насељеници у Русији обдружавали су свезу са својом браћом окоју Дунава. (*)

Нису овако гледали западњаци на мешање Аустрије и Русије у послове хришћана у Турској. Цела је истина, да је у друштвеном мишљењу владала мисао, да европске државе, које су подједнако изображене, склоне ошти сајуз, те да сложно устану против старог непријатеља хришћанског, да мухамедовије све више и више стешњавају, те да их претерају из Европе у Азију одлеи су и дошли. Али се ова надања неостваре. Нису помогла казињања путника по истоку XVIII. века, као што нису вајдила казињања њихних предходника, да хришћани страдају под турском управом, да су непријатељи напретка и свакога прогреса „ислам“ и азијско варварство, па да је Турска у доцније доба значајно малакала. Нашта то није помогло. Европски владаоци не могоје склонити ошти свети сајуз (као што је то било пређе) да претерају Турке из Европе. (**) Малакала Турска већ јој није била ни најмање опасна. Друго штитање постане необично важно за европску дипломатију, а на име: какве државе могу понићи и постати на развалинама турске царевине, чије ће бити сајузнице и који ће од суседних владаљаца наследити од ње већи део земаља? Француски краљ Луј XIV. први од европских владара ступи у сајуз с турским султаном и по његовом настојању царевина отмановића мало по мало поче се увлачити у скуп европских држава. Кад Русија објави рат турцима, сило се узкомеша западна дипломатија. Исто тако кад је Катарина II. одпочела прво ратовање с турцима: Аустрија, Француска, Холандска, Данија, Шведска, Папуљска и Мљетачка обећаше султану потпуни неутралитет од њихове стране. Бојећи се уснеша

руског оружја, Француска почне слати повчану помоћ султану; Аустрија и Прусија прибегоше дипломатском мешању изговарају се, да то чине због европске равнотеже и што треба очувати државу султану. У осталом, политичари и новинари прошлог века, нису никада другчије зборили, него да ће Аустрија наследити хришћанске земље турске царевине. Још у фантастичком плану Аљберонија, Аустрији је била назначена: Влашка, Србија и Босна. У Ђерманији су онда многи тврдо веровали, да ће наследници Карла V. размакнути границе ђерманске царевине па југоисток до црнога и мраморнога мора. (¹¹) Сами Хабзбурговци узму у своју „титулу“ имена турских северних земаља, па је тако написана њихова титула и у прагматичној санкцији, која је најзначајније дело политичке радње ондашњег земана. На свршетку XVIII. в. у европској књижевности било је као обична ствар, да ће Аустрија увлачећи се мало по мало у источне послове, пре или после наследити од турског султана његове хришћанске земље. (¹²)

Али судбина народа балканског полуострва удари другим путем. Није било суђено да се оствари како страхопање европских политичара, да ће Русија прогутати славенске земље, тако ни властољубиви умишљаји аустријски, да докона северне земље балканског полуострва. Ако Турска и није задржала под својом управом оне земље, које је добила по Карловачком миру, и опет отешаве се од ње земље нису ушаје у склон суседних држава, него оне које аустријски цареви уврстише у своју титулу, извјешавајући самосталност. Узрок ове самосталности није била западна Европа иницијатива Аустрија, већ Русија. Источна политика Катарине II. намамљена чувеним грчким планом, морала је настти на добро земљиште, не само у архиепископском, него и у дунавским земљама. Непрекидне победе руске над Турцима, за владе Катарине II. знатна малакалост Турске, што се није могло скрити, многобројни переди у њезином управљању, непрестана комешања у Цариграду и буне у војсци, морале су имати снажног утицаја на Србе у турској царевини. Па кад су се Срби преуми, да одочну нов живот, па то су их приморавали како скровашаја ратови аустријски с Турском, тако у неку руку и боље живљење њихових супародника, који су се преселили преко Дунава с патријарима Арсенијем III. и IV. Али користољубива политика аустријска одбије од себе прекодунавске Србе и примора их да упру ноглед на једноперију и сунлемену Русију. Негледећи на то, што су врло мало политичка убеђења била наклоњена осећањима народне узајамности, која су владала на крају прошлог и у почетку данашњег столећа, племенска свеза Срба са Русима није остала без утицаја на судбину данашње српске кнезевине. И ово утицање могло је бити то јаче и

моћије, што је мање политика подозревала јачину народних и племенских осећања. С друге стране, тај утицај тим је био успешнији, што су се тежње српскога народа, (који је хтео да се ослободи), до неке мере подударале са оним изворима, којих се држала руска политика у оно доба, о коме се говори. Манта Катарине II., да обнови стару византиску царевину учини, те је радила, да створи између Турске, Аустрије и Русије, једну самосталну државу, које би владалац био православне вере.⁽¹³⁾ Катарина је разумевала Влашку и Молдавску; али покрет Срба, који се одиочео па измаку прошлог века показаје, да је могуће створити и другу државу с јужне стране Дунава, онако исто самосталну, као што се мислило, да се склони Дачко-Румунска држава на северној страни Дунава. У овом случају, личне користи руске онако су исто јасно показивале да је корисно умешати се у српске послове, као што су такве исте користи приморавале руске владаоце, од времена Петра I., да одрже свој утицај у румунским земљама. Мешање руско у српске послове могло је испасти србији, јер Русија није показивала жељу, да придружи себи како Румунију, тако и Србију, премда је с првом стајала у свези због вере, а с другом је била једне вере и једног племена. Таквог утицаја у своје послове то су већма желили сами Срби с тога, што кад би их заштитила Аустрија, под чијом су владом Срби и Хрвати: онда не би се могло размимоћи, а да не доведе Србе турске царевине у онакву подчињеност, у каквој су били њихови супародици. Политички рачуни и војничко ушињање Русије добије, у овом случају, огромну помоћ у племенским и религијским везама оба народа, како онога, који је зашићавао, тако и онога, који је тежио да се ослободи.

Из чега је поникао српски покрет?

Зна се, да српски народ не живи само у оним земљама, које се сада називају Србија. Становници Босне, Херцеговине, Црногора, по-границних и њима аустријских земаља и тако назване Старе Србије, сви су подједнако Срби и српског су племена. Али је Црногора одавно сасвим слободна, па је и живила својим засебним живљењем; аустријски су Срби подвргнути строгим војничким законима, који су их привезали за Аустрију и Мађарску; у Старој Србији, после одласка патријара, народња снага јако малакије⁽¹⁴⁾; у Босни вера мухамедова придобије себи значајан део становништва и тиме поцепа народ на два пејсијатељска тabora⁽¹⁵⁾. Само у земљама сандака београдског, очува се чистија народна снага и православна вера. Београдски пак пашалук био је покрајина српскога народа, премда му је доцније суђено, да постане кљица политичког преоброжаја српског.

Да то тако буде припомогла је у неколико и сама природа ових земаља. На југ од Дунава, на читавој просторији између Дрине и Тамиока пружа се брдовита земља, која по најлак прелази у велике плавине, обрасле густом, готово педирнутом шумом, због чега је тај део српских земаља и назван Шумадија (од шуме). Само једна велика река, с дубоком долином, просеца тај предео на север, делећи га на две неједнаке половине. То је Морава, која утиче у Дунаво, близу Пожаревца. Читава је земља окићена зеленилом, али не оним зеленилом, које долази од развијене сеоске привреде, већ зеленилом природним, вајнаџијим. Срби су још и дан-данји слабо вични селској привреди; најбољи су им земљорадници дошлици из Бугарске. И дан-данји као и прошлога века, старијац Срби у кнежевини сеје само онолико жита, колико му је потребно, по његовим рачунима, да одржи породицу. Главни извор богатства за ондашње Србе, била је стока: Срби су највише натили свиње. Турци су с прозрењем гледали на ту границу привреде; али устаоци у народу таквом се привредом обогате. Земља је била слабо настапљена. Вароши су изгледале као потурчено насеље; народни се живот усредредио у селима, раскинутим по шумама и гудурама, по долинама и планинским странама. Цркава готово није била; али за то очувало се у брдима доста манастира, — много више, него—ли колико се налазило свега у Старој Србији, Босни, Црнојгори и Херцеговини. Многе пуреје нису имале својих свештеника, нити цркава и припадну манастирима, где су свештеници редом служили летурђију и само се сви искупљали о великом празницима.⁽¹⁶⁾

Народњи живот у Србији очувао је у себи више старијског живљања, дедовских обичаја и предања, него—ли у осталим српским крајевима. Среску, општинску и селску управу задржали су у својим рукама кнезови, које је народ бирао. У свакој општини био је обор-кнез, у сваком селу неколико кметова и селски кнез. Сеоског кнеза бирадо је село и раскижало, кад је хтело. Обор-кнезове је потврђивао султан бератом и обор-кнештво је прелазило од колена на колено. Не само у оним приликама, кад би кнез умирао од своје смрти, већ и кад су га убијали Турци или забадава, или због неке кривице, његов син или брат добијао је његово место. Али у XVIII веку због непрекидних ратова аустријских с Турцима, кад су кнезови често прелазили на страну аустријску и доцније заједно с аустријском војском селили се преко Дунава, многи изгубе своја права. На измаку XVIII века одржали се само Карапанцији у неготинској крајини, плаћали су годишњи данак султану, у свemu осталом управља-

јући народом као остали кнезови.⁽¹⁷⁾ На упражњена места народ је избирао кнезове или их сам паша постављао. Па и овакви обор-кнезови нису били мењани. Они су изгубили своје званије счио због народњег устанка. Преко обор-кнезова паше су објављивале народу своје заповести, у исто је доба народ преко обор-кнезова казивао паши своје жеље. Паша удари на читаву нахију намет, обор-кнезови разрезивали су исти на кнезине, а за тим, сваки кнез разређивао је исти намет са селским кнезовима на села и онда су селски кметови са сељанима опај део, који им је припао да га исплате, разрезивали на поједина лицца. Искушњене дације, оваквим начином, обор-кнезови су предавали паши. Ови народни управитељи нису се ни најмање оделом разликовали од осталих богатијих сељака, али су вазда за обор-кнезове бирани људи вешти и смели. Кнезови и кметови изрицали су пресуде у свима сеоским парницима, и само људе шкодљиве читавоме друштву, издавали су паши, да их погуби.^(*) Али не гледећи на право општинске самоуправе, народ, као целина, није имао никаквих политичких права, већ је био као и сва осталла раја у читавој турској царевини. Владајући стадеж били су само људи мухамедове вере; сваки мухамедовац, ма ког идемена био, још и дан-даны у османској држави, назива се „Турчин.“ Само су имале спахије политичка права. Већи део ових спахија води своје порекло од старинских српских породица из Босне и Херцеговине, које су примиле мухамедову веру да очувају своја спахијска права, и врло је мало било спахија порекла османског.⁽¹⁸⁾ Још су теки били намети, које удрише јаничари на народ, при крају прошлога века, за време последњег ратовања Турске с Аустријом. Ови су намети пали на већину српских села. Они се повећају плаћањем данка још султану, и најтеже су биле дације посредне. У варошима је обично живело мало Срба, па су им судије кадије и муселими, по алкорану и турским обичајима. Сав овај склон друштвених одношаја и народњег живљења необично се много разметио за време сваког рата с Аустријом. Таквих је ратова било четири у продужењу једног века, и после једног од тих ратова, Аустријанци су владали Београдом с његовом околином, двадесет година. И после овога није се прекидao саобраћај између једнолемешника обе обале дунавске. Јужни Срби тршили су страдања од турске владе, а северни — много су заља подносили од владе аустријске и мађарске. Премда је Аустрија наметала Србима унију, онет су је Срби из Турске називали „крштена“ држава, међу

(*) Наш чевак, а твој севак — нашо, погуби га.

тим је Турска у њиховим очима била некрштена држава.⁽¹⁹⁾ Последњи рат, несрћан по Аустрију, ослаби надање у грудима Срба турске царевине, да ће се она икад мешати у турске послове. Осим овог, по смрти Јосифа II, готово све реформе које он учини у Мађарској, биле су ушиштене и између Беча и Пеште плане супарништво. Тада су се одочели револуционарни ратови, у које се Аустрија морала умешати, а то јој много уназади источну политику. Прекодунавски Срби буду остављени, да сами себи помогну и насекоро нађу себи новог сајузника.

Од како су Аустријанци пребродили натраг Дунаво 1791 год. могуће је рећи, да у Србији виште пије било никада мира. Многи српски кнезови и многи већи представници светишенства, били су умешани у бивше ратовање. Кроз то време они су имали тaborе устаника. Један од тих тaborа, под старешинством капетана Коче dejstvovao је самостално у долини моравској; други под заповедништвом Михаљевића ратовао је заједно с аустријском војском против Турака. Већина ратника у овоме тaborу били су јужни Славени, граничари т. ј. Срби и Хрвати.⁽²⁰⁾ Па и кад се сршило ратовање, аустријска влада непрестано је бунила Србе, позивајући их, да се преселе у Аустрију. 17 Августа 1791 год. београдски митрополит Дионисије Поповић, родом Грк, говорио је народу, у време службе божије у главној цркви „слово саветователно ради емиграције“ (бегства). Но Срби за онда не пођу за својим владиком и Дионисије побегне сам у Аустрију, где добије будимску епископију.⁽²¹⁾

Ма шта било да било, тек потоње ратовање аустријско с Турском, Срби су држали за своје лично дело, и ратовање с Турцима под аустријском заставом прозву „Кочина крајина“, по имену самосталног свог јунака, који погибе у време те војне. Чланцима свиштовскога мира, Аустрија и Турска, најоштијним речма издаду опротивј поданицима обе државе, који се мешали у народну борбу; али Аустрија није нашла за потребно ма што израдити у корист унутрашње самоуправе београдског санџака, који је искада био под њезином владом. С тога је Кунибер,⁽²²⁾ писац нове српске историје (доктор књази Мијоша Обреновића I), наравно доцније, потпуно прав, што већма поштује руску политику, која после ратовања 1806—1811 стави чланак у Букарешком уговору, о самосталној управи Србије, у њезиним унутрашњим пословима, а за тим га и оцет споменула у Акерманској конвенцији. Није тешко противумочити противно аустријско поступање: она се није ни најмање плашила снаге прекодунавских Срба, али се још онда бојала утицаја, који је могла имати чак

полуслободна Србија на њене јужнославенске поданике. Оваквом стању Срба у Турској, незаштићеном никаквим дипломатским актима, при-
дружи се још сасма местна погодба, која је приморавала народ да се
буни. Пашалук београдски и пашалук багдатски, то су била места,
куда су слали из Цариграда најлепокорије и најесамовољније јани-
чаре. Турска влада, бојећи се ребелија у престоници, премештала је
на тај начин, главни извор перда у покрајине државе, где готово
није ни припознавана власт султанова. У оваквом обичају државе
турке мудрости, Аустрија увиди опасност за своје покрајине, да не
би биле назване буне у суседству, стави у свиштовском уговору
чланак: да Турска не допушта улазак у београдски пашалук јани-
чарима. За онда је и сама турска влада желила да изврши ту по-
годбу. Бећир-паша, послат да прими српске тврђиње од аустријских
старешина, још у Нишу, заповеди свима спахијама, (који су имали
своје спахилуке у Србији), да му одмах дођу, ако хоћеју и унапре-
дају да се користе султанском платом и милошћу. Кад му дођу на
позив све спахије, наша позове и Дели-Ахмета, који је био пре-
рата главни старешина над београдском војском. Овај је Дели-Ах-
мет био погубио до петнаест спахија. Он дође наша са великом че-
том војске. У први мах наша га предузретне врло лепо; али доц-
није, кад он распнути своју чету, наша заповеди својим гавазима, те
га убију. Кад је ова заповест била извршена, тек онда наша обна-
родује султанов ферман, којим се забрањује прећашњим војничким
старешинама и јаничарима повратак у Србију. После овога наша се
крене и прими од Аустријјанца Смедерево и Београд; становници
мухамедовини, поврате се у своје куће у Србији; али протеране баше
и јаничари морали су остати у Босни и у другим, суседним са Ср-
бијом, областима. Проганици навикнути да терају свој ћејф нису мо-
гли дugo седити на миру. У брзо нађу савезника, који се био од-
метнуо од султана, Пасманију, видинског пашу. Сви они, којима је
био препречен пут у Србију, потегну у Видин и поведу са собом из
Босне и Албаније много својих пријатеља и једномисљеника. Сада,
између два суседна пашалука, београдског и видинског, плане кр-
зваво ратовање. Управитељ београдског пашалука, тада бивши Хаџи-
Мустафа-паша, који се надалеко рашчу због својих административ-
них способности и добро име „српска мајка.“ Он преда вршење свију
народних послова обор-кнезовима и вазда је ш њима живео у љубави.
Није подносио својевољства ни у оним приликама, кад је кривац
био Турчин, а злостављен — Србин. Паша је казнио злочињца не
изазехи на то, је ли он мухамедовац или није. Хаџи-Мустафа је био

редак и знатац изузетак међу турским управитељима. Бранећи свој
пашалук од видинских бунтовника, допусти те се Срби наоружају.
Сви, који су били у четовању последњега рата, устану против Па-
сманије и његових чета. Српску су војску склапали кнезови и обор-
кнезови; у бој су је предводили изабране народом старешине, а
главни вођа над свима био је Станко Арамбашић из села Колара.
Ратовање је текло и овако и онако до 1796. год. Једном су продре
присталице видинског паше чак до Београда, али их сузбије тур-
ска градска војска и Срби. Често су се догађаје битке око Пор-
ече, Курије и Пожаревица. 1796. год. турска влада пошаље девет
паша против Пасманије; они их завади, па онда појединце надбије.
За тим се драговољно преда султану, који га остави да нашеје у Ви-
дину. Султан, да би се вазмиро са бившим начелницима београдских
јаничара, изда ферман, у коме се вели, „мутија је напао, да је по
закону праведно и султан је па то пристао, да се они могу слободно
повратити у свој вилајет.“ Турска је влада имала у намети нешто
друго т. ј. да раздвоји Пасманију од његових приврженника. Штето-
вали су само једни Срби.

У Србији се искуне најкровожеднији представници турског вој-
ничког реда: поврате се не само проганици, већ и сви они, који се ш
њима удржали — у потоње доба. Наскоро за тим убије у Шабацу један
од ових зликовца, тамнавскога кнеза, Рајка Лазаревића. Велики његов
пријатељ кнез Алекса Ненадовић пошаље Хаџи — Мустафи тужбу, у
којој вели „од данас ни један кнез неће се смети појавити у вароши, и
наши ће морати тражити нове кнезове“. Хаџи — Мустафа — наша
пошаље у Шабац чету војске, 600 људи, да ухвате убицу, него он
умакне поћу, а нашини приврженци задовоље се тиме, што убију 36
Турака. У то је још трајала расира између Пасманије и турске владе.
1801. године Хаџи — Мустав-паша па заповест из Цариграда, морао је
да пошаље против видинског паше свога сина Дервиш-бега с турском
војском, која је била у београдској тврђини, а ш њоме и српску војску.
То су и очекивали бунтовни — јаничари. Они докопају Мустаф-пашу
у свеје руке; Дервиш-бег кад дозна за то, поврати војску патраг,
али јаничари приморају песребрјога пашу да напише писмо сину, у
коме му заповеда, да распости српску војску, а са осталом војском,
да оде из београдског пашалука, ако хоће, да му отац остане у же-
ivotу. Дервиш-бег изврши молбу старца — оца; распости српску војску,
а с турском одступи Нишу. То није ишта помогло седом старцу, њега
бунтовници убију, искорене и протерају спахије и остале Турке, који нису
хтели пристати уз њих. Па тада београдски пашалук поделе на 4 округа

и поставе за старешине четири дахије — јаничара: Фочића Мемедагу, Агаплију, Мулу-Јусуфа и Кучук Алјију. Они распатају своје округе на мање делове и у целом пашалуку заведу војничку управу. Не жељећи на први мах, да изазову противу себе султанову владу, они јаве у Цариград, да су Мустав-пашу убили за то, што је бранио невернике (Србе) и већма их волео, него-ли Турке, за тим моле владу да им пошље другога пашу у Београд. Влада им испуни жељу, али нови паша већ није био управитељ Србије; њега су држали дахије у својим рукама, а сами су владали и пашовали. Није било никакве најде, што се стараше претеране слахије да подигну Србе противу угњетача дахија, који завладаše целом земљом; проба им не испадне за руком. За то време, из Босне и Албаније искупуљали су се у Београду сви они, који су хтели да проводе своје ћефове, сви пробисвети и дроњаве скитнице; сви они, који су учинили по неко злочинство у својој постојбини. Највише нагрну дахијама из Босне мухамедански фанатици. Дахијама су сви добро дошли, јер су предвиђали, да ће ратовати са султановом војском. Дошаљаци су долазили у Београд голи и боси, и одма се одевали у свилу и кадиву, у сребро и злато. Нови владари разделе између себе имања претераних слахија; по свима селима начине куће за страже (ханове) и места за стражаре (чардаке); кнезовима одузму власт из руку; од кадија отму право суђења. Ова војничка влада страха и ужаса не само да је господарила над целим пашалуком, већ се расшири и на источне босанске крајеве. Нови владари по свима селима почну бити и мучити народ, отимати коње и оружје, срамотити и цврлити женскиње. Народ нагре у хајдуке и шуме се напунише малим четицама паоружаних Срба.

Срби незнajuћи како да се спомогну обрате се бившим својим слахијама и заштиту савета. Слахије им кажу, да јединити начин — написати противу њих тужбу султану. Буде, дакле, написана тужба у име целога народа и слахије приодаду истој и своје иевоље. Између осталог у тој тужби вели се: „ако си ти још наш цар, то помогни и избави нас од оваког насиља; а ако-ли ти писи више наш цар и нама не можеш помоћи: онда нам кажи, да ли да бежимо у гору или да се давимо у воду“. У ферману султана, одговарајући на ову тужбу, овако прети дахијама: „много сам тужба добио противу вас, и већ сам вам неколико пута писао и говорио, да се смирите и да прекратите зудуме: али ви ме инсте послушали. Сада ишћем вам последњи пут: ако се не смирите и нехтенете уважаједак да живите по мојој воли и заповести, онда ћу послати противу вас војску, али знајте, да нећу послати турску војску, јер Турчин жали Турчића, већ ћу

кренути на вас војску од другога народа и закона, који ће учинити од вас оно, што никада није било с Турцима⁴. Народно проповедање вели, кад су дахије проучија овај ферман, почели су размишљати овако: каквом војском прети нама цар, која ће бити од другога народа и закона? Позвати Немца — он не може; то би била за њега срамота; позвати Москова — још би била грђа срамота; али о каквој војсци он мисли; није то ништа друго, већ наша раја⁵. Тада се дахије реше да поубијају не само кнезове, него и све чувеније људе у народу. Одличне се нечувена сеча. Они, који су измакли од смрти, умакну у гору. Хајдуковање се, таким начином, преокрене у народњи устанак, који плане у једно исто време у неколико места.⁽²³⁾ Један од најкрвожеднијих подручника дахијских био је Сали-ага, ког су прозвали руднички бик. Њега није задовољавао грабеж и убијања, него је веома љубио женско друштво. Кло војвода и муселин рудничке нахије, јездни је од села у село, од чардака до чардака, са најмљеном четом од сто и више људи, па је приморавао српске жене и девојке да се куне у коло и да певају и играју, а сам би са својим Турцима — у то време — седео у хладу около места, па ком се држало весеље; по свршетку игре женскиње су морале седати покрај позваних гостију, а мушкарци су их частили. Такве забаве инсу прављене у кућама, него мањом па проиланку густе шуме или код извора. Нарочито је Сали-ага био учестао у села, под јесен 1803 године за време бербе — винограда. Оваква насиља учине, те руднична нахија буде огњиште народњег устанка. У то исто доба појави се Карапоље у средини оних, који су били утекли у гору, јер су и њему дахије хтели да смакну главу. На њега се обрате неколико становника из села Стргаре, којима је Сали-ага почешће ишао и по када да по читаву недељу гостио. Карапоље с десет хајдука, крене једне ноћи и оде у Стргаре. Привуку се на двадесет корака до оних, што су тонули у разблуди; али се морао одрећи тако срећне минуте да помлади злочињце, јер је могао заједно с њима побити и Србе, који су под морање били на том турском скуну разблудијеника. Карапоље одступи, али његова дружина почне расти од дана у дан, па у оно исто време, кад су дахије касаниле кнезове, неки другари Карапољеви поубијају Турке, где су год кога ухватили па-само и спаде неколико чардака. Одсудан је корак био учиниен, и одма из Стргаре, Орашица и околних села искуну се око Карапоља до триста људи. Међу хајдуцима већ је било и духовних лица. Код Орашица ступе у договор да изберу поглавицу и по настојавању буковичког проте Атанасија изберу Карапољеви за старешину. Узалуд се он одрицао говорећи: „Ја ћу вама

казати, зашто ја не могу бити старешина. Ја сам љут и зао, па ако ме никогд не послуша, или се уклони на страну, одма ћу га убити. То ће вама бити мучно и сваки ће почети на ме викати и мрзити ме; токе ће Турци бити ради, па можемо због тога пропасти*. Него му дружина на то одговори: „Такав старешина нама сада и треба“*. Ка-рађорђе одма запрети, да ће казнити свакога, који би се усво-дио пљачката трговце или мирне људе. Прота Атанасије одговори: „Још за време немачкога рата, ти си умео да управљаш са стотинама хајдука и устаника, па ћеш умети управљати и са мирним народом, а ми ћемо ти сви помагати“. Пред крстом и јеванђељем сви се закуцу-и зададу тврду веру, да ће слушати Ка-рађорђа. Одма Ка-рађорђе с дружином нападне на турску стражу у Орашицу. Него Срби нису мо-гли побити Турке, који су чували стражу, јер је међу њима био не-какав Ибрахим побратим Ка-рађорђев, који му је давају спасао живот. Турке одишуше а хан спале. Тада Јанићије Ђурић, доцније секретар и писац Ка-рађорђевог живота, напише, по заповести Ка-рађорђа, девет писама, у којима се позива народ на устанак и писма се разашљу у различне нахије.

Ка-рађорђе пође са својом дружином преко села пртерујући из њих турске страже. На све стране народ је пристајао уз њега и ње-гова је дружина расла. Међутим брзо пукне глас о устанку по бео-градском округу и нове су гомиле устаника хигала Ка-рађорђу. Код Сепинце*) надвије турску чету послану из Београда противу њега. Кад је он дошао до села Вјенчана, већ је имао паоружаних 300 људи. И опет буду послате књиге у најудаљеније нахије. Уједно обрати се Ка-рађорђе највећима народом поштованоме против Матији Ненадовићу молећи га у писму, да заповеди манастирском и селском свештенству, нека побуђује народ да устаје. Ненадовић светећи се Турцима за смрт свога оца Алексе, већ је био побунио део ваљевског и шабачког округа. Сам он прича у својим „Мемоарима“ о првом покрету Срба у тим пограничним са Аустријом и Босном крајевима. Први његови уста-ници искуне се 15. Фебр. 1804. године на Бранковачком вису; било их 700 људи. Ненадовић одма оде у Аустрију и почне се старати да купи барута и друге војничке потребе. У Земуну купи 300 патрона; осим овога, напише Србима у Варадин молећи их, да што приложе, те да се обдржи устанак, па се врати натраг. Увлачио је народ про-тив дахија, у чему му помогне једна са свим случајна прилика. У Земуну се нађе с Турцима, који је служио у војсци сина Хаџи-Му-

*) Сабинце.

таџиног, па пребегао у Аустрију. Ненадовић га позове, да иде и њиме у Србију: он пристане и преко њега Ненадовић увери Србе, да је султан послao ферман Ка-рађорђу да побије јаничаре, да ослободи пашалук и, да ће сам Дервиши-бег доћи с тоновима, ухватити све да-хије, избавити пашалук од дахијскога зулума и заузети очијо место, ког су Срби називали „српска мајка“. Овај случај значајно олакша посао устаника, ширење кога побуди дахије да потраже, да се помире са Србима.

Кад се Ка-рађорђе бавио у Тополи, јаве му се посланици од да-хија и предложе мир: то су била четири стара Турчина бели као овце и калуђер Мато. Дахије су обећавале Ка-рађорђу 500 кеса, ако утиша и умири народ. Калуђер Мато саставши се на само са Ка-рађорђем изго-варао га да се не мири. Тако је и Ка-рађорђе мислио, јер се усцијех устаника већ могао видети, с тога се договараје о миру сврши тиме да Ка-рађорђе одијусти 20 заробљених Турака у размену за једнога, дахијама заробљеног кнеза Младена Миловановића, који је доцније примио знатну улогу у Београду. Одма после тога дође у Ка-рађорђев логор дахија Агалија, па изнова почне да се договара о помирењу. „Уверавам те, говорио је Агалија, да одсад неће бити ни зулума, ни убијства, ни срамоћења и неће бити ханова по селима; ми ћемо ти дати 500 кеса, па ако немаш вере у нама, а ти се пресели у Немачку и живи онамо: купићемо ти од Немаца кућу, шљивар, виноград, воденицу и све онако исто, као што имаш у Тополи, само остави народ на миру“. Ка-рађорђе му одговори: „Ја знам, да би ви мени дали 500 кеса само да одем у Немачку, а после ћете дати 1000 кеса да ме они издаду вама и да ме убијете“. Кад Агалија јави својим другарима Ка-рађорђев одговор, они пришли су такав спретати договарања неспособности Агалије, па пошли нове посланике: десет најстаријих бео-градских Турака, митрополита Леонтија, — грка, који нису волели Срби и калуђера Мату. Сада су Ка-рађорђу предлагали већ, да се по-мире, па да он буде главни обор-кнез београдског пашалука. Али и ово договарање није помогло ништа. Митрополит Леонтије потајно је за тем, сласи Ка-рађорђу молбу, да га неодушта с Турцима у Београда Ка-рађорђе одговори, да зато још није настало време. (2*)

Међу тим Ненадовићева дружина ошколи Ваљево, а Ка-рађорђе крене се Руднику. Руднички је бик морао побећи из свога легла; Срби гонећи га убију 200 Турака. Срби заузму Рудник и спаљен је оног дана, који је био најсретнији за српско оружје, јер је тога дана спаљено и Ваљево. „Те исте ноћи, вели против Ненадовић у својим мемоарима; те ноћи кад смо се тукли на Ваљеву видили смо с брд.

сво небо првено на Руднику, који је Кара-Борђе и Јанко Катић за-
палио, и то кад види наша војска врло се охрабри, а тако су исто
и они (како ми је после казивао Катић) видили пламен од Ваљева;
то је било на покладе 28 Фебр. 1804 године, а исти дан и Јаков је
на Свилајну разбио Турке и кажу да је око 270 Турака погинуло.*
После таквог успеха Кара-Борђе и Ненадовић даду неко време сво-
јим четама, да се одморт. Кара-Борђе однуди тога дана старешине
кућама и заповеди им, да сваки доведе колико год може више на-
оружних људи. Ненадовић и онет оде преко у Аустрију у Београд, где је био
старешина пограничне страже обер-лајтнант западне вере,
од све прилике Хрват, али се радовао српском устанку. Ненадовић
га замоли, да му одговори на питање: коме ћемо пружити руке да
и нас заштити и у мир постави? Обер-лајтнант на то одговори: „а
кога ви у овој страни више имате него Стратимировића, он је од
ваше нације као краљ, а добро се нази са принц Карлом, а принц
Карл сада је над свом војском у нашему царству најстарији војвода,
нишите њима двојици или генерал команди у Варадин, иеби ли се
за вас подузели, молите се.“ Ненадовић почне да размишља, како би
што већма политичкије писмо написао. Обер-лајтнант онет га за-
устави и рекне му: „Прођи се ти, човече титула и политика; ако ти
њима политично нишеш и они ће ти политично одговорити так не-
ћеш знати где си, већ ти напиши онако како си мени казивао и дај
мени ја ћу им послати.“ После дугог премињања, па и то тек другог
дана, Ненадовић напише два писма, у којима опише, како јани-
чариму и тираниш парод; не изостави ни то, да су дахије сми-
слиле да поубијају све оне, који су служили у чети добровољачкој
аустријске војске као официри, канцлари или прости солдати, за време
ратовања 1787 године. „Ми мислимо, писао је Ненадовић, да волимо
да сви изгинемо и име српско да се утамани, него ли да се подло-
жимо овим зулумбарама, зато се молимо да царство аустријско пружи
руку и овај невини народ каким начином зна, избави од коначне
пропasti...“ Ненадовић је молно Аустрију, да им даде ћебане и
официра. На српштку писма дода, да ако Аустрија не може да им
помогне: онда нека ћесар поврати Србима онолико војске, колико је
ратовало Срба својевољаца у последњем аустријском рату с Турцима.
Доцније Ненадовић се сам осмејкивао, кад је спомињао своју чистоту
срдачност и говорио: „ја сам писао онако, као бајаги да нам зајам
врате.“ Писма су била послата, а Ненадовић очекујући одговора не-
што је ћебане куповао, а нешто измозљавао. Новосадски епископ Јо-
вановић пошаље му један гвозден топ, за који нађу топчију некаквог

штабу. Дођу му и одговори: од главног штаба из Варадина и од
митрополита Стратимировића. Главни штаб јавља, да се аустријска
влада налази у приском пријатељству са османском царевицом, због
тога не може им ни у чему помоћи; али ће ствар тако наместити,
да ће призвати на договор српске воје и турске дахије, да се по-
мире. Тако је исто писао и митрополит, као и главни штаб, али је
из то саветовао Ненадовићу да морају свагда имати на уму ово, да
су Срби турски поданици, па и кад се ратовање српши опет не
остати турским поданицима, с тога морају колико је год више мо-
гуће чувати људе, да се не би без нужде крв проливала, и нека се
нарочито чувају, па нек не бесчасте турске цркве, хaremе и гробље;
накратко рећи, нека Срби почитују и иск не дирају у све оно, што
је Турцима светиња. После таких одговора Ненадовић оде да се види
с Кара-Борђем, који је ратовао у унутрашњости Србије предлазећи
од Београда Крагујевцу, од Крагујевца до Јагодине и опет натраг.
У то исто доба Кара-Борђе сазове народну скупштину 21 Марта у
селу Острожици, куда су били позвани и три српска богата трговца,
да шљами уговорају о пабавки свакојаких војничких потреба и хране
за људе. Трговци, стојећи у непрекидном саобраћају с аустријским
Србима пристапу да склопе кумицију ради пабавке Србима потреб-
них ствари и тако су се налади, да ће им дозволити варадинске ста-
решине, да купују и војничке потребне ствари. Кара-Борђе обећа
трговцима велику добит за њихи труд. Трговци су говорили, да ако
Кара-Борђе изађе под Београд, онда ће и други пристати у њихну
трговачку кумицију. Српским поглавицама, које су командовале че-
тама на аустријској међи било је допуштено да могу слободно пра-
вити трговачке уговоре ради пабавке оружја, и исплаћивати или у
готову новцу или признатицама на Кара-Борђево име. (26)

За време скупштине дође Кара-Борђу позив, да иде у Земун,
где ће бити варадински ћенерал и дахијски пуномоћници, те да се
помире са Србима. Ово је било у другој половини месецда Априла.
Ненадовић овако описује тај састанак:

„Дођу нам контроманска кола, седиће Први Борђе, Катић Јанко
и ја, а момак Карађорђев Антоније Ђакић, дођемо у Земун у ће-
нералову башту. Седи ћенерал с леву страну и официра доста; у
реду седе Турци око 10 — 12 њих с десну страну; дадоше пама-
троци у зачелу три столице. Антоније Ђакић, као што сам му уз
пут казао стане с дугом пушком иза Кара-Борђа, а био је личан и
обучен у најлепшим хаљинама.

„Бенерал Ђенеј шта зашто се бијемо с Турицима?

„Ми кажемо по реду какви смо од дахија злум подносили и најпосле исекоше наше кнезове као Алексу, Бирчанина, Станоја, Петра из Курије, Хаци-Рувиза, и пребројимо све друге, које смо онда добро знали и ћадијаху да све главне људе и оне који су у аустријском рату војевали да исеку, па да сама деца остану и т. д.

„Од стране Турака рекоше два мухасила: „шта је било, било; веће аге одсада онако чинити.

„На то је Катић рекао: „Баш и пеће! Ви седите мирно, ви сте царски мухасили; ми на цара нисмо ни на вас цареве служитеље устали, но на дахије, с њима ћемо срећу с оружјем да поделимо.

„Тада Ђенерал Ђенеј шта: „шта захтевате ви од Турака, шта — ли Турци од вас? Мене је мој двор одредио да вас помиријам.“

Тада српски пуномоћници прочитају девет услова помирења, које је још раније Ненадовић написао. Срби су захтевали: 1) да оду дахије из Београда 2) да се поврати власт београдском паши, ради одбране коме Срби дају 1500 пандура, док му не дође султанова војска; 3) фермана, којим би се опростио устанак и било забрањено Турцима јавна или тајна освета раји, која је покорна султану и противи се само гореспоменутим злумима и мучитељима; 4) да сваки нови паша, који дође из Цариграда мора управљати по хатишерију од године 1793, у коме су означене све дације, које је раја дужна да плаћа, која се обвешује да их и сада плаћа без никаквог одговарања — везиру, спахијама, војводама и кадијама, али не пристаје да плаћа никакве нове и прибављене намете; 5) раја захтева, да се установи суд у свакој нахији, и да се суди по закону, а нико да не сме бити каштигован или уаштен без суда; да су кадије људи честити и побожни, а да не глобе рају нити да јој чине неправду; 6) Раја тражи да слободно понавља цркве и манастире, који су већ затапљени или изгорели, и да не кваре обитаје наше вере и кадије, ни војводе, нити спахије т. ј. да не долази никакав Турци на наше свадбе, да се не меша у женитбу Срба и да не заповеда свештеницима и родитељима девојачким, да их венчавају са онима, за кога хоћеју Турци, јер сви ови обичаји спадају у круг власти српског архијепископа; да свештеницима и калуђерима не суде обични судови, већ да им суди архијепископски суд; 7) Да је трговина слободна у свима нахијама и да може раја да продаје своје производе опоне, којој плаћа виште; 8) Да раја може да бира кнезове, које везир мора да признаје за старешине раје, чија мишљења да мора кадија да преслуша у свакој парници; заједно с тиме, сва раја у глас захтева,

да изbere једнога человека, за врховног војда српског народа: преко њега да везир шаље све ствари које се тичу Срба; њему да су подчињени сви кнезови; њега потврђује султан својим ферманом који мора бити написан на име српског толмача, као што то бива у Мореји; 9) У случају, ако би султан пристао на све ове услове, раја не жртвовати свој живот за свога султана и извршиваће све његове заповести; дај боже, да му је држава и непобедиви.

Пошто су били прочитани услови, односно се уговарање. „Од тих наших захтевања“, вели Ненадовић: „Турици нешто остављају, Ђенерал додаје да би како до мира doveo; и било је много препирке од обе стране, али Турци мање, јер се стиде и познају своју кривицу. Сирома Ђенерал мало нагибаше и на турску страну труди се да би како дошло до мира, до времена, кад опазисмо у Топчидеру димове. Скочи Катић рекао би е се зграну и рече: „Нуто господине, ви нас на царски и ваши образ преведосте преко Саве, а дахије паде куће и робе сиротињу као вуци овце без пастира“¹⁾. Устаде и Ђенерал, опази димове, у небо упали, од десет кућа, пак се окрене на оне Турке, изврати кожу: „ви једне кесеције, ви једни буитовници свога цара, ви српске кнезове исекосте, и мене цар послao да народ склоним да се помирите, а ви пред очима мога цара, који је мене у место себе послао, сиротињу палите и убијате!“

„Турици сви вичу: „Вала није од нас нико у Врачар изашао, вала била, није наш нико.“

„Била Катић између седећих Турака и Немаца, рекао би се по-мами, ватра му из уста сева. Сирома командиреџер паће се у чуду, једно се боји да Јанко њих кога недодирне, те би морали сви у контроманац ићи, а већка се боји да онако љутит Јанко незаметно с Турцима кавгу, и све једнако виче: „Полако, Јанко! полако, Јанко!“

„Лако ћу, господине, лако, „јер сам овде за водом и преварен, ам“ чућеш ме сутра па вратару,“ пак окрете се турцима и рече: „чујте и дахијски и царски Турци, идите и кажите курви Кучук-Алији, у јутру рано да изађе на Дедине брдо или у врачар, где он воли, на хат му, хат ми; кубура му, кубура ми; гардија му (коња), гардија ми; сабља му, сабља ми; чиме он воли, да ја и он мејдан поделимо, а сиротиња нека мирна буде.“

¹⁾ Многи мисле да је хотимично некакд је Атар Дољанац из Острожинице запаљио 10 пустих сламњара кућа, на бруду топчидерском, у којима су живели некада Бугари, па их вусте оставили. Мисле да је с тога запално те куће, да тиме даде могућност Кара-Ђорђу да прекине договарање да се не помири.

,Устаде и Црни Ђорђе и рече Ћенералу Ђенеју: „Господине, оправдите на нашем труду и доласку, аз од мира ништа нема, и од сад ћете чути и видити бојева, и збогом!“ Катић се онет окрете Турцима и рече турски: „Да абир ћерет — још једаштут вам кажем, кажите оцет курви Кучук-Алији, што му поручио Катић Јанко из Рогаче, ако је мушко, сутра рано па мејдан да ми изиђе.“⁽²⁷⁾

Ово је било велике недеље пре васкресења. Српске вође повратише се у Острожницу да продуже ратовање. Црни Ђорђе и Катић оду у унутрашњост Србије, Ненадовић у пограничие, с Босном, округе; цел им је била да скупљају војску; за место састанка био је одређен Врачар; рок — 9 мај. У свима нахијама биле су искушљене скушњице, које су морале решити: Ко ће ићи на Врачар? Ко ће остати да чува пограчична места? И кога ће оставити да обдржава мир и ред у самој нахији? Поглавице шабачког и ваљевског округа обрате пажњу такође и на то, да је потребно поставити управу и суд народу. М. Ненадовић, најизображенји од ондашњих Срба, читao је некада Јустинијанове законе, знао је за строгост Мојсејеву на спрам Јевреја, увме „Корумију“ кљигу и изнеше неколико параграфа. Скупштина призна те параграфе као закон.⁽²⁸⁾

9. маја слегну се Срби са различних крајева на Врачар под Београдом и првог дана имали су крваву битку с Турцима. За тим се улоче горе код Топчидера; у сред дугора била је војничка црква, коју им је поклонио митрополит Стратимировић; црква је имала све утвари потребне за богомољу; они су и другу помоћ добили од своје аустријске браће: у Земуну су, казује Ненадовић, српске старешине имале пријатеља, коме је био слободан приступ у београдску тврђаву, па им је јављао за све дахијске намере, за њихове спреме да излазе из тврђаве ради нападања на Србе и о томе, како су дахије стајале са турским становништвом у вароши. С друге стране из Земуна кроз сваких три дана, Срби су добијали цебану, коју су спремали 60 Еvreja под управом трговца Живковића, који је узео на се, да све то набавља. Пограчични аустријски чиновници гледали су кроз прсте на саобраћаје Срба с обе стране Саве.

У том Срби пошли у Цариград ону исту молбу, коју су били поднели у Земуну Ћенералу Ђенеју заједно са девет услова ондашње погодбе. Аустрија такође јави у Цариград о нередима, које су проузроковале дахије у београдском пашалуку, који су се већ одазивали у аустријским јужним крајевима. Глас о победама српским над дахијама, који се пронесе по Бугарској и Босни, узкомеша хришћане. У Бугарској и Босни нађе се људи, који похиташе у помоћ Србији и

Карађорђе склони од њих најамничку чету. Тај Турци, незадовољни с дахијама, радо су ступали у војску српског вођа; он их није одбијао, по су само морали посити српско одело. Али непотраја дugo. Карадаљорђе није могао веровати свима Турцима: тако једаштут није примио до 500 краљија, који су дошли њему из београдске тврђаве, јер је дозијао, да су их поднудили и послали били дахије. То једно, а друго српске оделите чете, које су се тукле по пограничним нахијама, нису вазда биле умерене, него су често обараје памије и преметала турско гробље, па с тога и Турци стану мало по мало остављати српску војску. Но суседне паше — нишки и босански непрестано су нудили да по средују између Срба и дахија, јер су имали такву заповест из Цариграда. Срби так, освојили су били Рудник, Ваљево, Шабац, Пожаревац, обсели Смедерево и Београд, одбијали су понуде својих суседа. Срби су већ имали око 33.000 добро наоружаних војника⁽²⁹⁾.

Читава српска војска била је подељена на двадесет чета, а толико је било и округа, из којих се прибирала војска; свака чета делила се на 10, 12 и више буљука, под заповедништвом буљубаша; сваки округ и свака општина слала је својим војницима сваког петог дана рану; жељени људи могли су редимице ићи својим кућама, а њино место заступали највише нежењени; дуж целе српске границе и оних округа, који су устали па оружје, стављена је била стража, нарочито покрај обале савске и дунавске; од стране аустријске било је забрањено пренапање леба, у ратно доба, у град београдски, и сви погранични кордони морали су сметати саобраћају дахија са суседним турским земљама, воденим путом. Чак видински паша Пасмаџија изјави Карадаљорђу, да би он пре помогао Србима, него-ли дахијама. Из дана у дан српска је снага расла, али њина намера још није била јасно исказана нити изјашњена.

Порта се већ била почела планити да не би Срби, намамљени војевањем с дахијама, освојили све градове, који су били у њиној земљи и да се после неће хтeti покоравати ни турској влади. С тога буде заповедјено босанском везиру Бећир-паши, да иде у Србију са 6000 војника, да умири ратујуће стране, ако се буде противно, њега да умири оружјем. Бећир паша могао је искупити само 2500 људи, у ком је броју било 300 снахија, који се изселили из Србије у Зворник. Али преће, него-ли што ће кренути војску, паће да је боље послати свога мухурсајбџију ради договора. Карадаљорђе је онда био у војсци, која је отимала Смедерево. Српске поглавице, које су биле у главномејтору, сазивши какву је заповест добио Бећир-паша, нису знале, шта да ураде: једни су хтели покоришћи да придобију Бећир-пашу

на своју страну; други су предлагали, да се крену с војском против Бећира и да га надбију; трећи су говорили, да треба на јуриш отети београдски град, утврдити се у њему па ту чекати Бећира. Срби су први пут морали погледати очи у очи представницима султановим, коме су до сада писали тужбе на дахије. Од њих Срби нису могли скрити своју забуну, због чега дахије почну испадати из града и нападати на Србе, али су два пута били жестоко надбијени. У том се већ био јавио посланик бећир-пашин у српски логор, где дође и Карађорђе, а пре једног дана повратио се и митрополит Леонтије из Цариграда, кад је био отишao. Бећир-пашин посланик одма позове дахије у српски логор на договор, али дахије опет су звале њега у град; ист је дана прошло у узанудном чекању с обе стране, и бећир-пашин посланик оде као што је и дошао. Тада се босански везир крене у Србију. 12. јун. његова предња војска стигне до српскога логора. Сада су дахије морале доћи на договор, али и од овог уговора ништа не би. Главна војска бећирова утabori се на левој обали Колубаре; на десној пак страни Карађорђе смести дванаест већу српску војску и захте, да му босански везир јави, шта он мисли да ради. Но Бећир је радно окодишио, стајао у саобраћају с обема ратујућим странама и преко свега овога договарао се с мирном турском партајом, да му преда Београд. Сви су испрдали: и нико никоме није веровао. Бећир паша замоди Аустрију да посредује. 22. јул. у земунском карантину искуне се српске поглавище и дахије да учине уговор и да се помире, где је био аустријски ћенерал и посланик Бећир-пашин. Али Срби нису хтели другчије пристати да се мире, него да за тај мир јамчи Аустрија. Аустријски ћенерал није могао јамчити и договарање се прекине. Но дахије пошто се врате у град, не хтеду очекивати, да па њих Срби нападају, нити да им ма што заповеда Бећир-паша, већ 3. авг., побегну низ Дунаво Оршави, где их прими под своју заштиту Речеп-ага командант турске тврдије.¹⁾

Бећир паша пошто се оправсти дахија, стане смишљати како да покори Србију и да заузме Београд. По његовом савету београдски Турци нису хтели пуштати у град више од 100 Срба, ради привременог заузећа града; тајно пак пошље једног Турчина да убије Карађорђа, али сам убилац погине од Карађорђеве руке. Карађорђе озлојећен утворством пашиним, (који се међу тим примицао Београду) опколи босанску војску са свију страна и захте, да му се дахије предаду. Бећир-паша пошље заповест коменданту Оршаве,²⁾ да преда

¹⁾ т. ј. Ада-кале.

²⁾ т. ј. Адакале.

Прев.

Прев.

Србима дахије. С том заповешћу и са пређашњим ферманом, у коме су дахије проглашene за бунтовнике, оде у Оршаву Миленко Стојковић с 40 наоружаних Срба. Речеп-ага морао је пустити Србе у тврдину и показати им кућу, у којој су становале дахије. Срби нападну пошту на њих и одсечено главе четири дахије буду послате у београдски логор; Караджорђе их пошље у тврдину па их тамо патакиу на коле. Но смрт дахија није могла помирити Србе с Турцима. Брат једног погубљеног дахије, Муса-ага упадне у северозападни крај Србије и отуда се догоди читав избор је бојева. Наједанијут заузму Турци Шабац, који опет заузму Срби. У Београду, по одласку дахија, приграбе власт краљије. Па, и ново назначеног Сулејман-пашу пошавши из Цариграда неиустише краљије у град, већ се и он мораде настанити у Смедереву. Но из Цариграда стиже заповесст, да каже, шта му фали: воље — или силе, те да истера краљије из тврдине. Сулејман, разјарен против краљија и презирајући Бећира, који их наговарао, дође у Београд, створи за себе партају од варошана Турака, која је пристајала, да се помири са Србима, па се пусти у договарање с Караджорђем. Бећир-паша жељећи сам свршити послове и задобити заслуге код своје владе, предупреди Сулејмана и учини мир са Србима с оваквом погодбом:

1. Караджорђе има врховну управу над целом земљом и плаћа годишње Портни 500.000 гроша.
2. Само Срби могу судити Србима, а ни један Турчин не само да се не може настанити у селима, него ни привремено не може пребивати у селима.
3. Укидају се турске порезије, али се плата београдском паши уредно издаје.
4. Што Срби доиссу на трг, то Турци да вкупују за готове новце.
5. Војска се састоји од Турака и Срба; Караджорђе има своју стражу од 500 момака.

Ова је погодба била послата у Цариград на потврду, али Бећир-паша тајно поручи турској влади да нехита са одговором, па због чекања ове потврде, Караджорђе и Бећир-паша склоне примирије са привременом погодбом. У почетку Октобра из Цариграда стиже ферман, у коме се заповеда Србима, да се разиђу својим кућама обећавајући, да ће само тако потврдити погодбу мира и испунити жеље српске. Караджорђа није могао задовољити такав одговор, па и сам Бећир-паша непрестано презаше од бунтовника — краљија. С тога је морао учинити сајуз с Караджорђем од кога добије 100 кеса нована, па тек што изађе из Београда, он се утabori близу Срба и захте

од аустријских пограничних званичника у име турског правительства, да се несме ишита доносити у град Дунавом краљевима. Срби продуже онсаду, надајући се, да ће их глађу приморати да се предаду. Скоро настane зима и Бећир-паша оде у Босну. (30)

Српско питање измете се у тако важно, да су па Србију и пешачице морали обратити пажњу њезини суседи. Аустрија је већ одавно пратила догађаје на југу од Дунава. Она се старала да помире дахије са српским поглавицама; дозволила је, да Срби набављају из Земуна и други места дуж Дунава, све што им је потребно за ратање; у исто је доба забранила пренос хране у београдску тврђаву и за краљевије; обржавала је нерасположење турске владе према дахијама, а то све показује, судећи по спољашњости, да је она смерала да придобије Србе на своју страну, и кад се укажу боље прилике да их подијии под своју власт, као што је била успела у почетку прошлог века. У своме саобраћају са Србима у Турској, она је вазда имала добро оруђе у рукама: њени подајници Срби и њихно свештенство. Митрополита Стратимировића јако су поштовали Срби с обе стране Дунава; па је њега наговарала аустријска влада да убеди прекодунавске Србе да признаду над собом аустријску заштиту. Но Стратимировић је мислио другачије; његовог су мишљења били многи знатни Срби, маџарски чиновници: У сједињењу прекодунавских Срба са хабсбуршким земљама, они су видили гроб српског народа. Још јуи. 1804. год. митрополит даде „напрт воспостављења нове славено-српске краљевине“, против Самборском, духовнику велике руске књагиње Александре Павлове, жене маџарског најатина Јосифа, који је онда одлазио натраг у Русију. (31) Стратимировић је овако мислио: сви европски владаоци имају савезнике од својих једноверних и једноплеменских владара, који су им од користи, кад је потребно. Руски пак владаоци немају те радости и среће; немају савезника рођених по језику, вери, начину мишљења и наклоностима, с којима „своји родства и крви болje (виде) нежели съ иноязычными творимия превосходствують не описуемому, но крѣлько ощущаемому углѣшненіе веселію“; узимајући на ум да само „руски велики и добродетан владајац нема себи разног ни по народу, ни по благочестију, нити својим подајницима савезног ни друга, нити пријатеља, нити поштоватеља према учиљеном добру“, митрополит Стратимировић показује да је прека потреба „востпоставити“ стару српску државу и набраја оне користи, које би могле из тога изаћи за саму Русију. Говорећи о руским сајузницима, који су друге вере и другога племена, Стратимировић се зауставља на суплеменитим Польацима и православним Грцима, и на-

зази, да не би били ни једни, нити други искрени и верни руски сајузници. Међу тим, вели Стратимировић: „нема под небом народа, који би имао толику љубав и наклоност Русима и руским царевима, као Срби. Једни и равни Славени по језику и благочестију. Простота њихна налик је на руску простоту: свуда признати, осим Русије, они, нетрдедећи на удаљеност, имају једину наду на Русију. Па зар нема начина, и зар невреди да се руски цареви отачаски побришу за овај добар, славенски народ, те да га изведу у политички живот, а с временом и у политички сајуз, који (Срби) су сизоме своме владаоцу верни и свакда љубе Русију и Русе?“ Обележивши за тим просторију, на којој је живе Срби, Стратимировић мисли, да је можно у ондашњим приликама макар део један српскога народа учинити политички самосталним и то управо ослободити оне Србе, који стењу под Турским зулумом. Он предлаже, да султану плаћају некакав умерени данак и нека слободно верују у своју веру они Турци, који у Србији остану, а српске земље нека објави да су самосталне налик на дубровачку републику и налак из седам јонских острва, али да се налази под руском заштитом. Он налази да би било користно, кад би Русија у награду за ослобођење Срба, Турској ујемчила господарење над азијским њеним земљама. Сномиће и то, да се српске земље, ослободивши се од Турака, лако могу предати најближем хришћанском владаоцу т. ј. Аустрији, те он се с тиме, умложила снага аустријска и она би постала опасан сусед за Турску. Што се тиче европских политичара, Стратимировић их успокојава овим да „1) воспостављење ове нове српске државе не би било сасвим потпуно одцепљење од Турске, већ би Срби плаћали данак Порти и рачунали се да зависе од ње, према туђим владаоцима, па би се ствар налазила као и у прећашњем стању; 2) у овој сразмери, у којој би мало по мало текло узумирање Турске, расла би нова српска држава и надокнађивала губитак који би долазио од слаботиње Турске царевине у оштој равнотежи европској.“ За владаоца ослобођене, таким начином, Србије, Стратимировић предлаже једног руског великог кнеза, који би могао повести са собом „нешто руске војске; и ако он не би хтео сам онамо ићи, онда преко својих наместника, са три или четири хиљаде војске, могло би се том државом управљати и до благочестија је довести.“ Говорећи да су Срби под владом турском, народ прост, преземерно сиров и не отесан, Стратимировић држи, да республикански склон, у почетку њихног прешорећења не би им могао бити од вајде, него претпоставља монархичку управу. И ако не би могућно било почети на српски престо кнеза од руске владајачке породице, онда, по мишљењу Стратимировића, требало би дати Србима владаоца

каквог протестантског кнеза, али само тако, да његово потомство прими православну веру. „Овако мишљење“ — вели на крају свога нацрта Стратимировић, коме је било суђено да управља над аустријским Србима око педесет година, о возностављењу нове славено-српске државе: „Тако се живо предпоставља моме уму и срцу, тако је корисно руском царском дому, тако је славно за сваки славенски народ, да не може бити ради постизању ове намере ништа сувише велико — што највећи труд нити највећи трошкови; већ сваки истински човек, који је право гравитирајући славенског порекла и пријатељ Руса и који свога владаоца искрено љуби, ваља да свом снагом прегне да ово оствари, а то у данашње доба чини ми се може бити.“

Напрт митрополита Стратимировића, прота Самборски преда ондашњем руском министру спољних послова у Русији, кнезу Адаму Чарторижском. Но напрт митрополитов тешко да му је се могао донасти, због онаквог говора о Пољацима. Је ли се могао Чарторижки старати да разшири круг природних пријатеља Русије, кад је свом душом онако одан био идеји о власкрушују Пољске у њеним старим границима? Како није био истинити човек славенскога рода ни „ревносним российиномъ“ па саучешће кога је апеловао српски митрополит, Адам Чарторижски, поврати против Самборском не само напрт, већ и кратки извод из напрта. Знајући карактеристику политичке радње Чарторижског, мы с пуним правом можемо мислiti, да он није ни показао цару Александру I. напрт српског митрополита Стратимировића. Али је тешко било угушити глас српскога народа: он допре до Русије другим путом.

Још Јулија месеца, кад договарање с посредовањем аустријанаца није ништа донело и кад се дозијало о препоруци, таква је отишla из Паријграда Бењир наши, један од аустријских Срба, ротмистар Петар Новаковић Чардаклија (ког је жена била код покојне велике кнегиње, жене мађарског Падатина), оде у Србију и почне убеђавати српске старешине да попшљу депутатију у Русију ради тога, да јаве цару Александру I. о станову ствари у Србији. За тај посао старешине изберају првоту Матију Ненадовића, истог Чардаклију и Јована Протића из Пожаревца.⁽³²⁾ Напишу дугачку молбу, у којој су споменута сва места у нахијама, где су биле какве год развалине од прхава или манастира, које су ма кад порушили Тури, па се том молбом хоће, да распира гњев руског народа због овакве поруге православне светиње, због чега су и устали Срби да се свете. Но је та молба храћена у тајности па и од оних људи, који су били најприближенiji Карађорђу. Так 1. Сен. Ненадовић и Чардаклија крену се из Топчидера на лађи низ

Дунаво; у Раму узму и Протића: још пређе придружи им се и Гаја Николајевић; Преко Оршаве и Мале Влашке они дођу у Букарешт и прејаве се рускоме конзулу, који им изради, те добију пасош од ондашњег господара Испантија, па им рекне, да путују преко Молдавије, што је могуће смотреније и брже. У Молдавској, где је господарно присталица Турске, Мурузи, депутација наше на неке претпреке, али благодарећи Србима, који су онде живели и рускоме генералном конзулу у Јашу, срећно пропутују преко Молдавије. Руски конзул даде им пасош, у коме је стајало да су они руски подајници а молдавски трговци, осим овога узме од њих молбу и друге артије, запечати, и пошље по татарину у Могиљов, на обалу Дњестра. Истине, Молдавци су били задржали на својој обали кола и ствари српских посланика, али се један руски чиновник превезе и узме све што су Молдавци били задржали. У Каменицу Подольском српску депутацију позове себи вел. кнез Конст. Павловић, који је прегледао маневрирање војске. На питање: „Ко сте и од када сте?“ Они одговоре, да су Срби и иду у Петроград цару. „Имате исправе?“ — „Имамо.“ — „Срећан вам пут! збогом!“ рекне им Константин и одпусти их. Из Каменица ударе на Кијев, где их Ђенерал-губернатор види, пораспита о Србима и Турцима, о њихој борби и одпусти с речма: „Ваш посао није могуће одлагати, треба ши што је могуће брже, збогом!“ Из Кијева ударе на Харков, где нађу два професора универзитета, обожијаца Срби из Аустрије, па једнога од њих почну звати, да иде ши њима у Петроград. У савету универзитета буде прочитано писмо, на име Теодора Филиповића, написано у Харкову, у имe целог страдајућег српскога народа. „Поздравље теби брате Теодоре, од мене Црнога Борђа и од Јакова, твога ујака и од све сиротиње. Знаш ли брате, кад смо се састали на Дубоком у збегу и кад смо се заклели да идем у Русију да научим руски језик, па кад пошљемо одавде наше људе, да им будеш толмач и писар. Ето их сада шиљемо; како те нађу, ти одма иди ши њима, кад те они позову; они имају настављење. И ако ти нас превариши и с њима неодеш, више ниси наш род; и ба ћеш проклет од свију Срба и од све сиротиње, ако не послушаш као што си рекао кад смо те послали...“ Савет однусти Филиповића са српским депутатима у Петроград. Кад су приспeli у Москву Ненадовић је заједно з Филиповићом ишао изван Москве Прозоровском, коме и каже ради чега путују; за тим прибави, да су српски депутати много добра о њему слушали, због чега су и свратили с пута, само да сврну њему, и да га замоле, да их он према своме значењу код двора, препоручи и посаветује, како ће се у таким приликама

владати. Прозоровски, пошто је саслушао казивање о српском устанку и о стању ствари у Србији, почне им причати, како су Турци силни у Европи, а како је Срба мало, који се одважише да устану на Турке у невреме; пожали, што се то тако догодило и рекне им: „опростите, оче, сад сам ја у оставци; али ћу и опет написати неким мојим пријатељима, и, колико могу, постараћу се да вас препоручим, а ви идите цару; срећан вам пут; збогом!“²⁶ Окт. посланици стигну у Петроград, где су их већ одавно изчекивали. Још пред улазком у варош сусретне их полицијски чиновник и одведе у гостиницу „Нови Париз“, близу до дворца. Истога вечера дође им један официр, узе часош, рекне да се називају молдавски трговци као и пређе што су се називали, да не ходају по сокакима у народњем оделу и да ишту све што им треба од гостионичара, коме је заповеђено да им и даје све што потраже. — Другог дана доцне увече буду позвани министру спољних послова, кнезу Чарторижском. Ненадовић изјављуји ток Србског устанка поднесе министру молбу на име царево. Министар рекне: „Добро; јави њу цару.“ Кад су посланици почели казивати министру о устанку, Чарторижски их прекине с речма: „Добро, добро, нама је познато, да су Срби устали против Турака. А како је сада ваш војд Ђорђе Црни и остали војводе, јесу ли здрави?“ Послашићи одговоре: „Хвали Богу здрави су и поздрављају ваше високо превосходство и императора; с надањем на једноверну Русију надају се и бољем и да се избаве од Турака.“ „Добро“ рекне Чарторижски, али је Србија од Русије врло далеко и ми смо с Турцима у пријатељству; Турци су у београдској тврдини?²⁷ — „Јесу!“ „А колико их има тамо?“ — Држимо тако, око 16,000, а може бити и више, па је сада још Босански везир довој 7.600.²⁸ — „Имали у Србији још грађева и колико ли има у њима Турака, како мислите?“ — „Има, град Сmederevski са 1.500 војника, у Шабицу — 2000, у Сокоду — 1500; у Ужици — 4,500,²⁹ — „А имали тамо много топова?“ — „Има доста.“ — „А Срба колико има?“ — „15,000 сада под оружјем, а када сви устану, биће више од 70,000“ — „А зашто је босански везир довој толико војску?“ — „Он је послат од султана да помри нас са београдским и другим Турцима.“ — „На шта, је ли учинио какав мир?“ — „Он је само то учинио, да су 4 дахије побегле на лађи из Дунава, а наш војд послао за њима у потеру Миленика, те их сву четворицу убио.“ — „А осталим Турцима, шта је везир урадио?“ — „Осталима је све опростио, а нама је обећао тачно испунити молбу од девет чланака и обећао је израдити код султана, да ову погодбу султан ферманом потврди; ми смо му за све

то благодарили и молили га да нам каже каквог чиновника, који би био сведок наше погодбе, или да тражимо да за ово јемствује аустријски двор; да, — ако ли ми дигнемо буну, или Турци, по споме старом адете, почну чинити зудум, да аустријски двор, као најближи сусед, јави за то султану; али везир рекне окорно и жестоко: то бити не може, и ни један краљ неће се мешати у земљу нашег цара, који има доста верних мусулмана, који ће му истину казати, кад би се што у Србији десило... За тим смо дознали, да хоће београдски Турци и наша наса да преваре, само јако ми положимо оружје.“ — Чарторижски одговори: „Тако је. Ја ћу поднети цару вашу молбу, а вама желим лаку поћ иззогом!“ После неколико дана, српски посланици и опет буду позвани Чарторижском и Ненадовић је морао опшарио да исприча српске послове од онога доба, од кад су српски устаници учествовали у аустријском ратовању, па до погибије дахија. Пошто он то изприча, запита их Чарторижски: „А јесте ли молили аустријски двор, као најближег суседа, да вам помогне?“ — На то ће Ненадовић рећи: „Још у почетку устанка, марта месеца, поднели смо молбу с тврдим поузданјем да ће нам Аустрија дати војску, оружје и остале војничке потребе и, да ће нас ослободити од турског јарма, јер су наши стари вазда били привржени и верни двору аустријском, а особито у време појевања Јосифа II. с Турцима, кад је 18.000 фрајкора од Србије под командом Михаљевића 3 године против Турчина војевало, и тражили смо да нам се зајам врати. Но они писмено одговорише на нашу молбу: да са отоманском Портом стоје у присном пријатељству; и да они наше на војске, на официра, на оружја дати не могу; јер би тиме нарушили с Портом уговор мира; али и опет пограничне власти кроз прсте гледају, где нам трговци за новце дају све што нам је потребно.“ — Министар рекне: „то је човечно, али нарушили уговор нису могли онако исто, као што ни сада Русија не може да поквари уговор.“ — „Имате ли код себе писмени одговор од Аустрије?“ — „Имамо, маје остао у Србији.“ — „Добро, чувајте га.“ У речма Чарторижског: „исто тако, као што и сада Русија не може да поквари уговор,“ — у овоме је управо језгро одговора, који су могли добити српски посланици у Петрограду. Русија није могла да поквари мир с Турском због својих одношаја према Наполеону. Српским посланицима посаветују у министарству спољних дела, да још једншут поднесу Порту жеље српскога народа, а Русија ће од своје стране, преко свога посланика, радити, да се уваже српска пограђивања. 14 Дек. 1804 год. Матија Ненадовић и Јован Протић оду из Петрограда, па преко Галиције и Маџарске врате се у Србију. Чардакија оде у Букарешт,

где остане да чека, шта ли ће се још дододити у Србији. Теодор Филиповић остане за неко време у Петрограду, а за тим, под именом Боже Грујевића, дође у Србију и вршио је доцније важну улогу у установљеном онда „правителствујућем совету“ српскога народа. Овај је совет установљен, по мисли некаквота Руса, који је томе научио српске посланике, док су се бавили у Петрограду.

Пошто се Невадовић вратио у Србију, он казиваше свакоме да је Русија обећала помоћ Србима.⁽³³⁾ А у то, Априла, дође у Србију и Боже Грујевић. 17. месеца Априла би сазvana народна скupština у Пећанима, и ту нашлу молбу султану, у којој се туже на зулум и насиље краљијско. У тој молби ставе девет тачака: 1) на место везира нека се одреди један веран и поштен мухазил; 2) да могу Срби имати у сви дванаест нахијских судова, по једнога обор-кнеза, а народ да избере себи једнога великога кнеза, који ће бити врховни старешина целог народа, да живи у Београду и све, што иде од Порте народу или од народа Порти, да иде кроз његове руке; 3) врховни старешину и обор-кнезове бира народ, и они су одговорни за народна дела; 4) данак од имања, арат и све остale даније морају бити сведене у један порез, и даније спахијске да се исплаћују из народне касе, а спахије да се не могу вратити никад у нашалук; 5) врховни старешина сам купи порез од народа и шаље султану; 6) врховни кнез бди да влада мир у земљи и народу и, ради тога, има код себе наоружане људе; 7) српски народ да може слободно да зида цркве и манастире и нико да се не сме мешати у његову веру; 8) народ може слободно да обрађује земљу и да тргује без царине; 9) краљије морају бити пртеране из Београда, и Порта да од своје стране напише Аустријском двору, да се од њихис стране ништа не продаје у град, нити за јело нити за опрему.⁽³⁴⁾ Скупштина избере против Алексу Лазаревића, Стевана Живковића и Јована Протића да однесу ову народну молбу у Цариград. У молби је било речено: да народ шаље два посланика; трећи је био одређен ради тога, да може слободније бити у саобраћају с руским послаником. 1. Маја посланици оду у Букарешт, и један од њих, Јован Протић, оста у Влашкој а његово место замени Чардаклија. Господар Влашки дочека љубазно српске посланике и одпише Каџорђу, да се веома радује, што се српски послови тако окренули, за тим, да ће одиравити даље посланике, да је у саветовању о томе питану учествовао и руски генерални конзула, и да је о свему послато извешће у Петроград. Посланци су стigli у Цариград 28. Маја и предаду своју молбу султану Селиму преко патријара. Изнајмире Порта покаже, да је склона да се

мирни са Србима. На то су је приморавале унутрашње ребелије, које су трзале турску царевину.

У Албанији и северијој Грчкој владао је самовласни зулумкар Али-Паша Јанински; Мисир готово није припознавао власт султанову; Вагабићани, заузевши свега места, претила су мухамеданству или страшним расколом или коначном ирапашу; пајпосле, из дана у дан растијаше нездовољство због унутрашњих реформи, које је уводио Селим, па се нездовољство опажало и у самом Цариграду. Али доцније, по настојавању наша и бегова, који су душмански гledали на Србију, преговори са српским посланицима буду одложени; осим тога, Француски се посланик постара, да представи Турцима мешање Руса у Србске послове као припрему за опште војевање против Турске. Порта се све више и више привијаше на страну Француски дипломата, и спремаше се, не само да умири Србе, већ да их стави још у много горе стање, него ли у каквом су били пређе устанка. Код оваквог стања ствари српским посланицима није било до тога, да преговорају: они су се морали побринути како ће умањи и изнети главе на раменима. Живковић умакне из Цариграда изговарајући се, да он жели да убеди српски народ, да прими и предустројне мирне турске наше, који ће бити послани да заузму Србију; друга два посланика, с помоћу пријатеља, умакну у Одесу на канку, одјелен октомбра, оду у Петроград и тек се друге године поврате у Србију.⁽³⁵⁾

Међу тим у Србији непрестајаше бој за бојем а у исто су доба већали о унутрашњем склону и уређењу. С једне стране Каџорђе изда строгу заповест, да ступе у војску сви млади, неожењени Срби који су кадри посити оружје, и то у логоре подељене по нахијама: онима је претио смрт, који би се успротивили овој заповести. Та је његова претња подејствовала: на босанској граници, код Београда и на Морави искуне се големе убојне сile. И осим тога, код Остружнице био је постављен табор, у коме је и било главно пребивање Каџорђа. Да би имали су чиме набављати потребне ствари за даљу борбу, би ударен данак од 250,000 гроша. Да би живахнула потпуно ирапала трговина, Каџорђе заповеди, да се строго мотри на лопове и пусташије па зато многи из Србије умакоше преко. Војничко напредовање Срба одночи се 1805. године тиме, што они у пролеће ухвате једнога јаничарског агу, који је побегао из Београда; па ју код њега 500,000 гроша, које спусти у војничку касу. Краљије у Београду и школе са свију страна, покушају да преваром поплаше Србе: они опреме два Цинциарина, који су добро знали да говоре румунски, одену их у бодљарско одело, одрате их с изјевицом сјајношћу у српски табор са

ферманом, који је павалице за тај посао написан, и у коме као бајаги султан заповеда Србима, да углаве мир, иначе ће их најшешће казнити. Тај лажни ферман би прочитан у табору код Остружнице, у почетку маја, и учина па Србе са свим противан упечатак ономе, који кријамаје мишљаху да ће учинити. Срби се сви до једног закуну да ће пресви изгинути са оружијем у рукама, него се покорити турској својеволи. У осталом нису се Срби свуда подједнако чували од Турака. На четири дана пре по што ће се у табору прочитати лажни ферман, Турци заузму град Ужицу, коју је чувала појака српска чета. То Карађорђу даде повода да изда овакву дневну заповест: „Браћо! Нека вам је бог у помоћи! Вршите добро своју дужност. Нека су људи свакад па опрезу. И ако је душманин далеко, но он је вазда близу нас; чувајте се Турака. Зар ће вам боље бити ако погубите своје главе, као Ужичани. Нека сад они презају од нас, којима смо се ми некада покоравали; сада су они под нама; недајмо се да нас варају“. После опсаде, која је трајала пуних десет недеља, Срби изнова освоје Ужицу.

У то време, пред јесен, босански везир Бећир-паша, крене опет своју војску на Србију; но кад дочу да су Срби прекрили Дрину, заустави се на левој обали њеној и неусуди се ништа да започне. Његови војници, којима се досадила нерадња и увалудно очекивање, стадоше се, по своме адсту, разилазити својим кућама. Међутим дође глас с југа, да из Ниша иде на Србију Афиз-паша са великим војском. Српске поглавице не само што се пожурише да прикупе Србе у војску, који још не беху под оружјем, већ најме у своју војску многе хришћане из Бугарске, Босне и Црне Горе. 40.000 српске војске заседне у тврдој позицији код Курије, ширећи се на десно до Крагујевца, а на лево до десне обале моравске. Јаков Ненадовић остане на Дрини са 12.000 људи. Међу тим београдски паша Сулиман, који је стајао под власту кралјија, би постављен за пашу у Солун, а његово место да заузме Афиз-паша. Но не само, што Срби у почетку Септембра разбише Афиз-пашу, но га још и заробише; и ма да му изађе за руком да умакне из под страже, но сва се његова војска већ беше разирснула. После овакве победе, Срби видише, да се могу поуздати у своју снагу: то их одушеви и они се латише два посла: да прогнају Турке из градова, у којима су се они још држали, и да склоне унутрашњу управу, и понове порушене цркве и манастире. У почетку Новембра, Срби освоје Смедерево; у то исто доба на 24 руске лађе, које су дошлоиле до Галаца, Србима је било довежено топова и сила ћебане. Би решено, да се промисле о освојењу Београда и Карађорђе

Декембра месеца сазове народну скупштину у Смедереву; али се овде изтаче питање: Је-ли Карађорђе врховни вожд само у војничким пословима, или је стајаш владар српскога народа? То питање изазваше одношашаји Карађорђа према осталим војводама српским и према „правитељствујућем совету“ српскога народа, који онда беше већ установљен.

Српски посланици, који походили Петроград 1804. год. донеше на Русије ту мисао, да се установи совет. (36). Около тога беше се понајвртреније заузео Божо Грујевић. Срби су још одавна осећали потребу, да имају један општи суд у земљи. Ми смо видали, да је Матија Ненадовић још у почетку устанка набрзо написао кривичне законе из „Кормчије“ књиге; али пе прекидна борба, превага војничких интереса над грађанским и, ненештина самог Карађорђа у грађанским пословима, потре сваки значај припремених судија по неким нахијама. Матија Ненадовић и Божо Грујевић салетише једног од најзначајнијих војвода српских, Јакова Ненадовића, да склони совет, а та се мисао дошадне и самоме Јакову. Кај су Срби по други пут освојили Карађорђа и Ужицу, Јаков Ненадовић позваје Карађорђа на скупштину у Боговађу, око велике Госпође. Они су били наумили да најпре мирошу и закуну Карађорђа па звање „врховнога вожда српскога народа“; они препоруче ваљевском владици Антиму, да то изврши. Но Карађорђе одбије предлог Ненадовића и објави, да скупштина мора бити искупљена у селу Борку у београдској нахији. Ту бејаху сазване и остale војводе српске. Осим тога, у Борак се слегне сила светеца. Сами Ненадовићи доведоше око 500 најодабранијих људи из нахије шабачке, ваљевске и рудничке; ш њима дође и ваљевски епископ. На тој скупштини М. Ненадовић покрене питање о совetu, о чему је још пређе често говорио са многим војводама. Не само војводе, већ и Карађорђе одобри тај предлог. Ево шта је ту Ненадовић говорио: „Ми ћемо само за време задржати име совет, а када настане мир, онда ћете ви бити главни команданти у совету;“ војводе пису дуго о томе већаје, него дозволише Ненадовићу, да бира у совет кога му је драго. Матија избере шест људи из разних нахија; неки су били кметови, а неки трговци. Сам је Матија био као председник совета, а чланови беху: Јован Протић из пожаревачке нахије (који је ишао у Русију као посланик), Вукоман — из јагодинске нахије, Аврам Лукић из Пожешке нахије, Младен Миловановић из нахије крушевачке, Јанко Георгијевић из смедеревске и Милоје Здравковић из Ђуријевске нахије. Главни је раденик у совету био Божо Грујевић, који је како већ Ненадовић, био и секретар, и преписивач, и архивар, и столонаучелник и сва је зва-

нија извршавао. Тада Божо Грујевић припремио је био за скупштину склон совета и беседу о законитом склону целе земље и о обvezama врховнога војвода. По плану Божином, свака нахија треба да избере по једнога човека за члана у совет, човека разумна, честита изаслужна, да му даде написено пуномоћије и да му одреди издржавање. Таким начином у совету би морало бити дванаест чланова. Председник извршава одлуке совета, издаје од свога имена решења советска и сви га остали члапови поштују као оца. Ако би се при гласању поделили чланови на две половине: то би она страна одржала превагу на којој је председник. Сви 12 чланова совета морају се ваздзити у једноме месту и управљати целим народом. Тај скуп од 12 чланова и саставља главни правитељствујући совет народни. Ради бољег и бржег извршавања народних послова, чланови совета могу поделити између себе послове према способностима свакога од њих. Тако се, један може бринути о војничким пословима и називати се војнички попечитељ: он је дужан искрпујати војничке припреме, добро разумевати војничке послове, пазити да се млађи покоравају старијима, да би се у војсци одржао ред; њему припада војнички суд. Други — чува народну касу; прима од кнезова дације, пази да се добро покупи дапак, надгледа расходе и одговоран је целоме народу за неуређеност у каси; он се назива попечитељ касе. Трећи врши земаљски суд и назива се велики судија; он разматра и решава како грађанске, тако и кривичне парнице. Четврти се брине о свештенству и народној просвети; њега морају изабрати главна духовна лица и називање се попечитељ просвете и свештенства; његова је дужност да надгледа манастире, цркве, школе, учитеље и он се брине о свему ономе, што се тиче народњег васпитања; он призивање у Србију учевне људе, гради и поправља цркве и школе, предлаже епископима кандидате за свештенике. Пети „корешондира“ са страним дворовима и назива се попечитељ иностраних дела; када прими писмо од других влада, он се саветује са осталим члановима, па одговара на таква писма; он води народну политику, а у седницама совета врши дужност секретара. Шести се стара о унутрашњем миру и реду и назива се попечитељ мира, реда и трудолубија; он мора бити усрдан домаћин, мора претеривати лопове, мотрити на лењивце, зле људе и шпијуне. Осталих шест советника имају саветујући глас и, као представници својих нахија, сваке године јављају за важне догађаје у њихним нахијама, а то исто раде и остали попечитељи. Совет има свој народни печат, који чува или председник или секретар. Сваки члан совета пред ступањем у своју дужност, мора се заклети народу, да ће право и усрдно одправљати своје по-

слобое, а на крају године, давати рачун, шта је добро за народ урадио и како је дужност испунио. У совету мора бити неколико писара, које је могуће изабрати од млађих свештеника, који ионајбоље знају писмо*; такође мора бити десет књигоноса од млађих људи, с платом, али их треба оштро држати и заклети. Код совета мора бити стражар, која се редом шаље из различних нахија. За совет мора бити одређена чиста, пространа и удобна кућа.⁽³⁷⁾ По спољњем изгледу као да је у главном био примљен план Божин о склону совета, јер му Карађорђе заповеди, да изашне заповест, да се свака нахија искупи на скупштину и да избере за члана совета човека, у коме има највише поверења, који ће са осталим советницима водити бригу о пословима целога народа, а највише своје нахије, и да проналазити престуција, не пазећи на лице престуција, је-ли он комендант, војвода, буљукаша, свештеник, калуђер или кмет, без икакве разлике и лицемерства, и да јављају совету за сваког злочинца, а совет онег да јавља своме врховноме војводу, који ће казнити пристига и бранити незинога. Да-ли је Божо изговорио у скупштини своју беседу о дужностима врховнога војвода и народа, познамо. Ненадовић вели, да је „возбудиледна за слободу, и трогателна“ за човека, па је очувао у својим запискама један одломак од те беседе. У њој се најпре говори о сили закона, који треба да влада целом земљом, над свима и сваким Србином, па м'а ко он био: али ради народње среће и благостања закон се мора оснизвати на разуму и правди. „Прави дакле господар и судија у народу јесте закон“. Поглавари и судије подијадају под закон онако исто, као и најпростији и најсиромашнији људи у народу. Само у оштој подчињености закону, садржи се истината слобода и вољност народа. Својевољство појединачног лица води земљу у пропаст. Због тога сваки војвода народа, мора се старати о безбедности и сигурности живота, имања и чести свакога човека; ако он није кадар то извршити, онда није достојан бити поглаваром. Друга је дужност војвода — слободу народни отувати, јер је има у слободи двапут милији и слађи наш живот. Слобода разликује нас од зверова, и роб је гори од звера, јер човеку робу оно се одузима, што га чини човеком. Боље је не живити, него-ли у поганом рођству бити. — Слобода, слобода настаници људима; слобода и вољност даје војнику снагу, војводама и поглаварима худрост и правосудије. Она усељава у старије љубав према млађима, она просветштава свештенство и покреће њихове руке да благословију своју слободну наству. Слобода умудрава народни совет, слобода свакога обогаћава; слобода весели и утешава орача у пољу, настрира код стоке, путника на путу, војника на војсци и домаћина

код своје куће и чини, те му је живот мио. У слободној земљи: у пољу боље роди, и марва се боље плоди; у слободној земљи једу аеп леб и пију добро вино. Накратко, где нема слободе, ту нема живота^(*) Наравно, да је за Србе, који толико жртава поднеше борећи се за народну слободу, беседа Божина била заиста „воздушитна и трогателна“, па је и морала у њима учинити огромни упечатак.

Простран је био план, по коме је хтео Грујевић да склони главни совет српски; ситни и посртљиви су први кораци те нове установе, која је одлучела свој рад. Кад је М. Ненадовић представио прве советнике Карађорђу и осталим поглаварима, Карађорђе их призна и рекне им: „Узми их са собом у манастир Вољавчу и постарајте се о целом српском народу, како вас Бог учи; скините с мојих леђа макар колико толико бриге, а ја ћу доћи тамо, да вас видим“.

Советници оду у манастир Вољавчу. Њима падне у очи сиротиња, ћелијде малене и низке. Огромне рудничке плавине свуда у наоколу тако су велике, да се једва на кову могло доћи манастиру. Шест советника и шест њихних слуга су нашли где да се сместе у убогом манастиру. Они су нашли у манастиру само један сандук прохина брашина и првих дана морали су слати момке у оближња села, да што за рану набаве. Није било ни астала, ни стодлица. Један сељак стеше астал и две кауне: унесу их у собу; астала покрију платном и мету на њега и крст манастирски; ту су држали прве своје седнице први српски советници. Наскоро им дођу још четири советника с пуномоћијама од својих нахија. Али је било крајње време и потреба да се има народњи суд. Так што су околни сељаци дознали за совет, одма нагрипу, како вели Ненадовић, ко некој светињи, неко с тужбом, а неко да потражи савета. Нарочито је долазило много калуђера са старим „привилегијама“, захтевајући, да их совет потврди. Друге милионе советници су задовољавали како су знали и умели, а калуђере су одбијали говорећи, да совет још није подпун и да треба чекати на скупштину, јер само она има право да потврђује привилегије. У народу совет није називан тим именом, већ су га звали „синод“. У осталом, вису дуго советници српски могли проседити у Вољавчи. Они пошлију М. Ненадовића Карађорђу у Тополу с молбом, да их пресели у друго које место. Карађорђе их пошиље у богатији манастир — Боговађу. Пут, којим су советници путовали у Боговађу ишао је кроз Тополу, где их је Карађорђе гостољубиво предузео. Советницима се учини Боговађа као дворал. Игуманову ћелију узму за место, где ће држати седнице. Капцеларске је спреме било у изобиљу, у све нахије поврве заповести из совета, да искуне нахијске

скупштине, па да изберу у свакој нахији по три человека, који ће склонити нахијске магистрате. Ови су магистрати морали писати совету све, што им је требало: они су морали судити и расправљати, а у важним стварима, призвати у седницу и војничке старешине; у случају каквога двоумљења — обраћати се совету из оних нахија, које су најближе до места, где је совет, а совет ће већ јављати Карађорђу; из оних нахија и магистрати, који су били ближе до Тополе, обраћа ће се правце Карађорђу, који ће опет за та дела јављати совету. Ови магистрати били су брзо склоњени и у целој Србији утврди се какав такав друштвени поредак; како у совету, тако и у магистратима већином су били калуђери, писари. Писаром је чак у совету био игуман Мојсије. На советском печату били су изрезани грбови Србије и Тривалије, са сунчаним жракама изнад њих, са надписом у котур „Правитељствујши се ћетићи сербсکи“. Напоследку, кад је било отето Сmederevo, Карађорђе заповеди, да се паље кућа за совет у Сmederevu. Селен ће на ново место, чланови совета склоне разуне о својим трошковима за пређашње време и нађу, да је свега било потрошено 150 дуката, и да је ту читаву суму исплатио Ненадовић; совет му о томе и изда сведочбу. Још из Боговађе совет је послао заповести у Ћумруке на Дрини и Сави, да Ћумрукчије шаљу сваког месеца рачуне и готове попице; такве исте заповести на Сmederevu совет пошаље Ћумрукцима на Дунаву и Морави, и мало по мало у совету се створи народња каса; из те касе буде исплаћен дуг Ненадовићу. У Сmederevo дођу још три нова советника, из оних нахија, које пису биле послале чланове у совет.^(*)

У оваквим приликама била је сазvana народна скупштина у Сmederevu. Неке су војводе рачунале совет за главну државну власт, а Карађорђа су држали само за главног војводу у народњем ратовању, па пису хтели ини на скупштину. Међу тима, који не хтедоше доћи на скупштину, био је и Јаков Ненадовић. Али је у осталом, питање о ратовању с Турцима било главно, и народ није забатаљио тај посао, не гледећи ни на какве свађе поглаварске између себе. Скупштина се искуни и донесе ова врло важна решења: 1) Због ратовања Срби не плаћају Порти никакав данак; 2) за војничке потребе плаћају данак не само Срби већ и они Турци, који живе у Србији; 3) Србија мора имати свака спремних под оружјем 40.000 војника и ова се војска налази под неограниченом влашћу Карађорђа; 4) дневно мора имати сваки војник хране: 2 фунте проје, 1 фунту овчевине или говеђине или свињетине, литру ракије, а у пост на место меса издаје се насуљ; 5) грабеж и бегање да се казни смрћу; 6) Сmederevo да се поправи и утврди, а Београд најтврђе да се оп-

седне. Добивши од народа таква важна пуномоћија у војничким пословима, Кара-Ђорђе утврди таборе на Морави и Дрини и опколи Београд са 6000 људи. Али у то исто доба, Срби због своје несмртености изгубе и трећи пут Шабац, па су га и трећи пут отели на јуриш после крваве борбе.

Припремајући се за ратовање, Срби ишак нису прекидали договарање са суседним владаоцима, нити саобраћаја са својим најближим једноплеменицима.

Срби су добијали помоћ од своје прекодунавске браће, некад за новце, а некад као поклон од српских патријата из Аустрије, а још више, на вересију. Сада они потраже помоћи код осталих својих суплеменника. Тако је, члан совета Аврам Лукић био послан у Трст и донесе 2,000 фор. које су скupили па поклон трстанички Срби. 12 Јануара 1806. г. буде написана молба султану налије на пређашњу и пошљу је по председнику совета и секретару у Беч; они су отишли да моле аустријски двор, да посредује између Срба и Турака. То путовање није било сретно и Ненадовић мимогредом о њему и спомиње. (49) Још су раније о томе истом Срби молили Русију. У одговор на молбу, кнез је Чарторижки писао руском посланику у Цариграду, шта жеље Срби, што је посланик морао да јави Портам. Из Аустрије тек чак 7 Маја писао је Ерц-херцог Карл, Кара-Ђорђу и свима Србима. Као Аустрија, тако и Русија нису се могле заузети за српски посао, јер у то исто доба, тек су били свршили крваво ратовање с Наполеоном. После победе код Уљма (5/1. Окт. 1805. г.) Наполеон заузме Беч (1/13 Нов.), а код Славковца (Аустерлица) надбије аустријску и руску војску, због чега Аустрија одмах закључи с Наполеоном оделити мир. (27 Дек.). По томе миру Аустрија уступи Наполеону читаво јадранско приморје; али становници которског залива (Bocco di Cattaro), ступе у сајуз с Црногорцима и, добивши помоћ од руске флоте, која до плови до њих, под заповедништвом под-адмирала Сењавина, продуже војну противу Француза. С друге стране Русија се спремаја, да ступи у нов сајуз с Пруском противу Наполеона. Ратовање Црногорца и становника јадранског приморја у борби с Наполеоном, сдружи турског султана с француским царем; не гледећи па то, што Селим није био за сајуз с Наполеоном. Због таквог стања ствари, Русија није могла да поступа енергично, а турски дипломати подбадани француским послаником, били су спремни да објаве рат Русима, с тога је у горепоменутом писму кнез Чарторижки и говорио о Русији, не као о држави, која заштићава Србе, већ као о држави, која је

подједнако пријатељски расположена, како према Турској, тако и према Србији.

Заступање Срба пред Портом, он је држао за преће потребно с тога, што би Срби у крајности, свагда се могли обратити Француској и замолити заштите, јер је она била у тесном пријатељству с Портом. Чарторижки је отсечно говорио у писму: „ако Срби буду принуђени да бирају пропаст или француску заштиту, лако је предвидети, па што ће се склонити.“ Таким начином, руско заузимање није могло донети Србији ни најмање користи, ако би се ово ограничило само на једно дипломатско заузимање. Ову тегобу реши Француска политика; њој изађе за руком, те убеди султана да одпочне ратовање с Русијом. Војна је у осталом објављена тек на измаку 1806. год. Овој објави рата предходили су гласови о завади Русије с Портом, који доцреши и до Срба, који неде 1806. год. морадоше сами одбијати Турке. (50) Ови су гласови још више охрабрили Србе. Кара-Ђорђе смили да освоји Београд, па ма га шта коштало, и значајући да је Боњајаке могуће било задржати од похода у Србију само нападањем на њихну земљу и страховањем од Црногорца, с тога смили да пренесе ратовање преко Дрине, а у исто доба да ступи у непосредан саобраћај с црногорским владиком. Црногорци су у осталом први пошли у сусрет Србима. Владика црногорски Петар Петровић Његош још је 15. Фебр. писао писмо Кара-Ђорђу у коме га моли, да га потанко извести о стању ствари у Србији. То писмо преда Кара-Ђорђу чувени јужно-словенски патријот Ђура Мијутиновић. Српски врховни војск заједно са советом одговари владици 4. Апр. и за тим понови свој одговор 29. Маја. У овом одговору Срби су говорили, да очекују се се султан пристати на њихну жељу, да протера из Београда главу бунтоника Гушаница-Алију, који нарушивши примирје покренуо је највеће непријатељство противу Срба и побунио против њих читаву Босну и видинског пашу; за тим јављају, да су надбили никаког пашу, а видинског привелели на мир, па се сада надају да ће прорати из Београда Гушаница-Алију; али се налазе с Боњајацима у највећој завади и рату, који нападају на Србију с највећом жестином, паље села, робе људе и пљачкају. „Док не надбијемо Боњајаке, — пису српски поглавари, — ми не можемо задобити оно, што жељимо; Босна ће нама задати много јада, ако је ви не заузмете. Против ове певерије и погане Босне, која је још одавно одгасла у својим недрима главне и заклете душмане српског имена и вере; и у којој се сада труди паклени изрод, проклето семе безаконика Бранковића, да угаси својим отровом и искорени са света

српско име и српску веру. Против те Босне, нашег домаћег непријатеља молимо ми од вас што скорије неизоставне помоћи, у коју смо се удали још у почетку нашега устанка; заклињемо вас светом вером илеменом и краљу, по којој се називамо једна браћа, призивамо вас с топлим срдцем и раширеним рукама, а преко вас сву нашу црногорску, далматинску и херцеговачку храбру, милу и драгу браћу к онеме тврдоме сајузу, који је постојао између наших прадедова за време њихове славе, — братству по оружју и в узајмном обранителном и наступајућем сајузу. Ступивши у тај сајуз, ви ћете одговорити првој дужности Србина, човека и управитеља и привезаћете себи за свагда, у најважније време, свој род и племе, благодарност кога може бити вама свагда најполезија. Помажући нама у нужди и у невољи нашој против султанових одметника и сајузника Гушанца-Алије, који су отровали читаву Босну разбојничким отровом и дигли је против верне раје, а дакле и против султана, ви ћете задобити несумњиво право на признање блистателне Порте, и осим тога, дајући нама оружану помоћ, ви ћете урадити тек само оно, о чему свет јавно говори, да сте ви већ давно учинили. Ми не ћемо да вам напомињемо о тој заслуги, коју ћете учинити таквом помоћу, целом српском племену. Предостављајући на ваше благоусмотрење план саме радње, ми молимо вас да нама о томе само благовремено јавите. Разгласите о томе међу вашим приврженцима по Далмацији и Херцеговини, и пређе свега сплодите довољном снагом познатог својим јунаштвом витеза Шибалију, да би он ступајући да се с нама сједини могао учинити бразу и силну диверзију.* Из овога се писма види, да Срби и пред најближим својим сајлеменицима, као што су Црногорци, не само да пису представљали себе, као да су противници султанови, него су чак тврдли, да ратујући противу дахија и бунтовних Турака, они чине султану такве услуге, за које могу очекивати само милости и благодарност. С друге стране, није могуће а да се не види, да Карађорђе позивајући црногорског владику да удари на Босну, желио је тиме, да поцепа војничку снагу босанску, од које је се бојао да не нападне на Србију.⁽⁴²⁾ У скаком случају позивање на верност султану било је у обичају српског народа, маса ког је вазда држала, да се води ратовање противу дахија и њихних приврженика и уз то по жељи самога султана. Народни поглавари могли су гледати слободије унапредак, могли су рачунати, да ће се доцније Србија сасвим ослободити; народ се није задовољавао тиме, што има поглаваре; он се био навикао видети у њима врховну владу цареву, а тако су називали султана, и на то име навикла је народ његова стара историја.

Првих дана месеце Априла стану нападати на Србију Босњаци и стану испадати из града краљије и нападати српску војску. Срби су имали свега војске 33.000, у коме је броју било 3.000 коњаника; имали су и 48 великих топова и 4 мортира. Осим ове војске, било је још нешто пограничне и гарнизонске, а у тврђињама било је свега 30 топова, које малених, а које сасвим батаљених. Смедерево је било главно смештиште војничке припреме. У турским гарнизонима, по градовима у Србији, у турским ордама око Новог Пазара, на Дрини, унутра у Босни, на Тимоку, код Ниша и Софије, рачунало се свега војске да 44.400 са 86 топова. Осим ове војске било је у београдском граду 3.000 војника и 350 топова на бедемима. Један део пролећа и читаво лето протекло је у мањим окршајима. Али још 16 Маја старавши турских гарнизона у Шабцу и Београду, јаве аустријским заповедницима у Земуну, Панчеву и Митровици, ако им не буде допуштено да купују шта им је потребно за храну у Аустрији, онда ће они да отму све даље с рапож, које стоје на Дунаву и Сави, па ће и на Срем напасти: но та изјава учини само то, те аустријски љенерији још већма оснаже пограничну стражу дуж Саве и Дунава. С друге стране, аустријанци почну смотрење да поступају са Србима, што се тиче куповања војничких спрема; и тада на жељу српску да купе 36 топова, они их одсудно одбију. У то пак исто време Србима значајно помогне руско посредовање, јер је маја месеца било обустављено кретање турске војске против Србије, која је била на Дрини и околу Ниша. Ово је одрешило Србима руке, да много удешије освоје Шабац и Београд. Осада Београда односне се тим, што српски војвода Васо Чаранић, због отмице девојака, позва Гушанца Алију да поделе мегдан јуначки. А Гушанец-Алија место да му одговори обећа много новона иономе, ко му донесе главу Васе Чаранића. За тим 20.000 Срба опколе Београд, начине траншеје и разместе на њима топове. 22. Маја односне се бомбардање Београда; у табору опсадника искривљати руски официри, прерушени у трговачке халјине и почну управљати отимањем града. Турци 24. Маја предложе да се договарају, али Срби одбаце понуду. 28. Маја аустријанци понуде се да посрелују између војујућих страна, који су послали своје повериенике у Земун; али тај скун још више распали обе стране. 2. Јуна Срби су двапут ударали на јуриш, али без успјеха; тада је убијено Срба 500 а Турака 150. За тим су Срби изроз неколико дана примицали ближе граду своје траншеје.

Но у то доба стиже глас, да Порта, која је била обуставила кретање војске у Србију, изнова се решила кренути војску, почем је

дознала шта Срби раде; али за срећу Србску она је морала већи део те војске употребити, да угуши планивше буне у Румелији и Бугарској, због војничких преобразаја, које је завео султан Селим. Кад Срби чуше за тај глас, они ступши у преговоре са описеднутима Турцима; мирним становницима обећаше 10.000 гроша и предају тврђиње сејменима, пошто се краџалије уклоне; а Гушанцу-Алију беху понуђене још удеосије понуде. 15 Јун. Турци одбацише српске услове. 22-ога 2.000 Срба под управом руског официра уиђоше у дољни град и заузеше га, по не добивши надлежне помоћи од својих, морадоше уступнути. 25-ога 2.000 најсиромашнијих Срба присташе да ударају јуриши с условом, да им буде дозвољено да пљачкају варош, но на то поглавице не пристадоше. (*). Међутим у српски логор пређе београдски митрополит Леонтије, учини молитву да Бог да победу Србима над својим непријатељима, па шта више, позва погранично српско-аустријско свештенство да чини и оно таке исте молитве. Но улазак Турака у Србију са две стране, од Дрине и Мораве, принуди Карађорђа да се одвоји са једним делом војске од Београда, па да дочека Турке на опаснијим местима. На један пут се обрете код Шапца и заповеди Србима, да се поделе на четири колоне, па да ударају јуриши. Срби јунички ударише, но бише одбијени, изгубивши 1.200 људи. То охрабри београдске Турке, и 5. Јун. они одбише нов српски јуриши. После неколико дана срећа им пође још боље за руком. Босански мусломани умирише буин својих хришћана и упадоше у Ваљевски и Шабачки округ, страшило пустошени њиве, падећи села и убијајући и мушки и женски и старо и нејако. Осам хиљада људи бегало је из северо-западне Србије од чести у Аустрију, а од чести Београду. Карађорђе мораде да изађе пред босанске паше; њему испаде за руком да разбије и претера преко Дрине један део њихове војске, након чега утче и зворнички паша. Но та победа контала је Србе 800 мушких глава и, у томе броју ногибе и јуначан војвода Јанко Катић, и сам Карађорђе беше обрађен. Осим тога, за време своје навале, Турци опалише 120 села, заробише 7.000 људи и отераше 8.000 грда разне марве. Пошто је Карађорђе очистио западне окруже Србије морао је се окренути Морави; но тамо је већ војвода Милленко био бој и разбио турску чету, која се примицаше Смедереву. По доласку Карађорђевом замети се бој под Делиградом, који је по Србе био успешан и после кога се Турци уставише и више од месец дана спремаху се да изнова ударају на Србе. Најзад, на измаку Августа замети се крвава борба код Бање, где с обе стране паде око 4.000 људи; но опет Срби одржаше мегдан, они освојише турски табор, отеше четири топа и

неколико барјака. Но из дубљине Турске непрестано придолажаху нове војске. Српски свештеници проповедају народу да брани веру и отњиште, а то учини, те у половини Сентембра српска војска по-расте на 65.000 људи. 21 Сентембра, па јужној страни Србије, беше нова битка; беше сумњиво ко ће одржати мегдан, с тога је Карађорђе настани и други дан, а кад стиже на бојно поље и видински паша, онда је продужи и трећи дан. За та три дана Срби беху дваред победоноци, но дево им крило беше надбијено. У тој битки с обе стране пао је гради број људи, но Срби неизгубише ни једнога топа, а отеше од Турака 16. Наше понудише Карађорђу примирије на 42 дана с тим, да зато време закључе потпун мир, и с тога Карађорђе позва многе поглавице у Смедерево, да заједно са советом направе услове мира. Битке престаши; недалеко од Ниша беше обележена погранична линија између турске и српске војске; босански Турци изгледаху како ли ће се свршити преговори Ибрахим-паше са Карађорђем; а Београд и Шабац осталоше описеднути. У Смедереву се одличне велике преширка о условима, који ће углавити потпуну сагласност српског народа са Портом и Турцима у земљи; направише се две партaje: једна је предлагала пређашње услове, с којима су се Срби већ толико пута обраћали Цариграду; други захтеваши да изјаве српска војска заузме Београд и Шабац. И Карађорђе пристаде на ово друго мишљење; насекоро дође у Смедерево посланик Портин са ферманом, којим објави, да се војна прекида и предлагаше услове за мир. Пошто се Карађорђе с њиме посаветова он отиде у београдски логор, и 29. септембра посла писмо Гушанцу-Алији, позивајући га да се покори. У писму беше казано, да је Карађорђе дошао у Београд после победе над султановом војском и да је углавно с њим примирије; да му је Порта поручила да заузме Београд или мирно или силом; краџалије и јаничари који су дошли после 1792. године у Београд, беху понуђени да се могу слободно вратити у свој завичај; старе спахије и грађани могоше остати у Србији; најзад даваше му 15 дана да се расмисли, и претгијаше му, да ће ударити на јуриши, ако на то непристапе. Но ево шта му Гушанцу одговори: „Ја се дивим твојим победама. Но бранију Београд као своје сопствено добро, са мојим вернима, док и један траје. Ја хоћу или да у њему владам или да ногинем*. Карађорђе узе претити да ће описеднути Турци, у случају противљења, бити побијени; но и та претња непогодици намеру Гушанца Алије. С таким одговором поврну се Карађорђе у Смедерево, и ту му изађе за руком да настане на томе, да се и војничка радња спрођу Београд и Шапац настави. Број опсадника беше увећан; под Београдом се скучи до 18.000, а под Шапцем до

7.000 људи. Међутим продужише се и световања о условима мира. Најзад совет приста да оваки услови буду основа за мир: 1.) Србија слободна од свачијег мешавља, избира себи књаза, као председника совета; 2.) за то она плаћа Порти годишње 2.500 кеса (1,250.000 форината); 3.) сви Турци из Србије морају да се одселе у друге провиније; 4.) Београд и Шабац да морају бити предати Србима, у противном случају, да ће их отети на суду; 5) Порта плаћа Србима трошкове њихове за своје време војне противу побуњеника; 6) стаљна српска војска биће издржавана на ратун земље. Ти услови беху предложени посланику портнику, и после неколико примедаба од његове стране, послати у Цариград. Затим Срби призораше посланика да отправи Гушашу заповест да преда Београд; но глава побуњеника прибра своје краџије, и тако их распали ватреном речју, да се сви до једнога заклеше, да ће бранити град док траје капије крви. Готово у то исто доба и опсадни Турци у Шапцу добише тајно помоћ, која им беше таман добродошла: они су сило гладовали, и наједанпут добише од босанскога наше 100.000 гроша, за које купише себи хране у Аустрији. Из тога се јасно види, да судбина Београда и Шапца није нимало зависила од одговора из Цариграда, на предлоге Срба: обе тврдине могле су остати прибезијите и извор нових опасности по српски народ. Но и сам одговор портни не беше такав, да могаше Србе задовољити. Порта није могла начинити Србију независном провинцијом, јер се бојаше, да и друге области насељене хришћанима, не захту то исто. Кад посланик доби одговор из Цариграда, он објави, српскоме совету, у име своје владе, да његови услови немогу бити подписани зато, што је за таки договор потребно одобрење од стране Аустрије и Русије, с којима ваља ступити у преговоре о томе. Како се види, Порта је се клонила отсечног одговора, јер сагласије Русије и Аустрије беше празан изговор и противречило је њеном пређашњем тврђењу, да ни једна држава нема права да се меша у унутарње послове Турске. Такав одговор и нови гласови из Цариграда убедише совет, да се војна радња мора и овејд отпочети.⁽⁴⁾ 20 Новембра оде портни посланик; а Карађорђе, назначивши Миленка за председника у совету, поручи му да исплати дугове аустријским трговцима, по већој чести Србима, који су слали војничку опрему за Дунав. Ти дугови беху до 1,800.000 гроша.

Није се било бојати нових напала на Србију из Турске: Порта није могла кренути војску у очи објаве рата Русији. Защитници Београда и Шапца, остављени самима себи и својој сопственој снази, морадоше се, ја пре ја после, предати Србима. Један случај поможе

последњима. Један београдски Турчин иребегну у српски логор, и њему поручише, да пођу, 1. Декембра, преведе у опсадну град, кроз савску капију, 150 Срба. У очи тога дана опрестанце су пузали по тврдини и попалили неколико кућа. Нођу, под окриљем масле, бегунац Турчин доведе своју чету капији; па глас јаничара, одава се по имену рекав, да је донео абер из Шапца. Чим јаничар отвори капију, бегунац упаде унутра а за њим и Срби. Неколико јаничара погинуше а остали узакоше у горњи град. У тај зах војвода Васо Чаранић удари на јуриши са 8.000 луди подељених на три колоне.

Вароши брзо пређе у српске руке: Јаничари бегају у тврдину, но како се не могаху скрити, беху заробљени; Срби освојише 24 топа; но у то изгубише својега војводу, који погину. Други дан отпоче се тешња опсада саме тврдине, у којој су готово све куће биле погореле од опрестане пушњаве. После неколико дана мала четица Срба заузе аду, која лежи да Дунаву према тврдини, и пренесеши тамо неколико топова. Ада та била је аустријска, по на њеној јужној страни, обрнутој према Београду, аустрија не мајаше права да намести ни једну стражарницу. Гушанац Алија никако се није падао нападању са те стране, и 10 Декембра отпоче преговоре о предаји. Уговорише то, да Гушанац са 800 краџија и са њиховим фамилијама, свега на 1.500 душа, одлази из дунава на 8 великих лађа, у Видин. Гушанац испуни тај услов и уклони се на исток, да се тамо умеша у војну која се тек беше започела између Турске и Русије. Срби хтедоше ући у тврдину, по Сулимани Паша, који се сад беше ослободио краџији, рече, да само он, представник султана, има право да седи у тврдини.

Не Султанов представник небејаше за дуго тако срчан. Он сам после неколико дана ионуди Србе да заузму тврдину, кад је чуо да је руска војска упала у Влашку и Молдавску. По сад Срби захтеваше да се наша са свима Турцима чисти из Београда, а ако немају срећства да се уклоне, то да могу остати у вароши, само да не смеду носити оружја, ни улазити у тврдину. Сулимани пристаде на те услове: Срби заузеше тврдину и нађоше у њој више од 300 топова, много праха и олова, по што је најглавније то је, што су од сада имали у својим рукама местите, које им је дато да могу управљати дољним током Дунава и Саве. Наскоро се предаде и Шабац, а његови заштитници бејају цунтиени у Босну. Но жалосна беше судбина турака што изађоше са Сулимани најом из Београда; већи део од њих беше помлађен, непгледајући на уговор; војводе немогаше уздржати Србе, који су жудили за осветом, шта више и неколико жена и растргоше

победиоци; Турци што изнеше главе, отидоше заједно са својим фамилијама у Ниш. И Јевреји који становаху у Београду беху удаљени особитом одлуком совета, који се беше сада преместио у Београд. Они се изселише не само из Београда, но и из целе земље то у Аустрију, то у Босну. Сва српска земља беше од Дрине до Тимока очишћена од непријатеља, па шта више нека села у нишким и видинским пашалуцима допадоше Србима у руке. Не гледајући на то, Карађорђе послала у Цариград посланике са уверењем, да су непријатељи султанови, и српски непријатељи. У Цариграду пебеше већ више руског послаништва: тамо је владао утих француских дипломата. Ђенерал Себастијани световаше Порту да углави мир са Србима, да прими све њихове услове, но да их једно и обвеже да одвоје 20.000 мушких глава, који ће поћи у борј на Руса. Порта пристаде на то, и одирави новога посланика да закључи са Србима уговор.⁽⁴⁵⁾

ГЛАВА II.

До бечког конгреса.

Много пре што ће се објавити свако прекидање између Турске и Русије, покренула је ова последња своју војску к јужним границама, жељећи да предупреди навалу турске војске у њене пределе. Главни војсковођа, Михељсон, отпоче тим, што измоли решење да може образовати чету од српских својевољаца. Тога ради он послала у Србију капетана Угришића Требињског, који се у руској служби зваошо Беј Новоокречени, с поруком да разбере како је српски народ расположен према Русима. С тим капетаном написао је Карађорђе своје прво писмо Михељсону, у коме је између остalogа и ово говорио: „Капетан је све својим очима видeo, и зна шта нас тешти, шта нам је што скорије потребно, и како нам се може одмах помоћи. Прво и прво нама су најпотребнији новци, оружје, цебана и извежбани војници, то и остале наше невоље ми смо му потпуно поверили као нашем пријатељу. Молим најпокорније ваше високо-превосходитељство да се уверите о великој пужди нашега стања, и да му изволите што скорије притећи у помоћ и, да га што скорије утешите брзом помоћи. Молим вас да нам га опет повратите да нам научи нашу неизвеждану војску.“ Михељсону беше дозвољено да одговори Србима, како се Русија брине о њихову миру

и добру. Из министарства спољних послова беше послато Михељсону 12.000 дуката, да се пошиљу Карађорђу, а та ће сума бити до вељна из први мај да Срби могу набавити преко потребна сртства за заштиту. У Новембру 1806 године руска војска заузе Модавију и Влашку; а пошто се објави војна, 11. Јануара 1807 године, Михељсон написа писмо Карађорђу, осталим војводама и свему српском народу, у коме је између остalogа и ово казао: „Отоманска Порта објавила је рат Русији за то, што се она стара о добру једноверних народа, што хоће да се приближи вама, наша драга браћо, по вери. Српски народ служи за углед осталоме свету јуначким срцем, успамателом вером хришћанској, и љубави спрам отаџбине . . . Но ја не могу чинити распоред у оштој цељи, јер не знам ни вашу снагу, ни намере, ни потребе ваше. С тога ми што скорије јавите, шта се догађа код вас; јавите ми колика је ваша снага, колика је и кака је, како је распоређена, и где се управо налази; јавите ми о вашим потребама; чим вас можемо потномоћи; о вашим памерама, и где можемо имати поуздан саобраћај с вами. Па према томе ја ћу удесити, моју радњу на оште добро. Ја мислим да ћете после Београда имати са Видином поса. А кад њим овладате, онда ће те моћи на вечита времена утврдити самосталност и мир народа српскога . . . Народ српски постаће достојанствен народ, коме ће бити зазор да плаћа данак Турцима; зар није боље те новце употребити на војничке потребе народове, на ослобођење себе од јарма.“⁽⁴⁶⁾

Међу тим посланици Портини, који беху дошли да чине преговоре са Србима, захтевао је отсечно одговор што се тиче сајуза са Турском, која им је обећала да ће зато признати самосталност Србије. Сад Срби стајао је у такоме положају да морадоше изабрати једног од два заштитника. Карађорђе и остале српске војводе добро су знали, да народна маса осим домаћег и народног старешине осећа непрестанце потребу у томе, да призна кога за господара, који ће бити над њиховим вождом. Маса је била убеђена, да је се сва борба водила око тога, што је султан био против побуњеника, који су му тако исто непокорни као што су Србима непријатељи. Предлажећи на страну Русије, Карађорђе и српске војводе, морали су да докажу народу, да их руски цар прима под своју заштиту. С тога замолише Михељсона да им пошиље ма какога посланика од руске владе. У почетку марта дође из Букурешта у Београд руски гласочина са извештајем, да је Родофиникин д. ст. саветник определjen на стално пребивање у Србији; а 17 марта Порта јави својим послани-

цима да оставе Србију. Посланици су већ знали да се Срби држе да су у праву да могу бити неутрални, но сада сумњајући да су се међу Србима и Русима скончали тесни одношаји, поискаше отсечан одговор од српског совета. 19 Марта држао је совет седницу у којој су заседавали и турски посланици. Ови последњи гледају да одврате Србе од одсудног корака, говорају како ваља предати забораву оно што је прошло, и ограничавају њихову зависност од Турске годишњим данком од 2500 кеса. Кнез Сима, који је онда председавао у сенату, одговори сасма лаконички: „Србија гледа на се као на свим самосталну земљу. Она неће да плаћа никакав данак, и никада неће да подигне оружје на своје сајузнике.“ — „Ми одлазимо,“ рече један од портиних посланика, — ама гледајте да из тога не изађе кака несреща.“⁽¹⁷⁾ Пошто посланици отидоше из Смедерева, српски совет посла у Букарешт три пуномоћника: Петра Чардаклију, Аврама Лукића и Јеремију Гагића, да граде преговоре са главним војсковођом руске војске. Између просби, које та три пуномоћника доставише у главни стан руске војске, најзначајније су ове: они су молили да се у Србију пошаље чиновник, који би преседавао у совету и који би им помогао да склоне унутрашњу управу у земљи; да се пошље неколико инцинирских официра, који ће исправљати тврдиње, и једног тоџинског официра који ће их учити да паде из топова; да им се пошљу рударски официри, који ће удесити да се редовно лију руде; да им се пошље око 10.000 пушака и олова, у коме Срби осећају велики недостатак, и бар 200.000 гроша, да исплате народне дугове. Из разговора са посланицима Михељсон је видео, да Срби по највише желе да у своме совету уравнотеже две партије: војничку и народну, и с том цељу настајају на томе, да се за председника у совет пошаље какав руски чиновник. „И за нас је, јављао је Михељсон Александру I. без сумње много корисније да имамо међу Србима човека, који ће по нашему правцу окретати њихове умове; шта више, ако се војна морадне и даље продолжити, онда ће нам Срби постати веома потребни, па још и веома корисни.“ Заједно с тим Михељсон посла од имена царева две богато окићене сабље; једну Кабајорђу са надписом „браниоцу вере и отаџбине“, а другу Миленију, који је се кренуо на сједничење са четом Ђенерал мајора Исаева, који се примишао Видину — са надписом „за јунаштво“. У Србију беху одаслати такође два мајора, инцинирски и тоџински. Преговори не иђају баш тако брзо, још спорије отезају се одношаји главнога руског војсковође са Петроградом, где се међу тим догодила промена у министар-

ству спољашњих послова: за министра беше постављен Андрија Будберг, пешачки џенерал. Срби се опремаху за бој, изгледајући одсечне одговоре из Букарешта.

Када посланици портини, отишав из Смедерева у Марту, приспеши у Цариград, и донеше одговор српског совета; то кајмакам-паша сакупи 29 Априла министарски савет који реши: да се са Србима најжеши поступа, да се сече и старо и младо и мушки и женско што год је се Србином назвало, или да се тера у робље. У све пашалуке, који су суседни са Србијом, беху одаслати татари са заповешти, да се све листом оружја на Србина. Кад за то чух српски совет он увећа војну силу српске војске и сад беше на броју 50.000 пешака, 12.000 коњаника и 2.000 тоџија. Турци прво кидисаше на босанску границу. Срби потиснуше непријатеља, пређоше Дрину и упутише се нут Сарајева. Босански Турци ужасно се престравише, знајући да су хришћани, што живе по њиховим крајевима, на српској страни. Босански паша окрете се француском маршалу Мармону, који беше заузео Дубровник, да му притече у помоћ. Глас, да су Французи вољни да се сједине са Турцима, уплаши Србе, и народни совет посла маршалу посланика да му испоруче, с српски народ много поништује цара Наполеона, и да се пада да Француска неће заметнути бој са народом, који брани своју слободу. Негледећи на то 3.500 Француза кренуше се кроз Травник у Сарајево, и ступише под управу Хасан-паше. Ево како је описао догађаје, што за тим наступише на Дрини. Јаков Ненадовић који управљају Србима, у своме известију народноме совету: „Турци под управом Хасан-паше кренуше се 20 Маја Рамни. Било је на броју до 20.000. Њима су управљали француски инцинирски официри: официра је било свега на броју 72, и осим тога Французи су им дали 12 својих тоџија. Од 24 Маја до 1 Јуна, с обе стране ударажу се само предње чете; 2 Јун, замети се велика борба у којој француске тоџије јако наудише Србима; но онепт Срби два пута одбили непријатељски нападај, при чему 200 Турака и 7 француских тоџија, а такође и 4 турска и два француска тоџа осташе у рукама српским; но у трећем нападају Срби се морадоше потиснути ка Дрини. Сутра дан Срби пређоше па десну обалу; но Турци су ишљали непрестанце за њима и отерише их тја до Алексинца,* где их нола српска војска заустави. 4 Јун. Турцима присећи нове чете, и Срби се морадоше ушанчити. 6 Јун. Срби се кренуше Ужици. Пуних шест дана Срби су пречили Турцима да се

*) Лешница.

помичу напред, а ноћу 14 Јун. Марко Катић, разбивши турску чету, која беше остало туне да чува Ћуприје (прелазе), уништи сретства за саобраћај између обе обале. Сутра дан главна снага српска удари на Турке, који се беху упутили Ужицама, потисну их к Дрини и ту изгубе више од 5.000 Турака; између убијених ратника беше и један француски официр и три француске топчице.* (**) Срби тада добише богату пљачку. На југу се такође бораху Срби и Турци. После неколико сукоба Срби обсадишу град Ниш. А на истоку војвода Миленко гледаше да освоји велику аду на Дунаву, која лежаше мало више од Видина, па да тако уђе у сношaj са руском војском.

И ако се Срби својски бранише од Турака, онет је било таких, који не беху задовољни лагахним мицашем Руса, и слабим пошиљањем војничке опреме из руске војске. На срећу деснише се таке прилике, које не могоше у Србији подржати веру на силу султанову; устадоше јаничари и султан Селим мораде уступити свој престо Мустафи IV, који би проглашен за султана 13 Јуна.

Најзад Срби се сјединише са Русима близу Видина и при крају Маја добише доста војничке опреме. 7. Јун. сјединена чета Руса и Срба разби 5.000 крдација; а 17. Јун. дође у Београд Радофиникин, који донесе са собом 5.000 дуката; њега поздрави пушњавом из топова војвода Младен Миловановић, у име народног совета. По Радофиникину беху послата два писма: једно почитајемо савјету народа славјано-србскога, друго Карађорђу. У писму на име совета беше казано, да је Радофиникину испоручено да разбере за све невоље, које тиште српски народ; да измисли начин како би било понајкорисније за сложну радњу војске његова царска ведничства и српске војске; да вам помогне да образујете склоп ваше управе, коју ви желите за добро народно, и свиме тим да вам вајасније докаже како вас заштићује велики владар целе Русије.* А у тајвој настави која беше дата Радофиникину, заповеђено му је било, да разузна о стању све српске земље, о одношајима Срба са Црногорцима, и да обећа Србима, да руски цар, неће оставити никаква могућа срества, да им помогне; само кад се у њих увери, да се они у свима својим радњама и правцима неће никакоклонити од тога, већ да ће се саобраћавати са корацима руске паревине, који као што цео свет зна, иду на то, да подигну оштите добро.* И ако је Радофиникин био по пореклу Грк, и ако већина Срба није марила да види Грка као представника васковије Русије, онет у разним крајевима Србије сусретаху Радофиникина усрдно и весело. Срби занесени, тако рећи, тиме што им је руска војска на истоку обећавала читав низ победа над Туракима, и жељећи

показати истинску помоћ својим сајузницима, управише сву своју главну силу на источне границе, и не користише се расположајем босанских хришћана да очврстају свој утицај од Дрине на запад. Но и на истоку нападања сајузничке чете немогаху се потпуно развити. Још у почетку Јула кнез Водхонски донесе у главни руски логор извешће, да је уговарајен Тилзитски мир, по коме је морало између Русије и Турске наступити примирје. На скоро тај слас пуче и по целој Србији. Између Ибрахима-паше, који је управљао турском војском према Србији, Карађорђа и Ђенерала Исаева беше у Каменици подписан уговор, да се за време обустави војна. У Слободзеји почеше се такође преговори о закључку мира између Русије и Турске; тајни саветник Сергије Лашкарев, француски пуковник Гиљомниј и Галиб-ефендија ваљало је да подпишу уговор о примирју, оставивши да потпуни мир закључе други пуномоћници. У томе уговору беше по-менуто да се прекида бој на источној граници Србије, но о јужним и западним границима није казано ни речи. Родофиникин гледао је да склони Решид-пашу, који беше дошао на место Ибрахима и стајао под Нишем са 55.000 људи, да закључи са Србима мир; но то му не изађе за руком. 21. Јул. Решид нападне на Србе и разбије их, по руска чета заустави Турке под Алексићем и потисну их патраг.

Међутим 27. Јул. у српски табор код Неготине дође ајутант маркиза Паулучи, и углави са Карађорђем писмени уговор, веома значајан са услова који су у ње стављени. Народ српски изразио жељу да стоји под заштитом руског цара, и моли да склони унутрашњу управу Србије у име Александра I., која ће се подударati са обичајима народским, међутим условљавајући, да у Србији не буде заведено сапхијско право, те да тако нико не допадне ропства; руски цар да намешта војничке и грађанске чиновнике, но то с тим условом, да ти чиновници не буду Грци; у тврдини да се утаборе руски гарнизони и руски команданти; да на Дрини и Тимоку буду постављене руске спомоћне чете; да управник земље којега Русија буде послала, донесе доста новаца; да се Срби снабду са пушкама, топовима и пебаћом, с тога буде у Београду подигнут војнички магазин; да се пошљу војнички технички, доктори и анатекари. Тај уговор подписа Карађорђе у име целог српског народа, Миленко Стојковић, по Карађорђевој заповести, и члан народног совета — Јеремија Гагић. Срби се подпуно поверише рускоме цару, и стадоше под његову заштиту, још из раније пристајући и на таке тачке воје „**ни су знали, ни могли знати**“.

Не гледајући на толико поверење од стране Срба, и у пркос и против погодбе уговора, Исаев одведе руску војску из Београда. Наскоро Срби дознадоше, да руска војска одступи Дњестру; а међутим од Босне и Ниша сакупљају се грдије турске силе. Срби се страшио узбунише. „Ако што скорије не буду умирени, писао је Родофиникин, они ће без сумње пасти у отајање и на све ће прегнути*. Опасност сриског положаја увећа још и то, што Руси очистише и ону аду на Дунаву, посредством које су Срби стајали у свези са руском војском. И то је још циље, које су Срби стајали у свези са руском војском. Младен Миловановић члан совета, из Крагујевачког округа, био је председник у совету и најбогатији Србии после Карађорђа; Јаков Ненадовић сматран је као главни старешина оних крајева, што леже на западу од Колубаре: подписивао је се на хартијама као војвода Ваљевске, шабачке, ужичке и соколске нахије, и био је веома поштован у народу са многих узроха; он је први набавио из Аустрије цебајну и топове, први је заузео Шабац; први је абери топа одјекнуо под Београдом из његове чете; он је помогао, те је узет Пожаревац, прогнани Турци из Ужице; па у то Ваљевска нахија у војој је он заповедао, беше највећа у целој Србији. После смрти Јанка Катања, Васе Чараша и Ђуше Вуличевића, Јакова Ненадовића држали су најсретнијег војводу у боју са Турцима. Међутим Јаков Ненадовић имао је неке старе рачуне са Карађорђем. 1804. године Карађорђе је био ухапсио некога Митрића, који је био нешто својта Ненадовићу; 1806. године један војвода, Цициар Јанко, кога је Карађорђе поставио у нахији Ваљевској, он љачкао жену Ненадовићеву, па Савској обали, која је из Бранковине бегала од Турака у Аустрију; те исте године убио је Јаков Ненадовић попа Милована, што је преноносно гласове Карађорђу. На истоку Србије глаши су вође биле: Миленко Стојковић и Петар Тодоровић Добрњац; они су слабо што слушали Карађорђа и радили вишне или мање самостално. Баш у то време, о коме ми причамо, Миленко Стојковић, Петар Добрњац и Јаков Ненадовић сјединише се са неколико мањих старешина, па стадоше проносити по народу свакојака папкања противу Карађорђа и његових приврженика, а поглавито противу Младена Миловановића: о Карађорђу говораху, да он неће да пусти руску војску у Србију, жељеши да остане самовластан; а о Младену су говорили, да он, као председник совета, врши по ћефу све послове и троши народно благо за себе и своје потребе. Два советника: Аврам Лукић и Јован Протић, који припадаху пездадовољничкој партији, убедише остале советнике, да пошљу Карађорђу посланицу у којој да му кажу, да ишће не желе да виде Младена међу члановима совета. Карађорђе заповеди Младену да се уклони из Совета; но Младен отиде Карађорђу у Тополу, објасни му да су све те тужбе изазване јашном намером Карађорђевих противника, који хоће да њих двојицу заваде и раставе. На то Карађорђе даде Младену неколико момака из своје чете и овај са својим и Карађорђевим људима, обиђе

сву источну границу Србије од Крушевца до Гургусовца, да као пре-
гледа пограничне шанчеве, и како је распоређена у њима војска, па по
том се опет врати у Београд и одночне преседавати у совету. Но бео-
градски становинци не беху стишани. Међу њима нађе се човек од
улица, који се непоплани сајуза између Карађорђа и Младена, него
настави да окривљује Младена за његове злоупотребе. Тај јувак беше
Стефан Живковић, који је набављао 1804 године из Земуна, где је
онда живео, први барут устанцима Србима, и који је 1805. године у
Цариград ишао као посланик српскога народа, и који је после тога остало
да живи у Београду понито изађоше Турци. Он је био тако богат, да
је покадитко позајмивао народном совету по 10.000 дуката, многа је до-
бра чинио приватним лицима, но како беше у завади са Младеном,
то немогаше добити никаква старешинства у народу. Сада је он корео
Младена у многоме којетему: говорио је да је се Младен обогатио још
за време турске владе, тргујући сvinjama; даје се у почетку 1807.
године, кад су Срби прогерали Турке из Београда, обогатио од
пљачке и заједно са својим кумом Милојем Петровићем, заузео нај-
бољу кућу у Београду; говорио је: да су њи двојица закупили све
скеле и царине у Остружници и Београду; па тим удили другим тр-
говцима; да је Милоје био главни надзорник над продајом турских
кућа и имања, и да су тако њи двојица закупили и распачали нај-
боља имања, која су само пожелили. Но та окривљавања немогаше
раскинути дружбу између Младена и Карађорђа. У том случају било
је од замашнога значаја то, на чијој ће страни бити руски посланик
Родофиникин. (*).

Ми смо већ казали, да је Родофиникин био Грк, и да је Ка-
рађорђе био у томе предубеђен. Први састанак његов са Карађорђем, није
могао учинити добар упечатак на српскога поглавицу. Родофиникин
довео је био у Србију тумача Грка, који је имао обичај да иоси онако
руху, како су за оно време посилни цариградски Грци и румунски бо-
љари. Кад Родофиникин дође у Тополу, он посла својега тумача да јави
Карађорђу о његову доласку и да га позове у посету. Кад Карађорђе
виде тога Грка, он рече онима што око њега стајају, таке људе
ми терамо из Србије*. Но опет Родофиникин беше дочекан као
руски ђенерал; њему дадоше најбољи стан у Београду и добро из-
држивање: Родофиникин поступаше са сваким веома дружевно, и Срби
мало по мало стадоше гледати на њ, као на руског министра, који и ма-
да је Грк по пореклу, но опет мора радити у интересу Русије и ње-
зиних сајузника. Но ти добри односија немогаше дugo потрајати.
Урођеник острва Родоса, Родофиникин, није знао, може бити, то, како

су живили међу собом Грци и Срби: он стаде позивати себи бео-
градске Грке, и особито се зближи са београдским митрополитом,
такође Грком. Митрополит Леонтије непримаше броју народних љуб-
имаца: он није имао тојла саучешћа у народноме устанку, као остало
српско спештенство; живио је дотле у тврдињи међу Турцима, докод
је они непредадоше Србима, а сад је хтео да се меша у народне
ствари, да преседава у совету, да руководи радњу рускога посланика.
Српски писци не радо помињу онај упечатак, који је на српски народ
учинила дружба између Родофиникина и Леонтија; но кад пођу го-
ворити о томе, они говоре са веома осечним изразима. Они сведоче,
да је митрополит Леонтије походио Родофиникина пољу, улазећи у
његову кућу кроз тајна, мала врата онца. По њиховим речима, митро-
полит је говорио Родофиникину, да су Срби људи прости и дикљи, с којима
се ништа неможе учинити, и као да ћоја њега, митрополита, није
било, они би већ давно и давно прошли. Родофиникин је у свему
веровао владици. Срби су знали да их сваки Грк сматра као варваре, и
помисао да и Родофиникин гледа тако исто на њих, јако их је врећала.
Највећи нездовољници, који се образоваше у Аустрији, говораху, да
се у кући руског посланика непрестано повавља једна те једна реч:
Грк, Грка, Грку, итд. Прости су Срби знали, да кад би посланик био
природан Рус, неби ни један дразио да каже лошу реч о њему. Ево
како се вели у једној српској брошурини, која је писана одмах после
Карађорђева пада, по која је много дошије издана у Лажнигу. „Срби
су онда имали нет послова: да се бију са Турцима, да се уздају у Русе,
да се чувају митрополита Леонтија, да у свему верују Родофиникину, и
с једне стране да се грозе од првога, као од невере и издајништа, а с
друге да се овоме другоме предаду свом душом и срцем: многи су узди-
сали из дубљине душе, и вајкали су се, што је руски агенат предубеђен
према Србима, и што велика држава на северу може да добије лажан
поглед на српске ствари. Готово сви Срби сматрају Русију као таку
грдину машину, које је главна полуга био Родофиникин, а руком управ-
љао митрополит Леонтије, и да, на коју се страну окрене полуга, тако
ће радити и машина*). Но Срби су се варали: Родофиникин могао је
задобити неправилан поглед на људе и њихове послове; но он није
могао радити другаче, до у корист целе покрајине, саме Србије. У томе
одношују врховни вожд српскога народа, Карађорђе, није се подчинио
народној мржњи на Грка, и није се клонио спошаја са Родофиникином.
Кад га је Карађорђе походио једном у октобру 1807 године, он му је
овако говорио: „Судтан ми је нудио 200 хиљада гроша само зато, да
оставим Србију, па да пређем у Јесарију и тамо станујем. Ја на то не-

хтедох пристати зато, што нехтедох оставити браћу своју. Затим је султан иудио опроштај и слободу свима Србима, да можемо управљати сами собом, да стојимо под његовом врховном управом. Ви сте ми казали, да на то не пристанем; ја сам вас послушао. Сада сва судбина Срба зависи од нашега цара Александра I; што речете, то ће бити. Но кунем вам се богом живим, да Карађорђе неће видити Турке у својој земљи, јер они не ће моћи другаче прећи овамо, до преко његова тела*. Рекавши то, Карађорђе уста, изађе у другу собу, где беху скupљени сви чланови совета, и рече им, да ће обесити онога, ко уради што преко совета Родифиникова^{**}.

Наскоро Родифиникин увиди на делу каку силу имају његови савети. Турска, видећи да закључак мира са Русијом бива све тежи и тежи, посла у Београд своје посланике да чине преговоре са Србима. 13 новембра дође у престоницу Србије митрополит Аксентије и видинија Поповић, који знађијаше српски, грчки и немачки језик, са писмима Ка-рађорђу, митрополиту Леонтију, и свему српском народу. Њима је било поручено, да склоне Србе на покорност, обећавајући бацити у заборав све што је било, и да допуштају Србима да могу свој унутрашњи склон уредити онако, како сами хоће. Највише је ваљало да се побрину о томе, да Срби пошљу своје посланике у Цариград. Митрополит Аксентије, родом Грк, настапи се код митрополита Леонтија, и Родифиникин заповеди овом последњем да нечушиша ка своме госту никога осим оних лица, која су већ позната са свога „благонамеренија“. Карађорђе сазва војводе и народну скунштину у Београд; и Родифиникин беше позват да уделује у преговорима. Но сама руска дипломатија није могла дејствовати одесудно у то доба: она је стајала под силним утицјом Француске дипломатије, она није имала сталних убеђења, што се тиче онога положаја, који мора заузети Србија у будуће. Све, што је Родифиникин могао радити, то је — да саветује Србе, да буду умерени. Преговори се протегнуше до 21 новембра, и најзад беше одлучено да се турским посланицима овако одговори: Са признањем примају Срби понуду султанову, и готови су да се користе његовом милостију, по жеље, да, ради веће сталности пуђених им обећања, имају за јемце руског цара, који с њима једну веру верује и француског цара, као посредника између Русије и Порте. Би решено још да се пошљу посланици у Цариград, француском посланику Себастијани, и кнезу Прозоревском, у Јашу. Уз то Карађорђе посла са митрополитом Аксентијем писмо цариградском патријарху. Писмо то беше написано доста умереним изразима; исприца се описиваху патње српске од дахија, затим како су они вазда спремни за бој, и најзад поверење рускоме и францускоме цару.

Писмо то, како се види, било је написано под утицајем Родифиникина. Руска је дипломатија ликовала, кад виђе где се решење (одлука) српске поднудио подудара са њеним жељама, а оно јемствовање, што Срби захтеваху, беше по Русију веома корисно, а Наполеону није било противно. Шта више: под првим утиском напретка, Родифиникин настојаваше, да се народна скунштина не разиђе док са свим неуреди унутрашње послове у Србији.

Скунштина настави своје седнице до 8. Декембра, и под руковођењем Родифиникиновим донесе оваке закључке: 1) Сва се Србија дели на 12 округа; 2) главна управа или „совјет“ би ће у Београду и од сада ће се звати „Сенат.“ 3) у Београду и осталим већим варошима заводе се команданти, а по осталим селима, кнезови; 4) Та званија могу добити само они људи, који су служили у војсци и умеју читати и писати; 5) за тим највеће старање мора бити поклоњено просвети српског народа; 6) у цеој Србији уводи се попис (конскрипција), и сваки Србин, који је кадар да носи оружје, јесте војник; 7) они, који буду позвати у војничку службу, морају имати оружја; 8) странци немогу добити непокретну сопственост у Србији; 9) склон Србије мора се приближити склону Влашије и Молдавске, и сва земља стоји под руском заштитом. (^{**}) Сенат беше попуњен новим лицима; но као и пре оста да у њему преседава Младен Миловановић. То је била светла страча догађаја који су завршили 1807 годину: Срби, са припојој руског агента, углавише са Турцима примирје, показав у томе паметну умереност; Карађорђе је и даље слушао Родифиникина, па шта више, писао је писма по његовом унущту. Србија доби нов склон и њен сенат беше напуњен представницима из свију округа. Но све то беше варакленсано споља; све је то имало силу и значаја, утолико, уколико је зависило од Родифиникина; но његов утицај не могаše доходити свуда, немогаše бити сталан. И одиста, потајно од њега, српске војводе, саставући се у четири ока, мишљаху другаче. Они који су желили боја, бејаху нездовољни са оним, што донеше преговори са Аксентијем. А они који више мотрише на унутрашње послове, мрзијаху што је се Младен поврнуо у сенат. Тим се раздорм и користоваше аустријаци.

Два трговца из Земуна, кои набављаху србима цебану и остale војничке потребе, уплатоше се у сношај са оним војводама, преко којих су водили своју трговину, и жељећи да се сами обогате, поднаљиваху народ, да се не само не мирји са Турцима, већ да се мане и руса. Но људи који присташе у зњих, примамише на своју страну и Карађорђа; њега су плашили га да Французи мисле преко Босне насрнути

на Србију, да је митрополит Аксентије дошао по позиву Родофиникијевом у Београд, да се шњим договори, како би понајлакше продао Србију Турсима, и да је митрополит Леонтије, кога сви Срби попреко гледе, био посредник између руског агента и турских посланика; друга партија, која беше на страни Родофиникијевој, подкаже му, да је Карађорђе тражио допуштење од Аксентија, док је се овај у Београду бавио, или да убије или да затвори у манастир Леонтија; а кад га је однуштао у Цариград да је се изразио, као да се боји, да Србија опет недонађне турцима. Родофиникијин похлата да разсеје плашиће Карађорђеве по овај је у своме подложају необично брзо прелазио од уверености, новим подозрењима. С друге стране, Аустрија је се користовала тако незгодним пранцем ствари у Србији, неопредељеним одношајима њеним према Русији и Турској, и пратила је све што је се догађало у Београду, где је имала своје пријатеље; по њиховом саветовању реши се Карађорђе, да у Јануару 1808. год. напише писмо ерц-херцогу Карлу. У томе писму он је се захваливао Аустрији па заштити, којом су се као бајаги Срби користили и мољаше га, да му за новце пошље праха и одова, говорећи, да и ако је Русија послала дosta цебане, опет би шиљања још и више, по јој стоји на путу даљина растојања, и тешкоћа саобраћаја. Писмо своје хтео је Карађорђе да преда земунским трговцима, да га они предаду ерц-херцогу; но пре то што ће га отпратити на пут, заповеди својем секретару, да га покаже Родофиникију. Узалуд је Руски агент доказивао Карађорђу да земунски трговци неће одправити писмо ерц-херцогу, и да ће сами узети за цебану оне новце, које он обећава, да пошље ерц-херцогу; узалуд је доказивао да Аустрији не иде у рачун да подномаже Србију у њеној борби за самосталност; јер у случају успеха преко-дунавских Срба, њени сопствени Срби оставиће своје земље и прећиће преко Дунава; узалуд му је говорио, да ће Русија и од сада слати Карађорђу све што војси треба, и да су оне справе на набавку којих рачуне земунски трговци, аустријанци већ пудили руској војсци да купију од њих. Немотрећи на то, Карађорђе послал писмо. Земунски трговци одиста отидоше у Беч, по добише од ерц-херцога Карла обични одговор, да Аустрија не мисли никако оступити од строге неутралности, и ако неће пречити тајноме извозу ране и чое у Србију. Таким начином сплетке земунских трговца поднојишао је сам одговор Аустрије.⁽⁵⁵⁾

Много је теже било поравњати унутрашње смутње. Неколике војводе, дошаље у Београд са оружаним момцима, захтевашу, да им се исплате новци, које су они токорсе потрошили на народне потребе. Неки су тражили по 80 и по 90 хиљада гроша. Карађорђе заповеди

да се продају турске куће и дућани, који беху остали иза Турака, и који се сматраху за народну својину; но новци који се добише после те продаје немогоше пакнадити сву тражњу српских војвода. Војводе захтеваше да Карађорђе удари на народ нов данак; но врховни војсковод* одрече им то. У таким приликама Карађорђе је се обраћао обично Родофиникију за савет: они се састајаху у кући Чардаклији, (близине љубимца Карађорђевог). Једном, баш је било 15. Јануара, састаше се Карађорђе и Родофиникиј, и овај последњи рече, да је свим тим смутњама тај узрок — што је враћен опет у сенат Младен, који управља пословима са великим самовласништвом, што је изазвало непокорност осталих војвода. Но Карађорђе и опет не приста да уклони из сената Младена и његова друга Милоја, позивајући се на то, да они имају за се велику партију и силне приврженике. И главни војсковођа руске војске Прозоровски знао је за све смутње што се вријају по унутарњости Србије. 22. Јануара кнез Прозоровски писао је Карађорђу, и саветовао га да се чува од онаких људи, који га окружују и којима је једита брига како да се што више обогате. Но сами савети немогоше користити Карађорђу. Наскоро умре капетан Чардаклија, који је био посредник између Родофиникија и врховног војсководства. Тада руски агент нађе други начин како да се састаје са Карађорђем. Он је био познат са Досентијем Обрадовићем, васпитачем сина Карађорђева, и позва га да пређе њему у кућу заједно са васпитником, те тиме добији прилику да се чешће виђа са Карађорђем и на само разговора с њим. Наскоро дође Родофиникију нова потреба да се објасни са Карађорђем. Но прозуби Турака, који остале у Београду и покрстише се, морао је Карађорђе да одреди комисију, која ће да изнађе и да им пограти њихово имење. Докаке се, да су већи део њихова имења развијели људи Младена и Милоја. Карађорђе захтеваше да се хотмиша врати. Тада Младен са неколико сенатора отиде Родофиникију и потужи му се на притешњавање Карађорђеву. Шта више, Младен и његова партија хтедоше да сазову народну ск晕шину. Родофиникиј узе на се улогу посредника и помирни завађене, по наскоро противници Карађорђеви дозвадоше, да врховни војсковод још једнако мрзи Младена и да се спрема да потре и њега и његове другове. Тада се незадовољници опет обришуше Родофиникију, и написаше дугачку тужбу противу Карађорђа, молећи га, да је пошиље кнезу Прозоровском. Они су молили главнога војсковођу, да збаци Карађорђа; под том прозбом беху подписати сви сенатори. Прозоровски нехтеде пристати на промену врховног војсководства и изјави сажалење што поглавице и старешине народове уместо да

буду углед осталима, а они се кавче и раздорима упропашћују своју отаџбину. У тај мах он је писао и Карађорђу; светујући га да учини неке преко потребне наредбе: да се дозвољава свакоме једноверцу да се насељи у Србији, да је свакоме житељу српском осигуран живот и имање, кога нико неможе изгубити без одлуке највеће власти, коју је народ изабрао, и потврде врховнога војвода; да се одреди плата како врховноме војду, тако и члановима сената, и старешинама које служе у отаџству. Но сви ти савети немогоше већ помирити Карађорђа са Младеном, који беше захватио у своје руке цео сенат, и који је постао већ тако силен и самовласан да недопушташе да се и саме заповести врховнога војвода изврше, и често је радио сасма противно његовим наредбама. Гласало се, да Младен смешта да убије Карађорђа: у осталом тих уминишљаја није се имао бојати Карађорђе: ако је се слаби сенат и покорио војни Младеновој, онет партаја Ненадовића и осталих војвода који управљају на међама Србије, спремаше самоме Младену жесток удар; но како сада беше забринута како ће да заштити отаџбину од Турака, то је одложила и тај удар на удесније време.^(*)

Но м'а како да је била велика распра међу унутрашњим партјама у Србији, и м'а како да је удила самоме сенату, онет он, оснивајући се на декембарске установе народне скунштине, приступи реформама. Он раздели округе Србије на капетаније, у којима је у свакоме, гледајући по броју становништва, морало бити од 3 до 5 батаљона пешака, и од 3 до 6 стотина коњица. И ако попис није вођен правилно, јер многи кнезови противно закону, неумедоше ни читати ни писати, и рачунали су у рабоште; но тим путем сакупљена пешадија беше добро оружана, коњица неуступаше ни у чему турској, а тоције српске надмашају вештином турску артиљерију. У тврдињама беше хране и џебане изобилна, ма да нико није водио рачуна о поправци тврдиња, од чести с тога, што Срби и Турци имају од старија обичај, да ону тирдињу сматрају крепку и јаку, коју бране људи храбри, а слабу ону, коју чувају пудњивци и мекушици. Установу — да само они могу носити пусат, који су били уписаны у војску, нико није вермао, зато, што је то противно старијскоме народноме обичају, по коме сваки слободан човек може имати код себе оружје. Сенат уверен, да народна просвета може подићи Србе не само у наравственом, но и у материјалном одношају, подиже у Београду велику школу и неколико малих: у Смедереву, Шапцу, Пожаревцу, Паланци, Руднику, Ваљеву и Крагујевцу. Имућнији Срби слали су своју децу да се уче у аустријским школама, које беху заведене за тамошње Србе. Сенат се

постара да подигне трговине, којима је устанак био веома нахудио. У то време извозили су из Србије годишње разних сирових производа на 1,660,000 форината; увоз из Аустрије, због стешњених по-граничних мера, једва је достизао 320,000 форината; но сувишак у новцу, који претицаше Србија, таким начином, био је по већој чести трошен па тајно куповање војничке опреме. Износа се започе обраћивање руда. И о црквенским пословима саветовали су се, но није било толико новаци да се цркве и манастири богато оките. Суђење оста-по старом обичају: кнезови размрсилаху и претресаху грађанске по-слове, а кривичне, нарочито убиство, судио је мајом војнички суд.^(**) Целе зиме 1807—1808 године призирје између Турака с једне стране, а Русије и Србије с друге, не беше поремећено и Срби могоше једном дахнути душом.

Готово самостално живљење Србије уноредо са аустријским провинцијама, мајом Србима насељенима, и заштита коју Руси указиваху пре-ко-дунавским Србима, није дала мира Аустрији. Пограничне власти толико пута шиљају Карађорђу и осталим војводама, своје људе са позивом, да се састану и поразговоре о делима. Најзад у половини марта Карађорђе доби глас да фелд-маршал-лајтнат Симбешен намерава доћи из Петроварадина у Земун, да се види и поразговори са врховним војводом, ако само он хоће. Карађорђе саобити то Родофинику и објаснио је жељу Симбешена да се с њиме састане тим, што су аустријајци хтели молити да се разреши слободна продаја марве и дрва од стране Срба и слободно пронуђање аустријске хране у Србију. Састање је био 23. марта. Аустријски ћенерал хвалио је милости својега двора, обећавао је да ће послати у Србију солдате и официре, да учи народ војничко вештишће, говорио је, да ће, Аустрија позајмити Србима колико год они хоће новаца; само ако Срби буду верни искључиво аустријском дому; доказиваше да нема пунта од руске заштите, јер је московија далеко од Србије; питао је што ће у Београду руски ћенерал и какав склон заводи у Србији. Карађорђе се захвалији свој немачкој „господи“ на томе, што се брину о Србима и увераваше их, да незна зашто живи Родофиники у Београду, јер се он немеша у његове послове. На скоро после тога, Карађорђе дозна преко земунских трговаца, да је аустријски двор готов да узме Србе под своју заштиту и обрану, ако се само они обвежу да ће до века остати верни поданици аустрије. Карађорђе по савету родофиниковом, одговори да о таком предмету може водити преписку само са фелд-маршалом. Симбешен похита да одговори Карађорђу, зовећи га у Варадин на лична договарања, да се договоримо и наш посао тако уредимо, како ће и теби и целој хра-

број србској „нацији“ послужити на срећу, част, дику и радост.* Родољубници опет посаветова Карађорђа, да пециде сам у Варадин, но да место себе пошље својега секретара и председника сената. 8. Маја у Земун дође ерц-херцог Лудвиг и Срби му са поздравом послаше две старешине. Симбешен замоли да сутра пошљу пуномоћнике ради преговора. Младен и секретар Карађорђев одоше у Земун и тамо им рекоше, да су од стране Аустријанаца одређена четири пуномоћника и у томе броју земунски варошки управник, трговац Милош, који је до то доба водио своју прешिकу са Карађорђем. 10. маја ерц-херцог оде из Земуна, а пуномоћници пређоше на српску страну. Они увераваху Србе да треба на писмено да моле заштите од аустријског цара, који ће им тада за вођу послати ерц-херцога Карла, и с њим поваза, то-нова, оружја, цебане, да ће Карађорђу дати „титулу“ књаза и „фелдмаршила“, Младену — графа, а осталим старешинама опет награде, налик на ове. Српски посланици одговорише, да су аустријанци сами отпочели преговоре с њима, па зато ваља чекати писмених предлога од аустријске владе. 12. Маја бејаше други састанак, на коме после дужег зановетања беше објављено Србима, да им веће дати обећање на писмено, него нека се ослоне на усмена обећања. Српски посланици замолише за рок неки, док се разговоре са Карађорђем и осталим војводама. Рок буде остављен за пет дана. Међутим аустријска војска стаде се примитати српским границама и то паникоди ономе утиску, који учинише аустријски предлози на многе српске војводе. Карађорђе и сенат одговорише писмом, које је написао Родољубници на име Симбешена. Изложив у кратко све минуле догађаје и споменув, да су се преговори са Аустријом почели са том цељи да се разреше неке пограничне трговачке незгоде, Срби пређоше да траже заштиту Аустрије: „такав предлог каже се у писму — који испрсну од ваших пуномоћника нас је неома зачудио, јер прво, ни ми ни народ Српски, који је прошло крв за своје ослобођење, неможе на то пристати а притоме нам и горе наслакани положај наших послова пречи да се подамо. А баш и да пристапемо, то не би имало никаква значаја док неби потвердили велики цареви руски и француски, у чијим је рукама наша судбина*. Аустријски ќенерал одговори, да су Срби бајаги сами и молили за заштиту; а на питања руске владе, бечко министарство одрече се да је имало икака посла са Карађорђем, и обараше сву кривицу на земунскога старешину, који је токорсе „својим нестапшим владањем дао узрок Русији да подозрева.“ За тим су аустријске власти још двапута чекале Србе, по њихове претензије беху одбачене. Том приликом писао је књаз Прозоровски рускоме посланику грађу

Румјанцову у Беч: „Ја налазим да је поступак Аустрије гнусан, а лукавство њихно подло и неможе ми се из ино, него морам да закључим, да је цељ аустријског министарства та, да завади нас са Турцима или тја и са Французима. Може бити да ће аустријаџи улти у уши и јединима и другима само да их противу нас озлоједе — потварајући да наше намере ишпане на то да присвојимо Србију или још нешто и више него то. Суповратност тумачења, по коме као да наше данашње заштићавање Србије против угњетавајућих је непријатеља, чини је руском прорицјом и дакле подходећом под општу обвезу осталих руских области, тако су та потварања очевидна, да тја не захтевају ни даљег доказивања.“⁽⁶⁹⁾

Међу тим у Априлу 1808. г. српни се рок примирју између Русије и Турске. Турци, не смејући да ударе на руску војску, спремају се да нагрију на Србију. Силно жељећи да углави са Русијом засебни мир, Порта не пристајаше да Србија буде самостална. Но она не могаше почети своју радњу противу Срба једно с тога, што је се у Константинопуљу догодио преврат, који је оборио султана Мустафу IV и посадио на престо турски султан Махмуд; а друго с тога, што је кнез Прозоровски објавио великоме везиру, да ако турска војска нападне на Србију — то ће се сматрати да је и примирије нарушено.

На одговор великог везира, да по примирију, које је углављено у Слюбодзеји, прекидаше војне тиче се само оних Срба, који живе у окolini Видина и Фет-Ислама, а на остале, књаз Прозоровски одговори: да тај услов пигда Русија није примила, и да сасвим не постоји. Водећи преговоре са Русијом, Турци су тражили сретство да се измире са Србима, без руског посредништва. У тој цељи мораде видински архијепископ позвати на преговоре митрополита Леонтија; место за састанак беше одређено село Голубино, близу Пореча. 1. Октобра беше први састанак: заједно са Леонтијем дође секретар Карађорђев и прерушаје Родољубници; с видинским архијереем, био је и чупар печата, видинскога Муда-паше. Турски посланици увераваху Србе, да ће они без посредништва других држава, добити 10 пута више од Порте, но са посредништвом њиховим, и да ако Србима треба како јемство, руско или француско, онда нека оставе Порту, да она избере чије ће. Српски посланици увераваху, да је сад тешко убедити народ да положи оружје а овамо није ослободио сву српску земљу, или га сагласити да пристане на јемство једне само државе, јер Порта може сутра кренути војску, па онда Србија остати на чистапу без заштитника. Турски посланици предлагаше Србима

три или четири државе, међу којима би Порта могла изабрати два заштитника. На тај предлог Турака посланици српски штата не одговорише док не запитају Кара-Борђа и сенат. Ево какав је био одговор: Срби не могу улазити ни у каке преговоре без одобрења руског цара; јемство других дворова је потребно, зато што „блестајућа Порта није обвезана да испуњава уговоре и обећања, која даје својим поданицима, као што су „срби“, и да последњи (Срби) избирају за јенице Русију и Француску за то, што са осталим државама не стоје у додиру.“

Међу тим, у Ерфурту Наполеон лично саставши се са Александром I, одрекао је се од посредништва између Русије и Турске, остављајући њима самима да сврше спорове путем договора или војне, и зарадије је признао распрострањење руских гравила до Дунава. Кад за то чух Прозоровски он посла својега ађутанта великом везиру са условима мира, међу којима бејаху и ови: назначај граница по Дунаву и самосталност Србије под заштитом Русије и Турске. Но те преговоре прекиде нова буна јаничарска, која букину у Новембру, и они се обновише тек у Фебруару 1809 године, у Јашу.^(*)

У зиму 1808 — 1809 године, док је трајало пуно примрије са све три стране, кнез Прозоровски и Родофиникији запашмаху се питањем о склону Србије. У темељу тога склона морала је леђи мисао о ослобођењу Србије на вечита времена од турског јарма и, о постављењу у њој сопственог потглавара под заштитом Русије; јер, „географски положај Србије, као што је говорио кнез Прозоровски у једноме писму Родофиникију, на десном брегу Дунава, не допушта да се пожели потпуно сјединење овога краја са руском државом!“ Родофиникији састави запис о српском штату, на коју је Прозоровски правио приметбе. У тој записи расматраху се границе Старе-Србије, на шта је Прозоровски учинио ту приметбу, да је не могуће у тадашњим приликама да се онеко понове некадашње старе границе. У чланку о политичким односима Србије према осталим државама, беше исказана та мисао, да се у Србију не пуштају ни политички, ни трговачки агенти осталих држава, јер „инострани агенти моћи ће овде да раде противно нашим жељама. Неда се ни помислити, да Аустрија не би гледала да утапча и смањи овде наш уплаив, јер, без скаке сумње, види да ћемо добити над њом знатну превагу кад тај наш уплаив ухвати одре корена, па ма како да ради противу Русије, ми бих јој могли овде створити унутрашњег непријатеља, који је често опаснији од сињег!“ На то Прозоровски примети: „ако припознамо Србију за засебну државу, онда не знам како бих јој могли забранити

да не прима иностране агенте; но мени се чини да можемо овако установити: да се ти агенти ве примају без одобрења руског царског двора, под заштитом којега Србија стоји. Да се уплаив руски укорени у Србији, то ће бити веома важно, особито у време војне Русије и Аустрије, јер ће он зауздавати ову последњу државу и шта више, неће јој дати да отишне бој. Турска ће бити тако рећи под управом руског двора.“ Што се тије врховне власти у Србији, Родофиникији мишљаше, да је за њу потребан књаз; но он двоумљаше, да ли да тај владар буде изборан или наследствен; он је само то додао: да је за српски народ за поглавицу најгоднији Кара-Борђе између свију осталих старешина. Кнез Прозоровски је приметио, да Кара-Борђе треба да буде оглашен за наследственог владара, јер „у противном случају могу лако поникнути не само унутрашњи раздори, већ и уплаив од многих дворова; да осим тога треба оставити сенат под председништвом књаза и руског конзула, који може ограничивати самовластију књажеву и уздржавати га од таких поступака, који ће бити противни Русији.“ Данак, који Србија плаћа Порти, по мишљењу Родофиникија и Прозоровског не треба да пређе више од 10.000 гроша на годину. Што се тиче унутрашње управе, у томе се обожија сложише, да не може бити у тој ствари руског мешава.^(**)

Док су главне војсковође руске војске и руски агент у Београду склаштили унутрашњу управу за Србију, дотле је раздор између српских војвода још једнако растао.

Родофиникији држаше да ће бити потребно да позове Кара-Борђа у главни руски логор на једно два или три месеца; да сина Кара-Борђева и дечу знаменитијих великаша, пошљу у Русију на пауку; а Младена и Милоја, који самовласно управљају у сенату, и које су већ многе старешине омразиле, да уклоне из Србије. Цар Александар приста на све предлоге Родофиникија и кнеза Прозоровског, но с тим, да све буде уређено по драгољубљеном убеђењу Кара-Борђа и осталих поглавара; и држаше да не треба тражити да руски агент председава у српском сенату. И ако су се сви преговори о преобразовању Србије и удалењу Младена и Милоја из сената водили веома скотрено, онеко ова двојица докучише то, и као и пре подозревајући све из митрополита Леополија, уметоде распалити Кара-Борђа противу Родофиникија. По заповести врховнога војвода, би ухваћен београдски митрополит, секретар сената и остала лица и беше испитивани у сенату; осим тога, беху послата у Петроград три посланика, од којих је један, Југовић, био способан за тај посао, јер је већ био једном посланик код кнеза Прозоровског. Дошао у Јаш

у Јаруару 1809 год. и поразговорив се са главним војсковођом, Југовић се убеди, да депутација нема никаква посла у Петрограду: кнез Прозоровски вако им је управо казао: „кад Турци не пристану на мир, с тим да Дунав буде граница, то ћу ја одмах отпочети војну, и најдаље од Марта месецда.“ Југовић оста у Јашу код главнога војсковође, а друга два посланика врнуше се у Србију. Међу тим је се и Кара-Ђорђе био помирио са Родофиником, који је био отишao из Београда у Краљево. Кнез Прозоровски много је пута заметао политичке разговоре са Југовићем, то лично, то преко других: Југовић је тврдио само једно, да ако српски народ дозна намеру да га хоће онет да начине подаником отоманске Порте, то ће он одмах устати на оружје противу Турака, не чекајући док се сврши примирје. (63)

Но онет преговори са турским пупомоћницима не донесоше мир између Русије и Турске, и посланици изнова послати из Србије, дошаv у Јаш, могаху се уверити, да ће се скоро онет поновити војевање. У почетку 1809 догоди се некаква промена у одношajima између држава што војштише. У колико је се Русија зближила са Француском, у толико је се ова последња одмакла од Порте, која је 24 Декембра 1808 год. углавила мир са Инглеском. Пошто је Турска осигуравала своја острва и прибрежја својих мора, она је се старала о томе, како ће изнова освојити Србију, и поновити своје пређашње господарење у Влашкој и Молдавској. У Априлу месецу дође Родофиники у српски сенат и прочита писмо Прозоровскога, који јављаше, да ће руска војска на скоро прећи преко Дунава и једна њезина чета унутри се преко Видина у Србију. Родофиники позва Србе на оружје. Но није их требало ни звати; јер саме Срби не верујући ни у какву турску обећања, спремаху се да предупреде њихов настрадај. Један од најхрабријих српских јунака, необичне физичке спаге, по имени Хајдук-Вељко, удари 15 Априла на турски табор, који беше распоређен на јужној граници Србије, освоји га, па онда јуриши до Ниша. На скоро тамо приспе и Миливоје Петровић и обседе град својим четама. Велики везир стаде прикупљати војску и на измаку Априла зађе за потиљак Србима, који с једне стране бејаху опсаднили Ниш, а с друге, управили своју радњу и на Бугарску. Главна сила турске војске пређе српске границе и крену се Алексинцу и Делиграду. На измаку Маја догодише се цеколико бојева како под Нишом, тако и у самој Србији, због шта Срби морадоше скинути опсаду с Ниша, а Турци одступити својим међама; у то исто доба, Кара-Ђорђе устави кретање албанаске војске бразом поласком ка тврдини Ускоц, па пошто њу оте, он се изнова врати у Србију. Но у Јуну спре-

маху се нови настрадаји Турака, тако од Ниша, тако и од Босне. 12-га Јуна Ибрахим-паша увуче се са 18.000 људи у ваљевску и шабачку нахију и разби Србе, а 15-га, ашики Турци разбили Србе под Алексићем: сам Карађорђе беше рањен и мораде оставити бојно поље; Срби изгубили 6.000 људи, логор, много топова и опреме. Турци тако добише могућност да, пошто опсадију Делиград, освоје Кунију, пређу преко Мораве и ударе на Србе, који се бејаху под Јагодином сакупили: два дана трајала је најжешћа битка. Турци се борише бесомучно, Срби очајно. 19 Јун. Турци одоше за Мораву. Међутим Кара-Ђорђу уминуше ране и он се поврну у војску. Њему је ваљало да на истоку ослободи Делиград од опсаде, да протера од Шашца Ибрахима-пашу, који му се беше привукао, и да истисне из ужице нахије 10.000 Албанаца, који се беху тамо појавили. Опасност је била велика, но она парагте још више тиме, што у половини Јул. на истоку искрсну заклети душманин српски Гушанџи-Алија, који већ бејаше постао паша и освојио Пожаревац. Кад Турци стадоше тако наједашут узимати маха, цела Србија унутра беше страшно усоловљена: многе породице прећоше преко Саве и Дунава у аустријске крајеве; сам сенат помагаше тој бежанији, но огласи да сваки који може понети оружје остане у Србији. Напрезањем сената прикупиле се до 60.000 оружаних Срба, но они су морали да бране своју отаџбину на различим крајевима. Турака је било до 89.000, ту бејаше 20.000 коњаника, а њихове топове управљаху инглески официри. Но српске војводе не клонуше духом: њима изађе за руком да ослободе хајдук Вељка са његовим момцима које беху Турци опколили; 24 Јул. проптера Јаков Ненадовић Турке испод Ваљева, а Сима Марковић прогна их 25 Јул. из Шашца; прелазећи патраг преко Дрине Турци претрпили голему штету. Затим беше оглашено, да се сва српска сила прикупи код Куније, куда бејаше послано из Београда сјасет војничке опреме, и у самој тврдини београдској осталоше само 600 људи. 1. Августа сударе се војске турске и српске на Кунији. Инглески официри, који управљаху турским топовима, видоше где су Срби слаби а где јаки, па према томе удешаваху и своје настрадаје. Војно поље беше голема равница, што је по Србе било сасвим неудесно, јер главна њихова снага беше у пешадији; напротив за Турке то место бејаше веома удесно, јер њихова сила беше у коњици. Са надом да ће за цело победити Србе, ударише Турци на њих и на скоро освојише прве шанчеве; многи држаху да ће се дан свршити тиме, што ће једини ликовати победу, а други бити потучени до ноге. Но српске војводе кад видоше да не могу победити Турке, решише се да бар

избаве своју војску од коначне пропasti, и стадоше бранити друге тачеве са вишем срчалости и вишем јунаптва. Ноћ разводи мегданције: 6000 Срба беше најло, и осим тога Срби изгубиле 40 топова и део своје опреме. Ноћу оступиште преко Мораве у унутрашњост Србије. Турци пошто потиснуше Србе, упутише се Делиграду, који беше заузела једна мала српска чета: осам дана узамаше јуришаху Турци: у јутру се починаше борба, ноћу се оседијути Срби спремаху за нову битку. Турци посејаше околину Делиграду својим трупама, но не могоше опет устрапити оседијунте Србе. Њихово срце беше срчано и непоколебљиво, али им тело беше уморено; они су видели да ће сви изгинути па се опет не бојаху смрти, ни своје судбине. 11 Авг. Срби, пошто узбили неколико јуриша, остале онкољени трупама своје изгинуле браће и безбрјом гомилом Турака; мало по мало смањиваше се број Срба и победа се сврши када паде и последњи Србин, који чуваше тврђину. Делиградски тачеви беху гробница српска, а тела убијених Турака голем споменик око њих: победиоци изгубили 7.000 људи. Глас, да су нали брачиоци Делиграда, и да је источна Србија (између Мораве и Тимока) пропала од големе војске Гушанице Алије, због чега неколико хиљада српских фамилија бегаше отуда у Београд и у аустријске крајеве, порази као гром василики српски народ, његове војводе и сенат. Многи дражаху да је сада несигурно живети у Београду. Кара-Ђорђе је шиљао писма Родофиникију и кнезу Прозоровском, описујући у њима ужасан и очајнички положај Србије, па их молише да одмаме турску силу од граница српски, прешавши Дунаво.⁽⁶⁴⁾ Но кнез Прозоровски баш тад умире. Главне војсковође руске војске мењаху се један за другим, а Срби осталоше без икаде ичије помоћи. Кад Родофиникиј чу за турске победе реши се да остави Београд заједно са својим секретаром Недобом и митрополитом Леонтијем. Но сам начни одласка из Београда морао је да изгледа Србима чудноват. Родофиникиј позва себи неколико сенаторе и војводе: Петра Добрињца, Јована Протића, бившег сенатског секретара, Стефана Живковића и још неколико да се прошетају по околини Београда. Неки дођоше са својим фамилијама. Већ се бејаше смрачно кад они пођоше у шетњу, спустише се на Дунав, и ту Родофиникиј позва све да поседају у један велики чамац да се мало по реци провозају; по када чамац отплови на средину Дунава, онда Недоба заповеди лађару да управи чамац на аустријску страну, к вароши Панчеву, у коме ноглавито становаху Срби. Ту већ на обали рекоше салутницима о опасности која прети Србији од Турака. Шта више Недоба прихвати: „Неће проћи још ни два дана и Турци ће ући у

Београд. Нама је жао што сте оставили тамо куће пуне имања, и што ништа ипаке са собом понели, већ не брините се, руски цар накнадиће вама сву штету. „Из Панчева Радофиникиј, Леонтије и Недоба, пређоше преко Баната и Трансильваније у Букурешт. Када је сутра дан — пошто је Родофиникиј побегао, Деснтије Обрадовић наставник Кара-Ђорђева сина, који је живио у једној кући са руским агентом ушао у његове собе и видио их онамо пусте, пред њим се разведри тајна, и по целом Београду пуче глас, да је Родофиникиј умакао: тај глас збуни становнике Београда још жешће, него глас о победама турским. Тим се Младен и његови приврженици користише не могаше боље бити: они говораху, да је бегство Родофиникија имало ту цељ да распали крајњи раздор између српскога народа и његових старешина; није се имало зашто бегати од Турака, јер су се они врнули за Мораву.⁽⁶⁵⁾

Када чух Кара-Ђорђе шта се догађа у Београду, он полети тамо, њему изађе заруком да заустави људе што хтедоше бегати преко Дунава. Кара-Ђорђе изнова осети да је он врховни војд народ, слободан од сваког надзора он стаде будити народ, идући из нахије у нахију и говорећи, да кад Турци немогоше освојити Србију у прољеће, то запело и је још горе моћи у време кишне јесени или зиме што за њом иде. Заједно с тим он прати изнова писмо у главни руски логор, описујући све што је било и прошло и позивајући Русе, као браћу и хришћане, да се нађу у невољи српскоге народу. Писмо то бејалие необично живо, и наличија је на прву преноску Срба са Румунија, која је се касније под утицавом Родофиникијевим изметнула у канцелариско „красноречје“. Срби су још живи, писао је Кара-Ђорђе; народ је остао на миру и задовољан је са војводама. Нека Руси пређу преко Дунава на Турску страну, паће Србима бити лакше*. Најзад, Руска војска јде у Бугарску и новуче из Србије Турке који су је пустошили. Још више пођоше на руку Србима распре које се распалише међу пашама: непријатељи српски, као и Срби сами, имањаху адет и вољу да се у тренутку успеха, покавче међу собом; они онда стадоше са злобом гледати на срећу онога, на кога је она пала, и међу њима вебеше никако слоге већ је сваки тегљио себи. Само на десном брегу Мораве још непрестано бешањаше Гушенац Алија са 12.000 војске; али је он морао Октомбра месеца отићи преко Тимока. Војна се поглавито сасредеради у Бугарској.

Међу тим у Београду радозијало очекиваху да виде, како ће Родофиникиј и митрополит Леонтије објаснити кнезу Багратиону свој одлазак из Београда. И на скоро стиже глас да су представили, да је изненадни одлазак Родофиникија морао бити због не-

слоге међу српским советницима, и што советници нису обраћали пажњу на савете руског конзула. А врло лако може бити, да је Родофиникин тако и разумевао свој положај, за време свог посљедњег бављења у Београду. Сами Срби нису кривили Родофиникина због неспоразумљења са њиме, већ митрополит Леонтија, који је управо и завађао српске старешине са руским заступником и уливао неповерење у овоме спору њих. Овака предпоставка Срба оправдавала се и писмом, које је добијено било из Букарешта од Леонтија и његових приврженика, у коме јеписано: да Руси неће помагати Србима дотле, док год они не збаце свог „војвода“ и правитељствујући Совјет. Но ако Срби хоће номирања, то нек пошљу другу депутацију у Букарешт, која ће заједно са митрополитом Леонтијем, предати кнезу Багратиону молбу подписану свима старешинама, у име целог народа, да он пошље Леонтија и Родофиника натраг у Србију, која „нема вере ни у ком другом, осим у њима двојици. Онет одма стигну и други гласови: партаја противна Младену и Милоју, дозна, да је Родофиникин своје бегство из Србије објаснио, да је морало бити због претње Карађорђа, да га убије. А ово као да су сведочили Петар Добрњац и други Срби, који су отишли из Београда и налазили се тамо. Осим тога, да су Петар Добрњац и митрополит Леонтије пријеђени били у главном руском логору као народни посланици, и да су молили Багратиона, да пошље у Србију војску, и с њом заједно и Родофиникина. (**) .

Међутим сада је и у самој Србији постало другојачије расположење умова. Нико није више кривио управу Карађорђа за бегство Родофиникина, већ сви су то приписивали интригама Младена и његове партаје. Али се опет није нико усудио да удари јавно на председника Совјета. Но напослетку нађе се и такав човек: а то је био стари војвода Јаков Ненадовић, стрип против Ненадовића, који је 1804. год. ишао у Русију. Кад му је изашло за руком, да заједно са Карађорђем претера Турке испод Лознице, и кад се Карађорђе спремао да иде, Јаков га пред свима старешинама упита: „а ко ће даље заштити Лозницу?“ Карађорђе му на ово одговори: „они који су и до сад“ т. ј. Јаков са својом дружином. На то Ненадовић примети: и ја немогу то на себе узети, нека брани Лозницу Младен и Милоје, који неће да приме руску војску, а хоће сами да буду цареви и умеју тако да се са њима завађају.“ После овога изађе Јаков својој војсци, која је била упарићена, па јој покаже свог спроводца са овим речима: „ево браће, ја сам га послao био, кад смо се ми тек почели били туђи са Турцима и он нам је напао цара, који нас је хтео да прими под своју заштиту и који би нас бранио; но Милоје и Младен неће

да га приме, желећи сами царовати по вољи.“ Осим тога Ненадовић напомене све несрће, које је Србија у последње време претрпила, почињући од пораза на Каменици. После таких речи једва се разиђу старе војводе и уздрже од међусобног боја. Но Ненадовић није одустао од своје намере. Кад је Карађорђе, поводом пребацаивања од стране Руса због раздора војвода, нашао се побуђен да сазове народну скupштину, на свршетку 1809. г. Јаков дође у Београд на ту скupштину са 600 изоружаних људи. Приврженци Јакова ходајући сада по сокацима, говорили су јавно: „хоћемо цара! а нећемо да нам Милоје и Младен суде и са нама управљају!“ Други су долазили пред кућу, у којој је заседавао Совјет, па су викали: где је тај високосрамни Совјет?“ тражећи да им се покаже шта јеписано у Русију и какав је одговор одтуда добијен. И у самој скupштини, која је била у кући Карађорђа малоге старешине викале су на Милоја и Младена окриљујући их између остадог и за пронаст на Каменици.

Но Милоје био је већ осуђен још пре подизања Карађорђа у пољу Лознице. Тада су њега на малој скupштини која је била у Паланки, окривили за разне злоупотребе, па му било заповеђено те се уклонити из Београда у Острожницу; сада дође ред на Младена. Карађорђе видећи опште неповерење и повику морао је попустити, па каже старешинама: „ако Младен није радо и поступао право, то седи ти господару Јакове на његово место и управља боље, ако сви ви хоћете цара, хоћу га и ја; ви господару Миленку (Стојковић) куме Милане (Обреновић) и господине Мелентије, (архимандрит из Раче) идите у Влашку, те молите цара и доведите Русе у Србију.“ Јаков Ненадовић заузме место председника Совјета, и одма уклони из овога све чланове, које је он рачунао, да су противни новој промени, запретио доводити нове на њихово место, говорећи, да српски народ нема одкуда изјашати толиким советницима, а и потреба му мало советника. (**).

По свршетку скupštine одређени посланици за Букарешт, разиђу се кућама и почну се спремати за пут. А кад су се вратили у Београд, Милан Обреновић и архимандрит Ари-Мелентије, Карађорђе придођа им за секретара, Михајила Грујовића. Њима су дата била писма на старешине руске војске, у којима се правдао Карађорђе, због опадања да је хтео убити Родофиникина, изјављујући том приликом, да нежели видити га више у Београду, исто тако и митрополита Леонтија; у исто време молио је Карађорђе заједно са советом, да Руси пошљу један део војске у Србију. Полазећи посланици у Букарешт, сврате у Пореч, и позову Миленку, да се њима пријужи; но војвода источног краја одговори им, да он неће ништа да зна ни за Совјет, ни за Карађорђа; да је он свакакда радио за

једно с Русном и сада ће место себе послати њима свога секретара, Јеремију Гагића. А кад су ови стigli у Букарешт, њима се придржује митрополит Леонтије и Петар Добрињац, па почну настојавати око Милана Обреновића, да остави партију Карађорђеву, говорећи, да они нису никада желели збанити Карађорђа, већ су само мислили, да ограниче његову самовољу. Сад Обреновић, па кога се Карађорђе више, него и на кога другога надао, иреће на страну његових противника и постане му највећи пејачијатељ. Кад Карађорђе дозна за то, пошље новог посланика архимандрита, Спиридона Филиповића, но и овај није могао успети тамо, по жељи Карађорђа, јер противници његови стајали су у бољем кредиту и имали већи утицај у руском логору. Но наскоро за тим буде постављен грађ Каменски на место Багратиона. Нови руски војвода видећи да при оваком раздору партита у Србији неможе се очекивати на сигурну помоћ од ње, у случају рата, а знајући, да Карађорђе још има највећу власт у народу, одма пошље овоме писмо пријатељског садржаја, као врховному војду српског народа, а Родочинкина уклони из логора, који по повратку свом у Петроград, постане директор азијског департамента. Сад архимандрит Мелентије и Петар Добрињац врате се у Србију, а Милан Обреновић остане, да чека прелазак руске војске преко Дунава (*).

Међутим у Србији, кад се видијо, да ће се поновити војна, коју нису желели Срби после лајске несреће, породи се међу њима нов раздор. Ова неслога била је опаснија, што је још трајала свађа између Карађорђа и Миленка. Ајдук Вељко такође био је прешао на страну Миленкову. А око њих скунили су се бећари, који су служили за новце, склони на плачкање, па су их подржавали. Дознавши за то Карађорђе, дође у Београд и одаде пође на Мораву са једним одељењем војске од 2.500 људи. Дошаоши у Ђуприју, он сазове све кнезове из источнога округа, те им овде престави стање ствари и потребу савеза са једном хришћанском државом. Придобивши таким начином, Карађорђе, становнике долине моравске, врати се у Тополу. Вељко и Миленко, кад чују, да им се приближава Карађорђе, уклоне се границама, са намером, да се у случају нужде саједине са одељењем руске војске, која је била у малој Владикој: ове неслоге међу српским вођама, нестало би само онда, кад би долазили добри гласови из руског главног логора, но оваких гласова није долазило. Извештаји који су долази из Букарешта у Београд од српских посланика, нису задовољавали жеље Совјета. Совет није хтео остати и даље у такој неизвестности, реши се сходно свом пређашњем закључењу, посласти свога секретар, Југовићу у Беч, са молбом за помоћ српскому

народу. Овај поступак Совјета, као и ново — паметути, прирез, по коме сваки је богатији Србин дужан био платити по дукат на главу, што је износило 150.000 дуката, изазове нове смутње, које су добро дошли биле Миленку и Вељку у њиховој завади са совјетом. Они су очекивали прелазак руске војске у источне крајеве Србије; по оклевавање београдског совјета, да пошље на сусрет Русима пешто војске, задовојило је тај долазак. Бендерал Исаијев, који је већ био пошао у Србију заустави се у Малој Владикој, и пошље писмо српском Совјету, у коме га укори за његово одлагање. Писмо ово учинило је такав утисак у Совјету, да су се одма чланови његови сложили међу собом. Истини сам Карађорђе није хтео решити се ни пашта, док педочека повратак Југовића из Беча. Но међу противничима Аустрије, нашао се само један Миливоје Петровић, који је, врло опоро побијао разлоге Карађорђа, зашто овај заповеди, да га ухвате, по Миливоје добије прилику, и побегне у Земун. Аустријске пограничне власти, да би учиниле услугу Карађорђу, ухвате Миливоја и предаду начелнику шабачком, Луки Лазаревићу; он га стави у тамницу и 2. априла буде стрељан, а глава му послата у Београд. У то време већ врати се и Југовић из Беча, и доведе са собом једног аустријског штабног официра. Све што је могао успети код Аустрије били су голи савети и обећања. Карађорђе није се надао таком понашању Аустрије према српском народу, па каже у очи томе официру: „благодарим ти брате, што си дошао у Београд, но ја би волео видити, да си довео са собом 10.000 војника“. Сад Карађорђе морао је напово пристати оној партти, која је хтела савез с Русима, и тиме се немира са старешинама источних округа. А напоследку стигле и позив од руског војводе, којим је позивао Србе на војску. Овај позив подијено задовољи Карађорђа, и он пошље Русима 4.500 одабраних пешака и 1500 коњаника под управом Петра Добрињаца. С војском овом похити Добрињац, да се саједини са грађом Цукато, те да заузме Неготину и Брезу-Паланку, а да обседије Кладово (**).

Баш у то време разнесе се чудан глас, коме су веровали, не само у Београду, већ и у Цариграду: да ће маршал Мармон са 15 хиљада војника, налазећи се у Босни, ударити на Турке, а једна аустријска војска, заједно са Србима, похи ће на Ниш; Руси пак кренуће све своје сile у Бугарску. Глас овај произиђе услед тога, што је Карађорђе ступио у преговоре с Бечом, и што је совјет послао депутацију у Далмацију, да изјави оданост Срба императору француском. Овај глас правдао се и тим, што је маршал Мармон заузeo својом војском један округ у Хрватској, који су 1809. год. заузели бегови

турски, при свем том, што је овај округ, по последњим уговорима, припадао, илирском краљевству, које је начинио Наполеон. Но било како му драго, ови гласови нису остали без значаја; јер турски паша у Босни стање утврђивати градове и слабде их нужном раном; командант (турске Оршаве) Адакале, као пограничног места спрођу Аустрије, прекине сношаје са властима аустријским; а серашћер Решид паша, налазећи се у Нишу, позове на оружје све верујуће у великог пророка од 17—70 година.

Двадесет седмог априла врате се у Београд из Влашке ерпски посланици и донесу Савјету писмо, у коме је граф Каменски напоменуо све, што је Русија затри године Србији учинила, изказујући, том приликом своју жељу, да Српски народ незаборави те услуге обећавајући му самосталност и независност. У писму овоме признат је Ка-рађорђе за врховног војда, „Русија очекује, вели се у том писму, да ће Србија при наступајућем рату учинити јој знатну помоћ и придруžити своју војску руској. А ако то неучини, то ће Србију очекивати жалосна судбина, због чега треба, да се Савјет о свему тачно изјасни. Ради овога 1. Маја држана је седница у Совету у присуству самог Ка-рађорђа, где после незнатне препирке буде решено, да Србија по жељи Русије прими учешће у предстојећој војни и да се у будуће тражи њено „покровитељство.“^(*).

На послетку започиње се војевање па све стране. У месецу Јулу било је 58.500 Срба под оружјем међу којима 3.000 коњаника са 75 топова. 35.100 војника од ове војске налазило се у источним окрузима саједињених са Русима, а остали број бранио је јужну и западну границу а у месту бављења (Тополи) Ка-рађорђа налазила се резерва.

14. Јул, руски ћенерал Цукат пређе у Србију и саједини се са Србима. Савезници одма потом освоје Неготину, Паланку и обсадну Кладово; и задобију при овим победама знатан пљен. Но у исто време док су ове победе одржали Срби и Руси, јуће Решид-паша у јужне крајеве Србије, разбије један део српске војске, која је ове крајеве бранила, па се онтут у Ниш врати. Док су ови бојеви трајали на истоку и југу Србије, Турци са стране Босне нису ништа предузимали, осим једних претња. Због тога они су у једном пристаништу на Сави начинили били једну повелику флоту и спремали се, тобож, да се покрију на српску страну близу Београда и у исто време да пређу Дрину на три места; но све ово било је голо хвалење и претња, а нападати нису могли једно што се босански везир бојао нападања Француза и Аустријанаца, а друго, Воишћаци Турци нису имали вере у свога везира, држећи да је он потајни хришћанин. Али Срби

бојећи се јако нападаја Турака са запада, крену већи део своје војске с источних граница на Дрину. Међутим у Цариграду били су јако нездадољни са поступком босанског наше, и заповеде му, да објави спита капетанима и беговима, да се порта налази у дружби са Француским и Аустријом, и да ће сваки, који неби слушао султанове заповести, бити казњен. Сад босански паша скупи 25.000 војника и објави, да се неће вратити из Србије док неузме: Шабај, Београд и Смедерево. Но овом зарцају пашину и сами су се Турци смејали али су ишак својим крећањем задржавали Србе на западној граници. Турци истине нису прелазили Дрину; и Срби пошто су их дуго време чекали, почели су се разилазити. Неки од ових, саставе засебне ајдућке чете, противу којих је постлан био Милан Обреновић и ту се он први пут јавља као поглавар на бојном пољу. Он покори оне чете, но и сам добије тешку рану. Све ове околности на западу, задржавале су Србе у војевању на истоку те су тек на концу Августа освојили Кладово и потом савезници крену се Гургувону. Но баш у исто време 13.000 арнаута дођу у Крушевцу, заузму га, попаде млада села у околини и заробе неколико хиљада душа. Ка-рађорђе извести о овој опасности грађа Цуката, а овај опет графа Каменског. Сад од руске војске буде послато одељење графа Орурка, коме је показивао пут Ајдук Вељко, желивши да на овоме путу Руси узму варошицу Бању, одакле су га Турци прошле године исперали. Бања буде узета, у њој је било 400 Турака који су је бранили; остало је живих само 90, а Руси изгубе 126 војника. Затим Орурк спусти се у Варваринско поље и на сред овог ушанчи се. Овде у продужењу неколико дава нападали су Турци на Русе и Србе, па потом морали се повући; после чега Орурк посети Ка-рађорђа у Тополи па походи још и Београд. Напослетку дошао је ред војевању и на западу: 30.000 Турака дођу под Лозницу; сам Ка-рађорђе стигне овде, а граф Орурк пошље једно одељење козака и б. Октобра Турци буду разбијени до ноге, један паша погине и многи Воишћаци падну у ропство.

И за време тога војевања није престајао раздор међу старешинама српског народа. Милан Обреновић дошаоши са графом Цукатом, пријеузи се Петру Добрњцу, Миленку Стојковићу и другима старешинама, и позове ове да се потпишу на неку тужбу противу Ка-рађорђа, коју је потом намеравао однети у Бувареџит. Јаков Недовић, који је војевао на западу, такође ступи у друштво са Добрњцем, шиљући му писма скривена под седлицама коња својих пандура. Главна намера пахкова била је, да доведу што више Руса у Србију и да ослабе значај Ка-рађорђа. Милан се Обреновић заклинјао, да се неће вратити у Србију, ако не успе убедити руског војводу, да пошље у

Србију већу војску. Противницима Карађорђевим пристану многи од советника. У нарочитој седници Совјета буде решено: да се благодари Русији за учинену велику помоћ у продолжењу трајуће године, и да се моли Русија, нека се једнако у Сибији налази једно одељење руске војске. Карађорђе присуствоваши при овој седници, много је говорио противу последње тачке. Но ипак надајући се, да ће Руси пристати на овај предлог, у Београду наређено би, те се за њих припреми засебни стан: не само варошке касарне, но и сав конак у граду, у коме су живиле паше са харемима буде одређени за то. На крају месецу Новембра оду српски посланици у Букарешт, с писмом од Совјета. А у исто време умре ќенерал Џукато, а његово место заузе мјенерал Зас, који одведе руску војску из Србије у Малу Влашку на зимовник. Но пре него је стигао одговор из писма Совјета из главног руског логора, Карађорђе и Младен дознаду од писара Миланова (Обренов.) с каком су намером старешине, имајуће дружбу са Миланом, хтели да доведу Русе у Србију. Поткупљени Младенови, писар, врати се у Букарешт своме вођи, и па скоро прочује се глас, да је Милан Обреновић умро у Букарешту; а противници Младенови, поверију разнешеном гласу, да је он био отрован. Међу тим Младен није дремао: заједно са Југовићем испланира да учини нове промене у совјету, а па то склони и Карађорђа. Промене ове биле су: 1) да се одвоји од народа Миланко Стојковић, Петар Добрњац, Јаков Ненадовић и кнез Сима; треба их довести у Совјет, и назначити попечитељима, спољашњих послова, правде, финансије и унутрашњих дела, а сам Младен, да буде попечитељ војеним; 2) све остале старешине, како оне које су у власти, тако и оне, који би оку доцније добили, да вишне не носе име војводе и да буду сви разни међу собом у власти, а нико други не може им заповедати, осим Карађорђа и Совета или кога Карађорђе одреди за време војне; 3) од осталих совјетника, да се састави велики или народни суд, кога председник да буде попечитељ правде или велики судија; 4) ко не пристане на то, да се прогтера из земље. Решено буде, да се ово ново устројство предложи народној скупштини, која ће бити сазвата око нове године. Противници Карађорђа ипак губили још надежде да ће стати на пут плановима Младеновим; они су знали, да је Милан Обреновић скоро пред смрт, склонио грађа Каменског, да пошље у Београд најшлотски пешачки полк. Миланко Стојковић и Петар Добрњац радили су свима силама, да руски полк дође у Београд пре, него се сазове скупштини; но јаки мразови и снегови задрже Русе. Тада ипак

Петар и Миленко, па и Јаков Ненадовић не дођу на скупштину, која прими све предлоге Карађорђа и Младена. Противу ових предлога били су само: Лука Лазаревић, Вуина Вуђићевић и Милош Обреновић; но противити се ониме, из шта су се сви саглашавали, било је опасно. Кад је већ скупштина распуштена, приспе руски полк у Београд, 71) Карађорђе и Младен не сместе Русе у граду и касарнама, већ по кућама грађана, а начелнику полка, Вали одреде кућу, у којој је живио Родофиникиј. Заједно са Русима дошли су у Београд Миленко и Добрњац; они су се још надали, да ће поправити своју ствар; држехи да ће њима пристати све војводе, којима је новим устројством власт ограничена. Но они се преваре у рачуну. Све мање војводе, добивши сада неку самосталност, постану ватрени привржници Карађорђа и Младена. Шта више прећашни савезник Миленко, Јаков Ненадовић, ожени свог сина Јеврема Ђерком Младеновом, прими се предложене му дужности попечитеља и пређе на страну Карађорђа. Само им је остао један помоћник, који се није водио никоме покоравати. — Ајдук Вељко, при ком је и у самом Београду била једнако гомила људи, састојећа се из његових привржника. Но Карађорђе поступи лепо са Вељком, поклони му неколико стотина дуката и изда диплому на звање војводе у Бањи, а кад се разнесе, нарочито измишљени глас, да су се Турци приближили Бањи, Вељко оде из Београда заједно са својом четом. Таким начином Стојковић и Добрњац остану усамљени и потоме ипак су ипак могли предузимати противу Карађорђе. Али њих је подбадао Стеван Жиковић, познати нам противник, који је био један од најбогатијих грађана. И Вељко и Јаков издали су нас говорио је он, сад ми немамо ишта више надати се, већ нам остаје, да ударимо на тога дебелог пса (Младена), па ако завладамо њиме или га убијемо, онда ће и прили пас (Карађорђе) морати, или пристати уза нас, или бежати у Шумадију*. Миленко и Петар одговоре: „У нас нема људи.“ на шта Жиковић примети „нема људи! ја и вас двоје, ето већ три; ја имам два, три човека; у вас по два, по три, ево већ пас десеторо; треба ударити на његову кућу, па кад се односне пущава, наћиће се још људи.“ А кад му ови одговоре: „нема барута“ он изађе и врати се с барутом говорећи: „ево барут“, сад они, немајући таке одважности, очујте.

Војводе, којима је њихов прећашњи положај одузет, ипак се ипак себи на силу повраћати, надајући се, да ће оваки начином бити на миру, но они се у том преваре. Младен се постара уверити Карађорђа, да начелник руског полка у Београду, ипак најмање ипак

подпомагати павше српске војводе. Он, једнога дана, позове себи на ручак Балу с свима официрима и Карађорђем са најзначајним старешинама, међу којима су били Миленко и Петар. Пошто су се овдје прилично испалили, Карађорђе, заједно с другим Србима, пратећи доста из руског полковника, путем споречка се о нечем с Миленком, и ствар дође до тога, да је Карађорђе заповедио, да Миленку одузму сабљу и да га у апсе. Руски полковник стане молити за Миленка, тад Карађорђе, скине фес с главе и обрати се полковнику с питањем: „заклинjem te лебом твога цара! кажи ми, јели истина, да си ти дошао у Србију, да брањиш Петра и Миленка од мене?“ полковник изненађен овим питањем одговори: „господару Ђорђе! ја нисам дошао у Србију да брањим Миленка и Петра од тебе, нити тебе од њих, него сам послат, да помог српском народу, под твоје старешинство.“ Чујући такав одговор Карађорђе, узме полковника за руку и каже: „ако је тако, дај ми твоју руку, ја ћу је пољубити у место царске руке.“ Бала не дади руке, већ пољуби сам Карађорђа у лице. Миленко не само, да није уашен, већ напротив и он и Добрјац, добију на други дан дипломе, које им је скунштина признала. Војводе врате ове дипломе патраг са писменом изјавом, да не могу примити нове дужности, већ желе остати у старима, или да се уклоне у своја села, па да живе као и сви остали људи. После овога други дан на свима главним ћошковима по вароши биле су прилепљене објаве, да су Миленко и Петар осуђени на изгнање из земље. У овим објавама набрајате су обојици изгнаника свакојаке њихове кривице, а између осталих, Миленко се окривљаво и за то, што је он послате тобожновце из Русије, раздавао својим људима; и што је ватао преписку, вођену између главног руског логора, Карађорђа и Совјета; Петру се напомињало његово бегство из Београда заједно с Родофинкином и што је самовласно узео на себе у Букурешту звање народног посланика. Даље спомињало се, да су им сви они преступи били опроштени и назначене нове дужности у Београду, но они их нису хтели примити, и тиме су довели себе, да се из земље претерају. Ова објава саопштена је обојици изгнаника, и они одговоре, да ће се иселити у Влашку. После овога Карађорђе стави у затвор Стевана Живковића; но по кратком времену позове га у Тополу и оправди му. Стеван потом оде у Влашку одкуда се није више враћао за време Карађорђеве. Међутим Милош Обреновић, брат покојног Милана, поперује гласовима, да је брат његов отрован, а незнајући, да су Миленко и Петар, већ, изгнани пошлије им писмо у Београд, у коме их позива, да се држе противу Карађорђа, а он им обећава, да ће доћи у помоћ са 2.000

људи. У место одговора од Миленка и Петра, Милош добије заповест из Београда заједно са другим војводама, да умири народ у округу пожаревачком, који се узбунило био, због одласка Миленкова и Петрова. Кад је мир био повраћен, Карађорђе позове Милоша у Београд. Овде га позову у Савјет, те му Младен покаже писмо, које је Милош писао изгнаницима. Овом прилуком напомињао је Младену Милошу, да је могао ово писмо написати и писар његов, али Милош сам призна, да је писао његово. Но како су се сад бојали побуне народа, која би могла произаћи од новог пртеривања, морали су задовољити се само простим обећањем Милоша, да неће више радити против Карађорђа (2).

После свију ових промена унутрашње уређење Србије изгледало је овако: Карађорђе био је врховни вођа целог народа; после њега стајао је „Совјет“, чији чланови били су уједно и попечитељи; управљена места Миленка и Добрњца, заузели су: спољашњих послова Михаило Радоњић, професор београдске школе, а правде Илија Марковић; совјетници, не имајући звања попечитеља, дошли су за судије великог суда, у коме је Илија Марковић председавао. Три попечитеља: Младен Миловановић, Јаков Ненадовић и кнез Сима добију по 6.000 гроша годишње плате, осим тога додатак потребни за огрек и рану; остала три попечитеља имали су много мање. Но не гледајући на то, што управо Совјета сад није ни било, попечитељи писали су па својим актима „въ правительству ѡемъ народномъ совѣтѣ.“ По смрти Доситија Обрадовића, на његово место постале Младен Југовић. Тако је било састављено српско правительство 1811. године. Што се тиче војвода, које су се сада умножиле, а власт им се узимала, њима су издате дипломе на њихова звања. Дипломе ове власнице су: имајући у виду трудове, поднешене на корист отачинства и истину храброст, показану против непријатеља на различним местима, поставља се Н. Н. за војводу и т. д. набрајајући сва села, која припадају његовом војводству. За тим стављало се у дужност војводи, вршити следећуће: 1) управљати над општинама свога војводства и чинити, да оне врше све оно, што буде из Београда заповедено, а народ који под његовом влашћу буде, да не грави; 2) да буде потпуни вршилац воље правительству ѡему народа ѡега Совјета и Карађорђа; 3) по делима војеним примати све заповести, настављајући и потребе, идуће из Совјета преко војеног попечитеља Младена Миловановића, и од њега писати објаснења, кад ова потребна буду; 4) за унутрашње послове војводства, ижа се обратити попечитељу унутрашњих послова, Јакову Ненадовићу и примати

од њега настављења; 5) у свима осталим пословима покоравати се непосредно заповестима Карађорђа; 6) у случају рата, доћиће под управу вође, који за то буде изабран; 7) чланове месног магистрата заједно са писарима, да пошље у Београд, где ће добити настављење како ће поступати и судити; 8) поставати у сваком селу кнеза, који ће водити бригу о народном благостању и давати војводи рачуне; 9) у црквене послове, да се не меша исто тако, као што се свештеници и калуђери не мешају у војеве и грађанске послове; 10) о свему, што се догоди, зло или добро, достављати народњем Савјету, који има врховну власт у земљи.⁽¹³⁾ Овим начином власт Карађорђева у Србији ојача и осигура се, но истеравши Миленка Стојковића и Петра Добрњца из земље лиши источне округе искусних и енергичних војвода, и тиме ослаби војену силу у овим крајевима, што да Турцима превагу над Србима. С друге стране опет, одлазак Јакова Ненадовића из западних округа у Београд учини, те ослаби енергију у Србији спрам Бошњака. А међу тим на концу месеца Декембра, 1810 год. стигне вестник (куријер) са извештајем, да су се међу Русијом и Турском с нова почели водити преговори о миру. Никада Срби нису још осећали таку преку потребу туђе помоћи у борби са Турцима, као сада. Истине границе српске земље донирале су сада опет на истоку до Тимока, а на југу до Новог Назара; истини је и то да је сада и губитак становништва, који су се више пута исељавали из северозападних округа у аустријске области, попуњен био, бегуницама од судума турског из Босне и Бугарима, који су се пресељавали у Србију из оних места, куда су се тукли Турци и Руси; или честа нападања Турака на Србију, таке битке, као под Делиградом, Каменицом, Лозницом и т. и. ослабиле су војену силу Срба, до тога, да међу њима није већ било људи, који се не би радовали, да руски пољк и даље остане у Београду. Но судбина поласкала је Србима још за неко време. Порта потстрекнута и на овај мах француским царем, одбије предлог руски о миру, и Србија још једну годину буде мрена од нападања Турака. Њене нове војводе мету мачеве у корице и почну радити канцеларске послове. Но некад по-граничне војводе јављале су, кад би се по који пут приближивале омање турске чете; но чим би Турци дознали, да су Срби готови дочекати их, одустајали су од своје намере. Тако је војвода Кара-Марко достављао попечитељу унутрашњих дела, Јакову Ненадовићу, да Турака нема нигде близу његова подвлашића, и да он често изашиље уходе, (шијууне) да виде, шта се око границе ради. А Ненадовић опет поручивао је, да он, тога ради шиље људе у Босну,

и то мало подаље унутра. Кад би овако прелазећи граници и идући преко турске земље наилазили на Турке при кошењу, сечењу у пла-ници и другим пољским радовима, они су им пребацивали: „ви уве-равате нас, да је сад примирје, а сами хоћете на нас да напад-нете.“ Срби су се изговарали, да су они за то дошли, што су, тобож чули, да се војници на турској страни почињу сакупљати противу Срба. Сељаци Турци опет уверавали су Србе, да се само снахије скupљају, међу собом а о војевању нико и не мисли. Дога-ђало се и крађа стоке и хране у пограничним местима, како са стране Турака, тако и са стране Срба; по све се расправљало преписком између пограничних власти, и објаснењима, да оваки догађаји и не могли нарушити мир. По неки пут догађало се, да је правитељствујући Со-јет казнио Србе, због чињених разбојништва на турској страни. Тако Јаков Ненадовић доставио је врховном војду 8 Августа, да је неки хајдук Гаврило ухваћен и предат на осуду лозничком маги-страту, што је посекао једнога Бошњака и његово осмогодишње жен-ско дете преко Дрине. А доказало се, да је, он не само узео новице од убијеног, него да и оно дете извео на једанпут, већ га му-кама уморио. Ненадовић, тражећи, да се овај злаковац строго казни, говорио је Карађорђу: „верујте, да људи преко Дрине много трие зла од наших људи, а због тога не могу о њима ни мислити добро, а камо ли желити нам што добро. Мука је са нашим људима наји себи верна пријатеља, па зато треба их казнити, да не харају ова-мошње људе.“ Ако су се догађале унутрашње расpire између старе-шина, војводе су достављале о томе Савјету, те је он ствар расправ-љао; а расpire, додативше се између какних села, због чега, по неки пут, решавале су месне скupштине. Покашто морао је Савјет претити и по неким кнезовима, па које се жалила и сама српска спротиња. Особито често догађале су се крађе коња, како међу самим Србима, тако између Срба и Турака, због чега су многе пограничне војводе забраниле прелазак Србима преко Дрине. Управитељима карантине и скела, било је у дужности да први известе најближе војводе и Со-јет о приближењу Турака граници.

Турци су се по некад светили Србима, што су они одводили њихове становништве, па после од њих дознавали стање ствари у Бо-сни; тако у месецу Сентембр у нападу 300 Турака на село Беше-ница, и одведу две жене, шест људи, а двојицу убију, само за то, што је Кара-Марко ухватио њихова шијујуна. Турци који су седели у граду Соколу, јако су и изочиглед крали стоку, и Срби на-шаши у Турака ову, морали су је често силом отимати. А по кад

при овом отимању, Турци су плаћали главом. Догађало се опет, да се водила прениска између пограничног војводе, и каквог бега, у којој су један другога уверавали о добрим одношајима: „наши ћедови и очеви, писао је један Турчин против Ненадовићу, живили су у комшилуку, и преживили су много султана, па се нису свађали; а зашто ми да се свађамо. Премда, није у реду, да човек сам себе хвали, но у нас, на турској страни, нема човека, који би ствари боље познавао од мене, а у вас на српској страни нема речитијег и разумнијег од тебе. Ја бих желio, ако би још господ Бог допустио, да ову необичну свађу између робова близијих, ја и ти нашим трудовима прекратимо; и тако, да учинимо једном велику молитву са обе стране, и потпишемо своје име под уговором, да буде тврд као ирамор, кога и после нас киша ни снег неће уништити, а све ће остати као што је и било; опомени се куме, само једнога: колико су царева и краљева преварили овај свет до сада, данас јесте, а сутра није, а за све треба дати рачун господу Богу, па само да је мраза очешо. Остајем твој пријатељ, очекујући одговора у својој кући.“ Но при свем том видло се, да су Турци намеравали, по свршетку војне са Русијом, склонити Србе опет, да буду раја. Разнео се био глас, да се сам наша босански спрема послати писмо у Србију и предложити мир. Поводом овим Советом, попечитељи и пограничне војводе, водиле су прениску међу собом и парећивали онома, што су ближе Босне били, да распитају које наши уљо у главу такве мисли, да ли Њемци, Французи, или своја сопствена немој, препоручујући један другом да добро пазе, да писмо нашинио не падне у руке каквом буда lastom Србину, које би га могло збунити. Из Совета било јеписано војводама: „кога дође ово писмо, нека одговори овако: мы ћемо упитати нашега врховног војда и господара, а он ће великог Александра.“ На послетку у месецу Октобру Турци пређу Дрину и опљачкали исколико села, 16 истог месеца буду Србима узбијени натраг; а 26 и 27 претерани преко Дрине.⁽⁷⁴⁾

Успех руског оружја, под управом Кутузова, јако је обрадовао Србе. 13 Октобра стигне у Београд извештај, како је срећно Кутузов извршио свој план, замамивши Турке на леву обалу Дунава, окружи их са свију страна тако да се нису могли ни бранити, већ морали су предати се. Тај исти дан Јаков Ненадовић напише из Совета команданту и попечитељу народне касе Сими Марковићу: „извештавам вас о радосној новости, коју је добио врховни војд од Ђенерала лајтнанта; саопштио нам је писмом, да је: главнокомандујући Кутузов прешао код Рушчика Дунав помоћу флотиле; ударио

изненада на великог везира и са свим га потукао; отео топове, запру, барјаке, шаторе и слу касу: 5.000 Турака најло је мртвих а 1.000 живи заробљено; а од врховног војда имамо извештај, да ће он 10. октобра доћи у Алексинац и да је намеран ударити на Нишког пашу, који се налази са војском 3. сата далеко од Ниша. Већ је учињена наредба да онда, кад врховни војд удари на пашу, пашади у исто време Младен и руски батаљон с друге стране. Но развијени Кутузовим велики велики везир поведе преговор о миру. Сад Карађорђе саопшти у главни руски логор предлоге, које је плему учинио Рушид-паша: у време кад је војна била у највећем јеку, паша је тражио, да Срби пропонујте преко своје земље Бошњаке Дунаву, ради подкрепљења турске војске, војевалице противу Руса, а зато је обећавао Карађорђу онаκвз права, каква имају господари Влашке и Молдавије. Но Карађорђе је одговорио да не може закључавати засебног мира без Руса; а сада и Руси морају се опоменути Срба, закључавајући мир с Турском. Ради преговорова о миру дођу оплатијеници с обе стране у Букурешт и углаве мир у почетку Јула 1812. године. У 8. члану овога договора било је написано о Србима следујуће: „сходно томе што је углављено четвртим чланом преходних тачака. Премда нема никакве сумње, да ће блистајућа Порта, као и досада снисходити и бити великородушна спрам Срба, као народа, који је издазван у њеном поданству и данак јој плаћа, но опет имајући у виду спаучешће какво су они имали за време целог војевања, најено је за уместно ставити особите услове о њиховој сигурности. Но опоме блистательна Порта прашта Србима и даје им општу амнистију, тако, да више пису одговорни за пређашња дела. Ако су Срби поградили какве градове у својој земљи за време војне, где их пре ције било, да се поруше, пошто пису од потребе а у будуће, а блистательна Порта заузеће по пређашњем све градове, паланке и утврђена места, у којима су свакада постојали топови, запра и друге војене потребе, и тамо ће сместити војску како само за добро нађе. Но да ова посада турска неби притешињавала Србе у пралу, која су као поданици имали; то ће блистательна Порта побуђена чувством милосрђа, учинити чужие мере с народом српским какве су потребне ради његове безбедности. Она покљава Србима на њихове молбе, такве одлакшице, какве имају њени поданици архиепископских острва, и других места и радиће да осете њено великородушје, дозволиће им независну унутрашњу управу; одредити цифру данка који ће примати преко српски руку, и да ће она све ово учинити у договору са народом српским.⁽⁷⁵⁾“

Кад Карађорђе добије извештај да су Русија и Турска закључиле

мир он с Совјетом изда прокламацију: „благородним војводама, киезовима, капетанима, чесном свештенству, свима властима у земљи и целом народу српском.“ У тој прокламацији, он је обзапањивао, да су турски султан и московски цар у добри час утврдили мир, како међу собом тако и за нас; па зато заповедамо, да од сада унапред свуда по грањицама престану грабљења и крађе са Турцима, већ свуда да буде мирно; ако би ко противно овоме нашему наређењу поступило и учинио какву штету пограничним Турцима, без сваке милости биће казњен смрћу, па ма ко био старешина или млађи. А ради утврђења овога мира и с наше стране, шиљемо неке људе руском двору, нашему великом „покровитељу“, који се досада старао о томе, а сада ће нам помоћи; а друге посланике шиљемо у Ниш везиру ради преговора а од тада великим султану и светломе правительству, да донесу утврђење у каквом стању ми да останемо. Ми и наш народ срећнијмо, што се можемо користити нашим трудовима; султан у договору с Русима опростио је целоме народу, па зато шиљемо људе ради договора. Но до тога времена, док се наши посланици поврате из Цариграда или Ниша, војска и народ да се иеразилази, већ да буде тврд и храбар до свршетка овога дела као што је досада био. И тако како је мир закључен и ми се старамо да добијемо од султана утврђење овога за цео народ, то досада војна престаје, а руска војска која је била код нас у Шапцу и Београду креће се Делиграду ради становаша поред граница и Дунава док се дело поднуди не доврши. А кад се дело мира потврди великим султаном, тада ће се отворити слободни путови ради трговине на све стране и доћи ће султанови људи да управљају у договору с нама.

Дано у Београду, 21. Јула 1812. године. У народном правитељствујућем Совјету. Верховни војжд српског народа.

Георгіј Петровић. (**) *.

По јако у договору Русије с Турском није било определено ни колико ће Срби плаћати порти данак, шити никојединости узајамних одношаја између Срба и Турске посаде; то Карађорђе сазове народну скупштину у манастиру Врањевићи, па којој избере посланике за у Цариград ради потврђења договора међу Србима и Турском. Али пре него су српски посланици стigli у Софију, француски су дипломати били успели изменити турску политику. Наполеон је већ објавио свој полазак у унутрашњост Русије, и његов посланик у Цариграду постРЕКАВАО је Турску на војну. Досадањи велики везир био је забачен и на његово место постављен Рушид-паша, који је Србима већ толико познат био, због нападања на њихове јужне границе. Он је већ био отишao из

Ниша у Шумлу, куда пођу и српски посланици; но везир пошаље их у Цариград, али тамо није их хтео нико ни чути, већ опет врате их Рушид-паши у Шумлу. Они стигну овдји и то баш онај дан, кад је везир заповедио, да се истера из службе Халиб-ефендија и казни кнез Мурза, који су имали учешће при закључењу букурешког договора. Рушид-паша објави сад српским посланицима без сваког околишћења да порта не намерава закључавати са Србима новог мира, већ да они морају подложити оружје и покорити се па ове услове, какве је Русија за њих уговорила. Осим тога Рушид-паша пријода, да се српска ствар у опште њега и не тиче, по да је за ту ствар састављена парочита комисија, која ће скоро доћи у Ниш, куда треба и они да иду. Кад дођу у Ниш српски посланици, јаве се послатом ради преговора с њима Челеби-ефендији; од кога добију оних исти одговор као и од великог везира. Но како посланици српски ишле имали и на таква захтевања овлашћења, врате се у Србију, да саопште Карађорђу и народном Совјету Турска захтевања. (**) А то је било у Декембру 1812. год. кад је Наполеон побегао из Русије.

Месеца Јануара, 1813. год. биле су позване све војводе у Београд на скупштину, на којој су били састављени ови услови ради ногодбе с Турском:

Права Срба: 1) границе српске земље простиру се до оних места па којима је српска стража постављена; 2) Султан признаје Карађорђа кнезом или господаром српским и утврђава га на то достојанство ферманом; 3) султан утврђује ферманом и српски Совјет, који управља народом како за добро па ће.

Обвезе српског народа: 1) Срби се обећавају бити верни султану; 2) за знак покорности султану, примају у Београд једнога пашу са толико Турака, колико паћу да је потребан по међусобном договору; 3) плаћање султану годишњи данак, колики сада одређен буде, обвезују се предавати овај данак, по жељи султана, или у Београду постављеному од њега чиновнику или доносити непосредно у Цариград; 4) у случају какве војне између Порте и друге какве државе, обвезују се сами чувати од непријатеља своју земљу, с толико војске, колико се сад одреди, и у свима пободним случајевима бити верни султану; 5) браниће турске градове, као пајиће благо; а у случају, ако неби имали толико сile, да одбију непријатеља, имају право искати помоћи од султана; 6) што се тиче поправака градова и других у опште расхода на садржање градова и то да буде сад одређено. Челеби-Ефендија и подчињена му комисија, предложе са своје стране сљедујуће услове; 1) сва утврђена места у Србији која су подигнута у последње време, морају бити по-

рушена; а топови, да се наместе по градовима, на места, где су и пре били, и да се предаду Турцима; српски народ предаје Турцима не само своје оружије, него и јашеће коње и скupoцену коњску орму; 2) Турцима оставља се право, као и пре, насељавати се, у градовима, варошима, варошицама и селима, и добијају патраг све, што им је пре припадало, као: поља, баите, куће, воденице итд.; 3) Срби остају као и пре поданици великог султана, и у њиховим земљама уводе се турске власти, као што је то и пре било; ако ко не би могао или неби хтео пристати па ово, тај се мора иселити из Србије, куда му драго. Представљајући ова захтевања, Турци, једнако су се позивали на 8 члан букаревског мира: тако су широко толковали они његове опште изразе; но и Срби су се позивали на тај исти члан. На тај начин није се могло доћи до измирења и турска комисија, настане да српски посланици представе своје услове Порти, обећавајући се, да ће их она поднети султану.

После овога били су преговори прекинути, а како су се једнако, и то врло брзо Турци спремали за рат; то су и турски комисари прешли из Ниша, као пограничне вароши, у Софију, одакле је Челеби-Ефендија у месецу Мају, 1813. год. писао Каџорђу, да он пошље својим посланицима ново овлашћење. Срби видећи, да се Турци на врат на њос спремају за рат, а знајући по томе, да они неће одустати од својих захтевања, смање све своје услове на два главна, која пошљу посланицима у Софију. Ова два условия били су: 1) Срби задржавају при себи своје оружје, као пушке и пиштоље, које они свакада при себи носе; 2) истерани из Србије Турци и њихове породице, да се не враћају патраг; а Срби пуштају нашу у београдски град с извесним бројем војске, која се може по договору с нашом сместити и по другим градовима. А што се свију других услова тиче Срби су изјавили жељу, да се доције договоре. Но Турци и сада нису хтели ни уколико попустити од својих захтевања, премда су обећали послати српским посланицима одговор на њихове последње услове. Протежући тако преговоре, Турци очекивали су извештаје, како ће се свршити војна Наполеонова у Немачкој; јер француски посланик у Цариграду подговарао је Турску, да разбије Србе, па после нападну на Аустрију и смете јој сајузити се с Русијом и Пруском. И тако Турци нису се спремали сад на војну само противу Срба, већ и да пређу преко Дунава у помоћ Наполеону. Са свих страна прикупљала се у границима Србије турска војска, спремајући један пресудан удар усамљеним Србима, о којима у садање време ни једна европска држава није ни мислила; јер сва је највиша сада обраћена

била на велику борбу за ослобођење западних народа испод власти Наполеонове.⁷⁸⁾

Приближавао се час, у коме је претила опасност, да се сав овај ред поруши, који се мало помало завео у Србији за време деветогодишње њене независности од турске власти. Овај поредак јако се раширокао од онога, коме су се Срби покоравали до свога устанка. Границе Србије 1813. год. окружавале су све оне земље, које сада припадају српској кнежевини: у овим земљама било је задржано старо подељење на нахије или округе, којих је тада било више него сад — управо 21. Нахије ове делиле су се на кнежине или војводства, која су се опет раздељивала на општине; начелници нахија били су већином војводе, које су учиниле народу за време војне неоспориме услуге. Главни начелници војводства или кнежина биле су војводе другога реда и обор-кнезови, који су зависили од војвода у делима војевима, а управљали су грађанским пословима и купили данак под надзором окружних магистрата. Општинским пословима управљали су кнезови. Војводе скupљали су војску у својим окрузима; учили људе способне посити оружје војевању и набављали запру за војску у своје време, осим тога војводе су дужне биле водити бригу о уредности местних пошта. Што се тиче магистрата, то њихов главни задатак био је расматрати и расправљати грађанске спорове, а ко се није задовољавао магистратским решењима, жално се врховном војводу, а овај их је спроводио великим суду. У оваким случајима пресудујаване су парничне стране усмено пред великим судом, који је разгледао ствар, издавао писмену пресуду и подносио је врховном војводу на потврђење; а овај писао је утврђену пресуду надлежном војводи на извршење. Но врло је мало грађанских спорова и долазило врховном суду, а по највише имао је расматрати кривична дела. У деловодном протоколу Каџорђевом често се спомињу смртне казни и друге жестоке казнене мере. Смрт је казнило за ајдукање, крађе и буну. Осуђене на смрт ајдуке казниле су на оним местима, у којима су они највише зла чинили, а остале преступнике на месту учињеног преступа, али свакада, пошто су им најпре пред народом пресуде прочитане. Ислеђење кривице као изрицаје пресуде није чињено на основу јаквих писаних закона, већ по обичајном народњем праву; по свајању и разумевању судије и на основу необоримих доказа. Од овог суђења изузете су биле кривице, учињене пре устанка на Турке.

Стате народа, погледајући на дуготрајну војну и жртве, које су подвешене, због ове, може се рећи, да је било добро, изузимајући нахије, које су много тршиле од настапа Турака и од злоупо-

треба војводе које су чиниле насиље народу, бивале су казњене. Земљоделство било је у добром стању. Ране тако је било да је се и. пр. могло на сваку нахију разрезати до 1.000.000 ока ране за руску војску. Трговину водили су Срби већином са Аустријом. Врховни вожд нарочито старао се, да буде у добним одношajima са Аустријом и Влашком ради трговине. Трговина са Турском водила се само у време примирја, и то по нарочитом одобрењу, а другчије се каznilo смрћу; ко је ухваћен, да је противу забрање трговао, тај је главом плаћао, а роба, долазила је у касу државну. Што се тиче дација, биле су ове: 1) пореза, сваки жењен човек и који је имао имања плаћао је по 10 гр., 2) десетак од целога берњета скupљали су кнезови и предавали су магистрату; 3) двадесети део од овца, коза и телади па издржавање пошта и артиљерије; 4) жировница од свакога домаћег свинчета по 4 паре, а од купљеног по 10 паре, коју су скupљале војводе и у касу предавали; 5) судске таксе; 6) прирез, који се понекад ударао у неким местима на народ, по случају каквих непредвиђених расхода; 7) ћумурчке приходе особито на северним и источним границама; који су, или непосредно долазили у касу државну, или су давати под закуп; тако Ајдук Вељко држао је под закупом ћумруке од Пореча до Радујевца и плаћао је за њих 70.000 гроша. Таксе ћумурчке опредељавао је Савјет. У почетку плаћало се по 3 гроша од места, (?) по кад су Руси закупили неке ћумруке, плаћали су по 9 и 10 гроша (?) 8) скеле на Дунаву, Сави, Морави, Ибру и Колубари такође даване су под закуп; 9) аренда од риболова долазила је у касу; 10) приходи, добивени продајом приватних, турских добара; 11) приходи од руда, вађених у рудничким планинама; 12) руска новчана помоћ; која је више пута долазила у народну касу; но у коликој суми није извесно.

Расходи земаљски били су ови: 1) плата војницима, који су служили као најамици и разним заплатијама при војсци, од којих топчије добијале су по 5 гроша дневно, остали војници по 15 гр. месечно, а мајсторима плаћало је по 1 и по 2 гроша па дан; 2) за набавку војеног материјала: шалитре, олова, барута, пушака, топова и т. д. 3) за набавку ране за војску, осим десетка, 4) на обржавање градова и шанчева у виду кулуга; 5) плата чиновницима: до 1811. год. ни Карађорђе ни советници нису имали плате из народне касе, већ добивали су па издржавање од 80 до 100 гроша месечно од оних нахија, које су они престајали као посланици. У 1811. години, установљено је било да се даје Карађорђу 24.000 гроша годишње плате, но он се тога одрекао; советницима по 6.000 гр.; секретарима Савјета

од две хиљаде до четири; члановима варошких магистратата по 400 гроша; магистратским секретарима по 300 гр.; осим тога чланови и секретари магистратата добивали су и равну; председник београдског магистратата имао је 1.000 а чланови по 500 гроша. Војводе и капетани нису добивали плате у новцу, но свакоме давало се какво село, кога становници дужни су били срађивати његове послове. Професорима велике школе у Београду била је плата годишња по 1.000; 6) поште обржавање су прирејом од тога округа у коме су постојале; тако ваљевски округ плаћао је 43.427 гроша; 7) опште народне зграде градио је сам народ; а плату су добивали ту само они, који су управљали радом; 8) владичке су добивале димницу по 12. паре од куће; а свештеници добивали су извесну плату, за венчање, велико и мало опело иза друге црквени обреде, осим тога добивали су бир од сваке жењене главе по 15. ока жита; 9) било је и повремених расхода: као па путовање чиновника, одређених по каквом званичном послу и т. д. ^(*))

Негледајући на то, што је народ за толико година био у vanредном стању, Срби су почели били учили своју децу књизи. А међу њима било је учених и изображеных људи, који су се истине учили у Аустрији, или се после преселили у Србију. Међу њима беше особито поштован калуђер Виђентије, који је предавао богословију у београдској школи, и доситије Обрадовић, попечитељ просвете. Црквеним делима управљао је митрополит београдски Леонтије с још једним владиком, а у њихову управу нису се мешале ни војене, ни грађанске власти.

Свега српске војске, још 1810 године било је 58.000 људи, међу којима 3.000 коњаника са 75 топова. Но у време када је са свих страна претила Србима опасност од Турака, српска се сила морала увећати. У почетку самог устанка, српска се војска већбала по аустријском начину, а пошто су дошли Руси, Карађорђе заповеди, да се Срби већбају по руском начину. Војска, у мирно доба већбала се у малим четама, сваки трећи дан у месту, где је ко живио, а после је сваки војвода скupљао све чете целога округа, те продужавао учење с наљбом и без ове. Коњанике пајире су учили као и пешаке, па онда тек коњаничком већбају. Топчије су се већбали у Тополи, где је живио Карађорђе. Одело војске мало се разликовало од народњег одела, осим топчија и добошара, којих су се аљине мало више разликовале од народних. За војене преступце судије су војнике саме војводе, па настави врховног вожда и народног Савјета, а окружни магистрати нису имали права да се у то мешају. У Београду ли-

вени су пољски топови, у колико је требало, а по градовима имали су доста турских топова.

Таква су била средства, која су имали Срби, кад су се Турци спремали да нападну. Још с пролећа 1813 год. Карађорђе и све војводе увиђаху, да ће се заметити борба на свима границама српским. На савету, који је држан у Јагодини 9. Априла, био је начињен план, како ће се војевати противу Турака. Да би се војска брзе и боље кретати, као и непријатељ одважније дочекати могао, стављена је сва војска под управу четири главне војводе, којима су биле подчињене све остале војводе, а они опет били су у непосредном одношају с Карађорђем.

Војски, која је одређена била, да брани српску границу, од Саве до Лознице, постављен је за главног команданта Лука Лазаревић; од Лознице до Раче заповедао је Матије Ненадовић; јужном војском заповедао је Антоније Ђакић; а на истоку, од Неготине до Делиграда заповедништво је дато било попечитељу војеном Младену Миловановићу. Главни стан првога био је у Шапцу, другог у Ваљеву, трећег у Караванцу, а четвртог у Делиграду. Доста мала резерва под управом Карађорђа стајала је у Тополи. Ради боље сигурности мирних становника, и да би се војска слободније могла кретати, наређено је било да се пресели сви народ од границе преко планина и реке Мораве у унутрашњост Србије. У месецу Јуну наређено је било митрополиту Леонтију да заповеди свима свештеницима калуђерима, у својој епархији, да се једнако моле Богу да српско оружје победи хришћанског непријатеља; а то је било јављено и Хаци-Мелентију, коме је осим тога заповедјено, да иде на границе, те храбри народ и војводе. По свима манастирима и селима зазвоне црквене звона; народ са свију страна стече се у цркве, где су читане прокламације врховног вожда. У овим прокламацијама описивало је било деветогодишње војевање противу Турака; побројани уроци, зашто се сад противу Турака дижу, а осим тога спомињало се и о руској заштити. „Ми смо нашли себи и заштитника.“ Миром, који је он закључио, запрећено је Турцима враћати се у градове и вароши. Све је ово добро познато султану у Цариграду и није му противило; но не доцада се спахијама; јаничарима, Турцима варошанима и онима, који су прогтерани из ове земље. Они су побудили свога господара, противу његове царске воље, да освоји ову земљу; смирајући да побију све мушкарце старије од седам година; да поробе и потурчте жене и децу, а у ове крајеве да насеље други народ. Но треба ли сад да их се

бојимо? Нису ли ово баш они непријатељи, над којима смо ми још у самом почетку одржало победу, кад ишта нисмо имали, до голих шака. А сад имамо 150 топова, седам градова, начињених од камена и утврђених, 40 шанчева, које су Турци често својом краљу облили. А народа, с оном бриљом, која су нам се доселила сада је дванаеста више. Не! Ми се још 10 година можемо држати без ичије помоћи, но веће проћи ни пола године, нама ће доћи помоћ од нашег савезника. Нека само народ устане сложно на оружје неке не штеди крви. (*). Затим Карађорђе изразивајући Бога у помоћ, завршује своју прокламацију овим речима: „нека Бог удије храброст у срда српских сипова; нека разори и уништи силу душмана, који су дошли да погазе прави божи закон.“ Сваки Србин, који могаше носити оружје, крене се у своју чету под управом нових војвода. Борба се започне дуж све границе Србије, од утоке Дрине до ушћа Тимока.

Први се приближи српским границама Али-паша, покретајући се од Ниша Делиграду. Срби су држали, да под његовом управом има 60.000 војске. Али-паша јави Карађорђу да је он пошао на српску границу да сазна хоће ли Срби опет да буду раја, да положе оружје, да предаду градове, топове и поруше шанчеве, као што су наш пар и руски краљ уговорили за вас.* Даса у се цара о томе погодили, а ви нећете да пристанете на царске договоре, но преко наших посланика варате нашег цара и његове посланике има већ више од године, а иже требало да наш цар чека ип то године вашег одговора. Сад или покорите се или нам се надајте с војском, а немојте говорити да смо напали на вас преваром*. Овако писмо добио је Карађорђе и од босанског везира, који је прикупљао на Дрину груну војску из Босне, Херцеговине и Албаније. Срби су рачунали да је он имао 130.000 људи. Затим на источној граници појави се видински паша, о коме пронесе глас, да води 60.000 људи. А међутим под Нишом био је још један турски табор под управом самог великог везира.

Срба је било бар пет пута мање, него Турака. Они су се морали сада бранити од три стране и сад нису могле помагати њихове војске једна другој, као што је то пре било при нападању Турака. Осим тога југонишћну границу Србије бранио је Младен Миловановић, попечитељ војени, неспособан да управља војском, човек, који је у мирно доба говео само своју сграсти за попцим, а овамо у опасне часове не имаје никакве храбrosti; и виновник многих унутрашњих смутња и најпосле човек, који је у народу задобио mrзost, а међу војводама многе непријатеље. А међу тим имаје под управом својом најачу војску, а јуначни и прослављени у пређашњим биткама,

Ајдук-Вељко имао је само 7.000 људи. Карађорђе, који је био у Тополи са 1.500 људи, и чекао коме ће првом потребовати његова помоћ, разболи се од врућице, 15 Јун., баш у онај дан, кад је био први судар на реци Дрини. (⁸¹) Одмах за тим Турци опседну Ајдук-Вељка у Неготину. Он је и дану и ноћу излетао противу непријатеља; по Турци вепрстванце приближаваху се опкошима Неготину, обарајући кулу по кулу и тиме лишише Србе заштите. Сам Вељко принуђен је био становати у подруму. Међу тим не стајаше цебане; све што је од метала било у Неготину, предливено је у танета, а на послетку стану пунити топове повицима, место олова. Узман је Вељко тражио помоћи од Младена, захтевао цебане од Совјета и љутио се на пехање његово: помоћ није долазила. Једног дана на крају месецна Јула не стане и самога Вељка: ћуле из топа разнеле га по полу, он је једва могао рећи околостојећима: „држите се!....“ После његове смрти Неготин преда се и одмах све источне окруже заузму Турци. Многи становници садавде побегну у Аустрију.

Оваке несрће спашле су Србе и па западној граници. Овде су пре свега ударили Турци на Јешницу, те принудише њена заштитника Јанка Стојићевића, који није добио ни одкуда помоћи, да се преда; но не силом оружја, већ преговором преко владике зворничког, и обећањем, да ће их пустити из шапца кућама. Но Турци не држе реч, Србе похватају и одведу у Цариград, где су многи од њих умрли на жестоким мукама. За тим Турци ударе на Лозницу, коју је бранио Петар Николајевић Молер. Овде Срби имали су само 6 топова, по и ови набрзо, не беху ни од какве вајде, јер изгину точије; за тим Турци одврате воду од Лознице, и Срби су не само трпили жеђ, но шта више нису имали чиме ни леба замесити. Зворнички владика и ту се умеша, по Молер му рече, да он не верује никаквим владикама; а на предлог босанског везира да положи оружје одговори: ако Турци пропусте његове људе с оружјем, оставиће им шапац и топове. После овога заподесе се нова битка између Срба и Турака. Напослетку беше принуђен Молер да својом сопственом крвљу напише писмо најближим војводама српским, позвивајући их да помогну опседнутим Србима изаћи из Лознице. Два Србина приме се да ово писмо однесу и сретно провуку се кроз Турке. Три дана изгледао је Молер на помоћ, но кад виде да помоћи ни од куда нема, он изађе једне тамне и бурне ноћи са свом војском. Турци тек у јутру примете, да су Срби умакли, па пусте се у потеру за њима и потуку већи део српске војске. За тим наде шапац на Равњу, који се бранио 17 дана. Њега су бранили

Милош Обреповић, прота Матија Ненадовић, но и они су морали уступити турској сили. Па послетку Турци се крену Шапцу, близу кога се налазио главни стан западног дела српске војске. Извештај о томе стигне и Карађорђу, који тек што се почeo опорављати од болести. Он је већ знао о несрћи, која је спашла Србе на источној граници, видио је да Турци одољевају и на западу; а међу тим долазили су му гласови, да су турски агенти прорвали у Србију и наговарају народ да положи оружје, а сељаке, да одустану од својих војвода, а сами ће истребити старешине, зато што су убили пашу у Београду, покрстили многе Турке, што су се изјенили многим турским булама и девојкама, и што су испали на Сјеницу. Карађорђе бојећи се за народне војводе, кад виде да народу грози опасност, напише писмо цару Александру, и отправи га у главни руски стан, у Тегилицу. У овом писму јавља, о успесима Турака. Одмах за тим добије Карађорђе извештај од Младена, у коме му јавља да је изгубио битку под Делиградом. Карађорђе подети у логор па западној граници, и даде овде нове наредбе српској војсци; трећи дан пође на Мораву, у намери, да овде помогне својим саветима. Но 20 Августа добије извештај, да су град Кладово, који је бранио Дунав освојили Турци. Сад видећи Карађорђе да се овде ничим помоћи не може, врати се онда Шапцу; и овде сазна, да сви становници, оних крајева, који су између Дрине и Саве беже у Аустрију; да аустријске пограничне власти ласкају бегуцима, обећавају им разне одакине; шта више, примају их у царску службу и да су већ склошили четири батаљона од Срба, који су њима пребегли. Кад чу Карађорђе, да су се већ вадински Турци сједнили са војском великог везира, он да неколико наредбе заштитницима Шапца, па похита у Београд с својим првим секретаром Јанићјем, те да се овде посаветују са руским посланником. Недоба видећи и сам скору пропаст Србије, а из разговора вожда и Совјетника разуме, да немају снаге одржати се противу многобројне турске војске, посаветује Карађорђу, да пише писмо великому везиру и тражи примрије па шест недеља, те да би зато време могли иселити се сви они, који неће да остану у турском поданству, а остали предаје се на милост и немилост великому везиру. Карађорђу се допадне тај савет, јер се надао за то време поправити стање ствари. Ево, како је гласило писмо, које беше послато у турски логор: „Чујемо, да сте ви дошли на реку Мораву с своим сплом, коју сте имали поред Дунава; да је сви народ с оне стране Мораве побијен; села и вароши попаљене, жене и деца поробљена, а видимо да смерате упронастити сву Ср-

бју; но ја се надам, да се то не може свршити тако брзо и без проливања крви, а ако се и сврши, биће вам грехота пред Богом, а цар неће имати никакве користи од пусте земље. Но ако хоћете сами да се користите, а опет и од своје стране да учините богоугодно дело, то дајте нам времена, ради преговора о миру: тако ће остати народ не растеран и под вашим подањством, ода шта ће бити цару велику корист, а ви ћете учинити богоугодно дело, тако ћете примити народ као у цветану башту, веуопрошћени до корена. Ако пристанете на преговоре за мир, онда пишите босанском везиру и објавите свој војеци, која је опколила Србију, да престане нападати за шест недеља, како би ми имали времена да вам пошљемо депутацију, ради преговора и да би сваки, који не смедне остати, иседио се за то време из Србије и настапио се где хоће.* Кад велики везир добије писмо, позове па веће главне начелнике појединачних делова војске; но они му објаве: да је ствар са Србима већ скоро свршена, а много крви проливено, па ако се сад продужи на шест недеља, примањиће се зима, а Срби само омањују као што су омањивали 10 година. Везир не одговори на писмо Карађорђево, који је међу тим послao свога секретара војсци у Шабац, а сам остане у Београду, скупљајући цебану и спремајући се да оде на ушће Мораве. Баш у то време добије митрополит Леонтије писмо од Младена с Мораве, у коме га позива да дође њему, те да се посаветују, како би могли прећи на аустријску страну у Ковин, ради разговора са његовим старим познаником Репеном, кога би он молио, да се прими посредовања за преговоре о миру с великим везиром. Митрополит покаже писмо Карађорђу, па даде, да двоуми, да ја да прими или да не прими позив Младенов. Карађорђе не виде, из предлога Младеновог, да под овим изговором замерава умањи у Аустрију, одговори Леонтију, да сам замерава иња на Мораву, и позове га са собом. Они обониша оду на ушће Мораве, где је био начињен шанац, кога су брањили Срби под заповедништвом Вула Илића. Ту им обећа послати помоћ и топове из Београда, па оде уз Мораву у логор Младену; онде се убеде, да је већ доцне и некорисно пуштати се у преговоре с великим везиром. Карађорђе и митрополит оду у Београд. На путу он је најављено на гомиле народу који бегаше у Аустрију; узалуд их је Карађорђе убеђавао да се врате натраг, њега нико није хтео слушати. Кад Карађорђе 18 Сентембра дође у Београд, напишише неким војводама писмо овако: „јављам вам, да сам дозиђо, да ви спремате чамце и превозљевате народ, да бежи и да се сели у Аустрију. Чудим се, шта вам је кад се наше војске свуда по границама боре

с непријатељем и бране шапчеве, и колико ми имамо народа, у унутрашњости који живи далеко од границе, па он не бега, а ви се уклањајте и чините неред, само да себе спасете, па ма каквим начином то било. Зато препоручујем, где год кога ово писмо застане, поред воде или у унутрашњости земље, нека сваки тамо и остане, и да се нико не сели ради спасења живота свога на ону страну, јер и онамо нема спасења зато, што Њемци ишли су на Французе све оне, који год пређу на ону страну. И тако објавите народу, нек сваки зна да тамо немају куда, и да сви остану овде; ми немамо никакве нужде да се селимо и бегамо икад, јер се ми још свуда тврдо држимо. (**) По 20 Новембра врати се у Београд Карађорђев секретар Јанићије с писмом из шабачког логора. Све војводе и старешине западне стране, достављале су врховном војду и правитељствујућем Савјету, да се они налазе у пајжалоснијем стању и траже пајбржу помоћ. У исто време, кад су у Совјету поводом овога писма саветовали се шта да раде, стигне извештај са Мораве, да су прве ноћи, по одласку Карађорђевом Турци прешли на леву обалу Мораве и принудили српску војску попући се, која се одмах за тим распршила својим кућама, да склоне жене и децу, да их варвари не поробе и не потуку. Карађорђе не имајући ни једног војника са собом, да пође пред посирјатеља или да се затвори у београдски град, јави у Шабац, да се велики везир припаде Београду; сам пак други дан заједно с Недобом, митрополитом Леонтијем, Филиповићем и секретаром Јанићијем пређе на аустријску страну. Одмах за Карађорђем побегну у Аустрију чланови правитељствујућег Сената. Међу тим из логора, под Шапцем било је послато што се брже може 2.000 људи да бране београдски град, под заповедништвом Милоша Обреновића; по Турци су пре њих стигли и нашавши празан град заузму га без пушке. Сад и војводе, испод Шапца пређе на аустријску страну; а три хиљаде српске војске, која је била заседа у Делиграду, који је велики везир обишао, не хтевши га опсећивати, разиђе се кућама а њен војвода Вујића пребегне у Панчево. Остале српске војске такође разиђене су по својим крајевима, и војна се спрши; војводе и сви значајни људи већ су били у Аустрији; а на српској страни остане само један једини војвода — *Милош Обреновић*. Узалуд се Јаков Ненадовић нарочито враћао на обалу свога занапчаја, да наговори и Милоша да бега с њима из отаџбине; али му Милош одговори: „шта ја да ради у Аустрији, кад би ја тамо отишао, душман би ухватио моју жену, моју стару мајку, моје дете и продао би их у ропство. Не може се бежати од онште несрће“, и рекавши ово оде прваке кући у Брунишу.

Шта више он успе саставити у Ужицу нешто мало војске, јер Турци још нису били продрли у јужне крајеве Србије; но чим су се они појавили око Ужица, војска се Милошева разбегне. Ништа мање Милош је остао сада један једини вођ свога народа. (83)

Живот Србије поделио се на две гране, чија је судба била гора, не зна се. Првих дана, кад се разбегла српска војска, Турци поднудио заузму све крајеве савске и дунавске и похитију заузети и све скеле и чамце, на којима би се могли Срби превести у Аустрију. Срби кришом провлачили су се кроз гомиле паоружаних Турака, који су обилазили обале; други опет прелазили су на северој страни, али народна маса остала је у својој земљи, пријући се где је ко могоао. Горски кршеви, пећине, густе шуме биле су шуне народа. Особито су страдали становници равни од Београда до Мораве. Ту је било теже сакрити се, и Турци нејаку децу ни старце нису штедили. Села су остала пуста, а куће, које су се находиле поред пута Турци су палили. Свуда су се виђали високи млазови дима, који су се дижали над пожарима и одлазећи под небеса сливаху се у густе облаке у сред ведрог дана. Дуж обала Дунава и Саве орно се пушањ пушака, којима су се дозивале поједине чете турске. „На кога год Србина погледаш, говори у својим мемоарима, прота Ненадовић, који беше још остао неколико дана на јужној страни Саве, чини ти се као да њега гађају у срце или као да он сам гори на ватри. У оваком несрћном стању премишљали смо, шта да радимо: небо високо, земља тврда, а од Аустрије Турци затворали воду; побећи нема се куд, а и бранити се не можемо.“

По после кратког премишљања као чисто иза сна пренувши се, помислим: еда ли се не може чиме год помоћи себи и своме народу? Од свију мисли ова ми се учинила најмогућија и најважнија: молити највеће непријатеље, саме Турке; из два зла бирати мање.* С том намером Ненадовић приближи се турским четама и нађе на бруду Вучаку 30 Срба; па овде углаве да доведу старца Јакова из Палјува. Кад су га довели Ненадовић почне паваљивати на њега да однесе писмо босанском везиру. У томе писму Ненадовић је молио у име народа „да везир прекрати насиља над људима и не разорава краја, јер ће се иначе сав народ разбећи*; „какву ће корист имати од пусте земље цар? Шта ће они у Србији, кад сви Срби изгину или се разбегну? Народ се предаје своме цару и жели само мира и покоја*. Старац Јаков иже се ћео примити да носи писмо говорећи, да ће га убити Турци, и кад га никакве молбе нису могле склонити на то, онда Ненадовић каже му у очи: „Јакове ти си ови од свију нас, најмање,

старији 25 год; умири 25 дана пре нас, а међутим можеш спаси то-лико страдајућег народа од робства, смрти и ватре. Ако ти однесеш писмо везиру у логор, Турци те могу пустити жива; но ако не однесеш кунем тисе богом, да ћеш кроз по сата ногинути од мене*. Сад Јаков морао је пристати. Ненадовић да му у руке дугачак процен, у који углаци писмо, пошаље свог посланика у турски логор, напоменувши му, да ће Срби из шуме и са брда мотрти за пљиме. Старац изађе у пеље, па приближујући се логору, три пута је падао на колена, опет устајао и ишао даље. Писмо је било предато везиру, и насекоро затим грабљења и насиља за време се умање; Ненадовић пак пређе у Аустрију.

Но међутим Турци и сами ступе у преговоре с Милошем Обреновићем, обећавајући му, ако им се покори и помогне утишати неред у народу, да ће га оставити да буде такав кнез и господин, какав је био и код Карађорђа. Милош прими учињени му предлог од Турака и у селу Такову положи своје оружје пред ноге Дели-баше, кога је био послao велики везир. Од Милоша узели су тада само сабљу, а остало оружје даду му патраг, а признаду га кнезом рудничког округа. Велики везир позове Милоша у Београд и овдј га утврди у новом звању. Постављен буде и нови паша за Србију — Сулеман из Херцеговине, који је се више пута тукао противу Срба у пређашње време. Он прими Милоша ласкаво и обративши се околостојећим рече: „ово је мој избрани син и љубазни баш-кнез; погледајте, како је миран и скроман сад, а догађају се да сам ја више пута бегао од њега; ту скоро под Равњом расекао ми је руку. Погледај на њу, мој љубазни сине, како си ме ујео?* — „Ја ћу је позлатити*, одговори досетељиви Милош. После овога састанка паша постави Милоша главним кнезом, рудничког, пожешког и крагујевачког округа; поклони му два пиштоља и арапског хата. На Милоша се угледају и друге војводе: они почну долазити наши, које је постављао за кнезове по разним окрузима. Но по свима градовима, шанчевима и по најмањим нарошицама намештена је била турска војска. За овом војском дођу и пређашње снахије и Турци, који су живили у Србији до устанка. Свуда се појаве муселими, ради расправљања послова. Они су враћали Турцима пуним рукама признати и непризнати пређашња њихова имања. На Србе био је ударен велики данак, који су сами Турци кутили, а народ су једнако терали на кулук, па оправке градова. Одређени буду парочити сердари, да покупе од народа оружје. Нико иже се смео усудити посигто накит јер су га одма Турци отимали, и сама жена Милошева носида је просте сељачке хаљине. (84)

Мало је што боље било и Србима, који су у Аустрију прешли. Тек што је Карађорђе ступио са својом породицом на обалу аустријску, одма погранични ћенерал Црвенка пошље, да их питају, ког су они цара људи и где намеравају живити. Карађорђе заповеди, да се одговори: свима је познато, под чијом су се заштитом они налазили до сада, а живити желе близу Фрушке горе. Но Црвенка потражи писмени одговор, где они желе живити, у Аустрији или у Русији? У одговору била је споменута Русија. Сад аустријски ћенерал нареди, да Карађорђа пошљу под стражом у манастир Фенек, недалеко од Земуна а породицу му и секретарата ставе под стражу у Земуну, и узму им све што су имали, па и саме њихове ствари, које им је руски цар испокланђао као и писма и предписе из Русије. Одузимајући од жене Карађорђеве новце, хаљине и остale ствари, управитељ земунске полиције, говорио јој је „ето какво вам је понижење учинила ваша Русија; а да сте се ви придржавали нашег двора, не би се тако осрамотили“. Међутим посланик Карађорђев, кога је он јошт из Београда послао цару Александру, стигне са писмима из главног руског логора; но Црвенка не дади Карађорђу да на ова писма одговори. У то време секретар Карађорђев пошље му, по једном калуђеру из Фенека, овако писмо: „но нашем налогу, ја сам хтео доћи вама, но ћенерал Црвенка није ми дао, да се видим с вама, називајући ме руским духом. Из његова разговора видио сам, да ће вас ујутра походити с намером, да вас опет прицујава да му дате писмену изјаву: где ви намеравате остати у аустријском или руском царству; но ни пошто, не можете дати обезу, да ћете остати у њихову царству, а они вас па то не могу принудити, већ изволите одговорити, да сте ви руски човек и да желите настанити се у Русији, јер и Недоба је добио писмо од господара, у коме стоји да ће се он постарати о нашем избављењу и пресељењу у Русију. Око Фенека налази се млого српских старешина и народа, па и њима кажите, да се ни један не подпише на захтевања ћенерала Црвенке, во нека сви одговоре, да желе ићи у Русију. Опомените се како су наши предци страдали у немачком царству. Ви сте чули, како је последњи српски деспот Ђурађ Бранковић умро код њих у заточењу. Ја вас уверавам, ако останете у њихову царству, да ће и вас постићи та судбина. Не само ми, но ни један Србин не може се счасти у томе царству; зато јавите свима, којима можете, да се држе Русије, која ће нас избавити. Црвенка је заповедио, те је своје имење отето до једне паре*. Аустријски ћенерал добије својом вештином кошију овога писма и пошље у Беч; а сам оде Карађорђу у Фенек, где и

добије од српског војвода по трећи пут један исти одговор, да он жељи живити у Русији. После тога Карађорђа пренесе под стражом у Голубинце, заједно с Младеном Миловановићем, Јаковом Ненадовићем, Симом Марковићем и Луком Лазаревићем, где су провели цеду недељу, а од тада 29. Октобра пренесу их у Петроварадински град; војводе: Вула Илића, Вуину Вулићевића, Јанка Поповића и Јована Степановића, држали су у арадском граду. Друге су стављали под стражу тамо, где се ко налазио. Карађорђева секретара, Јанићија Димитријевића бацили су у варадинску тамницу.

Аустријске власти инсу боље поступале и с другим Србима. Чим би се они појавили на обали аустријској, одма су им одузимали оружје, неостављајући им ни украсе, што је ишло уз оружје. Оружје ово делали су међусобом погранични начелници. Котроманац морали су одлажавати Срби у простим лађама поред обале савске; но како је било време кишно, лађе су се ове напуњавале воде, тако да су људи стајали до колена у води, а жене држале на рукама своју децу да се не подаве. Негледајући на то инсу хтели пуштати наред на обалу из ових лађа; млого је људи и жена, а јошт више деце помрло од ладиће; но и мртво тело инсу дали саранти, докле за свако инсу нацплатили по 6 форината. По поздржану котроманаца, Србима су дозвољавали насељавати се, али само подаље од границе; а млади немајући станишта, станови су се на сред равни. Све ово припукало је вели део Срба да се врати натраг под турску власт, али су им Аустријанци и у томе сметали.

Међутим Карађорђе и друге војводе пошљу, 10. Децембра, архијандрита Филиповића у главни руски логор, који је онда био на Рајни, с молбом да се преселе у Русију. 22. Децембра би објављено српским војводима, да ће их преместити у Штајерску. Тада Карађорђе по саласу Недобе, пошље З. Јануара, 1814 године новог послика у руски логор, Максима Јакшића, с молбом, онаком какву је и пре био писао. 7. Јануара Карађорђа и његовог старијег сина Алексија пошљу Аустријанци у Грац под стражом, која је имала пуне пушке; где стигну 22. истог месеца; Младена Миловановића преведу у Брук на Мури; Јакова Ненадовића у Цили, Симу Марковића у Морбург, Луку Лазаревића у Јуденбург, секретара Јанићија Димитријевића у Шетану; Павла Матејића у Леобен; митрополита Леонтија у Целоваш (Клагенфурт), а остале у друге вароши. Губернатор Штајерске, кнез Хохенцолери, више је пута пишао Карађорђу свога ађутанта, с понудом, да се подпише на верност дому аустријском, и да остане да живи у Аустрији, а за награду добиће „титулу“ кнеза,

у случају, ако Аустријанци освоје Србију, Босну и Херцеговину, њега ће поставити за владаона тих земаља под покровитељством Аустрије. Али Карађорђе је увек одговарао, да неће. На последку Хохенцолерни позове Карађорђа својој кући, па између многих других разговора, упита га: каквом је цару веран? Карађорђе, показавши руком на руски орден, одговори: „чи знак на себи носим, томе и верујем, и остаћу тврд у томе докле год будем жив, а ако не бих био веран њему, онда ни другоме веран бити не могу“. Хохенцолерни је је говорио Карађорђу: кошуља је ближе тедау, него горња алпина, а Аустрија је близје Србији, него ли Русија, и Руси неће никада владати над Србијом.* Карађорђе није имао свога одговора, које кад виде Хохенцолерни љутито му рекне „кајаћеш се!“ и од тог времена вазда је према њему био ладан (85.) У том времену већ су савезници освојили били Париз, и у Бечу се отворио био конгрес; европски владаоци и њихови дипломати решавали су велико питање, како да умире народе. Овом конгресу обрате се и Срби: с једне стране бивше српске војводе молиле су Александра I. да их заштити, а с друге стране Милош Обреновић и њени кнезови Србије, подважши изнова под турски јарам, пошаљу у Беч свог омиљеног посланика, нашег старог познаника и проту Матија Ненадовића; њему су били дали обширно пуномоћије и молбу, да европски владаоци раде код Порте, да она опрости српскоме народу, и већ милостивије с њиме управља. Лакше је било уважити модбе бежавших војвода; за њих се заузме код двора аустријског цар Александар I, и још у месецу Марту гроф Неселрода извести Карађорђа да му је вакансијен руски господар. Јунија мес. добије писмени извештај од Максима Јакшића, који му то исто јавља. Јула месеца, аустријска влада морала је одустати у Русију Србе, које је била задржала. Руски посланик код бечког двора гроф Штакельберг пошаље Карађорђу и његовим друговима руске пасош; а у месецу Августу и новце за путни трошак. 17. Септембра Карађорђе и његови прећашњи другови и многи прости Срби, који се пису смели вратити у отаџство крену се на пут, „оставивши све своје имање у рукама немачке власти“, а 26. Октобра стигну у Хотин, где добију од руског цара пристојно издржавање. Много је тужиу поруку дао био српски народ Матију Ненадовићу; писмо управљено на Матију Ненадовића, подписао је био Милош и јошт десет војвода, капетана и кнезова, у Топчидеру 8. Августа, 1814 год.;*) а пуномоћије су под-

*) Ово је писмо увучено било на Проту Ненадовића и Петра Молера; а не на самог Ненадовића; види 219 стр. мемоаре. Превод.

писали 17. људи 15. Авг. исте год. У писму било је написано: „ви све знајете наше јадно стање, шта смо претрпили и шта сад тримо, од проклети љавови уста до грла обзинути, који нам већ дисати вададу: глобе велике и неизлазате, зудум нестерпим, страх и трепет у стару и младу, кад ћемо сви бити исечени од љутог мача турског. И сад, данак порезаше без броја, који никада надати не можемо, овако поарапи и попаљени, него морамо удину децу предавати, у кога пређе поробљена пису, те ово исплаћавати, за које смо се сад и посастали порезу резати, а другчије не би се смели никади ни састати. Зато овом приликом нама, и ви морате и прочији, коме треба од наших сношити, и величим вас богом саваотом закљњемо, да нам истину јавите, је ли наше супице од востока и изна надежда са свим угасила се, и је ли нас наш велики цар Александар са свим оставио? Је ли се нас наш цар са свим одрекао? је ли наш цар нас јалостни, тужни и никад неутјешими јединоверни род свој Турцима и њихову скверному олтару, и преисподњем грлу на жертву поклонио? Је ли цар наш с Турцином мир учинио из 40 год. како ови нама Турци казују? Ах, горе нам о горе! нам! останљим, под најжесточим мучитељем на свету, да и остатак Срба до конца истребљени будемо. Господинеproto! камо прва обећања нашег цара? кад си најпре из Петробурга дошао, у почетку војне наше и нама постарима, потајно казивао, да ми имамо нашег христијанског цара, великог Александра, који ће нас скоро избавити и својим прилом покрти, управљати и нама судити, а неће нам судити ни Шокци, а некомли проклети Турци. А мы смо јадни спе то веровали, и под истом надеждом живили и кренили се, себе и децу нашу на жертву давали, које смо после и сви јасно осведочени чрез царске посланике, ќенерale, господина Радофинијкина и Недобе, који су у Београду седили; после осведочени чрез г. архимандрита Филиповића, росиског каваљера и чрез архимандрита студеничког г. Мелентија Никишића, који је био у Петробургу; ујверени чрез росиску војску у Србију по квартирима у Београду бившу и најпосле чрез г. ќенерала Испелича у манастиру Враћевшици на сабору пред свима војводама и војницима и његове у име цара заклетве: да нама Росија оставити неће: и чрез крестова и ордена наши близни старешина на пертим истим господином Ивеличем донети, и друге многе неизказане сведочбе. Са свим смо били уверени сви, да Сербија није Србија, већ нова да је Росија, које су и сами Турци и Немци признавали, и нас Московима звали у време среће наше, а сад нам се поругавају и зову нас јаловим Московима. А нама није познато зашто нас наш цар остави овако. Или сви гореспоменути казиваоци и

наше бивше старешине нас лагаше, или су они томе и крви, те нас велики наш цар остави и на жертву богохуљнику поклони. Ми народ пред Богом и пред свим светом невини зато ово вами пишемо, ако су бивше старешине неке некуд и отерате, како чујемо, ваља да су их криве напали, али ви фала Богу иште, јер знамо, да се иште замерили ни код цара ни код народа. Вама је слободно у име угњетеног народа ићи цару и просити. А где су вам други? зашто се и онет не трудите? Трошака ако немате, зашто ишке не идете, и леба не просите, док до цара дођете; па путу умрите од глади, и ми браћа ваша и род умиремо сваки минут од страха и зудума по путови, ми на вас уздамо се, да ће те ви сајединити сузе ваше са сузама нашим и да ћете непрестано умивати ноге и престол нашега великог цара Александра и велике надежде Русије, и духа, којим још једва дишемо, које чујемо, да је и туђе многе народе избавио од зудума, дигао и прославио. Нека излије милост и славу своју, којом га је вишња десница прославила, и на нас јединовјерни и јединокрвни убоги род свој што скорије, да до конца не будемо истребљени, да у страху сви вообиће вјеру своју као Босна и Вук Бранковић богомерску Турску не примимо. Зато отиђите, просите и видите, је смо ли са свим од нашег цара остављени, дођите и кажите нам коју од вас чекамо, тако вам великога Бога и Христова страшнага второга приштија и суда. Ако не одете и не дођете скоро да нам истину кажете, то сви од малог до великог ваши соперници да будемо на страшном суду божијем! (86).

Тек у Децембру месецу могао се кренути прота Ненадовић и поћи на пут из Карловца у Беч; 15. Децембра стигне у Беч. Овдје је он пет и по месеци походио руске, аустријске, инглеске и пруске дипломате, који се бијају сакупили на бечком конгресу. Прота је вођио дневник о свима својим преговорима и бедежио све у њ, шта су му гди и у ком посланству говорили (87).

Најчешће и најрадије ишао је Ненадовић код руских дипломата, с којима је најпре и одпочео своје преговоре. 16. Дец., био је код Недобе и предао му писмо, у коме беху описане све невоље србске а сутра дан саопшти му, да има код себе „полномишћ“ и печат војвода, да може по његову савету писати молбе у име Срба, како оних, што остане у постојбини, тако и оних, који се још налазе на левој обали Саве. Недоба одведе Ненадовића, у канцеларију код граџа Каодистрије. Српски прота исприча овоме племенимото заштитнику урњетених народа, о зулумима, турске владе у Србији; он му је при чао: како Србе без разлике старо и младо, мушки и женско, секу ве-

шају на коле набијају; робе и харају; народ последњи пут моли за од брану од руског цара, као свога заштитника, па онда од свију његових савезника, хришћанских нарева. Граф Каодистрија, одобри намеру, да се даде молба владаоцима свију великих држава; посаветовао је, да Ненадовић преко Булгакова изјави аудијенцију код Александра I. ако ову не узможи добити, то да гледа прилику, па да преда сам молбу цару у руке, у цркви или кад буде излазио из приче; па по следку посаветовао му, да молбу да његовом секретару Стурзи на преглед. Кад је Ненадовић, показао овоме своју молбу, Стурза одговори: „добро, добро! Само додајте још тачку, да цареви буду милостији, да помире српски народ са султаном, и да султан не поступа са Србима, као са жртвом, већ као са својим поданицима и „платежицима“. По савету Стурзе, Ненадовић напиши код куће четири молбе: за руског, аустријског, инглеског и пруског владаоца и преда их Недоби. Недоба начини из ових молаба кратки извод главних тачака, да предходно поднесе цару Александру. Саму пак молбу на име руског цара, саветовао је Недоба, да се скрати и да се употреби новије рускије речи, како би цару било пријатније читати. Недоба посаветује Ненадовићу, да се напиши молба графу Несељроди на немачком језику, те да му он изради аудијенцију код цара и да се заузме за српски народ како код Александра I. тако и код његових савезника. 20. Децембра, била је предата молба Несељроди, па тог истог дана види се Ненадовић с Булгаковим и секретарем Даниловским, који су га обнадежђавали, како су знали. Сутра дан била је предата молба цару Александру, пошто је па ново била преписана. Од тог времена Ненадовић је сваки дан одлазио у руску канцеларију и походио руске чиновнике. 24. Децембра Булгаков и Недоба саветовали су Ненадовићу, да преда, што брже може, молбе и другим владаоцима. Тог је дана био Ненадовић, код аустријског министра, графа Брбне и преда молбу. 28. јављено му је, да ће зацело добити аудијенцију код аустријског ћесара; а исти дан предате су молбе пруском и инглеском посланству. У инглеском посланству одговоре Ненадовићу, да се иерадо подухваћају тога посла, јер се налазе у пријатељству са султаном. — „Баш зато, ми вас и молимо, одговори Ненадовић, што сте ви у пријатељству са султаном; он ће најбоље послушати своје пријатеље и заповеди ће, да се престане од онога над Србима свирепства“. Сад упитају Ненадовића, „на ком је језику молба?“ — „На немачком“ одговори Ненадовић. „Ми ип смо добри Немци“, одговоре Инглези и рекну да молбу напишу на латинском језику. У стапу пруског краља одговоре Ненадовићу, да они већ

знаду о чиму Срби моле, ио нека поднесу молбу пруском посланику код бечког двора Гумболжту. После два дана дође Ненадовићу момак из пруског посланства и јави, да молбу треба предати прускоме краљу преко Гарденберга. Ненадовић јави руским дипломатима о току преговора са Аустријанцима, Прусима и Инглезима. Али се у брзој Прусији отресу Срба обећавши, да ће о њима рећи добру реч у Цариграду и, пошто је био Ненадовић 14 пута у пруском посланству, више није ни ишао. Инглези се отресу Срба јошт брже: Кад је Ненадовић пети пут био у њихном посланству, њему ваку да инглески двор није намеран да се меша у српске ствари, и њему саветују да се тако јавно не шета по Бечу. Јошт је остало надавање на Русију и Аустрију. Аустријски дипломати овом приликом покажу Ненадовићу све, шта су имали противу пређашњих војвода српског народа: „Знамо ми добро да прост народ није крив“, говорио је Ненадовић саветник посланства Худелист: „но су криве његове старешине; а особито онај неваљали и гијеси Сенат, који је био у Београду, они су т. ј. сенатори притењавали наше поданике, сметали редовној трговини, бунили наше поданике противу ћесара и тиме су унесрећили мlogue граничаре; тако су били ногордили се у време своје случајне среће, да ишу и једнога императора у Европи равњали са собом; својом прекомерном надутошћу, довели су нас, своје суседе до тога, да смо ми магнати готови, молити ћесара, да пошље неколко полкова на Београд и да га разори. А међутим ко вам је подномагао добрым саветима и цебаном? Ко је радио код Порте за вас? — Ми смо све предвидили, шта ће бити са вами, па онет вас нисмо оставили, примили смо оне, који су побегли изма и нисмо их издали Туџима!“ Ненадовић и онет замоли за аудијенцију код цара; то му буде обећано. И 5. јануара Франц I. и прими српске посланике. Пошто им изговори дугачку беседу, у којој спомене своја пређашња благодејања српскоме народу, он обећа да ће заповедити свом посланику у Цариграду, да ради код султана да престане гонење Срба; а њих посаветује да остану у Бечу и да чекају одговор. Ненадовић очекујући посљедице овог обећања, скоро сваки дан походио је руске дипломате. Несељрода му је говорио, да је већ руски цар више пута ишао султану и молио, да престану тиранства у Србији; саглашавао се са Ненадовићем да Срби све и сва могу очекиват само од Русије, и ако српски народ буде истребљен, то ће се приписати неатости о њему руског цара, као заштитника Србије. Но Ненадовић није могао добити аудијенцију код цара Александра; а међутим из Србије долазиле су нове тужбе и описи турског зулумарања. Турци су особито беспили у почетку јануара: само у Београду било је уби-

јено 173 Србина; у Крагујевцу посечено 50, а 86 лежало у тамници, које је очекивала така иста судбина; у Чачку је погубљено 78 људи; у Драгачеву 60. Ненадовић најире полети аустријским дипломатима: њему повторе пређашња обећања, додавши, да је султан наклонјен да учини милост, по свирепствује пројектни Сулеман-паша; затим Ненадовић оде руским дипломатима, они му посаветују, да он пише кнезовима, да моле патријарха цариградског преко београдског министријолита неко он моли султана, да помилује Србе. У фебруару стигну нова писма из Србије опако исто жалосна као и пређашња. На овај мај Ненадовић већ није више ишао у аустријску канцеларију; он није у њој био од 5. фебруара до 18. априла. У почетку марта онет стигну нови гласи из Београда; Турци терају Србе, те утврђују градове, говорећи, да се очекује ратовање с московом; држе код себе све кнезове, међу, којима је и Милош Обреновић, и траже, да они доведу у Београд око три пљаде најодабраних Срба, да их казне; а у противном случају саме ће старешине платити својим главама. На то Булгаков и Недоба, кажу Ненадовићу, који им је ово јавио: то је мучно веровати и не смехо цару престављати.

Брзо након тога Ненадовић добије писмо, у коме српске старешине, траже од њега да им се да једапут ма какав или последњи одговор: имали надежде на помоћ од Русије? Ненадовић је добио ово писмо 18. марта, и неколико дана узастопе ишао је грофу Несељроди, преда у руску канцеларију копију од писма, па је чекао одговора; њега су једнако молили „дођи сутра.“ Тад Ненадовић напише у Београд: нема! кнезови ишта нема! наш посао ве иде!“ 29. марта до зна Ненадовић да је аустријско правитељство учинило наредбу, да закуне на поданство све оне Србе, који су се још задржали били у Аустрији, а тко-ли на то не пристане, да одма одлази, било у Турску, било у Русију. На послетку 23. априла стигне глас, да су Срби заново устали на Турке под управом Милоша Обреновића. Ненадовић одма саопшти о овоме у руску дипломатску канцеларију; а 27. априла преда дугачку жалбу на име Александра I. молећи га да пошље уставничима барем новаца. Но није било никаква одговора на ову молбу. Тад Ненадовић почне радити да добије изнова аудијенцију код аустријског ћесара. Франц I. позове к себи Ненадовића 8. маја. Ненадовић представи ћесару узроке, због којих су Срби на ново устали. Франц му на то реке: „ви сте уплivali u једnu водu, iz koje ћete mучno испливavati; ja vas sažalujem i rad sam da испливavate; a све знам шта сте трпili; meni је од граничних команданата познато.“ Кад је Ненадовић замолио за помоћ, ћесар га упита, шта пишете и какву

помоћ?* Ненадовић одговори: „онакву, какву сте нам чинили од 1804. до 1813. године.* Франц I. на то рече: „ја сам једном послao вам барута и одова, па и то је мало.“ — „Ми зато и молимо рекне Ненадовић, и оно узанђено оружје да даду.“ Кесар на то примети: „е, да дам вама пушке да пуцате на Турке?“ Не да пушамо одговори Ненадовић, но да се бранимо, док нас ваше величанство са осталим савезницима не заштитите.“ Па то ћесар упита: „јесте ли били ви код цара Александра?“ Ненадовић одгери: „просили смо пас не пушићи к себи.“ На то Франц I. рекне испрекидано: „а врагаје политике! Мисли он да нико не зна, шта он ради са Србима! . . . . , а зашто вас не пусти к себи? — ал ваљда неће зато, што је у моме двору? — а то је све једно.“ После тога Ненадовић замоли ћесара, да дозволи, да се Срби, који су пребегли у Аустрију, могу слободно у Србију повратити. „А ко вам брани? хоћеш ли и ти ићи кући?“ хоћу ваше величанство кад нам прошенну милост поклоните.“ — „Почекај мало у Бечу, док добијеш одговор:“ одговори император и с овим речима сврши разговор с Ненадовићем. С тога времена обијао је прагове Ненадовић аустријског министарства спољних послова, скоро сваки дан. Њему су казали да нема ништа. Тад Ненадовић објави саветнику Пренеру, ако ви нас отерате, ми ћемо опет доћи; десет пута, ако нас отерате, ми ћемо и иљаду пута доћи и за милост просити.* Ненадовићу тада кажу одсудно; „никаквог српског оружја код нас нема и ништа вам помоћи неможемо.“ Готово таки исти одговор добије Ненадовић и у руском посланству. 23 Маја Ненадовић видио се с грофом Булгаковим, говорио му: „последњи пут молим вашу светост, да нам Русија да сада новаци и одијести нашег врховног војвода.“ „А ко њега држи?“ одговори Булгаков. „Ако хоће, то ће и сам отићи у Србију“. 28 Маја дати су биле новци, а одречена свака друга помоћ. (**). „Русија не може вам помоћи сада да вам неби тиме наудила“ одговоре Ненадовићу у руском посланству. „Ми се бојимо да у какву замерку код Руса не паднемо“ рекне Ненадовић. „Ви се тога не бојте, Русија зна вашу жељу и приврженост к њој; но сада тако је, да морате радити сами.“

Одма за тим опусти Беч; савезници су полстили француским међама, да сврши посао с Наполеоном. Срби су били остављени, да сами раде. Историци који су писали о бечком конгресу, обично говоре, да никада није било таког весеља у Бечу, као у време тога скупа европских владара. Али мемоари Ненадовићеви показују потомству и оне у потаји проливене српске суже, које нису биле виђене у време оштег смеха и уживања.

ГЛАВА III.

До једренског мира.

Повратак турске власти у Србији, није сам по себи могао бити још тако велика несрећа по српском народу, која се не би могла одклонити. Такав управљач, као што беше Хаци-мустанџа, кога су праведно звали „српска мајка“ могао је утишити народ, после оног силног напрезања, које је у свима крајевима Србије пуних 10. год. трајало. Сад су могле пострадати само старешине и војводе, које су већином побегале у Аустрију; јер они су могли опасни бити Турцима, својим утицајем на народ; но сада се нису могла вратити срећна времена Хаци-мустанџини; једно због тога, што су Турци дочепавши се власти после дуге борбе са Србима, који су за време ове борбе ступили у савез са највећим непријатељима портиним: а друго, што је нови паша Сулеман био потурцица босански и крвни непријатељ Срба, као и сви Турци око њега. И ако су и једни и други говорили једним истим језиком, били једног истог племена, опет православни Срби нису могли заборавити, да су Бошњаци потурчали се само зато, да задрже власт у рукама и своје снахијуке. Народи су песме напомињале, да је Косовска битка изгубљена због издаје Бошњака и њихова бана. Бошњаци Турци сматрали су у Србима вечне сведоке оне прве издаје, коју учинише предци њихови народу; они се грозе, кад им прави Турци османлија, напомене, да су једнога племена са Србима. Бошњаци Турци, који очуваше језик, сами себе називају Турцима, сматрајући само османлије, као доњаке у њихову земљу. Ако је порта хотела да умири Србију, то је учинила највећу погрешку, што је поставила Сулемана за београдског пашу, а ако је хтела да се освети Србима, то није могла учинити бољега избора. К овоме пријужи се још и она окопност: Срби, кад су одржали прве победе над Турцима, они припудре мале Турке те се покрсте; сад они силом Хришћани врате се у своју пређашњу веру и постану страшни гониоци својих скривених победоца. Желећи скинути са себе напишану љагу због одидања од вере мухамедове, они су једнако подстрекавали Сулеман-пашу, да гони Хришћане. Лични карактер Сулеманов подлуну је одговарао овој улоги која му је тако дошла у део. Сваки дан долазаху нове и

нове гомиле Бошњака београдском паши, које немајући другог на-
чина живљења тражиле су службу државну. Не прође много а број
турских чиновника у Србији удвоји се према прећашњем броју. Но
осим сталине одређене власти, Сулеман заведе сердаре и друге коме-
саре, који су једнако тумарали из краја у крај, те надгледали поко-
рену земљу. Све се то повратило на леђа народу. Кулуди се умложе,
на које су терали народ гомилама да ради за права бога. Градови и
вароши преунушише се Туџима, куда су Срби морали носити све што
требаше да се тај штан зарани, где су их сналазиле беде, свакојако
увреде а често и сама смрт.

Сваки је Турчин држао да има право, да огуди свакога Србина
до голе душе: он је свакада могао рећи, да је ствар, коју је од Ср-
бина отео, била пре његова или његовог рођака и да је зграбљена у
време устанка. Народње се патиће увећаше, од кад се појави страшна
чума у српским долинама, које су биле овлашене скоро пролитом
криљу и окужене трулежом лешева. Турци се по свом обичају кори-
сте, и овом општом несрћем, и како су Срби под кулук оправљали
забатаљене градове, убијали су их Турци изговарајући се да их мори
чума. Сад је све то било много теже подносити Србима, него пре
устанка, јер су већ били познали, шта значи народна самосталност.

Пре или после морала је букинута нова борба између хришћана
и Турака у овој земљи, од које су дигле руке не само њене суседне
државе, већ и њене прећашње војводе. У јесен 1814 год. поженици
муселим, Летић, бегајући од чуме, настани се у манастиру Триави.
Једном док се бавио у Караповицу, куда је отишао својим послом, за-
падене се свађа између његових слугу и Срба, међу којима био је
шуман Пасије и брат Сјеничког војводе Хаци Продана. Свађа се
сврши тим што побију Турке. Хаци Продан, који је био заједно с
Летић-агом, кад дозна, шта се догодило сакрије се, и одма за тим
букине буна у округу: пожешком, Јагодинском и једном крају Крагу-
јевачком. Установили позиваше Милоша, да дигне противу Турака: руд-
нички и ужички округ и да буде у овом устанку народном оно, што
је Кафајорђе био у првом. Но Милош је видио, да прилике нису таке,
да би се могло надати да шта може бити од устанка: приближавала
се зима, а чума још није била престала. Осим тога не беше довољно
новаца, оружја ни ране. Уз то Милош се бојао, да Срби, који су
кулучили у Београду не плате главом због устанка у јужним окру-
зима. Из Аустрије није се могло добити никакве помоћи, као у по-
четку прошлог устанка, и још не беху одређени збегови за жене и
чадцу, ако се устанак далеко распротре. На последку гла-
децу, на случај, ако се устанак далеко распротре.

сови, које је Милош добијао из Бече од Матије Ненадовића, не мо-
гаше, дати поуздана Милошу, да подстакне народну борбу. Он од-
говори Хаци-Продану, да он не може пристати на његов план, већ
саветује и њему, да се умири, и не титра главом и не губи народ.
Пона Симу, кога му је Хаци-Продан пратио, пошаље у Београд
Сулеман-паши, да јави, због чега се догодила буна. Затим Милош
сазове Србе рудничког округа, из заједно са муселимом крене се у
места, где се догодила буна, и спаје народ склањати на мир, гово-
рећи између остalog, да сад није време устанку, а да је време он
би знао то боље него други, и први би подигао буну. Народ се смири
сад; а Хаци-Продан распушти своју војску и пусти Турке, које је
било заробно, а сам побегне. Милош пошаље једну чету Срба и Турака
у манастир Триаву, која доведе Хаци-Проданову породицу. У броју
ухваћених била је и Петрија, синовица Ћвакића, зета Кафајорђевог,
која је била удата за сина Хаци-Проданова, жена врло лепа и млада;
њој је највише претила опасност као рођаки Кафајорђевој, ако би је
случајно предали Туџима. Милош је преобуче у мушки одело, под-
мити Турке, и тако јој да прилику да утече.

Кад је Сулеман-паша дозишао о буни он пошаље свога Ћају (по-
моћника) с војском, и дозволи му да плачка и роби; а Милошу на-
шише писмо, молећи га, да подпомаже утишити устанак, а обећа му
при том, да никога неће ни глава заболети, осим Хаци-Продана и
његових рођака. У Чачку се Милош састаје с Ђаја-пашом; али како
у Крагујевачком округу још није устанак утишат био, Милош је морао
који тамо са 2.000 Срба и 100 Турака. Већи део устаника покори
се и преда пет својих вођа; а остали у малом броју сретиу Милоша
у Книћу и премда је с Милошем било више од хиљаде Срба и око
100 Турака, но бујтовици, којих није било до само неколико сто-
тина, опет одрже мегдан, једно зато, што су с Милошем били људи
од реда и то више с батинама; а друго што Милошевци нису баш ни
хтели управо да се бију с бујтовицима, него само мало да их уплаше.
Бујтовици омркну на бојишту али видећи, да је Милош противан
тој буни отиђу по њу сваки својој кући с оружјем. Како Милоша није
било у Чачку, Ђаја-паша похвата неколико старешина, па се крене
Крагујевцу с том намером, да опљачка неколико села, која су нај-
више учествовала у буни. Милош га сад замоли, да одустане од
такве намере, претећи му, да ће га оставити и прекинути свој
саобраћај, са народом. Паша послуша Милоша, задовољавајући
се тим, што је похватао старешине и друге важније људе у Кра-
гујевцу и Јагодини. Све своје, заробљенике, на броју 115 људи,

паша повеже и одведе у Београд, где их баци у кулу. Од ове несреће избавио се само син војводе Дукића: његова мати, жељећи сачувати свог јединца сина, доведе пашу своју ћер, која је била на удају, па му је понуди говорећи: „ево ти моја ћер, узми је и води, само ми пусти сина“. Паша испуни молбу матере. Но у Београду његова робиња, договори се са ћерком лепачког војводе Стевана Јаковљевића, с једним потурченим попом и другим заробљеницима и побегне, из Београда у Аустрију. Хаџи-Продан са браћом такође усне побећи преко Дунава. Сад је Милош могао мислити да је избавио Србију од неизбежног крвопролића, готово без сваке жртве од стране Срба. Но па скоро дозна, да заробљене хоће да каштигују. Тада он почне мислити пашу да бар ослободи оних пет старешина, који су се предали на веру Милошеву, у броју тих људи био је и Вучић, који је дошије постао највећи противник Милоша и његових спасова. Сулеман-Паша испуни молбу Милошеву. Али осталае заробљенике, казни на сп. Саву српског просветитеља: 115 људи било је посеченено на четири градске капије; триавског игумана заједно са 36 заробљеника мету на коле поред бедема, дуж аустријске обале и спрођу Земуна, у коме је седио погранични ђенерал. Овај т. ј. ђенерал био је изван себе од јарости због пашиног варварства: аустријски Срби пренеражени судбином своје браће узбуње се и окруже стан свога начелника. Ђенерал пашине писмо Сулеман-паши, у коме му каже, да се он доста осветио Србима за њихову буну, и да нема узрока да вређа хршићанску државу, грађењи такву параду пред њеним очима; и ако одма не уклони с бедема, окренутих Аустрији, овако ужасан призор, ђенерал ће сам доћи и скинути те мученике. Сулеман није чекао да му се повтори ова иртња пренесе опај ужас на другу страну града. (50)

Устанак Хаџи-Продана имао је три значајне посљедице: једно устанак покаже Турцима, да није одузето своје оружје од Срба, и да је необходно нужно прићеи строгим мерама, да се оружје одузме; друго овај устанак покаже народу, да је одсада Милош Обреновић главни и једини вожд његов, с којим су Турци готови ступати у преговоре; на последку Милош је видео по овоме устанку, да народ не ради подноси турски јарам и да је вазда спреман устати на оружје, а Сулеману пак не треба веровати, јер он не држи задату веру. Међутим Турци стапи тражити по свој Србији оружје, које је народ посакривао. Кад Турци обичним средствима, нису могли постићи своју намеру они су онда прибегавали насиљу. Да би се могло пронаћи место где је оружје било сакривено, најобичније средство било је ударити човеку од 100 до 200 батина; изубијати и осакатити човека, није ништа

значило код Турака; а врло су често а ио некад веома жестоко шибали женскиње; како мушкињама, тако и женскињама надевали су на главу торбе с пепелом, који се увлачио у нос, у уста, у уши и грди им лица ружио; пеке су привезивали за ноге и руке дрећу и метали им на груди камење; једнога су Србина из Грабица привезали за гредницу и пекли код затре, као па ражњу, да им преда оружје, за које су чули били, да у њега има. Многи су умирали на таким мукама. У броју осталих убију и Станоја Главаша, који је сам 1813 год. положио Турцима оружје, па је после био назначен за сердара окр. смедеревског, с правом да носи оружје; он им је помогао да стишћају буну Хаџи-Проданову. Кад Милош види где толико његова браћа гину, поплаши се и за свој живот. Кад је глава Станоја Главаша била доношена у Београд, један пашин гаваз, рекне Милошу: „Кијеве! Јеси ли видeo Главашеву главу? Сад је на тебе ред.“ Милош му одговори: „Вала ја сам моју главу још одавно бацио у торбу, и сад већ туђу носим.“ Колико год је пута Милош молио пашу, да га пусти из Београда, никако га није хтео пустити. Милош почне подозревати зле пашине намере противу свога живота, па се реши овако или онако да се избави од опасности. Хитрином постигне споју намеру и још избави 60 Срба који су били запали у ропство. Он каже паши, да ће да одкупи ове несрећнике и предложи му за њих 100 кеса новаца. И сврх овог јошт 8 кеса за снаху новопазарског војводе Димитрија Кујунџића. Куповину ову Милош учини с писменом погодбом, да исплати новце онда, кад их скучи. Одкупљено робље Милош испрати из Београда. Турци никак нису пуштали самога Милоша, да покуши новце. Тај он пошље свога секретара Димитрија у Земун, где овај узајми за Милоша 200 дуката. Сада Милош понуди 150 дуката Каја-паши, да му дозволи да оде у Аустрију, и да прода неколико стотина волова, те да исплати дуг паши. Преида је Каја-паша говорио Милошу, да може који други отићи и продати волове, Милош ишак умео је ствар тако представити, да је потребно да он иде с Димитријем, да паша пристане. Добивши доцуншење, Милош и секретар његов други дан рано у јутру полете из Београда. Но они не одоше у Аустрију, већ тамо, где је била сакривена породица Милошева.

То је прилично велика долина у средини клањаца високе планине рудничке; тамо је била кућа у заграђеном вотњаку, овдј осим породице Милошеве, беху сакривене старешине, помешане у Хаџи-Проданову буну: Мутац, Симо Паштрмац, Благоје из Кијева и неколико других Срба. Кријући се овде, у исто су доба надгледали кућу Милошеву: даљу су врчали луг и садили шљиве; а поћу ишли по окол-

ним местима и селима, те спремали народ за буну. Већ су имали много једномишљеника. Сви су једва чекали, кад ће се Милош повратити из Београда. Но ево он сам стигне, и каже, да им нема другога спасења, него да устану на оружје и да се боре с Турцима, док сви не изгину. Сви који су ту били закуни се Милошу, да не га слушати, и да су спремни положити свој живот за њега; он се закуне онет, да их неће издати и да ће с њима умрети. Сад се већ могао одпочети устанак, но Милош одложи до пролећа, и свога брата Јеврема пошаље са воловима у Аустрију, секретара Димитрија пошаље по разним местима, да купи пензионаре дације, намеравајући употребити ове новце на устанак. А и он сам спремао је неопходне припреме за буну. Он јави такође Србима, пребегним у Маџарску да се поврате како чују за устанак; а Србе аустријске молио је, да скупљају новце и цебану. У овом случају Милош је радио врло смотрено: даљу обично се занимао земљоделским пословима а иоњу је слАО гласнике у суседне окруже.

Тако је Милош хтео да одгodi почетак буне, али народ устане па Турке пре одређеног времена. Кнез Ломо на Цветни четвртак растера Турке, који су кунили харац по Јасеници; а Милошев брат, Јован, Симо Паштровић и Благоје из Кнића на Лазареву суботу: убију порешчију у селу Коњуни. Милош у то време десио се у Брушици код Ашић-бега, коме је 1813 год. оружје положио. А како су они од тога времена били побратими, и задали један другом веру, да ће један другог чувати, Милош учини на руку Ашић-бегу, те умакне у град ужички и сакрије се. Међутим Ломо удари на Рудник, обколи га, и преваром склони Турке на мир; но кад Турци изађу из шапца, Срби нападну на њих и све побију, осим једнога, који се умена међу Србе и понуди Лому свој сребрни нож с овим речма: „на ти. Ломо, моји нож. Ако и мене убију Срби као мога агу, оно барем нож мој нек носи таки јунак; ако ли ме пустини жива, да ти је Богом просто носи га и опомињи се мене.“ Ломо узме нож, па пође, да га задене за појас, а Турчин потегне из пиштоља и убије Лома на месту, па онда ободе коња. Срби полете за њим, па добар хат изнесе Турчина. Милош на Цвети дође у Таково и онај дан онди учини скунштицу с људима, који су се код цркве десили. Милош јавно почне говорити, да се мора устати противу Турака; сви у глас нађу да не може другојачије бити, па шта више и сами старци и кметови, који су свакада били противни буни. Затим сви сложно стану молити Милошу, да им он буде старешина. Милош им одговори да ће им бити старешина, па хоће да га сви слушају; народ се, закуне на то. Сад Милош оде у Приуће с људима, који су се по-

изјавише одиковали у боју противу Турака, па после дугога преми-шљања и већања, отиде у вајат, те се обуче у своје војводске хаљине и примише сребрно оружје, изађе, посећи у рукама војводски барјак, који преда Сими Паштровићу и рекне: „Ево мене, а ето вам рата с Турцима.“ У свима, који су овдје били заплра срце од радости, кад Милоша овако виде, и више му се обрадују, него озебао сунцу. Ба-рјак побију пред кућом Милошевом, око кога се са свих страна почеше прикупљати оружани јунаци. У то време, кад су јунаци играли у колу око барјака и певали песме у месту свирала, Милош је седво у соби с писаром и расписивао писма на све стране, да устају на оружје и да бију Турке; па народ и сам скочи: свуда изнесе сакри-вено оружје и саставе се чете војничке.

Кад Сулеман-паша чује, да се народ дигао на оружје, он пошаље једног бимбашу с неколико стотина Турака и Срба, пријодавши му обор кнеза београдског, округа Аксентија. Сулеман-паша надао се, да ће кнезу Аксентију изаћи за руком, да утиша ову буну, као што је утишио Милош Хаци-Проданову. Милош срете у Рудавцима (на граници окр. београдског и крагујевачког) Турке, који су противу њега послати; Турци, пошто се сударе с Милошем ушапче се овди. Милош остави овдје Милутин Гарампића, да мотри на Турке, а он па Ваљке дође у манастир Моравце, постојећи на граници: руднич-ваљев. и београдског округа. И ту му изађе за руком да охрабри народ, који страдаше од зулума и ту се стадоше прибирати нове чете оружаних људи, за тим похота у Чачак, где су његов брат Јован и Мутај били опколили Турке, који су се наскоро ушанчали малим шанцем око цамије. Кад Милош овдје дође, дозна, да су Турци ухватили у Острожници његовог брата Јеврема, који је терао волове у Аустрију, па му отели новце и волове, а њега одвели у Београд; а осим тога стигне му глас, да је Тая-паша изашао из Београда с 12.000 војске, продро на Рудавцима, па иде Чачку. Сад Милош запо-веди Јовану Обреновићу и Лазару Мутају, да гледају ма како, да по-хватају опкољене у Чачку Турке, а он се врати да пази за Тая-пашом.

Међутим Тая-паша, харао је, палио села око пута и убијао Србе, које је путем оплазио. Народ се оплази, и неколико старих кметова, стану на гозарати народ, да је боље предати се Турцима, те снастри тако своје породице, куће и имања, него да их Турци од-веду у ропство, и сасвим упропасте. Многи Срби, који су били с Милошем, оставе га и разбегну се у своја села. Милош се па једанпут окрете у очајном положају: најотважнији људи предлагали су по-следње српство, да побију своје жене и децу, да се тако не боје

зулума турског за њих, па онда без страха и бриге, да се бију с Турцима. Милошева жена Љубица, млада и лепа, видећи свога мужа, да је у очајању, с подсмехом упита Милоша и Србе, који су још с њима остали: „О, зар сте већ ослободили земљу од Турака?“ А кад јој Милош исприча шта је и како је, Љубица га станове прекоревати: „куд бегате?“ говорила је она, зар није боље умрети на бојном пољу? Идите противу Турака: народ ће се охрабрити кад види вас, да се бијете, и они који су побегли вратиће се, пошто посакривају своје породице у збегове; правда је с нама и света Богородица неће нас оставити.“ За тим окрене се Милошу и дода: „Ти се може бити, бојиш да ми живи не паднемо Турцима у руке? Ја заклињем нашег верног слугу Марка Штитараца да нас поубија у онајном часу: мене, моје ћери, снаху и свекрву.“ Штитарац је био један од оних људи, који су склони верни овоме, коме још од детињства служи и који не разбирају много о ономе, што им се заповеди. Он даде реч, да ће поубијати све женскиње, чим види, да се Турци приближују. После речи Љубичиних Милош и његово друштво размишле се, и реше да иду сами на Турке, да сви изгину бијући се. Но на срећу баш у то време стиже им Јован Добрача с 500 добро наоружаних Гружана и Милић Дринчић с 200 Црногорца, који су продрли кроз рудничке планине. Страх и очајање, сад се окрене на радост и најду. Милош са свом овом четом похита Чачку, када је већ стигао Ђаја-паша. Турци беху на десној обали Мораве, а Милош се заустави на левој, и станове градити шанац на Љубићу, када беху узмакли Срби, који су пре тога опсели Чачак. Сутра дан Турци ударају на чете, које се беху прикупиле око Милоша; но Срби их узбију. Док су се Турци били с Милошем, оставе турски логор десет старих кметова који су помагали наши да умири народ. Ове кметове повата Милошева стражка и доведе своме војводи на Љубић, где их Срби као издаще народа одмах потуку. Међу тим су Турци непрестано прелазили преко Мораве и нападали на Србе; по Срби се ипсу дали постиснути и одбијају Турке. Овако дражање Срба охрабри устанике, те се после неколико дана пријдржује још нове наоружане чете Милошу. У то време дође глас, да од Ваљева иде помоћ Ђаја-паши, и да је и: Београда изашао неколико стотина Турака, већином спахија, па се најестили у Палежу. Милош преда управу над Љубићким становом свом брату Јовану Обреновићу, Милића Дринчића пошље пред ваљевске Турке, а сам оде на Палеж. Милић одмах разбије ваљевске Турке и врати се на Љубић. Милош пошто је неколико дана узалуд држао опколjen Палеж, употреби мајсторију, обичну код Срба при

опсадама. Он заповеди, те у оближњим селима пограде двоколице с прикованим одозго даскама, за које се заклонити могло, па с овим покретним бранником Срби се примакну Палежу, и потраже да се Турци предаду. Турци су већ познавали овако војевање код Срба, па се пошлаше и побегну. Срби се пусте за њима и потуку их без отпора, тако, да једва десети део врати се у Београд. Победа ова била је значајна за Србе, и с тога што су они нашли у Палежу много оружја, цебане и један топ. Поред овога Срби добивши Палеж, завладају простором дуж Саве од Београда до Шапца, стадоше добијати помоћ од аустријских Срба, услед чега врате им се многе пређашње војводе, које су биле побегле с Карађорђем у Аустрију као: Стојан Чупић, Петар Молер, Павле Џукић, Симо Катић, Симо Ненадовић, синовац проте Ненадовића, Бојо Богићевић, прото Никола Смиљанић, капетан Илија Срдановић, кнез Милоје Тодоровић, кнез Максим Рашковић и други, који су прешли преко Саве са својим људима, и донели праха и оружја. Сви оду на Ваљево, по оклевали су и ботјали се ударити на Турке. Кад за то Милош дозна, дође сам у Ваљево и овако им рече: „ви, браћо, може бити, да сте чекали мене, или ја сад немам љуга чекати: цар ми ни краљ неће доћи у помоћ. Ако се и ја сад станем плашити и не смеднем се њима прикучивати, шта ће други људи радити?“ Тог истог дана удари Милош на Ваљево. Кад Турци дознаше да их је сам Милош опколио натиу бегати. Срби хтедоше их терати, но их Милош заустави говорећи: „нека беже, ја им не сметам, камо срећа, да хоће тако и сви остали да побегну од нас!“ (**) Сутра дан Милош је имао опет састанак с Молером и Џукићем. На овом састанку био је занимљив разговор, између нових војвода српског народа и војвода, које су 1813. г. побегле у Аустрију. „Ево брате Милошу! рекне Молер, ми у име Бога опет устадосмо па Турке и подигосмо народ противу њих; него ко ће бити старешина овоме народу?“ На то Милош одговори: „то је најмана брига, него најпре, да видимо, где ће бити старешина; да гледамо како ћемо Турке истерати између себе, и како ћемо свршити ово, што смо почели; а старешину је ласно наћи; ако ли сад баш за тим стоји, буди ти старешина.“ Онда Молер рече: „ја, брате старешина бити нећу; али да не будеш ни ти, а да не буде ни Џукић, нити икоји други, да изађе да рече: ја сам господар као Карађорђе; него нас четворица: ја, ти, Џукић и прота Ненадовић, као четири једнака брата, да старешујемо и запопедамо сваки на своме крају, и на то сад да се потпишем.“ — „Добро, одговори Милош, али се ја на

то нећу потписивати, пак се противити, да тако не буде; јер нас тројица и онако смо такве старешине, а прота ако из Бече дође, и он ће бити четврти; али сад, да се ми потпишемо, ко ће бити у туђој кући старешина, то би било, баш као они што су себи разјављ, а зец још у шуми.* У тај мах дође Стојан Чунић и тако се разговор прекине и они се раставу, сумњајући један о другом. Тек што је се Милош растао с њима, Цукић убије једног кнеза, који је био привржен Милошу. Народ се побуни. Једни су тражили, да се Цукићу и Молеру суди, а други, да се побију; по Милош утиша народ и спасе себичне војводе, које су му још потребовале због рата с Турцима. (*!) По том Милош остави Молера, да чува западне границе Србије од Сокола до Сребрница, а он узме Цукића са собом и врати се Чачку. Овде су Турци сваки дан тукли се са Србима, пљачкали и разоравали оближња места, они су поробили многе породице по Драгачеву, и много су парода побили под Овчаром, поред манастира Никола, Сретења и Преображења, жене и старци скакали су у реку, да од њих побегну, и таласи Мораве носили су мајке с мадом децом у рукама, девојке, и Аријуте, који су за њима скакали у воду, да их поватају. На послетку дође Милош с новом војском и топовима, које је отео у последним победама. И кад први пут удара Турци па њега, он их разбије до ноге и они побегну у Чачак. Тада се Срби спусте с брда Љубињског и начиње шанчеве поред Мораве. Сутра дан Турци ударе на Србе са различних страна. Најпре растерају коњанике, па потом проруду у шанчеве. При овом јуришу Турака погине бивши барјактар Караборђев Рајић, који није хтео оставити топове. После тога осне се бој по пољу: Милош и Срби виш пута слетали су са Љубиња и Турке узбијали. Ној прекрати ову же стоку сечу и Срби кад се искупе на Љубињу, преброје живе, и паћу свега само 180 људи, а изјутра било их је 3.000. Турци поруше шанчеве, и одвуку топове у Чачак. Но и Турака је у овоме боју много изгинуло, а највећа несрећа била је за њих, што је и сам Ђаја-паша погинуо. После овога боја Турци нису седили дugo у Чачку. Они прикупе своју пљачку и робље па побегну на југ, како ће умаћи у Босну и Албанију. Срби потрче за њима у потеру. Турци побаџају најпре пљачку и топове, а после стану остављати и робље. Турци су бежали раптвркани, како је ко могао; Срби су убијали где су кога налазили, по јаругама и потоцима. Срби, који никада није убио Турчину могао је тај дан своје руке турском крвију окривити. Турци су се били тако исплашили, да се пису ни бранили, већ бежали, који

је могао, а који пису могао бежати они су падали по путу и око пута. Гонећи Турке по неки су Срби мењали тај дан коња по десет пута.

Ту су се могли видити необични примери плашљивости Турске и јуваштва српског. Н. П. Милош види у једној гомили Турака, који су према њему косом бежали. Турињу лену, па рече својим момцима: „који ће отићи да ми доведе ону жену, да се не мучи бежећи, ево му сто гроша?“ онда његов кувар, Арсеније Андрејевић разигравши коња отиде* и премда Турци опале па њега неколико пинготља као и он па њих, па се разбегну, а он ухвати коња под Турињом и доведе Милошу. Кад му Милош пружи обећаних сто гроша он не хтеде примити, него пољуби га у руку говорећи: „хвала господару ја сам код ње више нашао“. Пајпосле Милош стане заустављати Србе да више не терају Турке говорећи: „прођите се браћо, за Бога! доста је већ, греота је од Бога“. А кад Срби престану гонити Турке, онда их дочекају Хершеговачки и Прилогорски ајдуни и тако су их терали чак до границе албанске. Млађи су бежећи преко шума запали у неизнана места, па су лутајући по шумама умирали од глади, или су их сељаци похватали. Неки су се подавили у рекама, а неки изгинули по урвицама. На послетку Милош изда заповест: сваки Србин, који год има турског роба да га доведе пред господарски шатор; а у кога се год потом нађе турски роб главом ће својом платити. Тако искупише сво робље па једно место и постави се око њега стража; а који су били рањени, њима је учинена лекарска помоћ. Сутра дан рањене мету па носила, жене и децу на кола а људе на коње, па их све исирате у ужички град и предаду Турцима. Туриње, које су овди заробљене биле хвалиле су великолудност Милошеву до неба, говорећи: „српска је вера права чиста вера, јер Срби поступају са својим робињама, као са својим сестрама, а Турци не само што силују жене и девојке, него и малу децу и старе бабе“*. Тако су се ове Туркиње хвалиле и у Сjenици пред папом. Милош је с намером поступао овако лепо са заробљеним Турцима.

Овако се срвши Ђаја-пашини крајина, после које београдски град остао је скоро без војске, а унутрашњост Србије ослободи се од турске власти. Кад је дознао Сулеман-паша, да је његов помоћник изгубио битку, одма ослободи Јеврема Обреновића и друге Србе, који су трупули у београдској тамницама. Турци који су живили по варошима, побегну у градове. Срби заузму Крагујевац, Карановац и сам Милош обсади Пожаревац, који су очајнички браниле делибаше. Овдје се Срби смету. Но Милош их једнако одушевљавао: „куда

ћете несрћни спомени? куда мислите да утечете? где вам је град, да се у њега сакријете? Већ ако жене под кепеље да вас сакрију? Натраг! Ту је кућа, ту је жена, ту су деца; то ако оставите, остало је све ирошало. Који сад за мном не потрчи, оно међу ја главу одсечи, нећу чекати да га Турци секу. Који удари на турски шанац онај истини може и умрети, а може и остати; али који уступи изнад, онај ће јамачно умрети од мене. А ево ја ћу пред вама напред ударити. Јуриш!* Срби су морали јуришити за својим вођом, и негледећи на очајничку одбрану Турака, прору у први шанац и стану се с њима бити пушкама, кундакчи, и бости ножевима и чупати за вратове. Милош је свуда био први, тако да су га његови другови плачући окружавали и молили да се не излаже опасности. Турци морадоше побећи у други шанац.

Кад у јутру сване, Срби отворе читав пазар у турском шаницу хатова и рахтова, руха и оружја и свакога другог шићара дosta продавало се јевтино. Србима се тако ослади њих на јуриш, да су хтели тај исти дан да отму и друге шанчеве, но Милош не дадне, већ тек сутра дан поће пред њима опет на јуриш; други шанац би узет лакше, него први. Трећи дан освоје и трећи шанац. Турци се сакрију у последњи велики шанац и два мала јендека, који су били ископани око цамије и цркве. Одма Срби ударе и ова два обкона освоје, но не могу истерати их из цркве, јер су они били засели овда и пупали кроз све прозоре. Срби опет нису хтели одустати већ су се тукли цео дан, и шинша нису ни јели ни пили; Милошу изађе за руком, те им пошље мешину ракије. Пред вече пробију Срби дувар на цркви с једне стране; неколико су пута улазили у олтар; но Турци их опет изгонили; на посластку изађе им за руком те истерају Турке из цркве, који се повуку у велики шанац где се на ново делије онкопали. Сутра дан видећи Турци, да им нема спасења, ступе у преговоре. Најпре су питали: које старешина међу Србима; њима одговоре, Милош. Турци нису веровали говорећи, Милош је царски кнез а устаници су се борили као ајдуци; но ако је заиста Милош ту, онда мора бити да је и раја с њиме, противу које они неће да се бију. Турци су тражили, да их пропусте с оружјем у рукама. Милош морао је пристати на то, јер добије гласе, да се примиче Дрини босански везир, Рушид-паша, онај исти, који је завојевао Србију 1813. год. а с југа велики везир Мараши-али паша.

Милош освојиши Пожаревац, крене се Караванџу, где Турци поднесу изјаву, да се желе предати. Милош пусти и ове непријатеље с оружјем у рукама и целим њиховим имањем и с њима пошље пи-

смо новошарском паши, у коме га увераваше, да се Срби бију само противу Турака, који им чине зулуме; уз писмо пошље и мало дара. Паша му одговори писмом, у коме је исказивао своју благодарност, јер су Турци, које је Милош пустио из Караванџа били становници новошарског пашадука. Писмо се запршавало овим стиховима, који су дошли дошли у народње песме:

Диз се бане, на јелове грane!

Коси бане како си пошто,

Само гледај да ти одкоси не покину.

У то време прикупљаху се нови непријатељи: преко Дрине прећоше предстра же босанског везира под управом једног његовог паше; а од југа унитно се беше Бурији сам велики везир. Милош најпре пође Дрини, и охрабивши овди Србе, удари с њима на Турке даљу, што од пре не чинише. Срби са највећом брзином јуришше на турске шанчеве и Турци се морадоше разбећи. Срби заробе овди и самог пашу. С којим је Милош врло ласкаво поступао. Он га придржи код себе неколико дана, проразговара се с њим о стању ствари у Србији, објасњавајући му, како они нису устали, да се одметну од султана да отму цареву земљу, већ устали су да се боре само противу зулумћара и траже да сами у земљи управљају. Кад је паша позио намере Милошеве одговори му: „да цар зна, какву војску ти имаш, он би народу овоме дао правицу какву год иште; само се чувај, да се не помешаш с каквим краљем, ако си рад, да твоје судство и господство над овом земљом остане, већ боље преклони се под заштиту султана, и он ћете учинити везиром над том земљом*. Кад Милош срши разговор с пашом, поклони му лепа хата с орном и 500 гр. па га испрати босанском везиру са свима заробљеним Турцима. Затим Милош остави Модера на овоме крају, да чува Дрину, а сам оде преко Београда у Јагодину српској војсци, која је била утаборена противу великог везира. Но Милош не беше још дошао до логора, а стиже му писмо од босанског везира, који га позиваše себи на састанак, да гледају да земљу умире и војне престану. Велики везир такође стане нудити Србима мир, говорећи да он као год што има од паре власт да земљу силом покори, тако има власт, да је на лепо умири. Милош остави место себе Вуциу Вуличевића, који се скоро беше вратио из Бесарабије преко Баната, да управља у јужном логору и овласти га, да може преговарати о миру с великим везиром. Сам оде на Дрину да чује разговор босанског везира, па после онога да прими уговоре о миру, кога бољи буду. Милош позове са собом три кнеза: Аврама Лукића, из нахије поже-

шке, Петра Оташевића, из крагујевачке и Николу Симеуновића из ваљевске. У Јешницу пошаље им Рушид-паша, старог познаника Милошевог, Али-агу Серчесму, онога истог, коме је Милош положио оружје 1813. год. и кога је спасао у почетку другог устанка. Ага-закуне се Милошу, да га прима под своју заштиту; да ће га он чувати са својим делијама, и испратити натраг ако се с пашом не погоди. Милош му поверова. Рушид-паша, човек пуне и високе стасе, одјочине свој разговор с Милошем, који беше ослабио од напретнутог и дугог труда овако: „Зар си ти Милош? — „ја сам, ја!“ — „Шта! Милош у Чачку! Милош у Пожаревцу! Милош у Дубљу! Милош свуда! А ја сам мислио, да ћу видити каквог дива!“ Затим одночне се разговор зашто су Срби устали, где му Милош објасни, да је устанак букину само због зулума Сулеман-паше, који је упростиле су земљу и противу кога тужбе пису доширале до султана. Рушид-паша показивао се као да верује казивању Милошеву; по кад пође реч о миру, он потражи да Срби предаду оружје, које су имали, да га он пошаље цару као доказ њихове покорности. Тражећи ово од Срба Рушид-паша обећавао им је потпуну амнистију и да ће Сулеман-пашу кренути из Београда, а на његово место поставити блажијег управитеља. Нудити такве услове човеку, који је могао подићи на оружје цео народ, била је пајпећа наглост или савршено непознавање стања ствари. Милош није могао пристати на овакав предлог, а паша је опет љутно се и остајао при своме. Бојећи се Милош, да га Рушид-паша не задржи, потражи, да га пусти те да се договори са старешинама. Рушид-паша одговори, нек иду кнезови и секретар који су с њим дошли и овај посао изврши, а он требада остане ради даљег обавештења. Милош му одговори, да би народ послушао само њега једнога, а кнезовима неће нико веровати, шити ће их ко послушати; а ово и кнезови потврде. Осим тога и ага је захтевао да се Милош пусти, коме се он заклињао, да се ништа не боји док је он жив са својим делијама. Оваком настојавању морао је паша попустити, и ага испрати Милоша преко границе српске; а кад су се разстали, он му посаветује: унапред не веруј никоме, па ни мени ако те и ја на веру звао будем. (*).

Међутим и велики везир пустио се био у преговоре, о миру са старешинама српске војске, која је била улогорена противу њега. Он није искао оружје од народа: „будите ви само цару покорни, говорио је везир, па ако хоћете носите не само пушке, већ и топове за појасом; и ако Бог да, ја ћу вас на хатове посадити и у скупоцене хаљине оденути*. Велики везир бојао се, да Рушид-паша пре њега

не углави мир с Србима; Вулица Вулићевић, прота Ненадовић и остale српске старешине, које су онда биле, тражили су, да обе стране престану од боја, па да Срби пошаљу своје посланике, с његовом препоруком у Цариград, а велики везир да седи у Кумрији, док се ти посланици не врате и не донесу ферман, како цар Србима све прашта и прима их у милост своју. Велики везир искао је, да га Срби пропусте у Београд, па онда посланици српски да иду у Цариград. Кад дође Милош у војени стан, велики везир пошаље му свог Курчибашу, који је био Турчин, но закона римокатоличког. Посланик пашин донесе Милошу од великог везира бројанице, као знак пајтврђе вере. Милош прими бројанице, углави побратимство с Курчибашом и оде с њим у Кумрију, где после малог разговарања и уговарања пристану обојица на ово: 1) да Срби пропусте пуномоћника везира с 7000 или 8000 Турака на Врачар код Београда, и да им дају путем рану и дрва; 2) српски посланици с препоруком и пратиоцима везировим, да иду у Цариград, а везир с осталом војском да стапије у Кумрији, док се ови посланици не врате из Цариграда и не донесу ферман; српска војска да стоји на својим местима, као што је; велики везир да заповеди босанској војсци, да не удара на Србе. По том Срби пропусте на Врачар одређени уговором број Турака, а кнеза Тодоровића и калуђера Неофита пошаљу у Цариград; а велики везир пошаље заповест Бошњацима, да не ударају више на Србе. Но Рушид-паша не хтеди послушати великог везира, већ пређе Дрину и нападне на Мачване, по Срби га овде разбију. Рушид-паша љутит на Милоша, пошаље у Цариград писмо, у коме престављаше Србе као праве разбојнике, жедне турске крви, који су устали на оружје, с намером, да отргну своју земљу од царевине; правдао је жестоке поступке Сулеман-паше, тврдио је, да су Срби оманули великог везира и да су већ нарушили примирије тиме, што су напали на босанску војску, која се појавила у Мачви. Велики Везир опет напише, да су Срби верни поданици, који никада пису ни помислили бунасти се противу султана, него да су устали на оружје само због зулума Сулеман-пашине, с којим пису могли никако сложити се; он је бацао сву кривицу на Рушид-пашу, који је поставио да управља Србијом Сулеманом, на кога су Срби и онако изрзли као потурицу босанску. На последку велики везир, завршује своје писмо с тим: да Србија на неки може бити мирна под управом мириог и разборитог паше. Писмо Рушид-пашине добије Порта пре него што су стигли српски посланици у Цариград, с тога су били рђаво предуслетнути. Но баш у то време први пут посље букурешког мира руски посланик поведе

реч у обрану Срба. „Какав Турци рат имају са Србима?“ читao је руски посланик; свако је војеваше противно уговору букурешком.* У то време Порта није била рада, да се зарати с Русијом а тако исто ни да јој се ова меша у њене унутрашишће послове, па с тога пошаље одма ферман великом везиру, у коме му заповеда, да иде у Београд и да управља с рајом као отац с децом: „јер како је Бог препоручио рају цару, тако је цар препоручује њему“. Велики везир чим добије овај ферман, одма отиде у Београд, а Милошу посаветује да пошаље опет нове посланике у Цариград, те да изјаве султану оданост и да у исто време саопшти да је турска војска дошла у Београд. Милош распушти један део војске кућама, а други разреди дуж граница, да их чувају, растане се с Марашли-али-пашом, и да му реч, да ће скоро доћи у Београд. Затим Срби пошаљу нову депутацију у Цариград, у којој је био кнез Александрије, који је у време устанка био уз Турке, потом побегао у Аустрију и сад се вратио, и архимандрита Мелентија Никшића. Александрију заповеде, да остане код Порте, као стадни посланик, а Мелентије да се врати натраг. (**)

Кад велики везир дође у Београд пастани се, баш у опој кући, у којој је био „Сенат“ у време Карађорђа, а Сулеман-Паша остане у граду, страхујући, да његова глава не буде курбаном, учињеног мира између Срба и великог везира. Но он се надао да су обећања, што је везир изнудио од Милоша, била само мрежа, коју је разапео српски војск, да у њу упеса представника царева, и надао се, да Срби и неће остати на миру. Ове предпоставке његове потврђавале су се и тиме, што се Милош није вратио дуго у Београд, као што се обећао великим везиру. Сулеман-Паша, распуштао је гласове, преко својих људи да Милош скупља војску у Србији. Велики везир прими ове гласове за готово; његови људи стану му пребацивати, говорећи: „тебе ђаур превари, те ти не даде нама, да харамо и да робимо народ, него толико времена лежимо без послда; сад дају нам још ране, а кад настане зима, и рђаво време, они и неће дати ништа, па ћемо морати јести своје коње и умирати од зиме и глади, а Милош ће нас опколити с војском“. Чујући оваке речи сваки дан, велики везир дође у тако очајање, да је плакао, као мало дете. Он позове себи Вуцицу Вулићевића и проту Ненадовића, истане их корети: „камо Милош? мене превари Милош!“ Старешине и кнезови разговарали су везира, уверавајући га, да Милош не може доћи због уређења народних послова. Он навали, да они пишу, да Милош одмах дође у Београд. На послетку дође и Милош. Турци великог везира врло се обрадују његову долазку и јавио су своју радост исказивали говорећи: „хвала Богу! дошао Милош“. Турцима

онет Сулеман-пашиним био је долазак његов мрзак, па су били мрачни и љутити. Тога истога вечера, кад је Милош дошао, позове га велики везир к себи са свима старешинама и кнезовима. Пред конаком везировим срету Милош и Србе гомила Турака, који су дошли били с различним поглавицама турским, који се већ беху сакупили у соби пашинији. Кад Милош са старешинама уђе у собу: пише од 60. бимбаша, ајана и бегова седило је однаоколо с везиром; у соби је владала дубока тиштина; по неки су пуштили чибуке, а већина је радознalo погледала у Милоша. И Србе послуже чибуцима и црном кафом. После обичних поздрава велики везир, запита Милоша и старешине: „Јесте ли цару покорни?“ А Милош одговори: „јесмо“. И тако је три пута читao, и три пута му је Милош одговарао. Онда везир рекне: да је њему од цара дошао ферман, да иде у Цариград, а њима ће се послати други наша. На то му Милош одговори: „Не честити везиру, ако ти пођеш између нас, и ми ћемо сви ићи из ове земље; нас је преварно једном Рушид-наша; који нам се обећа, да ће се вратити, а нама остави Сулеман-пашу који нас гради, да смо ајдуци, а сам је прави ајдук! Он хдеде сви народ да затре и да опусти цареву земљу“. Затим Милош поброји сва зла и зулуме Сулеман-пашине, тако ватрено и живо, да су се сви Срби и Турци чудили. Реч своју противу Сулеман-паше Милош заврши овако: „наше су куће још по планинама на колима, ако не верујеш, ти пошли људе, нек виде; и нити ћемо се ми пре вратити на своја кућишта, док ти међу нама са свим не останеш и Сулемана-пашу из града не истераш“. Милош је ово говорио српски, а тумачили су: Димитрије, секретар Милошев и неки поп из Ниша, који је служио код везира. Поп је више преводио, а Димитрије попрavljaо га је. Паша је своме тумачу говорио неколико пута: „узми се добро у памет, да што не слажеш, или не сметеш, јер видиш њихова тумача, где стоји више тебе.“ Паша је тај разговор Милошев био по вољи, и он се обећа да ће писати цару, да га остави међу Србима, и да ће он јамачно међу њима и остати. И тако се сврши мир међу Турцима и Србима: сутре дан одма стане се војска везирова враћати из Београда и Србије; Сулеман-паша такође оде из Србије; у граду београдском остане обична посада, а по главним варошима постављени су били муселими. Сад војна је свршена; а Милошу предстоје други нови задатци да их изврши: унутрашишће уређење земље, његови одношаји према осталим народним старешинама; доворишће преговора с папом о границама Србије и власти новога војвода. Најпре пође разговор како да се определи у каквом ће одношaju стајати Марашлија према Милошу и Милош према њему. Ма-

рашија је био један од оних источних управитеља, који се увек хоће да покажу: раскошни, славољубиви, великолудни и особито милостиви. Он је био љут и изабусит, али добар, био је човек од речи према људима, у којима је имао вере. Милош за кратко време умео је задобити поверење и оданост код њега. Паша такође одржи задату реч: он саопшти у Цариград жалбе Срба противу Сулеман-паше, где се окривљава од чести и Рушид-паша, који је био заштитник протераном из Београда Сулеман-паши. Порта опет потврди Марашлију за управитеља београдског пашалука, стим да задржи чин и руменијског управитеља. Он скупи око себе богате чиновнике и стане живити раскошно у двору, а ово учини да је трговина знатно коракнула у Београду. На молбу Милошеву, он пусти све заробљенике Србе из града београдског, које Сулеман никако није хтео пустити. Марашлија подели своју власт с Милошем овако: 1) у свима градовима и окружним варошима, да седи по један муседим пашин и српски кнез, да заједно расправљају спорове догодивше се између Турске и Србије или два Србије; 2) паша и кнезови опредељују колико ће се плаћати данак, који да разређе скупштину на 110 округа, а да га купе од народа само српске власти; 3) у Београду установљен је виши суд са 12 чланова Срба (из сваког округа по један) који је судио веће кривице, а поред тога имао у рукама вишу унутрашњу административну управу; 4) свако село има свога кмета, који заједно са старешинама породица разрезује данак на куће. Овако је била подељена власт између доњљака и становника Србије; паша био је главни управитељ Срба и Турака, а Милош Обревовић, ако није по праву, био је у самој ствари главни кнезом међу Србима, и имао је у својим рукама првочну власт над њима. Скоро је било решено питање и о границима српског пашалука. Острв Пореч, који је с целом околнином одавна припадао Београду, а 1804 год. одељен и Адакалу присаједињен, опет је повраћен београдском пашалуку, за време управе Марашлије. Ово место важно је због саобраћаја између Србије и Румуније, одакле су Срби добивали со.⁽²⁶⁾

Поред свих добрих одношаја, који беху међу новим нашом и Милошем с почетка, опет је се паша трудио, да умањи и ограничи власт Милошеву и да расири право Турака над Србијом као што је и пре било. Ни по своме карактеру ни положају који је заузимао Милош, паша није могао радити јасно противу Срба; он је почeo да разпростире своју власт, подстrekавајући раздоре међу српским старешинама. Судар између Милоша и његових пређашњих другова, с којима је он пре радио, био је неизбежан. Цукић и Ненадовић, који

Истини Цукић и Ненадовић, који су могли бити супарници Милошу код народа постану обер-кнезови прији у Крагујевцу, а други у Ваљеву; но Петар Молер, који је једном потрзао питање, како да дели власт с њима, дође у Београд, чим се мир углави. Он је могао бити опасан противник Милошу, јер био је познат код народа у западним окрузима од Колубаре на запад као војвода на бојном пољу; осим тога умео је читати и писати, што је у то време била редкост код Срба; а знајући из практике управљати државним пословима, и како је знао и турски, могао је бити од користи у пословима који су се водили с Турцима. Милош му предложи да буде председник у великој канцеларији. Молер прими то звање, једно стога, што је ово врло важно место, а друго што га је и сам паша склањао, да га се прими, назајући се да ће тако преко њега моћи утицати на унутрашње послове српског народа.

Милош и Молер неби се скоро поспађали, да се није појавио и трећи тражиоц власти над српским народом. А то је био архимандрит Мелентије Никшић, који је као посланик отишао био у Цариград и тамо постављен за архијепискога ужиčког и шабачког. Како одавно није било Србија архијепископа међу Србима, то је њега народ као Србија јако поштовао; но он је био сјетан, жудан власти и сањао је да заведе црквену управу код Срба. Он је гледао на Милоша и Молера као на своје супарнике, па се трудио као и паша да их позавађа међу собом. Кад дозна да је Молер уверио пашу, да је Милош лако могао покушти оружје од народа и да је паша обећао Молеру кад се деси прва згодна прилика да га постави поглаваром народе на место Милошеве, он јави Милошу за те сплетке Молерове негледајући што је и сам сплетке чинио, јер је о истој ствари водио преговоре с пашом преко свога секретара Мијоковића. У исто време он достави Молеру да Милош зна за његове одношаје с пашом. Он се надао, да ће услед узајамног подозрења, које је морало произаћи између Милоша и Молера, један од њих, а може бити и оба, погинути. И није се варало. На скупштини држатој у Београду у пролеће 1816. год. Милош стапе корити Молера за његову свезу с Турцима, што је пристао да се одузме оружје од народа, говорећи да таким начином „не може се помоћи народу“; па дода: „ја сам вам браћо до сада био старешина; а од сада ето вам Молера“. Тако што Милош ово изговори, кнезови скоче на Молера, стану га исовати и вежу. Малобројне присталице Молерове нису смеле да га бране. По решењу скупштине Молера даду паши да га казни: изнајпре Марашлији али-паша није пристајао на то, по кнезови, а нарочито архи-

јепископ Мелентије захтевали су да се Молер казни. Он буде бачен у тамницу, где га иноћу удаве. Но Мелентије није се дugo користио том победом. У јунију месецу, кад пође да обилази епархију њега дочека на путу и убије Марко Штитарац. То је онај исти Марко, који је 1815. године обећао књагињи Јубици да ће и њу и сву родбину њену поубијати да непадну у руке Турцима. Убиство архијепископа Мелентија није било без знања Милоша.⁽⁹⁷⁾

Кад се Милош куртадине својих супарника, онда он почне тражити средства да распострани и утврди своју власт. Уговор с пашом није давао српским старешинама доовољног јемства, да могу безбржно вршити своје дужности. У пролеће исте 1816. године погуби најевски мусулим једног Србина без знања тамошњег кнеза Ненадовића. Одмах затим један Грк, који је служио код неког Турчина у Београду, па му овај није хтео да плати ајлук, а није хтео ни да га одиести, — побегне од њега: Турци га појуре, ухвате у Гроцкој и обесе; он би погинуо, да није Аврам Петровић пресеко конопац и подигао на оружије све становнике оближњих села, те га тако једва спасе. Долазили су у Београд и таки гласови, да снахије по селима јако муче народ кулуком и бојем. Турци су опет почели по старом адету. Сам паша давао је често примера томе. Било је и случаје попода да Срби траже па ново потврду својих права. С тога у лето 1816. године пошље Милош у Цариград свог противника Јована и смедеревског кнеза Вујицу Вулићевића, као народне посланике. Њих приме у Цариграду милостиво и по њиховој молби ослободе око 70. Срба, који су тамо робовали; али кад су они споменули потглавиту цељ свога посланства, увек су им одговарали: „видићемо! видићемо!“ Тако су отезали ствар неколико месеци, док најпосле српски посланици потраже одсудна одговора. Бојећи се да се у ту ствар неумеша и Руски посланик, Турци употребе лукавство. Они покажу српским посланицима дечеше на име Марашлије, у којима бајаги стоји све оно што Срби траже. Посланини поверују турском министру и врате се натраг у отаџбину, заједно са таташином који је носио те дешеше. Но како се после изненаде и они и Милош, кад им Марашлија објави, да у дешешама и нема ни сломена о томе што Срби траже. То јако огорчи народ и његово огорчење расло је сваког дана. Неки кнезови почну пребацити Милошу да он сам попушта Турцима, и почну претити да ће они подићи народ противу Турака. О томе се већ почну јавно договарати Сима Марковић, капетан Драгић и Живан Чолак из Мачве. Марашлија узме их на испит; и све признаду и

буду сва тројица погубљени у пролеће 1818. године. Таким начином прође више од године дана, с једне стране у не успешном усљевању Срба да побољшају стање своје домовине, а с друге у покушавању Турака да понове своју прећашњу тиранију: у спремању Срба за устанак, и у казнама над онима који су се решавали на то. ⁽⁹⁸⁾

Године 1818. узбуни и Србе и Турке изненадна смрт човека који беше добро познат и једним и другим; који беше својим радом стеко леп спомен код једних и страши код других; то беше смрт вође прећашњег устанка — Карађорђа. Од 1814. године он је живео у Београду, па се зажели своје домовине, а уз то и подстакнут члановима грчке хетерије, измогли руски пасоши за Аустрију под изговором да иде у Мехадијска кунатила: но кад дође до Дунава он прејури у Србију са Грком Леонардом. Смедеревски кнез Вујица Вулићевић, стари пријатељ Карађорђа, који му је у време другог устанка 1815. године писао, да Милош жели видети старог војјада у новој борби с Турцима, обрадује се његовом доласку. Но ни намере Карађорђа, ни његов долазак, нису се могли скрити од Марашлије, који је о свему био изненаден од Аустрије пре, него што је за то дознао Милош. Аустрија, као и све велике државе, још пису биле опорављене после дугог наполеоновог рата, па су не радо гледале на дејства хетеријста, не жељећи уплатити се у нови рат. Аустрија шане београдском паши, да сигурно и Милош зна за намере Карађорђа. Марашлија призове Милоша и стане му говорити какве опасности може павући па Србију долазак Карађорђа. Та вест јако узнемири Милоша. Он је зnaо да је одговоран за сваку несрећу, која би се додела Карађорђу. С друге опет стране, ако се остави Карађорђу да слободно ради, онда значи поповити борбу с Турцима, која би била штетна за Србе. Осим тога, било је ту и личног питања: треба ли он да уступи власт коју је добио на бојном пољу и преговорима са пашама, човеку који је показао велике способности као војвода, но који је малодушно оставио народ у најтеже дане његова живота? Кад ције учествовао у другом устанку, кад би највише могао користовати народу своме, је ли имао права Карађорђе да истргне власт из руку човека, који је умирио Србију и већ приступио грађанској строју њеном?

Кад се врати од паше Милош пошље улака к Карађорђу с молбом да остави Србију и да не доводи и себе и своју отаџбину у велику опасност. Но ти савети нису имали успеха. Карађорђе није хтео ни да чује за то; он није ни мало сумњао о свом будућем успеху; он је утврдо држао да ће имати старе срце. Он није ни од кога тајно своје намере.

Међу тим по заповести Марашлији, 1.000 делија буду спремљени да ударе на село у ком се крио Карађорђе. Он се томе и надао, па ставе прикупљати око себе своје присталице, па да се одупре Турцима. Милош од своје стране пошаље Вујићи писмо у ком му пребаци за тако неразумно понашање и заповеди му да још једном покуша склонити Карађорђа да остави земљу ако не жели да га насиљно претерају. Кад пошаље таку заповест, он се почне спремати да вод Смедерева дочека Турке, и да им спречи да не чине нове покоре по народу. Но Милошу није требало да с тим хвата. Услужна рука прекрати живот несрћеном предходнику Милошевом. Милош већ беше сео на коња, кад му дојездише два пандура Вујичина; они донеше са собом главу Карађорђа и писмо од Вујице, у ком он јавља Милошу, да није могоао склонити Карађорђа да иде из Србије и бојећи се да он непобуни народ, заповедио је те су га убили у савању. Кrvавa главa Kарађорђа јако потресе Милоша, а Јубица његова жена, која је веома поштовала свакога, који је учинио услуге народу српском затгрли главу па је почне љубити и плакати. Да би зауставили поход делија на Смедерево, пошаљу Марашлији главу Карађорђеву; њу поизнаду многи од свите пашиће, јер су лично знали врховног „војвода“ Паша попшаље главу у Стамбол, где је она била стављена па излог пред вратима Сераља, с надписом: „глава знаменитог вође српских хајдука, који се звао Карађорђе“. Тело Карађорђево Милош сарани у цркви села Тополе где се и родио Карађорђе. (**) .

Такав је био последњи сукоб између два војводе српског народа, од којих је један одночео ослобођење, а други довршио. Ма како судили сувременици о њима обојици, суд историје мора поделити међу њима славу ослободиоца подјармљене отаџбине испод варварског ига. Но Срби присуствовавши погребу Карађорђевом и нехотиће упоредили су обе војводе своје, од којих је један сиршио делатност своју, а други тек што је започео. По речма сувременика није било у Србији човека вишег растом од Карађорђа, нико није имао тако дугачке noge и ruke, лице му је било припурасто, но одликовало се јупаштлом, очи увиђавним погледом; уста увек су била затворена. Карађорђе био је ћутљив, но кад је говорио, он је говорио кратко и опоро. Један Турчин, по имену Сали-баша, вели о њему ово: „што год има двоношца међу Србима, Турцима и Њемцима, нема таког јупака, као што је овај; „ја сам га познавао као таквог још онда, кад је служио код мог комисије Муде-Хусејина.“ Он је био неумoran радник, волео је путовати и даљу и пољу, и по зими и по вртњини; у време рата он је брзо прелетао с једног краја Србије на

други. У мирно време он је често орао и копао, жњео и косио, или секао дрва у шуми. У јелу и паљу био је умерен и радо је посисио народно одело. Но при суђењу био је жесток и неумолим. У питањима унутрашње управе лако се поводио за старешинама, који су мање од њега одважни, но који су били лукавији, и више се бринули о својим личним интересима; у политичким питањима слабо је разумеваша, ту се поводио за свачијим разлозима, с тога је био у својим политичким намерама не решављив. Био је сујеверан као и други у оно доба, в једном је у селу Жабарима заповедио те су многе женске посакале у воду, да би дознао која је међу њима вештица. Он је имао од природе јак, ватрен и страстан карактер, али је при свем том, у онхићењу са женскињама био сиров, и слабо је за њих марио. Највише је имала на њега утицаја Мара из Брушице, која га је пратила свуда у рату; она се одевала у мушки хаљине, посилала његов барјак и звала се Маријаном. То је био тип сировог војника, који је одрастао у сред хајдучког живота и однегован у друштву аустријских самовољника. У битки није му било паре, а у грађанској животу он је често био оруђе других. (***)

Сасвим противподложном типу и карактеру људи, припадао је Милош. Он је био средњег раста, но прилично шикав. Имао је бело лице и био је физички поље, али умно и уморан. Свако пре-дузеле, свако стање, свако изненадно питање, он је расматрао са сваке стране. Он је више слушао ум, него срце; радио по дужем размишљавању, а не по минутном упечатку; никад се није бацао у опасност, осим крајње пужде. С људима, који су имали власт у својим рукама, умео се увек наћи и био је вешт у понашању према њима. Што је Карађорђе тешко да постигне силом, то је Милош постигао вештином. Он није био ћуталица, већ на против волео је разговор и шалу. Путници који су походили његов двор у време кад је он највећу власт имао над српским народом, хвале његов пријатљи у, његову практичност и вештину познавати људе. У време ручла водио се код Милоша обично занапљив разговор; ту се претресала не само дела Србије и Турске, него се још чиниле оштроумне и верне пријетбе о политици Аустрије, Русије и других држава. Милош је волео да кад што покаже спољну сјајност, јер је знао да то има утицаја на народ; он је брижљиво прикупљао богатства, јер је знао да то даје силу и значај човеку у друштву. Из његове околине ретко се ко могао похвалити да има утицаја на њега и да је задобио његово поверење. Он је много самосталније мислио и радио, него Карађорђе и ције волео ни с ким да дели власт. Непријатељима није

праштао, а пријатељима радо је напомињао њихове погрешке. Он је више волео женски пол, него Карађорђе, и премда се његова жена Љубица одликовала лепотом и свима душевним својствима, на кратко, била саставни достојна њега, опет се она није могла похвалити верношћу свога мужа, који је у време највеће власти имао доста љубавница. То је био тип окретног и важног Србина, који је сретно трговао, кад је био свињарски трговац, и који је умео кад треба, у најтеже доба за Србију, заборавити своје личне користи, или сугласити их са користима народним, који је увек стао упоредо са првакама, но ретко више њих, који, пошто је постигао све своје цели, могао се лако запети својим положајем и преварити се о своме значају и расположењу народа према њему. Но у оно доба, о коме ми сад говоримо, Милош је био још млад и њему је предстојало да изврши многе важне послове.

Што су Срби па ново, после дугог усилавања, добили независност у унутрашњој управи, за то имају највише благодарити Милошу. Власт турска још се могла приметити само по варошима и градовима. Но Срби, извојевавши право да могу слободно носити оружје, долазили су у варош на коњма, са пиштолима и јатаганом за појасем, и Турци им пису смели иштића.

Таким начином Срби су били увек готови да бране своју независност. По услови договора Милоша с Марашли-Али-пашом, више су вредили за султана него за београдског пашу; овај последњи сматрао је те услове као неки терет за њега, па хтео да ограничи права српска, а Милош је опет старао се да их распространи. Много је лакше Милош постигао то да српски народ призна његову власт. На скupштини 25. Октобра 1817 године власт Милошеве била је потврђена не само односно њега самог, него и односно његовог потомства. Архијепископ београдски и епископ ужички, сви архимандрити, кнезови и кметови разних округа потписали су акт, којим је проглашен Милош наследником српским. Но за то пису знале иштића друге државе, па шта више, и Турска. Одлука народне скупштине није послата на потврду султану, па за то је наша београдски старао се свима силама да уништи тај акт народне скупштине. Милош је морао и сада као и до сад лавирати са нашом, и енергично поступати са војводама, који су завидели његовој власти, и у исто време рушити сваке и унутрашње и спољашње замишљаје, који би могли доћи већреју народу. Желећи утврдити своју власт Књаз Милош задржао је у земљи војену управу и одредио је да окружне старешине или кнезови добијају плату из касе државе. Тиме су окружне ста-

ренине стављене у зависност од свога књаза, а народ се избавио од кулука, који је њема чинио. Но Милош је јасно увиђао да његова власт, призната народом, нема још сигурног основа, ако је не призна Турска и Русија, па ако је могуће и друге јевропске државе. С тога сва даља брига књаза Милоша била је употребљена на то, да књажеску власт утврди у својој породици и да што више расшири права српског народа, који се тек почeo ослобођавати испод турског ига. Милош је тежио да то постигне тројаким начином: водећи личне преговоре с нашом београдским, писући почешије народите посланике у Цариград и преко руског посланика, барона Г. А. Строганова. Све то отезало се веома дugo, које због невештине Милошеве и његових посланика у политичким пословима, које због система неповредљивости јевропских држава, која је била проглашена за политичку акцијом владаоцима, који су потписали свети савез, које пак због неопредељеног одношаја Русије према Србији. Милош, као човек који први пут ступи на бину политичке делатности и који још не познаје обичаје међународне практике, био је нестрпљив, па се прихваћао то једног то другог сретства, па је тиме по некад шкодио и себи, али је продужавао иницијативу коју је једном себи поставил. Барон Строганов примао је живо учешће у судбини српског народа и његовог књаза, и његова преписка с Милошем, сведочи како је Строганов много помагао Обреновићу да постигне своје цели. Само дипломата, сродног Србима племена, могао је тако потанко интересовати се судбом нове кнежевине и давати искрене и корисне савете често јубивом вођи народа у прво доба његова препорођаја, и тако тријељиво руководити пословима до краја, као што је чинио барон Строганов. (⁽¹⁰⁾)

Преписка та није се почела непосредно између Строганова и Милоша, него преко руског конзула у Букарешту и повереника Милошеве, који се бавио у истој вароши. У то време у самој Србији није још било ни једног конзула.

Прво, познато нама, писмо Строганова на име српског заступника у Букарешту, Михаила Германа, датира се од 15. Фебруара 1817 године и писано је поводом жалбе на београдског пашу Марашли-Али, што је овај бајаги сакрио ферман султанов који су доносили из Цариграда Јован Обреновић и Вујица Вујићевић, којим ферманом султан осигурава право Србима. Доцније се дознало, да писмо на пашу београдског, које је дано споменутим посланицима, није имало у себи иштића о правама српским. Строганов саветовао је српском вођи да се не жести и да ће он сазнати у чему је ствар. После

месец дана, 15 Марта, он је онет писао Герману и у том писму препоручивао је српском војници да се стрни и чека боље прилике, па да добије праве војне жеље. Оба та писма стигла су у Београд, или боље рећи, у Крагујевац, где је Милош обично станио, тек 4 Јуна; тако је онда тешко било одржавати свезу између Србије, Влашке и Цариграда. Пре него што је добио известај о томе, како је Милош примио његове савете, Строганов дозна у самом Цариграду, како је Милош потписао неку свечану благодарност на име султана, која је у рукама турског првачинства била снажно оружје против самих Срба, па одмах пише Герману да га о свему томе потанко извести. У том писму он није штедио ни самог Милоша за таку непредосторожност. „У то време, вели у том писму Строганов, кад Русија с тугом гледа на патње српског народа, и спрема се да употреби сва српства, која од ње зависе, да осигура мир и спокојство Србији; у то време дужност је сваког српског патриоте, да усрдно потномаже те благодетне намере свога покровитеља и да је готов на свекоднине жртве за постижење те целиј. Можете сад преставити себи, поштовани господине, како ме је изненадила та свечана благодарност Обреновићева султану: Досада ваш врховни војвода као да је нешто полагао на моје савете, па сам имао право очекивати од њега, да неће тако важну ствар учинити док ме о томе предходно не извести. Он се истински извињава да га је па то приморао паша београдски; па потписујући у име народа српског уверење, да Срби уживају такав мир и спокојство, каквог њихови пристани пису имали, и да желе само да се тако продужи, зар он није помињао и на то, да га парод може окривити у жалодушности и изгубити поверење према њему.“

Желји поправити ту погрешку Милошеву, Строганов захтевао је да му се пошиљу сва акта о преговорима, који су вођени са портом како у време Карађорђа тако и после њега. Но благодарност, коју је послao у Цариград није остала без последица. Паша београдски почне наваљивати на Милоша да иде у Цариград и лично благодарити султану. Осим тога, у пролеће 1818 године, ослањајући се на прећашња обећања Милоша, он заповеди Србима да поправљају београдску тврђину и да начине јак мост на Морави. Милош жално се на то Строганову и молио га да он подупре код Порте захтевања српска. Строганов одговори на то преко истог Германа 15 Јуна 1818 године; у том писму он каже, да му је потребно знати све шта су Срби дотле уговорали с Портом, па да може прихватити корисно учешће у садашњим преговорима. С тога тражи да му се пошиљу сва акта о тој ствари. У исто време Строганов саветовао је Милоша, да се у

преговорима с нашом, не позиље на покровитељство Русије, док се несврше преговори. Међутим паша београдски наваљивао је да се испуни његова захтевања, којима је он додао још једно, да Срби начине за турску војску у београдском граду велике чамце на Дунаву. Милош и о томе извести Строганова преко Германа. Строганов одговори на те нове жалбе захтевањем да му се пошиљу сви прећашњи преговори с Портом. „Кад би ви, поштовани господине, писао је он Герману, послали мени верне коцје од она сва четири фермана, у којима су означене дужности Србије према Порти, онда бих ја могао дати корисне савете шта да се ради и како да се ради; а сад морам само да нагађам и да чиним једне предностанке. Попављам вам прећашњу молбу, да склоните г. Милошу Обреновића да ми пошиље сва акта о оним стварима, за које тражи мого савета и заузимања јер та акта ја не могу овде добити. Тада бих ја био у стању, знајући све потанко, користовати се сваком приликом и радити са успехом. Русија саветује г. Обреновића и друге ваше војводе да се владају мирно, али она непрестаје бранити права српска, ако се у чему год окрије. Нека врховни војвода с поштовањем, али и с енергијом престави наши, а у случају потребе и самом султану, да Срби немогу испunitи оно што захтева наша, јер је сад незгодно време за тај рад. Разлоги, које је он представио у писму, са сним су уместни и снажни. Нека он за све то означи умерену цену и да ће он водити бригу да се све тачно исплати, нека спе то учини благовремено и притом свечано. Тада порта неће моћи таку праведну представку сасвим одбити. За тим Строганов говори и прећашњим уговорима између Срба и Турака, и каже да онај уговор од 1806. године тиче се граница између Србије и Турске и забране Турцима да живе у Србији, а други уговор од 1815 године тиче се других много важнијих права.“

Милош као да је био задовољан заузимањем Строганова за права српског народа, па му изјави жељу, да порта призна пасједство књажевске власти у његовој породици; али му Строганов отворено одговори да се неможе око тога заузимати. „Није сад време да се то тражи, него права народна“, приметио је Строганов у писму од 2) Јануара 1819 године.

У јесен 1818 године међу људма, који су одржавали врховног војвода, пронесе се глас, да се турска оружја и спрема да упадне у Србију, јер је бајаги на Ахенском конгресу решено да Турска расправи српске ствари по своме нахођењу. Строганов морао је о томе обавестити Милоша преко Германа; у писму свом од 1 Фебруара 1819 године он вели ово: „Ти гласови који узпемирају Србе; немају никакве

вероватности, и пуштенису вероватно непријатељима народа вашег. Ахенски конгрес није ништа већао о Турској ни о Србији, задатак је конгреса био да утврди мир међу хришћанским државама. Турско правитељство и непомишља да прекида с Русијом добре одношаје, а то би морало одмах следовати чим би оно упало оружаном силом у Србију. Августејши покровитељ неодваја дела српска од руских. И једна и друга иду јединим правцем и морају се српшти заједно*. Но при свем том у Крагујевцу нису били спокојни. Турци почели су пљачкati погранична села српска, а то је сматрао Милош и његови саветници као весник велике Турске војске против Србије и нове борбе с Турцима. Милош опет извести руског посланика о тим својим слутњама. Строганов у писму свом од 2 Августа 1819 године увераваше по други пут, да се Срби никада не боје напада од стране Турске. „Турско правитељство, вели он, не може скрити од мене своје намере. Ја бих сам похитао да вас известим, кад би се ма што покушало против вас, али о томе нико и не мисли. Свако насиље које би вам Турска учинила, Русија би узела за јавно нарушавање мира. Султан и његови министри знају то врло добро, па се клоне и саме сенке тога. Но допустимо и то што је не могуће; допустимо да Турци почну уножавати војску по градовима и да неке чете доиста иређу у Србију. У таком случају нека врховни војжд свечано протестије против тога код београдског паше и одмах пошље депутацију у Цариград султану, а у исто време нека тачно извести мене о свему што се догодило. Тада ће се он уверити хоће ли Русија допустити да се газе права српског народа и хоће ли употребити све мере да осигура спокојство у земљи српској*.

Кад Милош добије то писмо, он одмах одговори Строганову (20 Августа) и замоли га да у будуће не посредно њему пише. Том приликом он се жалио на Турке, како они утврђују град са дунавске стране и како потајно кују заверу против његова живота, о чему су га известили из Аустрије и Цариграда. Што се Милош бојао потајног убиства то није било без основа, јер он је добро знао, да су Турци у београдском граду често па то помињали. При том Милош је знао и то, да и међу самим Србима има их много, који су били не задовољни и који су увек готови били на заверу против њега; а знао је такође и то да су српски поглавари често падали у борби партаја и да је пре две године потајно убијен Кађорђе чим се вратио из Бесарабије. Милош је и сам савлађивао своје противнике убиством. Барон Строганов у свом првом писму непосредно Милошу (од 16 Септембра 1819 године) објашњавао је поправке београдске тврђаве

тиме што је град почeo jako опадати, нарочито са дунавске стране, а што се тиче оних гласова из Аустрије и Цариграда о покушајима на живот Милоша, он признајава ово: „Они који желе добити од вас добар бакшиш или задобити ваше поверење, пуштају таке гласове, који вас узнемирају, ја бар тако мислим. У осталом знам да Турци не смеју на вас јавно напасти, а од потајног убиства треба да се чувате*.

Међутим у Београду доиста ковали су заверу, али не против живота Милошева, већ против његова честољубља. Видећи с каким упорством Срби бране дата им права и држећи да их у томе подржава Русија, наша београдски покушај ново средство да ослаби српска захтевања. Он покуша да одвоји интересе Милоша Обреновића од интереса народа српског. Он обећа Милошу да ће израдити код султана наследство престола у његовој породици, ако он попусти што од оних права, која је Порта обећала Србима. Милош као да је био склон пристати на то. Тоје дало повода Строганову, те 1 Декембра 1819 године напише два писма, једно на име Германа, а друго на име самог Милоша, у писму на име Германа, вели Строганов између осталога ово: „Ја не могу ни да помислим, да се г Обреновић решио жртвовати интересе народа својим личним интересима, тим мање што његови лични интереси зависе од ових народних*. У другом писму, на име Милоша, он вели ово: „Порта види да је вама веомастало за тим да добијете наследство књажевског достојанства, па хоће да се користије том згодном за њу првљком, она ласка вама да би посредством вас поништила права народна и тиме одузела саму могућност доћи до бола стања. Но зар ви доиста мислите, да би она испунила своје обећање и према вама, кад ви учините оно, што она хоће? А и кад би испунила, зар би ви пристали на то, да купите књажеско достојавство, тако скupo — слободом и срећом свога народа? Не мојте попављати или боље рећи удајати оне погрешке, које су ми 1817 године сметале, у моме заузимању за Србију. Тада се Порта користила вашом простом изјавом захвалности нашим, а данас она хоће да измами од народа свечани акт, којим би могла удалити Русију од наших послова. Какве намере има наш цар, кад заптићује Србију? Одговор је на то прост и јасан: да тачним извршењем осме тачке букурешког трактата осигура мир и благостање Србима. Ако народ добије права своја и определи свој однос према Порти, ако се потврди то поглавито право да Срби сваке године могу држати народну скупштину, онда ће врховни војжд народа српског добити већи значај и већи кредит код самих Турака. Тада их он

може много лакше склонити да пристану и на његова лична захтевања. Накратко: треба најпре уредити пародна дела, па онда се тек надати успеху и за своја лична: без тога не можете се надати никаквом успеху, него само позном кајању. Ви сте тражили од мене савета; ја вам га дајем усрдно и искрено. Ви можете представити наши, па и самој порти, да Русија прима учешће у српским стварима само с тога, што Порта није још испунила осму тачку букурешког трактата, и да султан лако може уништити руски утицај, ако само потврди наша обећана права. Уверите га да ће тиме народ бити задовољан и неће тражити заштите код страних држава. Одговор турске владе показа ће вам јасно, колико је она искрена према вама и народу српском".

У то време почеле су неке европске новине говорити, да Русија намерава установити једну комисију од турских и руских дипломата, да определи смисао букарешког трактата, и по узајмном договору да га изврши. Порта као да се бојала, да јој Русија непрећапи, што је нарушила осму тачку тога трактата, која се тиче Србије. Под утицајем таких гласова и писама барона Строганова, Милош Обреновић пошаље одмах нарочиту депутацију у Цариград, са одсудним захтевањем да се осма тачка букурешког трактата испуни. Осим тога, он је хтео обуставити плаћање данка, под тим изговором, што није тачно одређена сума: питање о наследству, за сад остави на страну. Кад се Строганов о свему томе извести, он пошаље 20. Априла 1820 године писмо, у ком је саветовао Милошу да необуставља данак, јер то може имати рђавих последица, и да му тачно опредeli праве жеље народа српског. Даље Строганов препоручива је, да у „преговорима с Портом не спомиње Русију, и ако би дао Порти могућност да се покаже, да она сама хоће да испуни жеље народа српског.“ Међу тим Строганов дозна и то, да Милош хита да час пре пошаље депутацију у Цариград и да је за депутацију одредио свога брата, па 15. Априла пише Милошу, да нешиље свога брата, него друге Србе. А већ 3. Маја Милош Обреновић јавља Строганову да је послао депутацију од ових српских старешина: Павла Сретеновића, Ђорђа Поповића — Келеша и Леонтијевића, и при том молио је руског посланика да буде на руци српској депутацији и управо да их руководи у преговору с Портом. „Ја повериавам судбу моју и мога много напаћеног народа нашем покровитељу, за кога је народ српски готов жртвовати и последњу кап крви, а руковођење пословима српским остављам вашој мудrosti“, — таким речима завршио је Милош своје писмо к Строганову,

Но при свем том депутација кад дође у Цариград, преда молбу Султану, 7. Маја без предходног састанка и договора са Строгановим. Због тога Строганов пише Милошу и каже му: „Све то даје право Порти да расправи српско питање простим ферманом или хашперифом, у ком ће се споменути две и три тачке молбе, па ће онда послати комесара у Београд да народ на то склони и принуди на захтеву и после ће одговорити Русији, да су сами Срби пристали на то.“

Строганов се надао да ће српска депутација допети са собом материјала, да се састави ваљана представка султану о српским правима; али на место свега тога к њему дође 12. Маја само један члан депутације Леонтијевић. На питања Строганова, он вије умео да одговори; с тога Строганов позове другог депутатора Ђорђа Поповића Келеша, но овај није смео да иде у дом руског посланика, да не би навукао па се подозрење порте. Тада Строганов замоли депутацију да му писмено објасни ствар. Леонтијевић донесе му копију молбе, коју су поднели султану и распис данка, који Срби плаћају. Наравно да је Строганов за то знао и без Леонтијевића, па му посаветује да и недолази к њему, ако нема пишта да му покаже. Герман јави Милошу како је Строганов незадовољан тим поступком. Милош одмах, 15. Маја, одговори Строганову на његово писмо од 2. Апр., кријући од њега и у тај мах своје праве намере. „Поштовано писмо вашег превасходства из Бујукдере, од 2. Апр., имао сам част добити преко нашег депутата Германа. Из тог писма видео сам, поштовани господине, да по вашем усрдном и благоразумном поступању, дела наша добро успевају код Порте, јер височајши покровитељ наш, самодржац целе Русије, по вашим извештајима расподожен је да истински потномаже нашу ствар и да жели осигурати наследственост мого звања, чим буду признати и утврђена права, преимућства и унутрашње устројство Србије. По вашем савету, поштовани господине, да не бих никад поступио нашем раду у тој ствари и да би као ми сами дела наша радили, ја сам послао из средине наше посланике у Цариград с молбом од стране народа на име самог султана. Но бојећи се лукаве политike турског правительства, ја сам препоручио, да буду с вами у тајном споразумљењу и да све раде по нашем савету; о свему томе ја сам имао част да вас потанко известим у писму мом од 15. Априла. Но кад сам примио ваше писмо од 2. Априла, ја сам послао нарочитог човека у Цариград и преко њега поновно пређанији палог посланицима нашим. Ја сам већ добио извештај да су наши посланици срећно приспели у Цариград и да су већ предадиј молбу од стране

народа, када је требало; али на моје велико нездовољство они су принуђени били да то учине без предходног договора с вама; па по-чем вам није представљен оригинал молбе народа, то сам ја имао част представити кошију исте молбе на увиђење вашег превасходства. Изволите, ваше превасходство, примити к срцу жеље српског народа, које по вашем савету, обухватају не само поглавита права и премућства, но и све предмете који се тичу унутрашње управе, основана на местним обичајима и користи, како разних стајежа тако и свега народа у овите.

„Почем ја писам потанко описао и у свој ошириности представио нашу будућу унутранију управу, то ће се она можда вама показати да неодговара у свему вашем захтевању. Но које због кратког времена, које због важности предмета, а које пак због тога што сам ја већ давно поверио нашем превасходству да по свом благоразумију руководи делима како народним тако и мојим; — ја сам означио само поглавите тачке, које представљам нашем превасходству са најокоријом модбом, да сами додате што је још потребно и одузмете што је сувишио. Имајући више у виду права прељубазног ми народа, него своја сопствена, ја у том смислу и желим договорити се с вашим превасходством.

„Ја сматрам, да је за благостање народа и отаџства мога од преке потребе, да ваше превасходство у означеним тачкама дода и то, да Русија има свога представника у Београду, а напротив, да у њему нестанује трорени нача са огромном снитом, која његозом чину доликује, него какав нижи чиновник, који би само управљао гарнизоном. Осим гарнизона по градовима и паланкама, има још Турака с фамилијама, и око Сокола, они заузимају 12. најбољих села и на броју има их од 6—7 хиљада душа и они су слободни од сваког терета, који сносе хришћани. Наша београдски обходио се шњима ласкаво. Истина на предлог последње скупштине наше државе од 1—15. маја и на моје настојавање, паша је пристао да смањи плату мусулманима у Србији и неким слугама својим за ово полугодије на 25. хиљада гроша у корист народа нашег. Што се тиче мога наследственог књажества, турско правительство дало је преко овдашњег наше обећање, да ће све молбе наше уважити султан, чим народ писмено положи заклетву верности и обећа да ће заједно с Турцима војевати против сваког непријатеља царевине. Но хвала богу, при свем њиховом лукавству, имајући тврдо уздање у величје благовеље императора и будући предупређен корисним саветима нашег превасходства, ја сам се до сада сачувао од њихове примамљиве политике. Имам част додати још нешто о границима српским, које су биле при закључењу мира између Русије

и Порте у Букурешту 1812. године. Поглавита места и утврђени шанчеви, којима су обележене границе јесу: Дрина Сава и Дунав са три стране деле Србију од других држава. Јужна страна била је означена овим поглавитим шанчевима: Први шанац био је на Рачи код Дрине, 2., на Ивици, 3., на Шаргану, 4., на Златибору, 5., на Јавору, 6., на Годији, 7., на Јовику, 8., на Конаонику, 9. на Боговицу, 10., на Јанковој клисури, 11., на планини Јастребицу, 12., на Шиљаговицу, 13., на Дедиграду, 14., у Бањи, 15., у Гургусију, 16. од Гургусовца Тимоком реком до Дунава. Ово је најважнија тачка Србије због саобраћаја са Влашком. Овим тачкама ограничена Србија може плаћати султану милијун и по или и два милијуна гроша годишње. Под том сумом ја разумем: порезу, харач, цигански харач, мадем, мукаде, ђумрук, скеле, чибук и снахијско. Накратко, све што Србија мора плаћати цару, и свима чиновницима и становницима, којима дозволи цар, па ма како се они звали.

У овако важном делу, да би потпуно изјавио нашем превасходству наше миљење, и нашу верност и преданост к височајшем престолу сверосијском, ја сам увидио потребу послати к вама са овим дешешама нашег пуномоћника Германа и заповедио сам му, с дозвољењем вашег превасходства, да станује код вас и по вашем упутству да се потпиши договора са послаником нашим у Цариграду. Како овог нашег депутата Германа, тако и правца послова мојих и отаџства мога, поверијам нашем, поштовани господине, руковању*.

У почетку Јулија делегација српска у Цариграду добила је две нове инструкције од Милоша. Њих је донео сам Герман. У једној је стајало да делегација моли турско правитељство да пошље у Србију нарочитог комесара; а у другој инструкцији налази се делегацији да поднесе на ново молбу султану. Пошто је послao те инструкције, Милош одмах пошље Строганову писмо из Крагујевца од 24. Јун., у коме изјављује да не одобрава пређашње поступке делегације. „Погрешка коју је учинила делегација, велика је, — говорио је он у том писму; — она ми је учинила велико нездовољство. Неопредељеност молбе Милош је објашњавао запетим стањем између Срба и Турака, у коме „треба много лавирати, док се дочека да се и Русија умеша, па већ онда треба приступити формалном преговору*. У том писму молио је Милош Строганова, да он састави простран пројект молбе о правама српског народа, који би се мога поднести комесару, ако таког Порта пошље у Београд. Али на место поднупог материјала, неопходног за такав пројект, на место пређашњих договора Срба са Турцима, врховни војжд прибележио је у

писму неке злоупотребе Турске на границима србским, и у исто време молив је Строганова, да му да упутство како ће у напред поступати. „Вашег спасоносног савета увек ћу се држати, и непрестано захтевању од Порте комесара, захтева ћу до крајности*. Но баш те крајности и није желео Строганов. Видећи да је посао српске депутације у Цариграду доста покварен, да се потпуни пројекат о правама српским неможе саставити по том оскудном материјалу, Строганов препоручи Герману и самој депутацији да се држе прећашње инструкције Милошеве, то јест, да моле турско правительство да пошље у Београд нарочитог комесара и тамо шњиме да воде преговоре о српским правама.

Строганов о свему томе извести Милоша писмом својим од 15. Јулија 1820. године.

„Мени се чини да ће боље бити за успех ваше цељи, да ви ново предате молбу у Београду и тамо наставите преговоре. Лако може бити, да Порта неусвоји све тачке моје молбе. Неке ће она одбацити, неке треба ће даље објаснити, или у некима нешто пощутити. Све то, називање преговоре, које ви, искрено да вам кажем, не можете поверити депутацији. Само ви, у договору са другим старешинама, народним, можете радити такав важан посао. С тога би желео да се у Београду, а не у Цариграду преда друга молба, и да се ради тога пошље комесар у Србију. Одмах чим дође комесар треба да му представите све неправде које чине Турци и да га молите да одклони то, јер без тога ви неможете ступити шњиме и у какве преговоре. Како ради преговарања, тако и ради подишања молбе потребна је слобода. А може ли бити слободе, где је с једне стране насиље, а с друге страдање и страх? Ако се непрекрати насиље, онда се може народ принудити да пристане на све; или тако пристајање није драговољно, и таким начином нови поступци Портини са Србима биће у противности са њеним сачиним обећањима*.

Но Порта непошље нарочитог комесара у Србију, већ пошље простог мубашира и по њему ферман, који далеко није одговарао жељама руског посланика. Јављајући о томе Милошу, Строганов се опет жалио њему на лакомисленост српских посланика и у опште њихову невештину радити такав посао. Затим враћајући се на ферман Портии, Строганов примећала:

„Ије ми потребно да мало доказујем, да садржина фермана мало одговара најдама и користима српског народа.

Ви морате са најразумнијим старешинама размислјати о томе и с поштовањем, али енергично, одбити ту привидну погодбу Порте са

депутацијом, на коју се позива овај ферман, ви им објасните да депутација није имала пуномоћија ни од вас ни од народа. Од тог доба ја сам са свим прекинуо свезу са вашом депутацијом. На што им давати савете, кад их они неслушају, и што је још горе тумаче најако? Ја вас молим да имате на уму, да сад од вашег благоразумија и енергије зависи да Порта уважи праведне жеље народа српског. Према томе сматрам за дужност, да вам напоменем то поглавито правило, да сваки акт, у коме су издожене жеље народне и који је писан врховним вождом и свима старешинама, ја морам сматрати, кад ми га Порта представи, као израз потпуве и истините жеље народне. Јер учешће руског двора, основано на осмој тачци букарешког трактата, неможе се простирати даље после таког акта*.

Писмо то послато је било из Цариграда 21. Јула; но Милош је још пре тога дознао да је послан у Србију турски чиновник и молив је Строганова да што пре пошље пројекат молбе, у форми опште народне жеље; у једно с тим он се жалио на београдског пашу, који допушта турским становницима и гарнизонима да чине разна самовољства. Тог истог дана писао је Милош и руском конзулу у Букарешти и молив га да он посредује код Строганова, како би овај што брже послао потпуни пројекат народне молбе, „што брже, по нарочитом татарину*. Строганов од своје стране препоручи Милошу, нека просбу мубаширу поднесу старешине српског народа; „нека се у њој спомене и о вијој личности, при даљем договарању пристаните уз старешине и ви сами*. Но знајући из искуства да врховни вожд и сви његови пуномоћици пису тако вешти у политичким пословима, Строганов пошље у Београд два писма, у почетку и половини Августа, у којима је напомињао Милошу о ономе што је поглавито, за Србију, о њеним границима. Шест округа: Кладовски, Неготински, Гургусовачки, Алексиначки и Старовлашки остали су у рукама турским од 1813. год., кад су они нарушили букарешки трактат. Ти су окрузи били подељени на разне пашалуке. О тим окрузима писао је Строганов Милошу: „Ако су становници тих округа Срби, осим познатног броја Турака и других странаца, онда би било неправедно одвајати их од осталих Срба. Ако се означено граниче у вашем писму оснивају на том, што тамо живе Срби и што је тако признато у букарешком трактату, онда ви и народ ваш имате право и дужност тражити да се те границе признају*. Даље Строганов показује начин, којим се та цељ постићи може: по његовом мишљењу неопходно је да и сам народ поменутих округа изјави жељу да се присаједини осталој Србији; то би био основ зашем захтевању. „У другом писму приметио је Строганов Ми-

лошу односно граница ово: „То није моје право, него ваше. Ја сам пам дужан само напоменути, да ви имате неоспорно право тражити оне границе, које је Србија имала при закључењу букарешког трактата*. После седам дана, 23. Августа, Строганов известио је Милоша, да је спајалук Султаниће-Валиде (султаниће матере) око Кладова и Него-тина, поклоњен после букарешког трактата, и да то треба имати у виду при преговору о границама Србије.

Сва та брига и савети Строганова, остали су без успеха: Мубашир није имао право решавати она питања која су му предложена врховним војводом и старешинама српског народа. Он је само записао у протокол београдског града овај ферман, који је донео са собом из Цариграда. Но два поглавита питања: о границама и данку не расправља ферман. Шта више, сума пређашњег данка није била тачно одређена. Порта је говорила о 941.500 гроши; Срби су говорили да могу и више дати, само ако се рашире њихова права (†).

Ту неслогу потпаљивао је још више Мараши-али-паша. Он већ сада није стајао онако добро с Милошем као пређе. Кад је Милош шиљао посланике у Цариград, он је молио пашу да им даде препоручитељна писма; но Марашили нехте то учинити под изговором да не ће да се меша у ствари, које немогу имати успеха, јер порта неможе бити великодушна, кад Срби сваке године све више траже. Но Марашили није одржао своју реч, да се неће мешати, у одношаје Срба и Турака. Он станове подстrekавати слахије турске, да војвод српског народа хоће, не само да им одузме имање, с којим су они вршили војену службу, него и да одузме све земље које они имају у Србији и да протера све Турке из пашалука београдског. Слахије узбуне се. Највећи зулумћари између београдских Турака захтевали су смрт Милошу; но други увиђаници бојали су се учинити такав важан и опасан корак. Сам паша подржавао је прве, и кад је Мубашир дошао, у Србији незадовољство Турака на Милоша било је у највећој мери. А међутим Милош, по своме обичају, дочекао је турског посланика свечано и сасвим пријатељски. Он сам изађе му на сусрет до Баточине и допрати га до Хасан-пашине Паланке, где се растане шњиме, али остави око њега многе кнезове. Из Крагујевца Милош је писао мубаширу, да ће скорим доћи у Београд на договор шњиме. И доиста, чим дође у Крагујевац Милош одмах почне прикупљати око себе кнезове и друге знатнице Србе, који су имали утицај на народ, позивајући их да заједно шњим иду у Београд и чују шта више царски ферман, који је донео мубашир. Милош је знао о завери, коју је удесно паша, па није хтео да иде у Београд, него се са својом много-

бројном свитом заустави у Острожници, три са хата даљеко са Београда. Паша је чуо да Милош иде са две хиљаде људи, а може бити и више, па пошаље свог човека, да штита Милоша: зашто је он скупио толико војску. Милош одговори, да ш њим нема војске, него народне старешине, који су дошли да чују царски ферман, те да умеју казати народу шта је и како је. Тада паша поручи Милошу да и не иде у Београд с толиким људима, јер нема за њих спремљеног квартира и ране, а није ни потребно толико људи, већ већа поведе са собом 12. кнезова, и то без оружја, као што приличи царској раји. На то је Милош одговорио пали ово: „Као што ови људи ране и мене и тебе, и себе код својих кућа, тако ће они наћи себи ране и у Београду; ти се небрини за њихову рану, а они непуштају мене без њих у Београд. Паша се бојао пустити Милошу у Београд, а Милош опет бојао се иницијативе сам, па дође само до Топчидера, а у Београд пошаље свог брата Јована са 200 људи и њима буде проглашен ферман. После неколико дана дође у Топчидер турски посланик и прочита ферман самом Милошу. У том ферману било је између осталога ово: 1., царски комесар у договору са српским старешинама одреди ће суму, коју мора плаћати султану београдски пашалук; 2., по унутрашњости Србије уништавају се муселими, осим грађева пограничних Аустрији; 3., Милош ће носити титулу баш-кнеза (обор-кнеза); 4., у свему осталом Срби, као и њихови предци, остаје султанова раја, и мора ће издржавати турску војску, како ону која стадио у Србији постоји, тако и ону која се привремено у њој налази. Против прве три тачке Срби пису могли шта казати, јер оне пису противусловије букарешком трактату; но четврта тачка није се могла допasti Србима, јер она их враћа у пређашње стање. При том мубашир донео је из Цариграда готово писмо на турском језику у име српског народа, у ком су Срби изјављивали своје задовољство са постојећим положајем и одношајем према Турцима и уверавали султана да пашта више неће од њега тражити. Мубашир је тек онда могао дати ферман кад Срби потписују ово писмо. Милош одговори турском посланику, да он с благодарношћу прима царске милости, које чини народу, али он неразуме зашто би се у напред одузимало народу право да се моли Богу и цару. Тада мубашир запита Милоша, какве би услове он примио. „Ја би био задовољан онда, одговори Милош, кад би Порта потврдила она права, која су означене у букарешком трактату.* Одговор Милоша изненади мубашира, који је очекивао да ће Срби примити ферман, као изненадну милост, но сад је он видио да Срби пису задовољни тим ферманом, него траже више, и да се не ослањају на царску милост, него на букарешки уговор, који је закључен између Порте и велике државе, која их може подржавати. Речи: „букарешки уговор*,

које је изговорио срчки вођа, збуне турског посланика; он на то не одговори ништа, узјаше на коња и оде у Београд. После неколико дана мубашир оде из Београда, али није смеш преко Србије, него преко Аустрије и Влашке врати се у столицу султана. Милош врати се у Крагујевац. А београдске спахије излазије свој гњев тиме, што пиштолјима изпробијају врата и прозоре Милошева конака у Београду. Од тог доба Милош није се више никад видео с Марашли-пашом, и ако га је овај више пута позивао. Мубашир кад се врати у Цариград представи турском правитељству Србе, као разбојнике, а Милоша као њиховог арамбашу. Кад Строганов дозна да се у преговорима између Милоша и мубашира није дошло ни до какви резултата, он у писму свом од 19. Септембра, препоручи Милошу, да непрекиди већ једном започете преговоре, него нека одма пошаље нову депутатију у Цариград; а у писму свом од 2. Октобра он представи врховном војду следеће савете: „важност садашњих прилика захтева да обратите на њих сву пажњу вашу; оне могу имати великог утицаја на будуће благостање српског народа. Усцих вашег предузећа зависи ће од владања нових депутатата, од инструкција које им ви дате, од мере ваших захтевања и од мира, који треба строго да чувате докле трају преговори. Заhtевати много значи излагати опасности и оно мало; пратити своје захтевање знацима нестриљења, негодовања или што је још горе побуне, значи каљати своја чиста права и давати Порти повод да их обара“.

Знајући да ће скорим доћи у Цариград из Србије нова депутација, Строганов старао се да приватно дозна под каквим би условима турско правитељство потврдило она права која од ње тражи народ срчки. Он дозна од једног портионог драгомана, да би Србија могла тражити себи онака права каква има Влашка, или који од острва Архиелага. Знајући да би се српска депутација могла познати са тим правама од влашке или архиелашке депутације, која се непрестано бави у Цариграду, Строганов писао је Милошу 23. Новембра и давао му о томе следеће савете: „ако нађете да су влашка права или која од архиелашких острва користија за Србију, а исте су природе, које и српска, онда можете тражити така права; у противном случају, ви даље боље држите се ваших сопствених права, него да тражите туђа, која су мање за вас корисна. Следећи примери могу вам објаснити то још боље: 1, Влашка има право да поправља старе и зида нове цркве, — Позивајући се на то, ви можете захтевати да се то право да и Србији; 2, турска војска несме улазити у Влашку, — па пошем Србија нема тога важног права, ви можете захтевати да се утврди онако као и у Влашкој. Из тога треба изузети гарни-

зоне, о којима се спомиње и у трактату букарешком.* Даље Строганов саветовао је да се пајвећа брига води о правима унутрашње управе, и о томе он казује своје мишљење овако: „Може се узети по нешто од права свију хришћанских провинција, а не једне; разлика у географском положају, парави, обичају, све то има утицај и на разлику форме унутрашње управе. На пример неки острви архиелага, зависе од Капудан-паше, други од великог везира; Влашка налази се под заштитом Русије, која има законити утицај на унутрашњу управу те земље. С тога наразно ниједну од тих управа неможе потпуно примити Србија, која непосредно зависи од саме Порте и неподдежи никаквом утицају стране државе.“

26 Новембра буде сазвана народна скупштина, која се звала димитровском, и на њој је изабрана депутатија за Цариград. Та депутатија била је састављена од ових људа: Вучића Вулићевића, Смедеревског оберкнеза, Димитрија Ђорђевића, бившег секретара Милошева, а сад оборкнеза јагодинског, Илије Марковића шабачког кнеза, Самуила Јаковљевића, игумана монастира Каленића, Милоја Вукашиновића, проте јагодинског и Саве Љотића, трговца смедеревског. Тој депутатији додати су још: Аврам Петронијевић, као секретар и Риста Дукић као рачуновођа. Депутацији било је дато пространо пуномоћство, у три редакције; поглавите тачке тога пуномоћства ово су: 1) све вароши и сва села која су учествовала у устанку у време букарешног договора морају ући у састав српске кнежевине, и ако неприпадају тако названом београдском пашалуку; 2) данак сваке врсте, који Србија плаћа порти мора се свести на једну суму, и то једном за свака одређеној; 3) да султан потврди Милош у достојанству књаза српског, с правом наследства у његовој породици и с правом постављања чиновника потребних за унутрашњу управу; 4) да султан призна потпуниу слободу православне вере у Србији и право подизати цркве и монастире, школе и типографије; 5) да је Турцима забрањено селити се у Србију и живити ван градова, који остају у њиховој власти. Ти услови у разним редакцијама пуномоћства, били су изложени у једним омирије, а у другим блажије (*). Но руководеће пословима преговора, Милош је поверио поглавито Михаилу Герману, који је већ давно био у свези са бароном Строгановим, а тако исто био увек у свези са прећашњим депутатијама Милоша. У писму свом на име Германа, од 10 Декембра 1820 године, Милош нарочито препоручује Герману да настапе код турског правитељства да потврди ону тачку о наследству књажевског званија. „И то тако не за мој само интерес, говорио је он, јер народ зна моје заслуге, а у

ово време може бити да ће ме и порта претрпети, и по мом мин-
љењу другом допустити неће. Ако небуде чувара права, онда
права и најбоља морају ироности; и тако ако сад неда Русија
наша покровитељница, толико народу нашем, то после народ наш
никад неће добити своје политичко биће међу осталим државама*. Но у то исто време, кад се Милош спрема да јаче него пређе па-
станик око утврђења наследности књажеске титуле, покрети грчких
хетериста у Молдавији, Влашкој и Мореји, принудили су турско пра-
витељство, да с неповерењем гледа на то захтевање врховног војвода
српског. Оно није признalo српске депутате као народне пуномоћ-
нике. Поглавити узрок томе био је грчки устанак, који је планиран у по-
четку 1821 године. Тада устанак обратно је на се сву пажњу Порте
и она је оставила на страну сва друга дела. Никад турска влада није
у таквом виду представљала опасности, као онда кад је чула за уста-
нак грчки. Слаба и исплашена, она је веровала у могућност оштег
устанка свију источних хришћана, па је издала ферман и заповедила
да се прочита у свима џамијама. У том ферману говорило се да су
грчки устаници научили да истребе све Турке, да спале њихову флоту,
и да разоре све стране Цариграда, у којима живе Турци. С тога Порта
позива спасаког правоверног мусулманина да узме оружје и да брани
своју отаџбину, и да сви буду готови на први позив. Читање такве
фанатичне прокламације пробудило је страшан фанатизам код Турака
и они су као бесни пси нападали на хришћане па снажој улицама и
тако рећи на сваком кораку. Порта, која је умела распалити такав
фанатизам, није умела да га стиши. Она је признавала своју немоћ
и молила је хришћане да се што ређе јављају на улицама. Фанара,
један крај Цариграда, у коме су живели богати Грци, постала је по
преимућству позорница турског насиља и пљачке, а у том крају ста-
новала је и српска депутатација. На њихову вућу често су нападали
Турци и они би без сваке сумње сви изгинули, да није само прави-
тељство послало неколико јаничара да их чувају. Под заштитом тих
јаничара српски депутати пређу у дом грчког патријарха, но њихове
ствари све разграбе Турци. Скорим дође ред и на патријархов дом;
те српске депутате преместе у Сарај, где су они живели као за-
робљеници, јер само на тај начин могла је Порта спасити њихов жи-
вот. Међутим по улицама Цариграда био је прави покољ; тада је
изгинуо патријарх, неколико архијереја и множина богатих Грка.
Милош, кад дозна о стању својих депутатата, он пошље у Цариград
једног свог пуномоћника, да одузме од њих пуномоћије. Но при свем
том Порта је чувала живот српских посланика, да не би дала повода

Србији, да се због освете придружи општем делу хришћана. Тако су
провели у Цариграду српски посланици око $4\frac{1}{2}$ године. Само један
слуга њихов, који је најпре вршио дужност пандура код депутације,
а после дужност татарина, врати се још 1821 године у Србију. То
је био познати доносије по своме богатству и својим интригама
Стојан Симић. Он је био високог раста и веома снажан; он
се први пут од никога није брашио, и то је брашио депутације од Ту-
рака док нису стигли у помоћ јаничарима; но почевши он да спадао
у састав депутације, то га нису ни узели у Сарај и он се врати у
Србију и први донесе гласе о судбини депутатације. Тада га Милош
задржи код себе и од тог доба почиње се његова каријера. У то
време, кад је Цариград био сведок народног метежа, у Србији Ма-
рашли-паша, не уздајући се много у помоћ снахија, почне бунити
против Милоша окружне кнезове. Он им је обећавао да ће им изра-
дити код султана берате па то званије с правом наследства у њиховој
породици, и доказивао им је да је за њих боље да заявље од паше
и далеког султана него од самовољног Милоша. Марашли надао се
да ће таким начином произвести иселогу у Србији и тиме је осла-
бити; он је рачунао и на то, кад му се окружни кнезови покоре, да
ће лако моћи пред правитељством бацити сву кривицу на Милошу за
она захтевања од стране Срба; најзад он је мисао, да побуна кнез-
ова против Милоша, даје му згодну прилику да се оружаним силом
умеша у упутрашња дела српска, те ће таким начином или настри или
погинути Милош. Само два кнеза пожаревачког округа: Марко Абдула
и Стеван Добрњац падну у замке пашине и науме да одвоје источни
део Србије, који заштићава река Морава. 24 Марта 1821 године Марко
Абдула састане се са братом покојног Хајдука-Вељка, одважним Ми-
лутином, да га склони на своју страну. Но Милутин одбије ту по-
нуду Абдулину, и укори га за неблагодарност према Милошу. Кад
Абдула оди, онда Милутин саопшти то кнезу Јокси Милосављевићу
и одмах обојица оду у Крагујевац те јаве Милошу за ту заверу, која
се спрема. Абдула пошље своје људе да стигну и вежу обојицу, по
привржености Милошеви успели су умаћи од те очевидне опасности
и јаве Милошу на време. Милош одмах заповеди оближњим кнезо-
вима да скуне војску и да се шиљом брну на Мораву. Међутим
Марашли-паша такође похита да извести Милоша о побуни у пожаре-
вачком округу, уверавајући га да се не боји тога, већ нека остави
самом паши да умири ту буну. Милош му одговори, ако паша не жељи
да дигне на оружје сви народ српски, онда нека седи у граду и не
меша се у то дело, а Милош познаје боље народ свој и земљу, па

ће пре стишати устанак. У исто време^{*} Милош пошаље на Мораву свог брата Јеврема, да спречи пут Турцима, ако их паша доиста пошаље у Пожаревац. Паша доиста пошаље 200 Турака; но Јеврем Обреновић објави им да их неће пустити даље и да ће се штврима бити, ако се не врате. Тада Турци врате се натраг. Међутим појаве српске војске у пожаревачком округу изненади тамошње становнике; но кад дознаду за узрок они се придруже уз Милошеву војску против Абдуле и Добрњца, но овај последњи заједно са својим писаром умакне преко границе у Турску, у Лесковац. Абдула крио се неколико дана по јаругама моравским, па се најносле сам преда брату Милошеву, а овај га пошаље у Крагујевац где га окупују и баце у тамницу. Скорим Милошу испадне за руком добавити и Добрњца од лесковачког паше, који је бајаги потребан као сведок при испиту о последњој побуни. После дугог испита Милош их одпусти обојицу, под условом да се више неће пласти у народна дела, и дозволи им да могу живити у Србији као прости сељаци. (¹⁰⁴)

Но после годину дана Абдула погине од руке невознатог убице, а Добрњац поизлази се да и њега не снађе така судбина, те се пресели у Аустрију. Тиме се сарши последњи покушај Марашије да ослађи значај Милоша. Изгубивши наду да ће никад моћи повратити онај значај који су преће имали турски власници у Србији и бојећи се свога супарника Хуршид паше, који је задобио неограничено поверење код султана после победе над Али-пашом Јанинимском, чујући да је порта нездовољна са његовом слабом управом у Србији, Марашији Али-паша падне у тешку болест, која га свали у гроб. Било како му драго тек, он је учинио много добра Србији, не из какве благоразумне цељи или из племенитог осећања. Најпре он је закључио мир са Србима, на корисним за њих условима, желећи у томе предупредити свога супарника Хуршид- пашу; затим он је, као сужетан и раскошан власник, често потребовао новаца, а Милош имао је у време да му их понуди преко казначеја пашине. Таким начином, мало помало, спахији, скеле, ћумируци и превозна трговина; све то преће у руке Српског књаза. Марашија је одмах пристао на све, што су му год предлагали и о чему су га год молили; он је мислио да ће после лако све повратити. Најзад подстrekавајући против Милоша кнезове, он је избавио Србију од опасних елемената, обративши пажњу Милоша на таке луде, као што су: Молер, владика Медентије и њихови последници. У самој ствари Марашији паша није био ни жесток ни грабљив власник, каквих много има у Турској. Он није волео да се пролива крв, а на новце гледаје као на средство,

да сјајно живи; његове трошкове једва су подмиравали повине од два пашалука, румелијског и београдског, којих је он био управитељ. Благодарећи његовом распнућству обогатили су се многи београдски трговци. Он је волео да гледа српска народна весеља, која су чињена у Београду и његовој околини. На лицу његовом примећивало се особито задовољство, кад му је ко говорио при том весељу, да су Срби дужни њему благодарити што се тако веселе. Као Турчин он се може назвати редким човеком; као власник, он се често варао у својим сопственим способностима; он није ни помињао да га може надмудрiti човек, који је изашао из средине просте раје. Кунеберт прича један анекdot, из кога можемо видети како је високо себе ценио Марашији паша.

Године 1817 аустријски Император Фрањо први обилазио је јужне крајеве Угарске, и том приликом дође у Земун, па позове Марашију на свечаност, која је у његову част спремљена. У време аудијенције, која је дана паши, царица седела је на трону, а цар је стајао покрај ње, паша, кад је у салу и види да цар стоји, уобрази да он тиме хоће да учини њему почаст и да чека док му паша дозволи да седне; да не би оставио цара у таком положају, он покаже руком на столницу и рекне пашу да се мане церемонија и да седне по крај своје жене, па се почне освртати камо и за њега столница. Цар се пасмене и одговори му, да он представља стојање; тада Марашији примети да ће у таком случају и он стајати. А међутим он је имао заповест из Цариграда, да се попушта према Императору, као према самом султану. Из Цариграда послали су лен дар цару и царици који ће паша предати од стране султана. Марашији у образи да учитиност захтева да и од своје стране обдари не само цара и царицу, него и сву његову свиту. Дар пашин био је много већи него султанов. Цар Фрањо богато обдари пашу и његову свиту, и затим да му један скупоцен брилијантски прстен с речма нека га паша поклони опоме, кога он сматра за најдостојнијег. Паша обрати се Милошу, који је ту био, падене му прстен на руку, уперајући императора, да Милош највише заслужује ту част. Цар и царица често су погледали на Милоша. Спољност пашине потпуно је одговарала његовим својствима: у лицу његовом огледала се доброта и благост, брада му је била дугачка и бела, очи црне и живе, разговор оштроуман. Паша је веома пазио на добра јела и пића. Он је умро у 70. години. Кад је продано свој његово огромно имање, онда се видело да недостаје 40.000 франака за исплату његових дугова. Такав је био човек, кога је Порта послала за управитеља Србије, првих година

Милошеве владе. Негов карактер много је олакшао Милошу да постигне ове цели, којима су тежили Срби (105).

По смрти Марашили-паше, до даље наредбе портине, буде састављено привремено правитељство од ова три лица: Ђаја-бега, београдског кадије и старешине спахија. Сви ови људи окривљавали су покојног пашу да је одвећ био благ према Србима, и молили су Порту да постави на његово место Ђаја-бега; Милош опет молио је да поставе за пашу београдског казначеја Марашилиног, с којим је био у добром одношају. Но Порта не испуни ни једну ни другу жељу; првог није хтела што је био немио Србима, а другог опет за то, што је био у великом пријатељству с Милошем. Постављен буде Абдул-Реим, управитељ Ада-кале, који је заслужио благоволење портино тиме, што је подигао тврђаву Фет-Ислам, близу Кладова, што је поватао депеше, које је Испиланти послало Милошу. Он је био родом из Азије, али у честом додиру са Јевропљанима, добио је неки појам о правилној управи и о недостатку такве управе у Турској. Он је био доста суров човек и веома строг како према хришћанима тако и према Турцима. У приватном животу, он је био штедљив, увек се погађао и цењкао с трговцима, али увек тачно и плаћао своје дугове; он је увиђао жалосно стање Турске и сматрао је за поглавити узрок томе хрђав избор паша, раскалашност јаничара, фанатизам улема и жестоко поступање с рајом. Милоша је он познавао мало раније, јер у исто време кад је он ухватио депеше Испилантине, Милош је послало други екземпляр у Цариград. Поступак Милошев био је природан; Срби и Бугари нису се могли сасвим поверити Грцима, јер су знали с каквим се они презирањем понашају према Словенима у Турској, какве незгоде постигле су Влашку и Молдавију под утиливом Грка. При том грчке хетеристе потетрекавале су Србе против Турака, а никад им нису хтели да саопште свога плана, и да се с њима договоре, већ спремајући се да разруше Турску. они су спремали Словенима нове господаре — Грке. С друге стране мала Србија, још није обухватала све земље, у којима су становали Срби и да се једини с њима морала би доћи у сукоб с Грцима. Премда су у Цариграду знали, да Милош није расположен потпомагати пазарске хетеристе, опет су препоручивали Абдул-Реиму да буде предосторожан, да не одузима од Срба она права која су им дали његови предходници, али и да не даје нова. Милош је покушао да дејствује на новог пашу и његову свиту богатим даровима, но паша одбани те дарове. Милош је већ видео, да Срби не могу распространити своја права, докле је у Београду паша Абдул-Реим. Милош такође

није могао водити преговоре ип с Портом, јер српски депутати, који су тамо, нису већ имали пуномоћства, а руски посланици морао је оставити Цариград због своје неслоге с Портом у питању о Грчкој. (106) По при свем том Милош није губио наде, и почeo дописивати се с Головкиним, руским послаником у Бечу, продужавајући преписку и са Строгановим, који се налазио у Русији. Милош пошао преко Головкина молбу руском цару Александру I, у којој је како своје жеље тако и права народна стављао под његову заштиту. Александар I заповеди Строганову да у име цара благодари Милошу на поверењу према Русији, и Строганов то учини у писму свом из Петрограда од 11 Октобра. У истом писму он је јавио Милошу да је руско послаништво сасвим оставило Цариград, али при свем том саветовао је Милошу да буде спокојан, да ради умерено и стриљиво. Милош је одговорио на то писмо 17 Новембра, благодарно је на благоволењу Александра I, које је вели: „улидо у мене нову снагу, и ја не само да ићу ни у чему отступити од вашег савета, него ћу га и свето хранити.“ Заједно с тим писмом стигну у Петроград и гласови о новој неслоги између Милоша и других старешина. С тога Строганов напише Милошу друго писмо од 23 Јануара 1822 године, у коме саветује му, да одмах уклони од себе све частољубце и интриганте, и ирикуне око себе једномислене људе. Милош Обреновић одговори му на те савете писмом од 26 Фебруара, и у том писму извести Строганова о карактеру бившег раздора. „Пријатељи Србије, вели они, разносе о томе претеране гласове. Ја сам те раздоре стишао у самом почетку. У осталом све старешине и сви народ слушају ме и готови су на један миг мој ићи свуда самном.“ Најзад додаје Милош и то, да се Срби нападом турским могу само користити и моли да се пошаље у Београд руски заступник. Строганов морао је одговорити на ту молбу Милошеву и доиста писмом од 17 марта он му јавља да се у Петрограду боје послати свога посланика у Србију; но при том хвали владаје Милошево и уверава га о нарочитом благоволењу царском како према народу српском тако и према његовом врховном војводу. Милош одговори на то Строганову обим дугачким писмом од 17 Маја исте године. „Каку сам радост осетио данас кад сам добио поштовано писмо вашег превасходства, од 17 марта, писам у стању, у овом доста неизгодном положају мом, да потпуно изразим, тим више, што ви, поштовани господине, не престајете у својим писмима одобравати поступак моје и уверавати мене о благоволењу премилостивог покровитеља и његовог министарства. За сва та старања свемилостивијег покровитеља не престајем заједно с народом молити

свешице суштство да продужи живот његов на многе и сртне године; а вама, као своме наставнику и проузроковачу таког царског благоводења према мени и народу српском, изјављујем моју срдочну благодарност, најпокорније молећи ваше превасходство да не престанете и унапред посредовать код високог монарха и давати нам корисне савете ваше, који су нам у овом положају преко нужни. Ја сам послала свога пуномоћника у Петроград г. Михаила Германа, да моли нашег покровитеља да пошиље у Србију свог конзула, који би ми у овим тешким приликама могао помоћи саветима како да се управљам, и ако сам ја из писама вашег превасходства видео, да тој мојој жељи стоје на путу важне сметње, ишак се надам да су сада те сметње уклонене и да се моја жеља испунити може. Молио сам такође и за муга рођака Христифора, који је по царској милости при височајашем двору васпитан, да се неки део муга труда положи на њега, почем и онако немамово способних људи.

„Г. Пини, шиљући ми пакет од вашег превасходства, додаје, да осим означеных мојих захтевања, представљене су биле и друге у приватним писмима мојим на г. Германа, које су такође до знања његовог императорског величества достављене, а у след даног вашем превасходству пуномоћија односно ових последњих захтевања, поручено је г. Пини, који стоји у тајној свези самном, да ме извести о одзиву министарства на та моја потраживања.

„*Прво*, ја сам молио нашег високог покровитеља, да нам пошиље неку суму новца за набавку војеног материјала, који треба спремити за случај ако Русија, наша покровитељка, објави Турској рат у ком жељимо и ми учествовати, или ако Турска изненадно нападне на оближње покрајине, где живе наша браћа, које морамо сматрати као зрак, да је тиран наумно истребити хришћанске народе у овим крајевима; па такав случај да би могли пружити им руку помоћи да бране заједно с нама живот свој, док нам не стигне сила помоћи, коју нам је обећао наш високи покровитељ. Наши једноплеменици у околним земљама немају ништа што је за рат потребно; ми с наше стране успели смо набавити колико је за нас потребно у таком случају.

„Из ових узроха и бојећи се скреће опасности, ја сам писао Герману да издејствује код високог покровитеља суму новца, која се простира до милијун турских гроша. Представљајући на увиђавност вашег превасходства узроке, који су ме побудили да тражим означену суму новца из касе нашег покровитеља, најпокорније молим вас да ову моју жељу представите његовом императорском величеству. Ако се покажу знаци скорог ратовања између Русије и Ту-

ске, пако свемилостивији господар одобри именовану суму новца нама и оближњим народима, похитајте да нам што пре новце пошиљете, како би могли на време набавити што нам је од преке потребе за рат; јер ја и моји једноверни и једноплемени суседи нестрипљиво очекујемо рата између Русије и Порте.

Друго, по савету вашег превасходства, како да се владам односно г. Миловановића, који је приспео амо и кога захтева наша београдски, могу вас уверити, да се речени г. Миловановић без сваке опасности у моме дому налази.

Најзад, ја писам пропустио дати налог нашем депутату г. Герману да извести високог покровитеља и његово министарство о гласовима, који се распростиру по Београду и суседној Маџарској и који ме јако узремирају, а на име, да је бајаги Русија пристала да се Србија присаједиши Аустрији. Ваше превасходство, кад ми погледамо на историју нашу од пада српске државе 1389. године па до сад; насиље које је учинила Аустрија према нашем последњем деспоту Ворћу Браиновићу Г. који је аустријском двору учинио велике услуге, па га отет аустријско правителство бацило у тамницу, у којој је и бедви живот свој окончао; кад промотримо какве је услуге Аустрији учинио народ српски у сваком рату, који је она предузимала против Турске, јер су Срби увек били предстраžа њене војске; а при закључивању мира она није удостојила ни сиомена народ српски, него га остављала на милост и немилост саме Порте. И највеће године 1813. народ наш био је побеђен великим силом турском, па ослањајући се на ласкав позив бечког двора и на своје вишне пута учњене томе двору услуге, прибегне у Аустрију и стави се под њену заштиту; но аустријско правителство опљачка народ и његове старешине, принуди народ да у таком месту издржава карантин, где је била вода до колена, и тамо ужасно је било гледати како се даве нејака деца, коју исцустве матере из руку; мртваце нису дали саранити док се не плати место где ће се закопати. Кад већ народ издржи на таком месту карантин, онда се почне скитати тамо амо, јер никаде му нису дали да се насељи и стани, те тако скитајући се многи покију од зиме и глади. Старешине наше побаца у тамницу, у којима би и живот свој окончали, да их није моћна рука високог покровитеља избавила и у своју земљу довела. Народ доведен до крајности и видећи да аустријска влада гледа на то равнодушно, предасе на велиководије озлојеђених Турака; па и Турци га лепше приме. Тако је, поштовани господине, био награђен народ наш од аустријског двора, што му је таке услуге учинио.

Срби који су се поодавно преселили у земље аустријске царевине, лишени су свију својих привилегија, које су склоностом кркљу својом заслужили код пређашњих императора, и сад трпе велико гонење за своју веру. Осим овог што сам напоменуо има још много којешта што трип наше народ од злокозарног аустријског правитељства, а кад на све ово обратите пажњу, наше превасходство, ја мислим да ћете се согласити самим, да је нашем народу боље трпити пређашњег тирана, него поднасти новом и примити опе окове, које спрема аустријски двор. Но ја се узダメ да свемилостивији покровитељ, о благоволењу кога сте ми писали, не ће допустити да се српска дела расправе дружије, него у интересу једноверних народа, која имају право на закониту заштиту његова величанства. Уздајући се на обећања високог монарха, ја узимам слободу казати, да у случају ако би аустријска влада, ма под каквим изговором ступила с војском у наше земље, ми ћемо се сложити с Турцима па заједнички одупрети се том злобном непријатељу нашег рода.

Ми, фала Богу, за сад налазимо се у миру и тишини и народ наш залима се послонима. Турци истина сви су спремни, но далеко су од наших граница и иду против Грка. Ја ласкам како београдском тако и другим нашима и они, чиним се, имају поверења према мени, ио ја се неослањам на њихово поверење и предузимам све мере да не паднем у њихове лукаве замке.

Ја сам вам укратко представио садржину моје молбе, у којој сам тражио извесију суму поваца из касе нашег височајнег покровитеља, у којој сам јавио да је г. Милошевић осигуран од опасности у мојој кући, да сам ја согласан са г. Пини и да сам одложио шиљање моје кћери за друго згодније време, као и доазал мога рођака. Напослетку, да сам уверен о благоволењу и расположењу императора, који жели утврдити благостање Србије на сталном и корисном основу. Уверио сам се такође о неистинитости напоменутих гласова. Представио сам увреде и гонења, која често чини народу српском аустријско правитељство. Даље, да ја и народ мој, по милости Божијој и нашег великог покровитеља, налазимо се у мирном стању, и ја сам поставил себи за правило владати се по савету, који сте ми у име императора дали од 11. Октобра прошле године; па случај опасности одмах ћу се јавити његовом превасходству г. Пини и тражићу савета у тога вазљаног цару верног чиповника. Овоме додајем још и то, да ваше превасходство непрестане давати нам по свом нахођењу корисне савете, и да све ово представи императору и да буде заступник бедног народа пред височајним престолом*. (107). Кад је то писмо стигло у

Петроград, Строганов био је већ спреман да иде у Карлсбад да се лечи минералним водама. Јављајући о томе Милошу у писму свом од 10. Јула и праштајући се штим за све време свога бављења за грађицом, он је молио врховног вожда да ступи у преписку са Несилроде и напослетку известио га да ће за Цариград назначен бити Димитрије Васиљевић Дашков. Писмо то добио је Милош 7. Септембра 1822. године.

Сад је настало за Милоша време мирног рада. Београдски паша није био од оних који су гонили хришћане, ипак је одобравао пунхове претензије на политичну слободу. Није од турске стране није жељео са Србима рата, а опет Срби пису се могли узати у рат. Добиши толике користи путем мирних преговора и вештим понашањем према нашима. Милош, по самом карактеру своме, није се могао поверити променљивој срећи оружја. Сама порта, велике државе и јавно мишљење Европе, заинвали су се грчким питањем, од решења кога зависила је будућа судбина источних Хришћана. Сав образовани свет обратио је пажњу на јуначку борбу становника Мореје против давашњих угњетача њихових. Србију слабо су и познавали; њу су походили само они путници, који су се интересовали новим животом, који се одиочео у том удаљеном крају Европе. Но пре или после Србија је морала постати важном тачком, потпором и средсредом свију јужних Словена. За њу је потребан био мир унутра и немешање страних држава с поља, па да се утврди и развије своје силе. Ни одважна борба, као у време Карађорђева устанка, ни утицај руских дипломата на унутрашње стање Србије, а још мање нечисто уплетање Аустрије, није могло бити од такве користи Србима, као дуготрајни мир и унутрашња делатност, тиха и једва приметна, но слободна од сваког страног утицаја. Така делатност и била је у духу новог вожда Србије и он је потпуно користовао се згодним за њега приликама. Он је престао од сваких даљих тражбина путем преговора, знајући да судба Србије зависи од оштег тока европских ствари и старао се да се позна са политичким стањем европских држава. Он је био човек без сваког образовања, али је веома ценно образованог, па је окружио себе Србима, који су добили васпитање у Аустрији; по савету Вука Караџића, он је заповедио њима, да му причују садржину свега што су прочитали у европским новинама и да му у кратко изложу садржину дела најзнатнијих тада публициста, а такође из историје, географије и народне економије. Будући обдарен пространим памтењем, он је брзо саставио себи појам о могућству и богатству разних европских држава, а такође и о историји и разним трговачким одно-

шајма. Многи европски путници, који су га у то време походили дивили су се његовом пространом знању, зрелом суђењу и политичкој увиђавности, па чисто пису перовали да је он неписмен и мислили су да он то крије из љаквих политичких цели. А међутим неписмен, но даровит и љубознателан Милош, био је потпуним представником преопорећене Србије. Свеже сile, лене способности и неодољива тежња ићи напред, све је то било више оних политичких средстава, којима је тада располагао српски народ и његов књаз.

Милош је добро знао, да Србија пре свега мора осигурати себе у материјалном стању, и да војд њен немора тражити туђе милости, па се старао, да умножи богатство како народно тако и своје лично. Пореска система, која се тада практиковала у Србији даје нам појам о том великом богатству, којим је доцније владо Милош. Почек је турски грош непрестано падао у цену, које због ковања нових и доњијих, које због нагомиланих фаличних новаца, грађених за граници, то је на једној пародној скupштини било решено, да цена аустријског талира буде 10 гроша турских и да ће се унапред увек плаћати Турцима у аустријској монети и да Срби у трговини са Турцима, неморају примати турску монету, него аустријску. Осим десетине, коју су Срби плаћали спахијама и од којих није никаква прихода имала турска државна каса, Срби су још плаћали следеће дације: харач, димницу, чибук и порезу, која је била знатнија од свију других. Харач, који обично плаћају у Турској сви становници мушкие главе од 7—70 година, повицавао се у осталим провинцијама до велике мере; но у Србији, благодарећи независности народа и самосталности Милоша, он никад није био више од $3\frac{1}{2}$ гроша, а почек је талир вредио 10 гроша, то и харач није превазилазио 40 крајџара. Чибук који се плаћао од марве, долазио је до две паре на овцу, козу и т. д. Та два данка увек су ишли у касу султана; но почек је тешко било покупити харач, то су га заменули једном одређеном сумом, коју је морао плаћати или управитељ краја или сам народ коме је остављено да купи харач у правој количини. Димница и мирија давала се у корист вишег духовенства: прва се састојала из једног гроша и 4 паре од куће и то је ишло у корист епископа; друга по 6 паре на кућу, одређена је била на исплату старог дуга српских епархија патријардском патријарху. Највећа дација била је пореза, која је одређена на издржавање паше и његове свите, турског гарнизона, на издржавање народног војда, унутрашњу администрацију и у опште на подмиравање државних трошка Србије. Пореза у средњу руку износила је око 16. гроша од сваког ожењеног човека; поочек се по

имању Српски народ делио на три класе, те ѡуди прве класе плаћали су 18, а ѡуди треће класе 10 гроша. Пореза разрезивала се двапут у години и сваки пут у означену количину. Скупљање порезе обично било је у пролеће о Бурђеву дне и у јесен о Митрову дне. У те дане сазивала се у Крагујевац пародна скupштина, коју су састављали окружни кнезови и сеоски кметови; тада је ноглавар представљао скupштини таблицу државних прихода и расхода, и у договору са скupштином одређивао је количину данка за идуће полуодије. Ниједан кмет није смео ударити већи данак, него што је одредила скupштина. Њима је дозвољено само ударити на главу по један грош за општинске трошкове, али и зато су они дужни дати рачун пред општином. Од тог данка била је слободна само земаљска власт, духовништво, учитељи, свита књаза и слуге окружних кнезова, ако пису имали имања и отчеви ако су имали у кући два сина који плаћају данак. Осим тога књаз је имао право ослободити од данка свакога, кога је хтео да одакнује за какве заслуге. Важне заслуге учињене отаčини, дубока старост, тешка болест, то су били узроци због који се могао ко ослободити од данка. Из „Мемуара“ проте Ненадовића видимо, да су потомци оног старца Јакова из Паљева, који је 1813. године одлео писмо од Матије великом везиру Куршид-паши, у ком се позивао овај да прекрати насиља над народом, да су, велим, потомци тога старца ослобођени од сваких дација. (¹⁰⁸).

Нигде се готово данак није плаћао тако правилно, као у Србији и при штедњи Милошевој, могло се набавити толико оружје и други војени материјал што је остало кад је Милош одступио од књажеског достојанства и при свем том што је остало у каси државној знатној суми новаца. Сопствено богатство Милошево стечено је другим путем и другим средствима. Користујући се другим одношајем према казнама Марашић-али паше, Милош је добио за умерену цену под аренду не само Султанове спахијуке, него и харач, чибук, ћумрук и превозну трговину. Чибук и харач плаћали су само 90 хиљада душа по списку, који је састављен још при Солиман-паши, кад је у Србији број душа био много мањи. Али од чибука мало је било вајде. Аренда од имања и ћумрука доносила је сваке године све веће и веће користи; јер се са имањем боље рукоvalо, а ћумручки приходи непрестано су расли, благодарећи мирном стању и развитку трговине. Харач је био од највеће користи за Милоша. Кад се утврди мир и ред у Србији расло је брзо и благостање њено, а притом знатно се умножавао и број становника у Србији досељавањем Срба из Аустрије и Турске. Од харача Милош је добијао 80.000 талира чистог прихода, но највећи

приход имао је Милош од тога, што је Турски грош непрестано и брзо падао у цену. За 10 година он је мање вредио од половине прећашње цене. А међутим Милош је плаћао закупну суму у талијана, рачунајући ту суму у грошевима по њиховој текућој вредности на пијацама. Скупљање данка вршило се по цени, коју је једном за свагда одредила скупштина. И сад још у Србији разликују грошеве на чаршијске и порезске; последњи двалазу више вреди од првих. Така разлика у вредности грошева, које је Милош добијао и које је плаћао београдском нахији, доносила му је годишњег прихода *сто хиљада талара*; јер грош је био номинална новчана јединица, а пореза узимала се и Турцима плаћала се аренда аустријском монетом, која је тада била у општој употреби, исто онако као што је руски сребрни новац, после 28—29 године био свуда по турском паревини, па и у Србији. Осим тога, Милош је дugo трговао са стоком и оставио је трговину онда, кад су његови ортаци почели на зло употребљавати његово име и кињити народ, који се почне са свију страна жалити. Доцније он узме у своје руке продају соли, са Аврамом Петронијевићем, браћом Симићима и другим српским богаташима, који су после сву кривицу браог обогаћења тим монополом свалили на њега једнога. Он није се могао одмах оставити те трговине, јер је везан био уговором с Влашком и Молдавијом. Било како му драго, тек та трговина са солју која је веома потребна за Србију, јер она нема свога мајдана, била је Милошу и његовим ортацима од велике користи. Док је био жив Марашли-Али паша приходи Милоша једва су подмиривали његове преке потребе, јер је он много трошио на подмићивање свите нашице; расходи на турске чиновнике били су огромни. Но кад је дошао за нашу Абдул-Реиз, ти расходи на турске чиновнике престали су; од то доба богатство Милоша почело је брзо да расте. (100).

Осим тога, Милош је обратио пажњу и на другу страну земаљског расхода, на данак, који је узимало од народа духовништво. Док су владикама у Србији били Грци, дотле су приходи духовништва непрестано расли, и тешко је било подврти их јавној контроли. Само за исплату дуга париградском патријарху, који су дуговали српске епархије и који је износио 137.433 гроша, српски епископи скupљали су од народа сваке године по 20.000 гроша и непрестано су увећавали ту суму, која је најисле могла доћи до невероватне цифре. Осим тога они су сваке године ударали данак на монастире, цркве и духовна лица. Даље они су наплаћивали не одређене таксе за рукополагање свештеника, и за допуштење брака; они су одређивали у своју корист неки део наслеђства свештеника своје епархије. Нај-

зад, за издржавање свега духовништва у опште народ је плаћао тако названу *димничу*. Приходи свештеника били су ништавни према приходима епископа. Но данак, који су владике узимали од свештеника, падао је на терет народу, јер свештеници морали су од народа накнадити своју штету, коју су им чинили епископи. Српски свештеници, угњетени грчким владикама и немајући никаквог образовања, нису се ни у чему разликовали од осталих Срба и нису имали других сретстава за живљење, него то што им народ даде. Народ им је давао од чести у натури, а од чести у новцу, а количина тога давања одређена је само обичајем. Милош је уредио приходе духовништва и свео у извесне границе.

Још 18. Фебруара 1816 године изашла је из канцеларије народа српског уредба с потписом Милоша, којом је одређено колико треба давати владикама, а колико свештеницима. Ту уредбу потписали су осим Милоша још и епископ ужички Милентије Нишчић и архијандрит враћевнички Мелентије Павловић. Владикама одређено је било од сваког манастира по 25 гроша годишње, а од сваке цркве $12\frac{1}{2}$. За рукополагање свештеника 100 гроша и од сваког свештеника годишње по 10 гроша. Од венчања за први брак 1 грош, за други 4 гроша, а за трећи 6 гроша; мирије од сваке куће годишње по 6 паре, димнице по 1 грош и 4 паре. Свештеницима било је одређено: За крштење $12\frac{1}{2}$ гроша и од кума 10 паре; за опело деце мање од 7 година 2 гроша; за масла 3 гроша, за велику молитву 1 грош, а за малу 20 паре; За свећење водице 12 гроша; за венчање првог брака 1 грош, другог и трећег 2 гроша. Осим тога, свака пореска глава дужна је давати свештенику годишње 12 ока жита, то по селима, а по варошима $12\frac{1}{2}$ гроша. Све те дације најпре је купило духовништво, али је Милош после наредио да то купе земаљске власти.

20. Јануара 1823 године изађе следећи распис на Архијереје: *Високоопреосвећени господине: високоопштовани архијандрити!* као што је народ наш у својим молбама на високу порту изјавио и следеће важне жеље, да се различне дације, које је он плаћао под различним именима и у различна времена, сведу на једну суму и скupљају се у касу под једним именом; а с друге стране да би стао на пут различим злоупотребљењима епископа, о којима сведоче жалбе нашег свештенства, поднешене мојој канцеларији, ја сам нашао за добро посаветовати се са народном скупштином од 13. и 14. Декембра прошле године о архијерејским приходима. На тој скупштини сви су једногласно решили, да се архијерејима овог пашајука, на место додадашње димнице и других дација, одреди: 1, стапна годишња плата

од 18.000 гроша или 1500 гроша месечно; 2, за рукополагање свештеника 50 гроша; 3, за антимине и плаштаницу 12 гроша, а освећење цркве 100 гроша; 4, кад архијереј присуствује на опелу свештеника или простог хришћанина то ће добити онолико колико се погода са родбином покојника; 5, продаја парохија свештеницима, наплаћивање димнице и мирије долази у државну касу, а давање парохија под закуп уништава се сасвим; 6, дуг који су дужни платити нашим архијерејима светој селенској цркви наше правительство прима на себе, и исплаћивање из својих прихода по договору са патријарком; 7, приходи од печата, који архијереји дају протама, те ови потирђују сведочбе свадбене одређују се протама као награда за њихов труд; 8, архијереји дужни су пристојно поздржавати своје протосинђеле, архиђаконе и секретаре из својих сопствених прихода; 9, београдски архијепископ, који станује у Београду самим и са честитим везиром и у след тога има већи трошак него епископ ужички, добијаје од мене и од мојих потомака додатка годишњег од 2000 гроша. Одређујући те приходе архијеренама, ми им незабрањујемо да примају и добровољне прилоге било у новцу, било у чему другом, које чине поједини људи за молитву или освећење водице и друга свештенодејства; исто тако ми незабрањујемо, него још препоручујемо архијерејима и молимо их, да што чешће походе своју епархију ради поуке свештенства и народа. Надамо се да ће на тај предлог наш, потврђени споменутом склопштином, архијереји драговољно пристати, тим пре, што ће овим начином имати мање труда и мање прилике да се народ на њих жали, као што је било при пређашњим здоупотребама. Молимо господу архијепископе, од своје стране и од стране склопштине, да одговоре на ово писмено, да изјаве пристају ли или непристају на овај предлог; у противном случају, ми ћemo се постарати да то наше дело свршимо познатим нама путем. Препоручујући себе вашим светим молитвама, остајем увек готов на услугу Милош Обреновић, књаз српски.*

Милош се надао да ће на то пристати оба архијепископа српска; јер су тада у том звању били људи довољно образовани и ревносно заузети за своје дело, а клонили се сваке интриге и мешања у политичка дела. Но он се пренарио у свом надању. Истина, у почетку оба архијереја као да су одобравали ту наредбу, бар ипак ничим показали свога нездовољства, шта више и сам патријарх цариградски одобри ту наредбу и већ прими по том начину неку суму на одплату дуга; но доцније српски архијереји почну се жалити против те наредбе не само цариградском патријарху, него и митропо-

литу аустријских Срба Стратимировићу. После дуге борбе и препирке Милош је морао попустити. 2. Јануара 1825. године буде повраћено архијерејима право да наплаћују димницу и мирију, а за црковне требе, по договору с депутатима духовништва обојих епархија, одређена је била нова тарифа, која се у осталом мало разликоваја од прве. Разлика је била само у овоме: за опело сасвим спромашних људи није се плаћало ништа; но за масла кнезовима и богатим трговцима плаћало се по 6 гроша, за велику молитву 2 гроша, додато било за спомен мртвих четрдесетодневно 20 пари, полугодишње 1 грош, а годишње 1 грош и 20 пари. Архијерејима било је највише стадо за димницом, од које су добијали годишње до 30.000 гроша.^{**} Но Милош особито бринуо се о белом духовништву, то јест, свештеницима и њих је побудио да приме учешће у народном образовању; често су свештеници били постављани за учитеље у народним школама; старао се да бар против будући људи образовани, и у тој цели установио је семинарију.

У то време кад се Милош занимава унутрашњим пословима, њему се догодило два пут да дође у сукоб са пашом. Абдул-Рејим, државни строгу дисциплину међу Турцима, и жељећи бити непристрастан према свима, био је суревњив према својој власти, нарочито у Београду, где у осталом није се мешао у унутрашње одношење међу хришћанима; али није трио да се ко противи његовој заповести или наредби турске полиције. Он је био у томе тако строг, да је београдског архијепископа, доцније цариградског патријарха, — уапсно због свезе са грчким устаницима и распростирања лажних гласова о победи Грка над Турцима, и није га хтео пустити из апса — при свом енергичном заузимању Милоша, док се није доказало да је сва његова кривица у томе, што је био у свези са неким пријатељима Драмали-паше, који је пред тим био потучен. Милош у оштете није радо гледао господарство Абдул-Рејима у Београду и премда је он сам живио у Крагујевцу, ипак жеleo је да ослободи београдске хришћане од покорности Турској полицији. С тога је он позвао београдске Србе да се селе ван шанаца и да саграде своје куће и магацине дуж обале Савске и Дунавске. У исто време он је тајно заповедио оближњим сељанима да не довозе на београдску пашају необходне потребе за Турке у граду и вароши. Београдски Турци одмах су осетили сву силу таке наредбе и тужили су се паши, који пошље у Крагујевац старог познаника Милошевог поглавицу спахијског, да објасни књазу да је тако владање подједнако са објавом рата, или бар сведочи о томе да је Милош заборавио на обvezе које је примио

пред Портом, и да је наша приморан јавити о томе у Цариград и сва одговорност за последице наше на једног Милоша. Упорство наше и страх за живот српских посланика, који су још били у Цариграду, приморали су Милоша да одустане од своје намере⁽¹¹¹⁾.

Скоро за тим догоди се нови сукоб међу двема властима у Србији, Турском и народном; узрок томе била је финансијска оскудица Порте. Вредност турског новца падала је све више и више, тако да аустријски талир и шпански реал, једине монете, које су тада имале значај у Турској, подигну се у вредности и то први од 8 до 12 гроша, а други од 8 и по на дванаест и по. Да би избегла банкротство, турска влада смисли следећу опасну меру: она је издала ферман, којим се одређује вредност талира у 8 и по гроша, а реал у 9 гроша, и заповедила је свима који имају те стране новце да промене на турске, по означену ферманом цену. У тој цељи послала је турска влада по свој царевини парочите сарафе од Ереја и Јермена, којима је обећан неки проценат за труд. Наравно те сарафе послала је Порта по оним покрајинама, које су потпуно зависиле од ње, и није смела послати у Србију, већ се ограничила само на то, што је тај ферман прочитан и у Београду. Но кад је Милош, који је плаћао Турској данак сваког трећег месеца, хтео и сада да плати аустријским новцем, по текућој вредности, онда му наша објави да он неможе другчије примити, него по ценама која је означена у ферману. Милош одговори, ако наша неприми као што му се даје, онда он неће ни плаћати дотле докле недобије од Турске праву сребрну монету. Но наша остане при своме и јави Милошу, да ће јавити у Цариград да је Милош одказао Турској данак и непризнаје над собом власт султана, ако му само не донесе паре до одређеног рока. Милош, кога наша хоће овим да оштети са 60.000 гроша, почне се и даље противити томе захтевању и спремати на борбу. Но савети руског посланика из Цариграда да не даје пове заплете дипломацији и онако заплетејо грчким питањем, склоне Милоша те попусти. Абдул-Рејм, нешто из сукјете, а нешто из тога да би показао потпуну поштост заповестима султана, изда плату војсци и чиновницима у истој монети коју је добво од Милоша и ако је имао турских новаца. После тога није се више пошављало таких сукоба; јер Милош ступи у савез са страним банкерима, који су му набављали потребну суму турске монете по курсу. Кад Милош види, да ни у тему неможе успети са овим нашом, он покуша не би ли успео у Цариграду да га збаци. Премда је он често шиљао богате поклоне у злату вишим чиновницима Порте; али Саид-Ефенди, министар спољних послова,

који је имао највише поверења код султана, био је земљак и пријатељ Абдул-Рејма. Никојим начином није га могао Милош склонити, па се окане тога за време и почне очекивати срећије прилике те да се курталише оваког сировог представника порте, као што је био Абдул-Рејм.

Кад нису биле такве прилике да се занима спољном политиком и на то да обрати пажњу народа и старешина, Милош се ограничио на тесан вруг унутрашње делатности и старао се свима силама да одржи своју власт. С тога с једне стране чувао се да се покаже као самовластни господар, да не би одбино од себе људе, који имају поверења у народу; с друге стране није хтео ни показати слабост према онима, који истину нису радили из личних и користољубивих цели, али могли су својом претераношћу побунити народ. Скоро Милош имао је прилике пробати своје државничке способности и своју вештину владати народом и задобити његово поверење, и он је изашао из те прилике са победом. Ми смо видели за време Карађорђа, који је неограничено господарио на бојном пољу, да су старешине имале великог утицаја на дела унутрашње управе, на финансију и на суђење. Милошу није потребна била власт војног диктатора, али је он вештом руком прикупљао сву власт и значај народног управитеља, на основу скупштинског акта, којим је он 6. Новембра 1817. године признат за књаза српског. Но то признање још није било освећено ни каквом вишом влажију, никаквим спољним аукторитетом. Све се још држало на народном поверењу према Милошу.¹⁾ све је зависило од народног расположаваја, који се могао окренuti и на другу страну. А народне старешине, кнезови и кметови, који нису учествовали у тој одлуци скупштине, ни су били начим ни обvezани да се у свему покоравају вољи Милоша, — и многи од њих радили су у својим крајевима као самостални и независни господари. Милош није могао строго пазити за свима и знаћи шта се ради у најдаљим окрузима и људи, који нису имали пред очима само интересе народа, већ и интерес какве цартаје, увек су могли наћи присталица међу окружним и општинским старешинама. Милош је добро знао да се налази у неопредељеном и опасном положају, па за то на скупштини 21. Новембра 1824. године обрати се са следећим речма на кнезове и кметове, који су дошли у Крагујевац. „Поштована господо, кнезови и кметови! Вама су позната моја дела, а познати и основи на којима

¹⁾ Ко има народно поверење томе и нетреба никакав други спољни аукторитет, примет Превод.

су она учињена: познато вам је и то, до чега су помоћу божијом, покорношћу вашом и добром народа нашег, доведене оште народне ствари, тако да се суседне државе диве каким смо начином у сред прећашњег варварства, пробудили у народу послушност према нама, завели поредак у нашој земљи и очистили је од злих људи. Ви сте неуморно помагали мени у свему, колико сте могли по вашим телесним и душевним силама. Ја сам уверен, да ми ви нећете одказати своју помоћ и у напред. Но при свем том, ја се надам да ће те и ви признати да сам ја од свију вас највише имао бриге и посла; јер осим унутрашњих послова од најмаљег па до највећег, ја сам вршио и друга малоговажнија дела, која су до сад, хвала Богу, вршена срећно и у корист нашег народа. Може бити моја господо, да има још доста неразумних људи, који сва моја дела и прећашња и садашња приписују моме властољубљу и самољубљу, и који мисле да ја само за тим тежим да прикушим сву власт у своје руке, па што ја и не помишљам. Сасвим друге побуде руководиле су до сад мене; читајући или боље рећи слушајући што је написано у историји наших предака и других народа, ја сам приметио да редко који народ, или управо ни је ни један имао успеха и среће, ако је у почетку свога препородија делом врховну власт на неколико лица. Све је тада ишло подако, против жеље народа и обично народ се враћао у своје прећашње стање од кога је почeo да се ослобођава. О томе нам јасно сведочи прошаст нашег царства, које је силини цар Стеван Душан поделио на своје великаше и војводе, о чему наш народ и досад спомиње у својим песмама. Све то имао сам ја пред очима и то ме је руководило, а не тешња за влашћу, да одржим све у целини. Данас кад видим да је таком мојом радњом и вашом послушношћу утврдло се у нашем народу добар поредак, који желим да се увек одржи, — данас ја хоћу да вам исповедим моје праве жеље, ради чега сам вас и позвао на ову скupштину. Ја сам се и телесно и душевно уморио од многих послова, о којима сам вам напред споменуо, па ми је потребан одмор и спокојство. С тога ја вас молим господо, да изберете из средине ваше шест људи, који највише заслужују поверишта. На тих шест људи, додавши им у помоћ два вешта секретара, ја сам готов пренети бригу о свим унутрашњим пословима наше отаџбине, а за себе ја ћу задржати само напредна и инострана дела. То ново правительство, које ће се саставити из ваше средине и од најбољих људи, ради ће у договору самим, и ни једно важније предузеће неће моћи учинити без мого одобрења. Таким начином ми ћемо заједно у договору старати се о будућем уређењу и благостању наше домовине.

Тиме ће те ви учинити мени велику олакшицу, дати одмор моме уморном телу и уму; тиме ће наш народ показати своју политичку зрелост, а онима, који мисле да се ја отимам за власт, да су се преварили.

Овом приликом ја не могу прећи ћутањем и не потужити се овој скupштини како неки кнезови побрежљиво врше моје заповести. Познато је, а и сами смо искусили, како је данас тешко, кад народ једном падне, опет подићи се на ноге: јер непријатељи старају се и чине сва могућа да га подјарме и опет зглазе ногом, и у тој цели они не штеде ни сребра ни злата да посеју семе раздора у самом народу кога они желе притиснути; да створе нездовољнике у самој земљи, па помоћу њих да постигну своју паклену намеру. Не треба ни мислити да таких нездовољника нема и међу нама и да непријатељи наши преко њих кују окове и спремају пропаст народу. С тога сам вам ја, господо моја, онако често писао и саветовао да добро пазите на сваког подозривог човека, прегледате најсве сваког странца, па га одмах шиљете мени ако је подозрив, да не би ти подозриви људи могли постати оруђе наших непријатеља. Но ти савети моји вису послушани, јер ту скоро један странац, човек подозрив, који није ни крио своје непријатељске намере, обишао је скоро све округе, као: смедеренски, београдски, крагујевачки,rudнички, ужички и ваљевски, походно је неке главније кнезове, говорио је пред њима и народом бунтовне речи, па га нико није хтео послати ни суду, ни к мени. Тако владање тих кнезова не може ми бити по вољи, не ради мене, него ради оштег блага нашег народа. Ја жelim да ми се објасни из којих узрока није се поступало по мојој заповести, неки кнезови, шта више, крили су тога бунтовника ишли му на руку да прође толике округе и сеје раздор и неслогу међу народом. Ви сте за то и постављени за старешине народа да га чувате од таких зверова. А међу тим тако владање даје ми повода мислити, да су неки од вас одобравали његове бунтовничке речи. Захтевајући од вас објасњења по том делу, ја ћу вам представити доказе какав је то човек, за што је овде био и од кога је послан.* (114)

Тaj подозриви човек, на кога је Милош обратио пажњу, био је агенат грчке хетерије и оних српских старешина, који су 1813 године оставили земљу и станили се у Бесарабији. Грчке хетеристе мразиле су Милоша што није подигао народ српски против Турака и тиме олакшао посао грчког устанка. Српске старешине који су живели у Бесарабији, вису могли равнодушно слушати о том значају, који је добио Милош у земљи, коју су они оставили у време опасности. И једини и други надали су се да ће постићи своје цели ако

оборе Милоша. Но њихови тајни агенти, дошав у Србију, радили су околишем. Има једна страна у народном животу, која кад се дотаже увек је згодна за бунтовнике свију покрајина; ми разумемо *данак*. Ма како он био лак народ тешко схваћа неопходност сносити и тај, макар мали, терет, и ако ко да народу осетити могућност да се тај терет смањи, он може повести за собом масу на свашта. То је тим лакше било учинити у Србији, где се народ решио узети на се тешко време рата више по жељи да се ослободи од турског угњетавања, него по осећању народности. Вожд српског народа, негове старешине разумевали су политичке интересе, који су приморавали то Аустрију, то Русију да помаже Србији. Народ пак борио се само за олакшање своје судбине. Како при Карађорђу, тако и при Милошу, они који су обећавали мању порезу привлачили су на своју страну масу народну, која је била незадовољна поступцима својих врховних „вожда.“ Уз то је ишла и друга важна побуда незадовољству, која је имала неког основа: ми разумемо ону тешку за народ дужност ићи на *кулук* и његов несразмеран распоређај. Кулук тај био је врло разнолик. Србија је дужна била не само плаћати данак наши, него и набављати за градове: хљеб, сено, дрва и т. д. па је на народ падао терет да довози те ствари, да коси сено, сече дрва. Исто тако народ је доносио те потребе и у дом књаза, који је био општенародним домом и при том дужан је био зидати и оправљати државне зграде, школе и цркве. Најзад и окружни кнезови добијали су по пешто од тих потреба од народа, јер плата коју су добијали од касе није могла подмирити све њихове трошкове и узваничним пословима. Но сви ти терети нису могли бити подједнако распоређени по самој природи својој. Села око Београда и Крагујевца, те две столичне вароши, и других новећих места, где су биле државне зграде, сносила су тај терет трипљиво, јер су знали да не може друкчије бити. Но становници села удаљених од градова, не радо су вршили таке заповести својих кнезова, који су често приморавали народ да њима кулучи, да им оре и кола, коси и жље, да им гради млинове и куће. Неки опет кнезови водили су трговину и приморавали су народ да од њих купује по оној ценi, коју су ти кнезови сами одредили. Готово сви кнезови обилазили су своје округе и тада је народ издржавао како њих тако и њихову прислугу, која никад није била задовољна оним, чим је народ дочека. Све то давало је прилике разним злоупотребама и Милош је знао за то; но његови неопредељени односи према старешинама и кнезовима нису допуштали да се меша у то. Таким начином користи самог народа захтевале су

да се Милошу да врховна власт, а с друге стране недостатци управе, као последица његове неопредељене власти, давали су у руке непријатељима Милошевим снажно сретство, помоћу кога су они увек могли подићи буну у пароду.

У то време, о коме ми сад говоримо, при српштетку 1824 године, број агената, које су шиљали у Србију грчке хетеристе, знатно се умножио. Неки од њих старали су се да склоне на своју страну Васу Книћанина, познатога тиме, што народна песма приписује њему смрт Ђаја-паше у боју код Чачка. Но Книћанин не пристане на њихов предлог и отерије план завереника оном Благоју, кога је књаз Милош спасао од освете Солиман-паше, после неуспешног устанка Хаци-Продана. Благоје одмах извести Милоша о завери. Завереници буду похватани, предвији суду београдском и осуђени на смрт. Но тиме је предупређен устанак само у округу рудничком. Конци завере, која је била на широко разграната, нису били пронађени. Међу тим у Јануару 1825. године смедеревски кнез Петар Вулићевић, брат познатог Вујице, који се још бавио у Цариграду са осталим посланицима, а нашеног Милошев, приметио је да један сељак из њихова округа, који је био у свези са убијеним завереницима, буни по народу и да многи радо слушају његове речи. Желећи угушити побуну у самом почетку, Петар Вулићевић дође вођу с наоружаним људима у село, где је живио тај завереник и ухвати га; но одмах за тим сељани, који су већ били спремни за то искупили су се у великом броју, објаве кнезу да он нема права хватати вођу мирне грађане по њиховим сопственим кућама, и да он аспирти може само па захтевање суда и по томе с претњом захтевали су да се пусти њихов компшија. Кнез није их хтео послушати до јутра и готов је био растерати светину ако нападне; но кад сване и види да је светине неома много, он испуни њено захтевање под условом да ће сељани сами одвести откривљеног суду, ако овај то устражи. Но сељаци не само што су ослободили тога кривца, него га свечано отпрате кући вичући о не законитом поступку кнеза. Вулићевић оде у Азању, својој кући, но и тамо нађе побуну сељака. Многа светина беше онколојла његову кућу и једногласно захтеваше да се смањи порез, и подједнако распореди кулук, који је постао у смедеревском округу неисносан, услед злоупотреба секретара Вулићевића, који је имао великолепни утицај на свог старешину, человека доброг, но без карактера. (11*)

Милош чим дозна за ту народну побуну, одмах пошаље у Азању свога брата Јована, с неколико наоружаних људи, које је могао па

брзо скунити у срезу лепеничком и јасеничком. Јован без отпора заузме Азању и почне испитивати узроке побуне. Њему одговоре, да нико није ни мислио устајати против књаза и његових власти, него је народ незадовољан само својим кнезом, који зло поступа и захтева да се уклони Вулићевић и на његово место постави Милоје Ђак, који тада не бејаше у Азањи. Људи, који су дошли с Јованом Обреновићем, кад су дознали узроке побуне, приме страну побуњених и почну молити Јована да испуни праведне жеље народне.

Брат Милошев објави да ће књаз радо саслушати жалбе на Вулићевића, па ако буду истините он ће поставити Милоја за кнеза смедеревског. А међутим он посаветује узбуњеним да се умире и разиђу по својим кућама како иеби дали повода Туракима да говоре о међусобном рату самих Срба. Сељани реко би послушају савете његове и Обреновића оде у Пожаревац, где је била његова фамилија. Одмах затим дође у Азању и Милоје Ђак, који је у младости певао у цркви, а после учествовао у народном устанку 1804 године, затим служио као секретар код Вујице, побегао из Србије заједно са војводама 1813 године, а по повратку занимао се свињарском трговином. По начину свога занимања он је био у непосредној свези са народом, знао је добро народње слабости и његово незадовољство са местном управом, нарочито у смедеревском округу, и знао је којим се начином може лако побунити народ. Он је поодавно стојао у свези са грчким хетеристама и одушевљавао се том честољубивом надом да ће стати на чело народног устанка, за који је он мислио да се не може избегти и да је користан за његове личне цељи. Но он је био и сувише предсторожан да се баци на опасно предузеће док не осигура себи ма чиме успеха; чим су се појавили први знаци народног кретања, он отрчи у Београд да дозна како ће се у том случају владати Турци и увери се да они ако неће помагати противницима Милоша, оно ће се мирно владати. У Београду он се састаје и са Али-бегом поглавицом спахија, и саопшти му свој план, по коме ће он побунити народ, протерати из Србије књаза Милоша, сбацити важније кнезове и јаново довести народ у потпуну зависност од паше, као што је било до 1804 године. Он је молио такође да се тај план саопшти и Абдул-Реиму с тим, да се од њега тражи заштита у име народа. Али-бег, који се родио у Србији, непрестано живио је са Србима, јер је при Карађорђу био насиљно крштен, знао је врло добро расположај народа српског, да он воли триети господарство најжешћег тирана само нек је Србин, него господарство најбољег паше,

иа за то није веровао Милоју. Притом он је подозревао да џак то ради из личне користи, и није се варао. Но при свем том, он јави Абдул-Реиму о своме састанку са џаком.

Међутим наша београдски имао је инструкције из Цариграда да непредузима ништа што би могло пореметити мир у Србији; али да се вешто користије свима приликама, у којима би се могао оборити Милош и повратити у Србији прећашња управа. С тога је наша у почетку примио радо предлог џака и обећао потпору, нераспитујући ни какве побуде руководе џака, ни колики је број његових присталица. Но спахијски поглавица молио га је да зредо размисли о томе пре, него што се умеша у предузеће, које може изазвати не само борбу између Турака и Срба, него још умножити и оснажити непријатељске одношаје између Русије и Порте. Он му је говорио да никако наверује џаку, да ће Срби устати на оружје да васпоставе турску власт над собом; да он подозрева у том покрету интриге грчке хетерије, и личне намере џака, који жели заузети место Милоша и да је потоме опасно помагати му јавно. Ђака-паша, који је вршио ту дужност при Марашији, и хазнадар, друг Абдул-Реима од детинства човек паметан и практичан, били су истог мишљења кога и поглавица спахија, и наша им обећа да ће се владати неутрално док не види како ће се развити догађаји. Тако одговоре и Милоју џаку, који је био задовољан тим одговором, јер свеза са Турцима могла је ослатити његову странку, а неутралност Турака одузимала је Милошу право, да се позива на вољу султана.

Кад се џак врати у Азању, почне распаљивати народну буну. Бунтовници заузму Хасан-пашину паланку и утврде се у њој. Међутим џак пошље свога брата са још неколико људи да побуње народ пожаревачког округа. Они ударе на кућу Јована Обреновића, опљачкају је и умalo што нису ухватили његову жену Крупу, која једва умакне испред њих на добром кону. Кад Милош дозна за ту побуну, покуша најпре да мирним начином утиша народ и пошље им Архимандрија Мелентија Павловића, не били их овај склонни да се разију по својим кућама, а кнез ће испунити све њихове праведне жеље. Но бунтовници нису хтели ни да чују архимандрија. Њих се било скучило на број око 5.000 и под управом џака крену се управо Крагујевцу. Уз пут разоре и попаде куће лепеничког и јасеничког кнеза. Ђак заузме Тополу и ту се пада добити нову помоћ против Милоша. Међутим Милош позове на оружје народ из оближњих места и пошље са Вучићем кнезом Гружанским на сусрет бунтовницима. Та Милошева војска којом је управљао Вучић приближи се Тополи

и ушанчи се на брегу Осленици. Те исте ноћи устаници видећи, да народ непристаје уз њих, пошиљу молбу кнезу Јокси Миросављевићу, који је довоје у помоћ правительству народ среза млањског, да их помири са Милошем. Но Вучић није хтео да чује ни за какве услове измирења и други дан изјутра рано удари на њих; но они га и недочекају, већ побегну заједно са Ђаком, који је био рањен. Вучић, коме се одмах пријужи други брат Милошев Јеврем, пусти се за њима у потеру не штедећи никога и ако су га неки од тих бунтовника молили падајући пред њим на колена и плачући. Најжешће је ш њима поступао сам Вучић, који је тога дана са свим иступио скupoџену сабљу, коју му је при полазку Милош поклонио. За тим Јеврем Обреновић и Вучић опљачкају село Кусадак, одакле је био родом Ђак, и околнна села из којих је највише било бунтовника. Дошају у Пожаревац. Јеврем Обреновић почне испитивати узорке побуње. Доказе се да су кућу Јована Обреновића опљачкали сами Пожаревљани, а не Ђакови људи. Јеврем у јарости ренки да се казне коловође, а сва вароши преда на пљачкање војсци. Но брат његов Јован почне га молити да нетера таку освету према Пожаревљанима за увреду његове фамилије, Јеврем попусти захтевању брата. Међутим Ђак, који се старао да кришом умакне у Београд својој сестри, буде ухваћен у механи у мокром лугу. Њега доведу у Баточину где се тада налазио Милош и уведу у коло паоружаних људи, и Милош окрене се народу са овим речма: „ево, браћо, ко је крив што сам ја вас позвао од ваших кућа у ово рђаво време; сад ако хоћете да му оправостите, а ви му оправостите, ако нећете а ви радите ш њиме што хоћете“. Са свију страна позичу, „пека се убије! пека се убије!“ Така стрељају заједно са његовим коњем, а главу му пошиљу паши, који је стави на излог три дана на источним вратима града; а брат Ђака био је још пре убијен при заузећу села Кусадака. Стишав буни, Милош испуни жеље народа, збаци неке кнезове, међу којима и свога пашанаца Петра Вулићевића. Милош је хтео да уништи и сам кулук, али му није дала његова околина.

И ако се у брзо свршила Ђакова буна, опет гласови о њој разнесу се по суседним државама, европским новинама и тако допру до Русије, наравно све се то представљају у већем виду, него што је било у самој ствари. Гласови о свези бунтовника са београдским Турцима увећавали су значај догађаја. Један сасвим случајан догађај оснажио је мрачну страну тога свега дела. У Београду увек се налазио агенат српске владе, по имени Телеш, кога је дужност била да извештава пашу о току ствари по унутрашњости Србије. Но осим

тога Милош је имао обичај два пут у години шилјати у Београд брата свога Јеврема да се договора са пашом о важнијим делима. Јеврем је водио са собом по неколико кнезова. Године 1825 између осталих кнезова налазио се пожежни кнез Васа Поповић, који је имао у Београду међу спахијама старог познаника, родом Албанца, човека веома пандрљивог. Кад је год Васа био у Београду тај Албанац често је долазио к њему. У време једне таке посете он остане сам у соби са Телешом, који је био подсмешач, и волео је измејавати како је Албанац запатрљив шиптол за појасом. Спахија разјари се па потегне шиптолjem те рани у трбух српског агента и обали га на земљу. Први који дотрчи на глас пунике био је Поповић; он затече Телеша да умире, а спахија још прети са другим шиптолjem. Поповић скочи на Албанца и помоћу својих људи свеже га. Телеш живио је само неколико часова и чим издане убица буде удављен по заповести пашинији и ако се томе противно кадија и муфтија, доказујући да је Телеш живио 24 сахата, а по турским законима убица се није казнио ако рањени проживи 24 сахата. Но паша сада, као и увек није се могао намолити и његова заповест буде извршена. Тај несретан догађај протумачи се у народу сасвим другчије, а на име, да је Албанац хтео убити Јеврема Обреновића, па само у забуни непоногоди, него убије Телеша. Било то како му драго, тек Јеврем Обреновић од тог доба није више ишао у Београд шити је Београд дуго видио и једног Обреновића. Све то изгледало је да је Српско првитељство сасвим прекинуло свезе са пашом београдским (117). У Цариграду и Петрограду све је то представљено у већем виду и Милошу пошиљу нове савете да се влада умерено па ће постићи своју намеру. Милош је и сам знао каквог утицаја могу имати на српске интересе таки догађаји, нарочито Ђакова буна. У таким приликама он је увек тражио договора са народном скупштином.

У скупштини 5. Маја Милош жалио се дошајшим у Крагујевац кнезовима и кметовима на вође бунтовника, који су били поткупљени непријатељем и мислили о издаји свога првитељства, па лукавством умели склонити на своју страну невешту младеж, која се стрмоглавце бацала у пронаст. Они окрузи, који пису учествовали у том бунту, изјаве пред Милошем негодовање против оних, који изопачавају његова дела и старају се да у мрачном виду представе његов карактер. Милош од своје стране изјави да он прашта оним саучесницима, који су се покајали, и обећа да ће управу Србије уредити на тврдим основима. Скорим присе и руски курир са писмима на Милоша, у којима се препоручивало Милошу да уздржава народ од сукоба са

Турицима. Милош на ново скупи кнезове и кметове и изговори пред њима ову беседу: „Ја незнам како да благодарим свеблагом творцу, и каким речма да изразим сву благодарност ономе, које удостојио мене и народ своје високе пажње: Премилостији цар руски Александар, са својим високим савезницима, гледа на нас. Тај силини цар руски, који је једнога с нама славенског племена и једне вере, сажалио се над нашим дугим и тешким страдањем и покренут чувством свога природног милосрђа према једнокрвиону народу, настојава код високог султана мирним начином, да се срећа нашег многострадалног народа утврди на бољим основима, него што је било до сад, а на име да се дарују нашем народу права, сугласна са његовом природом, и да се једном прекрате оне честе побуне и несреће, које су се догађале у нашој земљи. Султан из љубави према императору руском и његовим савезницима, а ценећи и наше заслуге, што смо се мирно владали у овака смутна времена, и видећи своју сопствену корист у томе, склонио се на предлоге великих држава и позвао наше посланике у Цариград да пред њима изјави своју милост, коју ће они донети народу, давши заклетву у име моје и целог народа, да ћемо бити верни султану. При свршетку тога дела наједаншут букине буна у Влашкој и Мореји, и наше дело застане, јер султан је обратио сву бригу на то, да утиша устанак. Свети савез или друштво силиних хришћанских владаоца, ставило је себи за правило непршити буне ни у какном царству. Знајући за тај закон свију царева, милостији покровитељ народа нашег император целе Русије дознавши за нашу последњу побunu, веома се разљутио, бојећи се да ми по закључцима светог савеза, не би изгубили сва права наша како на милост других царева, тако нарочито на милост нашег великог султана. Но кад је чуо после да се у земљи нашој повратио мир и поредак, јако се обрадовао, као што ће те сад чути из његовог писма. Из њега ће мо ми видети, да је руски цар у договору са својим савезницима, заповедио своме посланику у Цариграду да настане код светле порте, те да она обрати пажњу на наша села и неизговарајући, се на грчки устанак, реши их по нашој жељи. С том цели посласти су нарочити курири у Цариград, а ово га курира послао је руски цар овамо с нама с писмама својим, у којима нам јавља о своме старавају за нас и препоручује нам да се владамо мирно и да будемо покорни великом султану. Из свега тога видите, љубезна браћо, како тај силини цар из далеког краја света, са висине свога престола, милостијво гледа на нас, како се очински брине о нама, учи нас као своју децу, да би чували мир и поредак у своме отаџству, а он ће

се заузимати за нас код султана преко свога посланика у Цариграду. Видите ли, велим, та неисказана благодејања мојног пара, за кога, као и за премилостијивог султана, треба да се молимо Богу, да дарује многе и срећне године својим помазаницима, и да утврди престо њихов!! (118).

Но сплетке грчких хетериста у Србији нису престајале, само што су они сад радили предосторожније и врзли се око границе српске За оруђе своје сад су изабрали хетеристи Чарапића, који је у време Бакове буне скучио неколико људи у околини Београда, но кад је чуо о победи Вучића над усташима, побегне у Аустрију, куда после оде и његов брат. По наговору гркофиле, он удеши нову заверу да сбаци Милоша, на кога су Грци мрзили што смета Србима да приме учешће у њиховом устанку. Чарапићу помогао је у томе Мирко синовац бившег митрополита београдског Агатангела, који је мало пре тога постао цариградским патријархом; Мирко је најпре заостао у Београду из љубави према жени једног секретара вишег народног суда, а после заједно с њоме побегне у Аустрију, да избегне неизричите које су га могле снаћи због јавне свезе са Грцима. Чарапић и Мирко ступе у свезу са Михаилом Берисављевићем и Петром Радосавкићем, који су били родом из Аустрије, но живили у Београду и били неко време учитељима у народним школама. Као аустријски подајници, они су мислили да могу слободније радити и почну склањати Србе да приме учешће у грчком устанку. У тој цели они су распростирали по народу прокламације, у којима су градили српско правитељство, што не уме да се користије згодним приликама те да рашири права Србије. У тим прокламацијама обећавало се опоме, који донесе у Београд главу Милошеву годишња награда од 50.000 дуката, а за главе Јована и Јеврема Обреновића по 20.000, за главе Симе Паштрыца, Васе Поповића и Вучића по 5000. Требало им је много таких прокламација да пошиљу у народ, па је бившим учитељима помогао у преписивању ортак у грловини Радосавкића, родом из Ниша.

Завереници уговорили су да свршетком марта 1826. године одпочну свој рад. У одређено време пређу из Аустрије у Србију оба Чарапића, Берисављевић и још један Грк и стане се близу Београда на Авади. Они су били уверени о успеху свога предузећа, но аустријска полиција која је пратила све кораке хетериста по аустријским земљама и њеним границама, уђе у траг тој запери и јави паши београдском. Паши дозна праву цељ запере и о свему извести Милошу. По заповести Милошевој ухвате најпре Берисављевића и одведу из Београда у Крагујевац; у његовој кући нађу неколико проклама-

ција. Затим послана буде на Авала војска да похвата тамошње заверенике. Ови су се очајно бранили на развалинама старог града, и у тој борби погину оба Чарашића; а остали, свега 8 људи, похватају живе. Исто тако буде ухваћен и Петар Радосавчић, но он у почетку није хтео никита признати и клео се да је невин, што је при испиту потврдио и Берисављевић, у след чега буде ослобођен. Но мало затим Берисављевић исприча све потанко како је удешавана завера и како је учешће у њој имао Радосавчић и његов ортак, те ове опет затворе. Они опет дugo нису никита признавали, али кад им се представе јасни докази, онда нису имали куд, већ признаду. Они буду предани народној скупштини да им суди, која несусуди ову тројицу главних завереника на смрт, као стране подајнике, већ осуди Берисављевића на то, да му се одсеку обе руке и језик, а његове другаре да им се одсече десна рука и језик. Српски подајници, који су учествовали у тој завери буду осуђени на смрт. Та пресуда буде извршена у Крагујевцу у присуству неких кнезова. Од оне тројице коловоља, Нишића скоро умре од рана, а Берисављевић и Радосавчић излече се и оду у Беч, где су их гркофили показивали као жртве грчког дела. Европске новине понављале су то што су Грци говорили о Милошу и Србима. Од оних који су осуђени на смртну казну, један је успео да умакне дан пре казни; но кад није могао да пређе у Аустрију он сам оде Милошу те се јави и замоли за опроштај. Милош му оправсти. Одмах затим, Коста Кочетина, родом из Загреба, пошље Милошу писмо у ком му јавља, да су неколико Грка потилатили њега да отрује Милоша, и да су му у то име дали тако јак отров, да би само од једне капље одмах остао човек мртав. При том он је именовао оне Грке, који су га потилатили. Милош није веровао томе, но његова околина јави аустријској власти за то писмо Кочетине, који на сучењу са Грцима понови све што је и у писму казао, али ни чим није могао доказати. Зато га баце у тамницу, у којој је био дотле, докле није Милош израдио да се ослободи. (119).

Ма какве намере биле гркофиле и њихових присталица у Србији који су се надали подићи српски народ и тиме олакшати борбу Грка са Турцима, уз њих су пристајали само они људи, који су били незадовољни са Милошем, премда их је мало било, који су јавно казвали своје незадовољство. Но Милош и његова околина знали су да незадовољника има доста. То незадовољство било би опасно, кад би се као супарници Милошу појавили људи између важнијих кнезова. Ови последњи нису још могли да забораве скорању једнакост штиме, па да се безусловно покоравају његовим заповестима, кад он

још није био признат за књаза ни Портом ни Русијом, управо ниједном државом. Милош је знао то, па с тога се решно да васпостави прећашњи народни Савет у који би дошли његови људи и они кнезови који су највише имали поверења у пароду; тиме би он с једне стране показао да неиде за тим да буде самовластан, а с друге имао би увек покрај себе установу, на коју би се могао ослонити у време опасности. И доиста, 19. Маја 1826. године, одмах после буне Чарашића Милош изда у Крагујевцу следећи акт: „Одушељен животом жељом, да употребим сва средства којим би благо нашег народа било основано на тврдим начелима, ја сам поодавно намераво да народна дела не оставим само на моме врагу, него да установим надлежателство од неколико чланова, кога би задатак био да учествује у свима делима народним. Наше критично стање, које траје већ неколико година, сметало је да испуни ту жељу моју. Данас кад се стање наше побољшало у толико, да се можемо надати и бољој будућности, ја осећам потребу да извршим ту жељу најмеру, која се тиче блага и опшите среће наше и која може осигурати наш политички положај међу просвећеним народима Европе. Будући потпуно уверен да ћу тиме много потпомоћи утврђење благостања и задовољства у нашем пароду, ја намеравам завести у Србији једну установу под именом „Српског Савета“, који ће по своме значају заузети прво место после владаоца. Српски Совет зданима ће се: 1) унутрашњим и 2) спољашњим пословима. Што се тиче унутрашњих дела Совет ће се бринути свима средствима о развијању и благостању земље, о држављу мира и поредка. Даље, Совет ће у договору самим решавати по законима и обичајима земаљским и сва она дела, која нису могли решити наши судови ни окружни кнезови; разрејивати и скupљати данак, водити тачно рачуне о свима приходима и расходима; Совет ће издавати судовима и кнезовима наредбе о свима споменутим питањима и настојаваће да се оне тачно врше. Што се тиче спољних послова, Совет ће заједно самим бринути се за одржавање садашње политике наше са Портом и београдским нашом; о продужењу покровитељства руског над Србијом и о нашим друштвеним одношенима према суседним државама, саветујући се самим и давајући своје мисаље о пристојним одговорима да инострана писма, у ком ћу смишљу и ја одговарати од своје стране. Одношени у којима ће Совет стојати према мени је су следећи: признаваће мене за народног господара и президента свога, тако да свако решење тек онда ће се моћи предати јавности, кад га ја одобрим и подпишем. Даље признаваће себе за моје саветнике, који су дужни извештавати ме о своме раду истинито, непристрасно и слободно,

држећи се у томе минијења већине. Сви чланови Совета равни су међу собом. Сваки од њих дужан је давати свој глас по своме нахочењу, непристрасно и слободно необзируји се на интересе поједињих људи, него на интересе опште, народне. Сваки члан Совета има само један глас, а ја садржавам право на два гласа. А како ће се чланови Совета узајамно попуштати међу собом, томе их учи Еванђеље: „сије јест заповед моја, да љубите друг друга, јакоже возљубих ви“, да узајамно љубе друг друга и да састављају једно тело, и једну душу: накратко, да се у свему одликује од пређашњег совета, који је само носио то име, а у ствари био Младеново оруђе, и најзад да нимало не личи на нашу депутацију у Цариграду, чланови које непопуштују већ презиру свој значај и на срамоту нашу и свега народа свађају се у царском дому за којекакве ситице. Према кнезовима и старешинама народни Совет дужан је владати се учтиво и пристојно или непристрасно према онима, који што скриве. Кнезови и народни старешине дужни су од своје стране покоравати се свима наредбама совета, а чланове совета дужни су поштовати тако као и мене. Све наше власти дужне су извештавати ме о свима пограничним војеним делима а ја ћу одмах предавати Совету на оцену: грађанске и судске власти дужне су опет извештавати народни суд. Све наредбе властима и народу издавање Совет под таким именом: „Милош Обреновић књаз Србије и Совет српски.“ Ниједан члан Совета нема права потписивати свог имена ни на једном решењу Совета. Мени представља Совет своја решења писмено и са потписом „Совет српски“, и то преко једног од својих другова, кога сви остали изберу једногласно. Чланови српског Совета биће: кнез Васа Поповић, кнез Јован Бобовац, кнез Јане Радомировић, прота Матија Ненадовић и Лазар Тодоровић; бирање секретара остављам самоме Совету, који саопштава мени свој избор на утврђење. При расматрању дела, која спадају у круг Совета, он мора строго чувати тајну, и ван своје и моје канцеларије, не говорити ништа о својој радњи.

Важност значаја српског совета захтева поверење и преданост према мени, према народу и свима интересима нашим, па зато ја захтевам од свију чланова совета да ми положе заклетву, да ће све дужности своје вршити брзо и тачно. Народни судови остаће и даље у својој не зависној радњи у делнику грађанским; но услучају, ако обе парничне стране нису задовољне са решењем, ићи ће савету и од њега очекивати последње решење, против кога се неможе даље жалити. У ванредним седницама, у којима ће се решавати најважнија дела, присуствоваће и мој брат Јеврем*⁽¹²⁰⁾

Таки су били одношаји Милоша према својим сарадницима, кад је промена на руском престолу на ново изазвала на дипломатичко поље Српско питање. У марта 1826 године руски посланик у Цариграду преда порти жестоку поту Петроградског кабинета, у коме се претило порти да ће Русија прекинути свезе и објавити порти рат, ако она одмах не испуни следеће захтеве: 1) да турска војска очисти Влашку и Молдавију и да се у тим земљама поврати стање, које је било 1812 го; 2) да турска пошље нарочиту комисију на границу руску, која ће заједно са турском комисијом прегледати и објаснити све тачке Букарешког трактата; 3) да се одмах ослободе Српски посланици, који су задржани у Цариграду као заробљеници. Султан Махмуд испуни сва та захтевања без поговора: Турска војска очисти дунавске кнежевине; комисари дођу у Акерман, које је место одредила Русија за договор; Српски посланици буду одмах изштети из Сараја и преселе се у пређашњу кућу коју су имали. Султан је био попустљив, јер је пред тим уништио своју војску Јаничаре, и заминио у земљи реформе па је због тога избегавао сукоб са суседним државама. У Јунију дођу у Акерман Турски комисари и ступе у преговоре са грофом Воронцовим и Рибоџијером; по ти преговори почну се одуговлашти, јер је Русија представила и неке нове захтеве; тако она је тражила да порта поврати Србији и оне источне окружге, који су јој припадали у време првог устанка под Карађорђем. После неког устезања порта пристапе и на то. Најзад, 25 Септембра буде закључена конвенција између Русије и порте и у 5 тој тачки исте порта се обvezала дати руском двору потпун доказ свог пријатељског расположења и бриљантног старања о тачном испуњењу услова букурешког уговора*, ради чега је она дужна била одма па делу испунити све наредбе означене у осмом чланку истог уговора и односеће се на народ српски, који као давнишњи дакак плаћајући поданик блистајуће Порте свакојако има пуно право на њену милост и великородије. Блистајућа Порта означи заједно са депутатима Српског народа мере које буду признате као најудесније за утврђење и осигурање томе народу свију оних користи што су му обећане уредбама трактата (уговора). Ове користи биће за српски народ и справедљива награда за осведочену па делу његову верност отоманској империји, а најsigурије јемство и за потоњу верност. Високо спле што су се о томе договориле признале су, као што је то обележено у осбитом к овоме приложеном акту који су закључили њихови пуномоћници, да је за ваљано уређење ове ствари нужно одредити 18 месеци, па зато наређује се да наређења о гореспомену-

тим мерама буду у сагласију са Српском депутацијом у Цариграду састављена и са свима нужним подробностима уведена у „височајши ферман“, који да се потврди хатишерифом и да се изврши на делу, кроз најкраће време, али снажојако не доцније од оног рока од осамнаест месеци што је горе одређено. Овај ферман мора бити саопштен и Руском двору те тако неће се сматрати као засебни део овог уговора“.

У особитом пак акту о Србији што је био приложен к уговору жеље народа српског показате су још подробније. „Блистајућа Порта било је казато у том акту, руковођена једино намером да као свето испуни закључке VIII. чланска Букурешког уговора још пре тога била је дозволила српским депутатима у Цариграду да јој поднесу захтеве српског народа о свему што је најужажије за утврђење његове безбедности и доброг става, што је и учињено. Депутати изнесу у њиховој модби пеке жеље народа Српског које су се тицале слободе богослужења, избора начелника, независне унутрашње управе, повратка одузетих од Србије округа, сједишња разног данка у један данак, дозвољења да турским добрима управљају Срби под условом да приходе од њих издају заједно с данком, слободе трговине, дозвољења српским трговцима да путују по Турској са српским пасошима, даље уређења болница; школа, типографија и најпосле што се тиче забране да се Турци не могу насељавати у Србији осим оних који станују као гарнизон царски. Но за времена док су се бавили испитивањима око уредаба слега тога непредвиђене пеке окодности учиниле су те је тај посао обустављен до другог пута“. „Блистајућа Порта имајући ипак и сада тврду намеру да дарује народу Српском користи обећане му VIII. чланска Букурешког уговора учини ће заједно са српским депутатима нужне наредбе како према гореспоменутим захтевима Српског народа тако и према свима другима која би још изнела српска депутација, а која не буду противна обvezаностима поданика Отоманске империје“. (¹¹).

Акерманску конвенцију (уговор) и онај особити акт што се тицаш Србије потврдио је император Никола 14. Новембра 1826. год.; на истеку исте године агенат српски Герман који је у ово време већ био у руској служби дао је у Србији званичан извештај о послетку акерманског договарања. Герман је био предуверетнут у Србији с таком спечапошћу и радошћу да је Абдул-Рејим нашао се побуђеним изјавити Милошу своје незадовољство што се чини толико светковина у част једног странског агента а без предходне пријаве заступнику Порте у чијем су поданству били Срби. На овај мах незадовољство пашино

није имало никаквих посљедица јер је на скоро после тога био премештен из Србије. Још поиздавана модио је се он да га преместе у Босну на место Хади-Муставе који је био крив што није умео да изврши ферман о уништењу јаничарске војске, а да се ненапаје на отпор у другим покрајинама царевине. Порта опет од своје стране није могла наћи способнија човека за утврђење спокојства у Босни где је тада владала потпуна анархија (пред) по што је био за то Абдул-Рејим који је био у свези и споразумљењу са најбогатијим спахијама босанским. Абдул-Рејим остави Београд а управу преда у руке свога Таје-Измаила за време док други ко не буде назначен на његово место. Милош је радио да на пашино место у Београд дође Дервишбег, син Хади-муставе ког су дахије убили по који је оставио био по себи добре успомене код српског народа. Али Порта није се одазвала на Милошеву молбу и премести на пашино место у Београду Хусејин-пашу из Ниша. (¹²).

Свечаност с којом је био предуверетнут руски курир (нарочити доносцију писма) у Србији завршена је тиме што су торжанствено прочитали Акерманску конвенцију (уговор) у крагујевачкој цркви а у присуству Герасима владике ужишког и шабачког, многих архимандрита и свештенника, свију кнезова и кметова и многобројних депутатата што је народ изабрао. То је било 14. Новембра 1827. год. Људи који су се тако били искупили у цркви сачињавали су велику народну скупштину. Пошто је свршена служба црковна изиђе на једно нарочито начињено поузданше место Милош заједно с руским весниким (куриром), архијепископом и својим секретаром Димитријем Давидовићем и овај последњи прочита пред народом у име Милошево дугачку беседу. Ова је беседа интересантна тим што је у њој Милош и овом приликом износио своје заслуге пред народ. У почетку се говори како је Милош још за времена свирепог Солимана-паше који толико крви проли, и у биткама с Турцима свагда се бринуо како ће склонити срце Султаново на милост и како је радио и код цара Александра о заштити српског народа код Порте. „Цар Александар испунио би и своју и нашу жељу, вели се у тој беседи, да га Свешињи не пресели у вечност, па и на самој смртију постељи поручио је великодушни цар у завештању своме наследнику и брату да и он тако исто заступа Србе код Султана као и покојник, — вечна му памјат!“ На ово је искушењи у цркви народ одговорио усљедиком: „Бог да му душу прости! Вечна му памјат!“ Даље се говорило како је цар закључно са Султаном нови уговор и у исто време прочита се писмо од руског министарства странских послова. „Видите ли, браћо, како је близу

време кад ће и наша драга отаџбина доћи у ред држава!... Пуних једанаест година мога труда и старања скопчана са огромним трошковима и са страхом да се преговори и договарања са покровитељем пре времена не открију и не прекрате, са умиреним политичких буна, једанаест великих година довели су нас до овог садашњег стања нашег. Да би довео дотле наш народ ја сам жртвовао све што само може жртвовати смртни човек који води своју отаџбину и жели је учинити срећном. Али чим се више приближујемо часу кад ћемо и ми једном постати народ тим се више ставља преда-ме брига како да очувам у неповредности наше добро стање о коме се старају и цареви. Ја се бојим буна којих би већ неколико у народу нашем за ово десет година. Бојим се да се оне опет не попове међу нама јер смо ми лаки па свако подстицање од стране наших душмана. Кад већ немамо с киме да се боримо, онда се окрећемо противу самога правитељства нашег, и више верујемо непријатељима него речима правитељства коме смо поверени — непријатељима који се све више може данас, кад ми већ тако лепо напредујемо: данас ће нам они још више завидети, и још више ће нас подстицати да нарушишамо мир и спокојство. Данас више него никад треба да их се чувамо; кад још није било ни најмање искре слободе, кад смо још степњали у ропству, па и онда колико их је било таквих међу нама од који су једни правила метеже други с бунтовним речима мутили по народу, а трећи корели мене да сам властољубив, строг и жудан богатства? Колико је међу вама који су ме кривили за смрт Молера, капетана Радића, кнеза Симе, Цукића, пос Саве, Карађорђа, Ђака и Чаршића? Сами знате и сад ми кажите шта су они хтели, да утврде мир и спокојство међу нама, или дижу буне и проливају крв? А које вамо довео Карађорђа, и с каком га је намером дозвао и убио, ја ћу вам све то писменом сведочбом доказати, ако ме узпитате о томе. Бака је корист била за нашу земљу од свију тих буна које су је тако често трзали? Починимо од стarih времена: је ли нам поможено тиме, што се један део нашег народа побунио и прешао у Мађарску? Какву смо корист имали што смо се дизали у време царине Евђенија? Шта смо добили од тога, што смо скочили на оружје у време Кочине крајине? А то што су сваки пут они, који су овде остајали, били несрћенији него пре тога, сваки пут су Турци ударади већи памет на видајет, сакатили нашу рођену браћу и одводили их у ропство. Сам устанак Карађорђа учинио је те смо лутали по туђим земљама, били смо гонjeni, а децу су нашу поробили.

Буне новога доба: Ђакова, Чаршића, Добринца и Абдулата, какву

су нам корист донеле? Смрт толиких људи, међусобну свађу; узајамну мржњу међу рођену браћу, затру толиких кућа, ироност толиких по-родица и срамоту нашем имену па веки! Да ли су знали они што су ме корели за смрт бунтовника, шта траже од нас цареви? Да ли су они мислили колико нам треба срестава, да се откупимо од Турака, да одржимо наше и султанове чиновнике, да водимо преговоре са турским и руским двором у продужењу толиких година? Да ли су мислили они о томе, да нам ваља штогод да спечалимо и за оно време, кад се будемо преговарали са султаном да добијемо права нашем отаџству? Да ли су они знали да се па то мора потрошити неколико милијуна гроша? Водити преговоре, било би још лакше, кад би ми још више спечалили. Да ли су знали све то они, који говоре, да сам ја властољубив, и да немогу да се новцима наслитим. Савест ми јоје говори, да сам ја вршио своју дужност колико сам год имао снаге и према приликама; са мушким постојањством и праведном строгошћу ја сам одржао мир, тиштину и сваки поредак у овој земљи, и тим путем довео сам вас да онога часа, кад и ми можемо добити сваја права. Ја сам жртвовао мој живот и презирао смрт; ја сам слушао ваша неправедна пребацивања и то ме је јако мучило и жалостило, и онест за то ја сам све праштао, имајући у виду једино да израдим права нашем отаџству. Ја сам оснивао на цела столећа, жељећи да вас учним сртним, и да вас таке оставим после себе... Слога и мир снаже и мале земље, а неслога и буне руше и големе царевине Слабомоћно и понижено правитељство не може никад доћи до својих цели, па нека потомство оцени моју радњу ако данашњи нараштај то непризнаје*. По свршетку овога народу је заказато, да избере нове посланике који ће ићи у Цариград. Народ се захвали Милошу на његовом раду и близи за општу ствар, и разиђе се из цркве с узвицима: „Да Бог поживи тебе, господару, султана и цара Николу“!¹²³⁾

Тог истог дана велики суд уговори с кнезовима, а кнезови с њиховим кметовима, те саставе и напишу сљедујући акт, као заклетву Милошу: „Светли кнезе Милош Обреновић и милостиви господару! Саслушав са радосним срдцем садање речи ваше у којима је пуно радости и отачаске милоште к нама и народу нашем, ево нас да вам одамо достојну почаст, светли кнезе и милостиви господару! Хвала вам за неуморно делање ваше, којим сте нам задобили милост једног цара, и моћну заштиту другога. Свесрдио, синовски и поштозно молимо вас: да се и у будуће неодкажете руководити нас к срећи и благо-стању као и вазда досад, бранећи добре и слabe, а казнећи хрђаве

по праведним законима, и примите у залогу од нас, нашу срећу и благостање. О томе вас молимо сви овде сакупљени и долепотписати чланови народног суда, свећеници, главни окружни кнезови, чланови окружних судова, кнежеви и кметови, сви у своје име, и осталог не-присутног народа, и у име оне наше браће која ће се у будуће с нама сајединити. Сви ми, потврђујемо пређашње заклетве наше од 1817. и 1826. године, и утврђујемо вас светли кнезе једнодушно и једногласно како за нас тако и за децу нашу из колена у колено за господара и кнеза нашег, и заклањемо се како вама тако и браћи, деци и породици вашој, да ће мо им свагда и у свему бити верни и послушни: и сам Спаситељ нека буде осветник ономе ко нарушине заклетву ову! Помогао нам свешићни и једини Бог! Помогао и нама и деци нашој!* Осим овог акта била је састављена још и просба султану да постави и утврди Милоша као наследног кнеза у Србији, да се за митрополита у Београду постави когод од Срба, јер је наследник Агатангела, болесни Кирил, некако скоро умро пред тим. Сва су ова акта неколико пута прегледана и преписата, а трећег дана велики суд позове целу скupштину у цркву, где иста акта буду свечано прочитана, и скupштина их усвоји. Тада је у цркву био позват и Милош с његовом браћом Јованом и Јевремом, те му ту паково исказују своју благодарност за његове трудове на општу корист, а главни кнез пожешког округа Васа Поповић преда му и сама акта, која он најпре мете на главу, после их узме у руке и позове све чланове скupштинске да се с њим пољубе. Кад се са свима изљубио који су били у цркви, онда Милош сва ова акта преда своме секретару Димитрију Давидовићу. За тим је била велика народска светковина, после које сви окружни представници оду по реду у кнежеву канцеларију, и тамо потпишу акта које је скupштина усвојила. Најпре су се потписали браћа Милошеви, после 12. чланова великог народног суда са старешином њиховим Матијом Ненадовићем, а за њима четири архимандрита, па онда окружне проте, и најзад кметови и кнезови по реду округа којим управљају. Број свију подписаных износио је 800. На овој скupштини били су и посланици који су се некако најбоље ослободили Цариграда, осим архимандрита Самуила који је још за време апсе умро у султановом сарају, и кнеза Илије Марковића, који је остао у Цариграду у кући која је одређена била за посланике. Скупштина та избере и нову депутатију у којој су били чланови великог суда: Лазар Тодоровић и Атанасије Михајловић, којими из старе депутатије додаду Илију Марковића; тумач и секретар ове депутатије био је Марко Ђорђевић, и економ

Јован Антић. Најзад место престарелог Марковића буде у овој депутацији одређен Стојан Симић (*24).

У Фебруару, кад депутација још није ни изашла из Србије, дође у Београд нови наша Хусеин пореклом од старе и богате породице у Румелији. Он је већ познат тиме, што је био од правительства одређен да ради противу наше Јањинског па га је овај поткупно, и за то је био премештен у спромашине нашалук Нишики, где је грдне дугове начинио. Он је дошао у Београд с тврдим уверењем да се обогати, јер је знао како је Милош издашан у поклонима турским властима. Осмога марта пође српска депутација у Цариград, да с Портом изради услове, на основу Акерманске конвенције. Турско министарство по своме обичају одуговачило је ову ствар. И сам султан овога пута није хтео да решава ову ствар, јер је био дознао да је међу Енглеском, Русијом и Француском закључен био договор, по коме су се биле обvezале да попуде Порти своје посредовање за умирење Грчке, он се откаже од испуњења и оних услова што је у Акерману на се примно. Битка код Наварина ослободила је Махмуда у његовим сопственим очима од свију обvezаности. Српско питање од тада било је везано са оштим ходом ствари у турском царевини. У Декембру 1827. године посланици Енглеске, Русије и Француске оду из Цариграда, а одма за тим огласи се хатишериф којим се распаљивао фанатизам Турака, противу насељених хришћана, а на Русију се бацала сва кривица све беде, што су у потоње доба Порту сналазиле: износили су Русију као венчог непријатеља мусулманству, која је и овом приликом, прва постакла мисао о тројном савезу, и која је необзирно се на Акерманску конвенцију, тражила да се меша у грчке ствари. На свршетку тога хатишерифа, Порта најозбиљније скида са се сваку обvezанost по акерманском уговору и правке, признаје да је учествовала у томе саветовању у намери само да се користи временом. За потраживања српска, казато је да се немогу испунити, а сва она обећања да ће их испунити, објављује као изнуђена незгодним приликама. Српски депутати буду на ново затворени у сераљу као таoci.

Секретар Милошев, Димитрије Давидовић, његов главни доктор Кунибер и многи други из ближе његове околине, који су били слати на договор међу Русијом Француском и Енглеском, на овакав хатишериф који је ствар свију Хришћана оглашавао као једну, саветовали су Милоша да пошље своје депутате у Париз и Лондон. Али Милош није хтео да прими тај предлог бојећи се да не увреди Русију. 14. Априла 1828 године изађе манифест којим се објављивало, да је Порта принудила Русију да се лати оружја. Али у исто време

руско правитељство објави, да оно не жељи да Хришћани учествују у овој војни. Па и ако су својевољци из свију крајева турске царевине врвели у руску војску, ондје је сам руски кабинет поручио Милошу да Србе задржи у миру за све време војне. Порта ондје са своје стране тражила је од београдског паше, да он од Срба изиште писмено обећање утврђено заклетвом, да ће они остати верни султану, и да неће давати никакве помоћи његовим непријатељима. Ма како да је било чудно ово захтевање Турске која тек што је објавила Србе заједно с осталим Хришћанима општим душманом њеног мирног опетанка, и која је одбила њихове захтеве што је пређе сама признавала, па немотрећи и на то што је сама Порта, дала пример Србима у порицању задате речи, ондје зато она је тражила од Срба заклетву, и по изгледу веровала је њиховој речи. Било то како му драго, Милош по савету који је добио из Русије, пошаље у Београд торжанствену депутацију састављену из најчувенијих кнезова са Јевремом Обреновићем, као њиховим поглаваром који је сад први пут ишао у Београд после убијства Келеша. Улазак те депутације у Београд, такође је био торжанствен. Становници београдске околине изилазаše јој на сусрет, поздрављајући је усклицима: Живео кнез и његова фамилија. У самом граду депутација је дочеката одушевљењем. Срби који су живели у Београду предуредели су давно невиђеног брата кнезеног, који се звао обркнез Београда, Ваљева и Шапца.

Цел депутације била је позната становницима градским: она је посила знак мира, који кад би се нарушио би највише несрће Београду. Житељи београдски стајали су с једне и друге стране улице, којом је депутација пролазила, да би је сачували од напада ма каквог фанатика Турчина; Хусејин паша ондје са своје стране учинио је торжанствену пошту депутацији која је к њему ишла. Далеко иза града изаслао је београдског мусулмана са великим пратњом и сина његовог Абдул-Рамана, који су депутацију поздравили и големе јој поклоне учинили. Нигда још доинде нису видели у Србији толико по-нижене Турке пред рајом. Београџки мусулмани били су поражени овим догађајем. Али кад је депутација поднела заклетву и дала обећање које се тражило, паша онда изјави да је Порта наумна да увећа свој гарнизон у српским градовима, и да се он Хусејин нада, да Милош не само да се неће томе противити, него ће се постарати да нову војску снабде пуном храном. Јеврем Обреновић одговори да у том смислу нема никаквог овлашћења, те зато се мора посаветовати с кнезом, који једини има права да одговара на овака потраживања. Милош ондје у време добије писмо из Цариграда, у коме му

се јавља, о шиљању босанске војске у српске градове. Милош је био у необичном положају и големој забуни. С једне стране Русија му саветоваше да одржава мир; јер је она рачунала да његово постојање неће изазвати Порту да уклони своју војску са границе српске бојећи се да не би ови устали, него ће заједно с њима уздржавати Бошњаке да не гомажу источним областима, у које је требало да уђе руска војска. С друге стране Милош се бојао, да долазак нових поткрепљења у градове не изазове Турке на нове покоре и беснила. Међу тим пронео се глас, да ће се Абдул Рем бивши онда босански паша, с великим војском усредсредити около Дрине, с намером да преко Србије пређе у помоћ видинском паши. Овако узгряде могао се Абдул Рем користити случајем да Србе обезоружа и подчини турској владавини. С Абдулом Ремом прешли би у Србију њени крвни непријатељи — босански мусломани. Најзад могли би Турци под изговором само да пренеду војску преко земље — увести тако велику силу, с којом се Срби не би били кадри борити.

У таквим приликама Милош сазове народну скупштину у Крагујевцу на дан 14. Маја. Тога дана он је пред кнезовима и кметовима изговорио беседу, у којој је између остalogа рекао: „опасна су времена настала. Наш цар завојшио је с Русијом, Инглиском и Француском. Руска војска ушла је у Влашку и Молдавију, и већ стоји на бреговима дунавским. Ако Султан не изврши све оно, што је с Русијом углавио као свето од речи до речи, онда ће на сву прилику планисти војна на све стране Дунава. Без сумње да ће бити окрињаја и око наших граница, свагда је некако опасно кад се две сile сударе на граници ма које земље, па зато ја и кажем, да су настала опасна времена, зато сам вас, браћо, и позвао да се посаветујемо о томе, како ће мо се држати у гомили оваких непријатника. Ја сам о свему томе знао још пре по године. Султан ми је то јавио преко писма који се у Цариграду баве; а писао ми је о томе и руски цар Никола I. Није потреба да та писма овде читам, јер онда не би била тајна, него би ишла од уста до уста. Ви можете веровати мојој речи, јер што сам вам год до сад казивао за та два цара, свагда је онако и у ствари бивало, никада вас писам лагао, па нећу ни од сад, ви сте ме ондје свагда слушали па је било добро, слушајте ме и од јако. Нама није до тога што се царевине међу собом кавије; они ће се побити на и помирити или онаме слабом ко се у њихову кавгу уплаче било би тешко, кад га ма која страна остави. Нашој је земљи потребан мир, јер се само у миру можемо одржати у целини. И султан нам препоручује да одржимо мир и тиштину. Да се одржимо у

миру заповеда нам и Русија спадашња заштитница наша, уверавајући и сад, да само у строгом одржавању мира можемо добити наша права, иначе ће да нас напусти ако и најмање ипреметимо тиштину у земљи. Она хоће сама да спрши свој спор са султаном; ми се неморамо мешати у то, ни прстом да се недотичемо те ствари. Наше је само да гледамо како ће руска војска да уђе у султанову земљу и како ће да се бори за нас! Султан то тражи од нас, Русија нам препоручује то исто, и нама ништа друго не остаје него да их обоје слушамо, а и наше потребе захтевају то исто. Кажите сами, зар није лакше седити код куће у миру; него се кrvaviti с непријатељем у пољу, трпети глад и жеђ, трошити своју снагу, па можда и главу изгубити. Било је много и свакојаких речи међу нама о томе не слушајте их браћо! све су лажне: цар нема ништа противу нас, он неће поћи на нас, није њему до тога да с нама војује, кад се пустито у борбу с три најсилније царевине у Јевропи, њему за цело није до тога, а руски цар светује нас да останемо на миру: и будимо у миру! Молимо се Богу да нас благослови и дајмо Богу Божија, цару царево, спахији спахијско, а властима што је њихово; слушајмо наше старије и управљајмо спокојно земљом нашом. У томе и јест једина наша добит, то тражи цар, то жели покровитељ наш.* После тога Милош је оширио говорио о свима оним опасностима, које би могле доћи за Србију, у случају кад би се војна примакла њезиним границама. У унутрашњости биће свакојаких смутњивца који ће се старати да посеју семе побуне међу Србима, те да их увуку у ову војну. Њих не треба ништа слушати, него их предавати власти у руке, па био он Турчин, Србин или странац. Све оне који немају пасонај предајте им суду, старији треба да уздржавају младеж од хајдуковања. За чување савских и дунањских обала, као и за суву границу и унутрашње крајеве, одређени су нарочити кнезови. Сви кнезови у време војне, морају да напусте своје домаће ствари и послове око поља и ливада и шума, око воденица и кошева, па и своју трговину да оставе; они морају у свако доба да се нађу у средини народа, и да гледају на кнеза, народни суд и окружне магистрате. Све оне који би реметили мир у земљи, обећао је Милош да ће их казнити без опроштаја.

„Ма ко био, говорио је он, прост човек из народа, кмет или кнез, свештеник, трговац или занација, једно село или општина, цео округ или половина пашалука, па и цео пашалук: обе царевине помоћиће ми да казним бунтовнике и да сачувам мир у отаџбини. Ја ћу одржати своју реч; немојмо бити блетвионеструници!* (126) Скупштина

се сагласила с Милошем и реши, да се један повереник пошиље у главни руски логор да упита за савет, шта ће чинити у случају, ако босански наш ће буде неизостанче захтевао да се његова војска пропусти кроз Србију. Заједно с тим решено буде да се напише за Цариград просба на Дизаи, да се не жури са шиљањем нове војске у Србију, показав о опасности које се могу излечити одтуда, и дајући уверење да Руси неће нападати на српске градове, те да су за обрану њихову излишни удвојени гарнизони. Али то уверавање још више је замутило ову ствар, Порта је почела подозревати на Србе, као да су они у тајном споразумљењу с Русијом, и с тога пошиље заповест наши босанском, да одма пошиље поткрепље турским гарнизонима у Србији. Милош је преко шијуна дошао да та поткрепљења не превазилазе више од 10.000 људи, број којих још већма ће се смањити бесством војника, што у турецкој војsci најчешће бива. Милош се није више томе противио. Абдул Реим шиљући војску у Србију одреди јој за начелника Али-бега Видијића заклетог душмана Срба, а нарочито Милоша; њега су и сами Турци прозвали цијаницом, који се одликовао зверском ћуди и свирепим карактером. Српски кнез захтевао је да турска поткрепљења улазе у Србију у малим гомилама, јер иначе није добар стајао да ће варод остати на миру. Та његова приметба буде примљена. Турци буду послати у Београд на лађама доле иза Саве, с налогом да 200 људи оставе у Шапцу. Кад су изашли на обалу београдску, српска је војска пребројала све солдате који су ушли у град; број је био мањи од 800 људи тако, да у град није ушло више од 1000 људи, остало је све побегло. При свем том што је дошаоша помоћ Турцима била малена, па и ње је било доста да београдски Турци побесне, почели су хришћане гонити: трговачки саобраћај није био без опасности, и млоге српске породице одселе се у внутреност, а неке и у Аустрију. Видијић је први давао примере гонењу хришћана. Он је вазда пред народом исконао и грдио Милоша и његову породицу. Једном добив лажно извешће да је Милош у околини Београда, у Острожници, пође из града с једном гомилом својих људи, под изговором да се мало прође, и дошао у Острожницу, пође тражити Милоша у свима кућама, понашајући се према сељанима веома суроно, и сукобив се с једним младим, пандуром рођаком ондашњег свештеника, који је по своме звању морао да носи оружје, заштита га, по каквом праву он као раја, сме да носи оружје. Пошто су се ту мало споречкали, пандур буде убијен, а његов стриц морао је још да плати откуп његовим убијцима.

Међутим у близини западних граница Србије, на Орловом пољу,

Абдул Реим и његов ћаја Ибрахим-ага држали су на скуну велику војску, више од 25.000 људи. Милош пошаље да се запита босански паша, у каквој је цели на границима Србије истурено толико војску. Абдул Реим одговори, да хоће војску преко Србије да преведе, на дунавске обале. Милош је имао пуно права да неперује Турцима у слутају њиховог прелаза преко Србије, с тим пре што је Абдул Реима рачунао међу своје непријатеље, а после је знао да његово мешање у српске ствари иже годити Хусејин-паши, с тога се реши да никако не дозволи Бошњацима улазак у Србију. Да би спремио народ на сваки случај, Милош пође на пут у западне окруже: руднички, ужички, ваљевски, соколски и шабачки. Одавна он није прошао толико округа у својој кнежевини, и онда је тек први пут опазио, какво је благостање било у земљи за време десетогодишњег мира. Већине просторије земље што пре беху пустинje и обрасле коровом биле су обрађене. У шумским пашама било је пуно свиња, које су главно богатство Србије, није се више могло видити растурених земуница по шумама и гудурама, као ни народ у одријаним алијнама, као што је то било за време турске владавине. Особито ваљевски округ којим је управљао Јеврем Обреновић, представљао је слику општег задовољства. Брат Милошев читаве насељине са кршевитих врстета сменштао је у долине, где су се куће могле и ушоравати.. И на дому било је веће богатство, јер су имали све најпужније потребе. Народ је свуда предсдеретао кнеза сјајно. Бивало је данова кад је Милош морао по неколико пута да заседне за сто, само да не би вређао гостољубље домаћиново, који су га позивали из куће у кућу. Милош је умео да се допадне народу. Имајући јако памћење, вазда је запитивао о људима који му беху другови по оружју, па и онима који су се у последње време ма тим одшковали, и за које је само по чувењу знао. Такво попашање Милошево и учинило га је необично популарним. На целом том његовом путовању народ му је непрекидно један за другим изјављивао: да су свакда готови да жртвују и живот и имање за отаџбину, и да ће поћи за њим где их год он поведе. Овако су мислили и сви остали Срби. На прву реч Милошеву скupila би се толика војска, која би могла да стане на пут прелазу Бошњака у Србију. Но до тога није дошло. Избављење се јавило одтуда, одакдја га нико није очекивати могао. Абдул Реим обзани својој војсци, да прелаз преко Србије мора бити у највећем реду. То није било по вољи Бошњацима који су само мислили како ће да опшљачкају и сагору Србију, коју су тако јако мразили. При том су још Бошњаци хрзели на султана парочито од онда, кад су и јаничари

дошли под заставу њихову, и гледали па њу као на издајника вере својих отаца. У то агенти Милошеви пусте глас међу њима, као да их султан шиље противу Руса, којима је заповедио да их све иокоље. Срби се користе њиховим одласком, уђу у Босну, подигну хришћане, заузму целу област, и овладају њиховим земљама и имањем. Најглавније мусломанске спахије у Босни, такође су хрђаво стајали са Абдул Рамом, и подгревали у народу mržju противу њега. Абдул Рам опет није имао поверења у месне становнике, с тога је непрестано под платом држал 500 Албанцаца. Но неколицини ћема поће за руком да га убеде, да Босна још никада није била послушна своме паши, као данас. Они још склоне Абдул-Раму да повери чување Сарајева бошњачкој војсци, чије заповедник био у споразумљењу с нездадовљицима, који су само згодну прилику очекивали, па да сви противу паше устану. Некако се на скоро и та прилика укаже. Капетан града Високога добије заповест да иде право на Орлово поље и не сираћајући у Сарајево. Али он под изговором да његови солдати, којих је било 2000, траже да им се изда плата, крене се управо ка престоници Босне. Кад је дошао у Сарајево, паша пошаље једнога свог официра његовој војсци с обећањем да ће им се плата одмах издати, чим изађу из вароши. Тада један солдат рекне, да он неће да изађе док му се год неда плата коју никако није добијао. Изаслати пашин официр хтео је да га уапси, с тога се покавце и официр буде убијен. То буде знак општег устанка. Са солдатима удруже се и обитаоци градских, и опколиз дворца пашин, тражише да се преда. Абдул-Рам хтео је да бежи у град, али војска беше затворила градске капије. Онда се он утири у своме двору, и три дана се бранио од нападања, претећи да ће пре запалити варош и ногинuti под њеним развалинама, него ће пристати па вређајуће услове. Онда Бошњаци реше да га пусте из града с његовом пратњом. И Абдул-Рам оде правце к Орловом пољу. Но тамо већ не беше турској логору. На прву глас шта се десило у Сарајеву, сви солдати куд који побеже, и само је једини Ибрахим-ага остао на месту. Абдул-Рам мораде да се склони у Румејлију. На скоро за тим буде постављен за пашу у Адијапонпољу, с налогом да чува пролазе балканске од Руса. На његово место буде послат у Босну Рами-Али-паша, али и њему не поће за руком да увуче Бошњаке у војну.⁽²²⁾

Међу тим Бошњаци што беху у београдском граду, чувши шта је било у Сарајеву, почну мало по мало остављати Србију. У почетку су ишли Савом, а после изабраше пречи пут преко Србије. Хусејин-паша молио је Милоша да зауставља бегунце. Али кнез сри-

ски држао се народне пословице: бежећем непријатељу златан је храст. Бошњаци су с муком пролазили кроз Србију. Морали су да продају своје оружје да само одрже живот. Као заклетим непријатељима српским, нико им није хтео чашу воде да дода. Па и убити Бошњака држало се да није никакав грех. Један острожнички попа чијег је рођака убио Видajić, смратно је више од десет Бошњака. Али кад се то дознало, предаду га црквеном суду, обријају, и после ту ствар пренесу у народни суд. Осуде га на смрт, али митрополит Андријим умоди Милоша те одустане од извршења пресуде, и ако је Хусејин-паша бог зна како наваљивао да се изврши. Тако се жало-сио свршио устанак Бошњака.

У то исто време Милошу иђе за руком да уздржи Албанезе од учешћа у војни. Поглавар њихов био је Мустаф-паша, потомак старе српске породице Бушатлијевића, која је била у сртству с прет-ћашњим српским краљевима. Он је управљао северном Албанијом по праву наследства. Он није никада видео Милоша, али се свагда дивио његовим делима и државничким способностима. С њим је стајао у побратимском одношаву, које се подједнако поштовало како у Срба тако и у Албанеза. Они су често један другом слали богате поклоне, и Мустафа је имао обичај да често упита Милоша за савет у неким важнијим стварима. Дознавши у главном руском логору о одношавима који постоје између Милоша и Мустафе, замоле првога да како год задржи албанаског пашу од учешћа у војни. Милош је ову поруку извршио с успехом. Он поручи своме пријатељу да султан и на њега гледа као и на остале своје феудале, у намери да уведе неке нове реформе у његов велики и удаљени пашалук, па још прети да ће Албанце онако храбре војнике турске, постићи судба јаничара. Милош је световао Мустафи, да најзад уђе у војну с Русима, али само колико може доцније, и у сваком случају да чува своју силу. Савет је дат у своје време. Јер је Мустафа гледао да задобије онако исто значење код Албанеза, као што га је Милош код Срба имао, па да преда своје звање сину, а не браћи као што је то обичај код мусломана. Савети Милошеви учинили су то, да се је Мустафа који је располагао с војском од 35.000 људи јавио на полу војне баш при крају, и то више као послушник султанов, но као заштитник његов. (128)

С руском војском Милош је такође био у непрестаном сношају. У чети ќенерала Хајснера који је заузео Малу Влашку бавио се српски агенат Цветко Рајовић који је извештавао Милоша о делављу руске војске. У битци Хајснера са видинском пашом, бугарски и

српски добровољни предвођени Милјком братом чуvenог јунака Ајдука-Вељка учествовали су најодушевљеније. Слаби успеси од пола-ска руске војске иза Дунава у 1828 години, натерају Милоша те се реши, да ступи у преговоре с Портом преко београдског Хусејин-паше, тражећи да се хатишеријом признају границе српске, и обећа-вајући да се за свака одриче свију даљих потраживања. Но Хусејин-паша није се смео да прими посредовања, и то је била срећа за Србију, јер овакав не измерен предлог, могао је стати на пут сваком покушају, за потпуно ослобођење њезине. Полазак 1829 године бразо је растерао страх српском кнезу. Пратећи сваки покрет војне, Милош се искрено бринуо о обvezаностима, које је имао према Русији у односу на нееутрарност Србије, и потпуног мировања. Тако, кад су до њега допрле жалбе народне, да се неки кнезови и чиновници, противно одлуци прећашње скupštine, не брину о народним делима, о опи-штјој безбедности, и не узимајући на ум да им народ даје плату, они се више брину о својим механама и каванама. — — —

На скupštini 8 Новембра 1828 године Милош изјави, да ће имање сваког чиновника, који се буде занимао оваким пословима, за-узети у народну корист. На скupštini 1 Фебруара 1829 била је реч и о другим још већим злоупотребама чиновника, који су на силу го-нили народ да врши њихове радове, ослањајући се на заповести које су они бајаги од Милоша добијали, и на попустљивост великог суда према оваким злоупотребама чиновника. Милош је обећао предузети све мере противу тога. На скupštini 10 Маја те исте године буде изговорена беседа о току војне, и Милош на ново замоли народ да буде спокојан, да се не уземирава продужењем војне и да у миру дочека њезин крај. На послетку прелаз Руса преко Балкана и битка код Кулгча, па ново је испунила Србе новим надама. Милош у име поздрава Дибићу за победу, пошаље му два посланика Торђа Про-тића и Аврама Петронијевића, којима је заповедио да остану у ру-секи стан све до закључења мира, па да том приликом при прегово-раву, раде у интересу Србије. Посланци престану Дибићу у име српског народа и подесу му на дар богату украсену сабљу, која је по народном предању била принца Јевгенија Савојског и писмо од Милоша, у коме га поздравља са титулом „Забалканског“ коју ти-туду тек што је Дибић добио. То је веома ласкало Дибићу и распо-ложило га према Србима. А кад је руска војска заузела и Адирија-нопољ онда дође у Ниш са својим Албанцима и друг Милошев Му-стаф-паша. Па како је Ниш на граници јужне Србије, то Милош пошаље Мустафи у име поздрава свога брата Јована и неколике кнен-

зова, с големим даровима. Мустафа је примио Србе најљубазније. Особиту је почаст чинио Милошевом брату, и богато их обдари. Том приликом повери брату Милошевом план устанка противу султана, па који се он, по његовим речма, сасвим одлучио. Видио је вели, у каком су бедном положају окрузи, преко којих је пролазно, и свуда је напла-зио на одобрававање тога плана, како од стране чиновника тако и од стране народа. Он је свуда примећивао велику mrжљу на султана, због неких нових установа. Многи су држали да је султан сам изазвао ову војну у договору с Руцијом, да би само ослађио своје унутрашње непријатеље, којима је спремао судбу јаничара. Али у Мустафе није било способности, за овако велико подuzeће. Једино самољубље није могло заменити војена и дипломатска својства, која треба показати у оваком делу. Милош јо то добро знао, па зато се и ограничио само на љубазне одношаје са Мустафом. Међу тим на-меру албанског наше дознаду у Цариграду. Па како је мир био за-клучен, то султан заповеди Мустафи да војску распушти, а он да се у Албанију уклони. Мустафа не послуша, говорећи, да је он дошао у Руменију да се освети за срамотан мир, и поврати славу мусло-манску. Тада га Милош, с којим Мустафа није прекидао добре одно-шаје, увери, како је султан готов да ступи у преговоре с Русима, да они својом силом окрену противу испокорног наше. И зајиста један коријес под предвођењем Хајспера приближавао се Софији коју је Мустафа заузео. Мустафа је већ радије почeo да одступа, како је добио од султана 1000 кеса. Од градова преко којих је пролазно ударао је велике намете. Отишао у Албанију, Мустафа је однео ми-сао о новом устанку, и кроз по године он је зајиста и оживотвори.

Извешће о закључењу адијапонольског мира, по коме се Порта обvezала да испуни захтеве српске „без најмањег одлагања и пра-вичном тачности“, примљено је у Србији с највећом радости. Маса народа била је потпуно уверена, да се сва војна имеђу Турске и Русије подила једино за српске интересе. У свима црквама у Ср-бији за три дана вршила се „благодарења“, и за све то време престали су сви радови. У свима већим варошима, и селима приређи-вани су весеља, на којима се орнеле здравице у част Русије, руског цара и Милоша Обреновића. Независност државе утврђена је била на јаком темељу. Овога пута и сама је Русија видела како мало вреде обећања портина, с тога је и тражила од ње ферман, који је Порта и издала одмах после адијапонольског уговора на крају Септембра 1829 године, и послала београдском везиру Хусејину наши. Тај фер-ман гласио је: Попут добијете овај ферман кога смо ми својеручно

потписали, знајте да је у смислу чланка 5-ог закљученог међу нашом царевином и руским дворем актерманске конвенције, уговорено било, да наша царевина одушевљена искреном жељом да изјави импера-торском руском двору нове доказе свога друшевног осећања, а тако исто да с тачности испуни све услове мирног букарешког трактата, намерна је да без одлагања предузме и изврши све услове што су обележени у чланку 8-ом реченог трактата, односно на српски на-род, који одавна стоји у поданству наше царевине, плаћа нам да-нак, и за сва времена и свакад власнужно истинске знаке наше су-лтанске милости и нашег великодушија. Осим тога поменута земља потпуно је достојна те високе награде за своју, многим доказима осведочену, преданост и верност нашеј царевини.*

Но како су цуномоћници обеју уговарајућих сила једногласно признали, да је за потпуно извршење ове ствари нуждан 18-то ме-сечни рок, то буде решено „да ће ова ствар на основу уговора који ће се по други пут углавити за Србију, бити удешена у корист срп-ске нације у скуна са српским послалством, и да ће решење што ће бити изложено и утврђено ферманом украшеним нашим „височајним“ султанским потписом, морати се саопштити и руском двору. На основу чланка 8-ог букарешког трактата о миру, налазећим се онда у Цариграду српским посланицима, буде дозвољено да представе њихове просбе и да замоле наш султански престо о томе, што би било потребно за основу и обезбеђење благостања њихове земље. За тим су они исказали у писменој просби, која је достављена нашем султанском престолу, неке своје потребе, надајући се, да ће просбе њихове испуњене бити. Они су молили за ово: да се допусти сло-бода богослужења по свима прописима њихове (редиље) вере; да могу слободним избором из своје средине брати себи више старе-шине; о утврђењу права да у своме отаџству имају властиту исза-висину унутрашњу управу; да се поврате Србији окрузи који су од ње одузети; да се сви порези сједиште у један општи, и да се један-пут за свагда определи у извесној суми, у коју би ушли и сва да-вања у натури као и главница.....; да сва турска добра пређу у српске руке; да се дозволи да Срби могу с њиховим пасошем путо-вати по свима областима наше перезине; да у својој земљи подижу (шпитаље) болнице, школе и књигопечатије; да се забрани свима Турцима да живе у Србији, осим гарнизона у градове. Међу тим на-ад смо били готови да испунимо ове тачке, неке прилике сиречије су то. Али онет зато ми смо вазда имали тврду намеру да дадемо Србима све привилегије што су биле уговорене у 8-ом чланку бу-

карешког трактата. А после према просьби верних српских поданика, ми смо јавили српским посланицима да ће ми те просьбе испунити. Па и све остале које нам у будуће буду подносили, милостиво ћемо саслушати и испунити, колико буду сагласне с дужностима наших верних поданика. И било је већ решено, да се наредбе о испуњењу 8-а чланка букарешког трактата на основу нашег хатишерифа изложе у ферману кога ћемо утврдити, и да се све царском руском двору сапошти. Но кад је по могућности ово било најбоље уређено, да обезбеди Србима све што је потребно, и српски посланици позвати да ступе у договор с нашим комесаром кога смо нарочито за то именовали, од један мах сав овај рад поквари започета војна. На основу тог чланка трактата о миру, који је сада закључен између наше и руске царевине у Адријанопољу, а такође и на основу 5. чланска Акерманског конвенције, у коме се такође садржи услови које смо признали, што се тиче српске ствари која се толико одувожачи због разних околности, наша се царевина свечано обvezује, да ће испунити ове услове тачно и без оклевавања, и да ће Србији одма повратити одузети шест округа. И тако потписујући и потврђујући ово зарад умирења и благостања наше поданичке Србије — у колико је то Богу угодно — заповедамо, да се све ово изврши у потпуној спази. А да би се ова сјајна заповест разумела и имала у виду, ми је, височајше* нашем царском руком потписујемо. А ти везире и моло известите по неколико пута српски народ о овоме делу, и напоменете му, да свакда ради онако, као што то изискује дужност и благодарност његова. А ви са своје стране извршите ову поруку по нашој високој заповести, коју кад добијете предајете онако као што вам је препоручено и чувајете се од свега што је противно нашему писму. Знајте то и слушајте светињу овога писма.

Дано 1. Ребјул-ахира године гедиџи 1245. ¹³⁰

Да се овај ферман прочита, у Јануару 1830. године сазвата је велика скупштина. Хатишериф је прочитан на српском језику. За тим је читано писмо руског вицеканцлера графа Неслрода, који је у име цара Николе похваљивао Србе за њихово владање у последњој војни, и готовост да слушају савете Русије. Уз то писмо добио је Милош и скупоцену кутију дуванску, са сликом царевом која је окићенана дијамантима. Руски цар хтео је у лицу вође, да ода поштовање целом народу српском. Хатишериф, писмо вицеканцлера и дуванску кутију наместили су на сребрној табли у ходнику цркве, за своје скупштине. 24. Јануара секретар Милошев, Димитрије Давидовић изговорио је дугачку беседу пред 2.000 скупштинских чланова.

Најпре Милош ређа по тачкама сва дебивена права српскоме народу. Поменув слободу богослужења, он дода: „Сад се Срби неморaju више бојати да ће им когод рушити цркве и манастире. Од сад иам Турци не могу сметати да подижемо манастире и цркве колико год нам је воља. Сад можемо без бриге да празнујемо, и да се свештенички обреди врше по правилима наше вере. И најзад слободно нам је да на црквама дижемо звонаре и звонимо у време службе*.

А кад је била реч како се земљи признају права, да из своје средине бира старешине, и да се користи независношћу у унутрашњој управи и суду, па набрајући сва пређашња василја и сидецуалуке које је српски народ трпео од Турака, између остalogа рече: „сад се Срби немају бојати промене везира и других Турака, који су се на измене стицали у Србији, да се изране крвавим радом наше спротиње, и да плачкају и бесковечно угњетавају земљу нашу. Сада су старешине ваше изabrаници из средине ваше. Они ће бити ваши суграђани рођени синови отаџбине. Одгајени у својој отаџбини, они ће за њу живети и умрети. И прва и најсветија дужност њихова биће, да се бришу о вашој општој срећи и благостању*.

Говорећи о суду, он је потанко објаснио скупштини како су закони од велике потребе, и изјави како нарочито зато састављене комисија више од две године ради на израђивању закона, коме је за основу узет француски (кодекс Наполеонов), али удешен према особинама и обичајима српским. Најзад дода, да ће комисија са својим радом бити скоро готова. А што се тиче присаједишења одузети шест округа, рекао је, да је од српски посланака у Цариграду добио званични извештај од 21. Јануара, у коме дејкупација јавља, да је Порта одредила комесаре султановог Хаџи-Бана Хаџи-Ахмета с још неколико млађих, који ће доћи да разграниче и предаду Србији оних шест округа. Најзад дода Милош, да је поменути комесар у пратњи са два српска посланика пошао из Цариграда 1. Фебруара, а за десет дана биће овде. Повраћени шест округа ови су: 1., Крајински, 2., Тимочки, 3., Параћински, 4., Крушевачки, 5., Старо-влашки и 6., Дрински.

Зборећи о данку, кнез рече „до сада је народ плаћао данак под различним именима, и не само Порт, но и сваки везир могао је по својој вољи да их увећа. У будуће сви ови данци, као и давање у патри и главница сведени су у једну, једанпут за свака определјену суму, коју ћемо сваке године Порт давати као определjeni данак који се неможе повећати. Приватну Турску сопственост морамо откупити од њихови господара. А за употребу царског имања као

што су: мукади, зијамети и спахилуци плаћаћемо опредељену суму заједно с данком.

Даље кнез поброји све добити за народ; као обезбеђење и неприкосновест сопствености, која је преће зависила од самовоље турске; развитак трговине и заната; уређење школа, штампарije и болница; а парочито ширење просвете и цивилизације у народу, итд. Честитајући народу што је једном задобио своја права, па која је тако дugo очекивао, објави како су српски посланици добили унущај, да у договору с Портом реше и спрше све оно што још није одређено као што треба. Затим је Милош говорио, да је за то позвао преставнике народне, да им саопшти султански хатишерије и да они сада уреде управу у Србији. Потанко разлоги какве су обвезаности правитељства према народу, и народа према правитељству. Наведе неколико примера из историје, који показују, зашто су младе државе пропале изгубив своју слободу коју су неколико векова уживали. По саветује целу скупштину у оните, а парочито правитељство да сачувају задобивена права и за доције потомства и да препорећај Србије утврди на сталном темељу српске нарави и српског народног духа. Па како љовек у часу задовољства и среће често заборави сва своја прећашња страдања, то кнез ономене народ да се чува од разврата како би одговорно иправедним очекивањима образованог света, а парочито очекивању високог покровитеља српског, руског цара, итд. За тим преће у говору на себе самог и на своју управу.

„До овога часа, рекао је између осталога, сав тарет управе био је досад на мени једноме. Сва уснијавања моја за последњих 14 година управљао сам к тој цели. Једини пут који је њој водио био је, да се сачува унутрашње спокојство, и покорност високој Порти. То је била жеља и свагдашиња заповест нашег великодушног покровитеља цара руског. Истина млада су браћа имала погрешно мињење о мени. Сва моја уснијавања којим сам побуђивао народ да иде мирним и јединим сигуријим путем, који води к правој цели, — они су називали властољубљем. А сву бригу моју да у народној каси буде што више новаца који нам данас тако нужно потребују, — приписивали су мојој пројдрљивости. Мене су називали тираном, чудовиштем који је жедан крви свога ближњега... У мени се крв бунила, кад сам видео, да суграђани моји чије сам поверење и љубав заслужио тако погрешно мисле о мени. Али то није ни најмање помутило намере моје, да отаџбину и даље поведем к цели којој сам циљао. Парушићеље мира и непријатеље нашег општег добра, ја сам по нужди

строго казицо. И ја се ни једног часа нисам посумњао, да међу вама Србима, неће се наћи нико, ко не би и свог рођеног сина убио, кад би се уверио да тај његов син ради о пропasti наше миле отаџбине. И то је управо био узрок многих завера што су појављивале у нас.

Непокорност према султану дало би повода да нам његово правитељство одкаже све дате нам привилегије уговорене у трактату. А не испунење толико благодетних порука нашег великодушног заштитника, био би повод да нас напусти као људе недостојне и неблагодарне, и да нас остави судбина нашај. И онда ме није властољубље, побудило да заузмем највећу власт, него љубав к народу и стање о нашем општем добру, о срећи нашега потомства и драге отаџбине. О свима порезима који су до сад узети, о приходима и расходима спремљени су нам тачни рачуни. Народ ће видети да сам праведно расподела његовом сопствености. Брижљивошћу мојом има, већ неколико милијуна који се чувају у државној каси. За тим Милош топлим речима захвали се народу на поверењу и привржености коју му је вазда указивао, па онда настави: „Сад смо дошли до наше цели, сад су и народ и отаџбина сретни, сад је дошло време да се и они који су ме гонили увере, да ме је у свему моме раду руководила само љубав к отаџбини и чиста жеља за опште добро. Сад се својевољно одричем од звања које сте ми ви даровали, разрешавам народ од заклетве коју ми је већ толико пута дао у име свагдашиње верности и полажем дужност моју по својој властитој вољи без икакве принуде. Другови! изберите отаџбину другога кнеза најспособнијег из народа, и сами уредите своје правитељство. Не заборавите да вашу одлуку јавите народним посланицима у Цариграду, да је они високој порти на потврђење поднесу. А ја сам готов да вас вазда потпомажем мојим саветима.“ Скупштина је прекидала последње речи кнежеве општим усљедником: „Оче, спаситељу отаџства! Ми нећемо и незнамо за други избор! Сам је Бог изабрао тебе за нашег избавитеља! Ми смо с целим народом твоја деца! Да живи Милош! Да живи наш кнез и његова вамилија! Сам је Бог изабрао тебе за кнеза и господара нашег! Народ се својевољно заклео да буде веран теби и твојим неследницима. Ми ти понављамо ту заклетву у име наше и у име целог народа и нашег потомства. Доврши твој рад. Уреди нам правитељство сам, како ти најбоље знаш. Сва твоја наређења биће за нас светиња и закон. Под твојом смо се управом и ми и сав народ ослободили од наших угњетача. Теби смо једноме сви обvezани. Ко нам може боље сачувати задобивена права, и слободу, ако не ти, који си их нам и

израдио?* и т. д. Милош је неколико пута почивао да говори, али јако тронут радосним усхицима народа врати се у свој двор.

Одма затим свештеници чиновници и сви присутни представници народа скупе се у здању великог суда, где из средине њихове изабрана комисија напише три акта, које пред скупштином прочитају и једногласно одобре, а после их па три комада пергаментске артије препишу, које сви присутни и подпишу и печатима утврде. На сваком акту било је око 1000 потписа.

У првом акту била је изјава кнезу Обреновићу од стране целог народа у којој га називају „оцем отаџства.* Њега и његове законите наследнике најсвечаније оглашавују за владајуће кнежеве у Србији. Понашају заклетву верности и одалости као њему тако и наследницима његовим у име целог народа. У другоме акту изјављује народ своје признавање султану и понавља своју поданичку просбу да сагласно народној одлуци призна и милостиво утврди Милоша Обреновића за законитог кнеза у Србији, заједно са правом наследства у његовој породици. У трећем је акту адреса благодарности великој душном монарху, покровитељу Србије.

Посао на овим актима продужио се чак и сутра дан. 9. Фебруара скупштина позове кнеза у цркву, где му сва три акта преда. А за тим скупштина понови заклетву кнезу у име целог народа, а кнез се опет закуне народу. После тога буде служба и „благодареније.* Епископ шабачки Герасим изговори беседу, која је могла и да изостане јер као Грк слабо је владао српским језиком. После њега говорио је шабачки прота тако лепо, да је многима од присутних измамио суду из очију. 131)

ГЛАВА IV.

До оставке Милоша Обреновића.

Права српског народа беху призната, али границе земљишта (територије) на које су се простирила та права још не беху означене. Па и сама власт кнежева већ толико пута народом призната, не беше потврђена ни од Русије ни од Турске. У јесен 1830 буде обраћена већа пажња на ова два питања. Бригу о одређењу граница узвели су на се Руси, а што се тиче кнежеве титуле то је узео на се Милош.

У Марту дође у Србији турско-руска комисија да означи границе ове полуунезависне земље, која је јавно стављена под дипломатску заштиту Русије. Руски комесари билу су: капетан генерал штаба — Коцебу, љубимац Дибића и председник комисије; кнез мосальски, и калетани дајтијанци: Есен и Каменски. Ево шта каже Купиберг о раду те комисије: „руски су комесари били млади људи, даровити, просвећени и уљудни у понашању. Они су веома брзо научили наречије ове земље, на коме су говорили са необичном лакоти. Турском комисијом управљао је чиновник, што носио звање Хаци Ђан, веома сувор, и нуј жеље за уживањем, кога је Милош поткушио те па све пристајао. Кад су руски комесари обилазили брда и планине, да означе границе земљи на којој су стајали редови српске страже у време последње војне, — Хаци Ђан седео је у кући, где су комесари од времена на време долазили. Тамо је пуштио нарћиље не бринући се много да задобије за великог падишаха и овде што год земље које је и онако сувише било у царевини његовој. Млади руски официри радили су у овој ствари од срца. У пратњи кнеза Јоксима Милосављевића који истини није био научен човек али од природе најметан, они савладају све тешкоће што их је ова комисија имала. У корист Србије заузето је било колико се могло више земље, ма да су се на неким местима Турци с оружјем у руци противили комисарима. Местни Хришћани нису смели говорити у корист Срба, бојећи се Турака, од којих они још не беху потпуно ослобођени (132).

Из српских документа сачуваних у хартијама проте Ненадовића, види се, да су биле замашне сметње што их је чинио Хаци Ђан и Хусеин паша у определењу граница и иселењу Турака из Србије. Турски агент што је водио послове пограничне комисије, могао је спокојно играти улогу човека који је готов на све уступке. Могао је без бриге да узима од Милоша мито јер је знао, да неће ни паша ни везир пристати на оно што комисија спрши, него ће још гасдати да тај посао покваре и задрже, не би ли и сами што добили од Милоша. У половини марта Милош добије иренис писма, што га је Хаци Ђан послao у Цариград. Из тог писма види се како је посланик портни захтевао од Милоша да не тражи речени шест округа и да не подиже карантине и звонаре у околини градова. Милош је па то захтевање одговорио, да он тражи тих шест округа на основу уговора који је закључен између Русије и Порте, и да их тражи за народ а не за се, „истина говорио је Турчин који је тумачио међународне уговоре како је он знао да је Русија закључила такве услове али она незна имена те округе, ви сте их сами показали Русији*.

Милош је одговарао: „руски су инженери сами обишли и описали гра- ницу“ Турски говори: истина је, али овде је реч за шест округа, а незадоји 13 или 14 који су у твојој владавини. Нато Милош одговара: „кад су углазили Букурешти и Адријанопољски уговор, мене нису питаји. У уговору што ми га је послао руски посланик, поменута су баш ови шест округа који ми се имају предати, с тога сам ја и означио комесарима места што западају ових шест округа“. А што се тиче рушења звонара у околини градова, Милош је одговорио да то не може учинити јер он има од Порте дозвољење да може пове пркве подизати. За карактире је одговорио, ако не буде никакве заразе да ће их напустити, али ако се болест увељико појави онда ће се постарати за болнице. Турчин напомене Милошу о досадашњим милостима падаше, којима се више од 15 година користи. На то је Милош одговорио „недао ми Бог да се лашим заштите и милости господара мог. Нигда нисам пожелeo да изађем испод власти Портине. Али што је у хатишериfu обећано, то се мора дати. Сад ви говорите да пинта од тога не ће бити, па шта ће најзад отуд изићи! Час дајете а час не- дајете. Тако сте могли радити док још уговор није био закључен. Та вазбада то не ће допустити ни цареви, и народ ће ми казати да сам подмићен или ма шта друго. Никоме неће бити по вољи ако се Турци не раздвоје од Срба. Ја не могу да напустим ни стону земље од добивених шест округа. А што говоре да ођу да се оценим као Мореја, Влашка и Моздавија, то није истина, и сачувао ме Бог од тога“. Све је ове речи Милошеве Хади-ћан исписао у овоме писму. (133).

Његова писма имала су утицај на ток преговора у Цариграду, где су се обе депутације искрено заузимале за ствар, једна код Порте, а друга код руског посланства. Турци су на сваком кораку чинили сметње. А руско посланство бавећи се да одржи добре одношаје с Портом, и грчким питањем, није се баш својски одазвало српској депутацији и ако је Давидовић настојавао својим потраживањима. Шта више Давидовић се жалио Милошу, како је Рибоџер онда бивши руски посланик, сасвим мало расположен према Србима. Некако на брзо затим уђе у руско посланство и ќенерал Орлов и српска ствар пође мало брже. С друге стране Милош је нашао начин, да се сложи са Хусејин-пашом. Зарад обавештења он пошаље к њему Алексу Симића и Марку Ђорђевића који су имали поруку: да се старају не били се само султанов хатишериf испунио у свему као што је. У том акту, казапо је било у упутству, најасније се огледа царева воља чему је најјачи доказ то, што Турци само што су тули о њему, па без ичије опомене ма с које стране, продају своја имања и седе се куд ко хоће, и још

никоме није дошло на памет да се томе противи. Али паша почне да омаловажава силу хатишериfa: забрањујући Турцима да продају њихове непокретности дајући им наду да ће све то проћи и без продаје имања и без селиште. А хади-ћан својим понашањем још више је окуражио Турке да не извршују хатишериf. Београдски Турци почели су да продају своје имање, јагодински су га већ испродавали, а из Ђурије и Шашца почели и да се селе, ама паша и хади-ћан све заустави. Тако исто и Бешићи осим Зворничана нису се противили да им се пријода и они шест округа, што је казнило и сам хади-ћан. А сад се противе и грађани Вишеграда, Нове вароши и Сенице. Код таквих прилика где и крв може да потече, ја сам принуђен да већој власти доставим сле што ради хади-ћан и паша противу хатишериfa који ево већ шест месеца како се не извршује. Алекса Симић и Марко Ђорђевић јаве Милошу да Турци тумаче хатишериf како они знају и да неће да чују ни за какво обавештење од стране Срба. Зато би о свему томе требало писати у Цариград, па отуд чекати да се овако поступање објасни. Овда Милош поручи Симићу да преговоре с пашом изведе на чисто. И Хусејин-паша правке каже да Милош што год тражи може добити ако само послуша његове савете, јер нити ће обвезаности Портине, нити закључени уговори с Русијом донети какве користи Србији, ако се успавалост турске владе, не порбуди зајатом српским. Таквим путем Милош моеж да задобије све шта жељи, и преко очекивања и саме Русије и ма које европске државе. Српска је каса пунा блага и откупити се у оваком часу није без рачуна. Милош пристане на предлоге пашине и поручи му преко Симића, да поведе преговоре са Цариградом те да се за новце купи оно, што се није могло добити никаквим уговорима. Милош је највише настојао, око титуле и власти кнеза што је народ толико пута признавао, да то и султан потврди заједно с правом наследства у његовом потомству. (134).

Такав је корак био од великог значаја. Појав нове династије на северу балканског полуострва, у оном истом часу кад Грчка добија право да себи бира краља, кад се у целој Турској подигли велики таласи нездадовољства противу султана који је смнићао на нека понашења у земљи, кад су се у Албанији, Египту и Сирији спремали устанци противу Султана, — могао је имати одсудног утицаја на приближену кризу у источним стварима. Овим су биле заинтересоване све јевропске државе, а највише Русија и Аустрија. Нарочито ова послеђа морала се противити намерама Милошевим. Паша београдски знао је то врло добро, зато је и чувао своје преговоре са Цариградом у највећој тајности. Он је представио Порти како је питане о на-

следствености једини усаво за спокојство Србије и вечну приврженост к Порти; а ако би се Аустрија и Русија овоме противили, то је у интересу саме Турске, да уклони свако мешање суседне државе. Затим је у велико хвалио верност и оданост Милошеву к Махмуду, и показивао радовање о свршеним реформама у Турској. Хвалио јо памет и искуство Милошево, што га је стекао за време своје владе српским народом, и најзад је приметио, како ће испуњење његових жеља утврдити јачу свезу његове породице са интересима турске. К овим разлогима прида паша и онај најтежи разлог, и тако изигра ствар. Поклон самоме султану износио је на 500.000 гроша које је требало све предати у ново скованим ермиљуцима. А башка су требале грдне суме за поткунчивање чланова диванских, те да се једни изазову на овај рад, а други само да ћуте и одобравају. А какву је ваљао дати награду Хусејин паши, који је толике услуге учинио Милошу. Било то како му драго, еле услови су испуњени и границе Србији коначно определене. Приход од турских земаља (спахијука) и султанових добара (мукада) ћумрука, превоза и калдрмије срачуњен, и суме годишњег данка на свагда утврђена. При оваким условима, Србији је већ лако било да сачува право своје независне унутрашње управе. А Порта је изгубила сваку могућност да се меша у српске послове, имајући само право врховне власти. И Србија није више требовала никакав хатишериф. Милош је опет желио само да добије берат, који би га утврдио у звању кнеза. А околина његова бринула се онет само за осигурање својих личних интереса. Српски посланици што су се онда бавили у Цариграду, Стојан Симић и Лазар Тодоровић који стајаше у споразумљењу са Јевремом Обреновићем коме се некако баш у то доба роди син, Васом Неновићем и још неким важним личностима у Србији, тражише да се изда хатишериф како би заједно са признањем кнезевог достојанства у Србији, био установљен Сенат, и друга звања којима би се ограничила власт Милошеве. Овај план највећима је потномогао Димитрије Давидовић који се онда бавио у Цариграду зарад сношаја са руским посланством. Он је био васпитан у духу политичких учења, која онда владаше у западној Европи, па га је с тога и очаравала парламентарна управа у Француској и Инглијској, са два дома и одговорним министрима. А како је он управу народних послова знао само теоретички, то није унићао, да ће увођење оваке форме управе у Србији која је тек изшла из полуварварског стања, отворити само поље унутрашњим смутњама и устанаком олигархију а неће ни мало послужити интересима народа. Србија није знала ни за какве сталеже. Народ није научио да дели

своје уважење и према кнезу и његовим помагачима. Ови последњи који су стајали ван утицаја кнезева, нит их је народ могао брати из своје средине нити им је могао поклањати своје поверење, па зато су они и тражили подржавање на страни, изван Србије, и радили противу интереса кнезева и земаљских који су тако тесно везани међу собом. Не гледајући на то, српским посланицима поће за руком да израде овај хатишериф у коме је била увршћена и уредба о Сенату али у сасвим нејасним изразима. Али баш та сама нејасност, особито је подржавала интриге частољубаца. Милош није ништа знао о садржини хатишерифа. И кад је у Србији дошла вест да га је султан потписао, онда је Милош тражио да се и хатишериф и берат свечано прочита пред народном скупштином.

И ако је српска депутација пошла из Цариграда још 25. Септембра, опет је зато ово празновање остављено за дан 30. Новембра, кад је Карађорђе освојио Београд и кад се је празновао св. Андрија као дан народног патрона. Скупштина је била сазвата у Београду, гдје је и Милош после 10 година први пут дошао. Његово је путовање било величанствено. На варошким капијама у Београду на место Турака, стајала је српска стража. Турцима је било забрањено да прелазе у крајеве, где су Срби становали.

Каја у пратњи са целом свитом пашином, дочекао је кнеза на Врачару готово на читави један сајат далеко од града и пошто га је поздравио, поће с њим заједно у кнезев двор, где је пашин син стојао да дочека и придржи кнезу узенгију. Свештенство у свечаном руху очекивало је Милоша у митрополитовој цркви, где је свршена и служба за сретај долазак кнезев. Другога дана оконо велики шатора што беху разапети испред градских врата сабрала се велика гомила Срба из целог београда и његове околине као и из унутрашњости. На овоме месту ваљао је прочитати обадва акта. Милош се појави окружен чиновницима и војском. Мало за тим дође Хусејин паша окружен мулама, турским чиновницима и сјајном свитом. Државни секретар (диван ефенди) прочитао је хатишериф и берат на турском језику у највећој тишини. За време читања опажало се негодовање и забуна на лицима неких Турака а харочито спахија, који нису веровали да се њихово имење предаје Србима. Затим је први секретар кнезев Давидовић прочитао превод обадва акта. Из његовог читања подигла се читава олуја громовитог ускуника народне радости у славу и част султана и кнеза. (13)

Овај нови хатишериф био је састављен другче од оног прошле год. од кога се разликовао већом јасношћу. У њему беху потанко изре-

ћена сва права, што их је порта призвала Србији. Садржај је хатишерива овак:

„Султан Махмуд-хан, син султана Абдул-Амида-хана свагда побеђујући.“*

Садржај његов нека буде испуњен**. „Уговор закључени између моје високе порте и руског двора у Адријапољу утврдио је извршење услова што су обележени у Акерманској конвенцији. По овоме уговору Порта ће ступити у договор са српским посланицима у Цариграду о овим питањима: о интересима у опште, о слободи богослужења и унутрашње самоуправе, о присаједињењу отргнутих округа, о одређењу данка, о управи турским добрима, о слободи путовања са својим пасошима, о праву оснивања штампарије, болница и школа; о забрани Турсима насељавати се у Србији осим оних који су нарочито одређени да чувају градове, као и најносле о том: како да се уреди представништво српско у Цариграду, али тако како се неби нарушио карактер његовог поданства.“*

За доказ да се Српска нација која је толико пута осведочила своју верност мојој високој Порти, ужива моје царско благоводење да ја желим праведно и пристојно задовољити његове просбе ради умложења срестана њеашне унутрашње безбедности и најзад у договору са српским посланицима у Цариграду установљавамо следујуће:

1) српски народ извршиваће слободно своје богослужење у свима његовим црквама.

2) Кнез Милош Обреновић по гласу брата који му је дат као награда за његову верност к мојој високој Порти, потирћује се у достојанству Баш-кнеза српског и то достојанство простире се и на наследнике у његовој породици.

3) Он ће у име моје високе Порте продужити управљање унутрашњим делима, у договору са српским великашима.

4) Што се тиче оних шест округа који треба да се присаједиње Србији, одређено је по закључцима комесара што су били означенчи од стране Русије и моје високе Порте, и који су имали дужност да најтачније испитају ову ствар.

5) Арач и сви други данци најтачније ће се определити. Управа снахилуцима који су сад у рукама замима и тимаријота, осим никаког

* Ово неподјако речи написаних руком султановом, дају акту силу хатишерива зато се и зове тим називом т. ј. светак потписом који не може бити нарушен, премда је било и много противних примера. Друга акта која поседује светак султанов (стура) или без потписа зову се ферманом, њих издаје Порта т. ј. велики везир, који ради у име султана, и могу се учинити.

преда ће се Србима, а прихода од њих, као и од спахилука оних округа који ће се присаједињити Србији ући ће у општу суму данка, који ће се предавати београдској каси.

6) Повереници и чиновници моје високе Порте, неће се никако од сад мешати у унутрашње ствари иницијативе у ма каква неспоразумљења међу Србима, и не могу потраживати ни једне паре ваше данка, и то је одређен.

7) Моја је особита жеља, да српски народ под сенком моје царске силе ужива све користи што их трговина доноси; — да сваки Србин који хоће да тргује мора ће, пошто му се прегледа пасош од његовог кнеза, узимати од чиновника моје високе Порте тескере, с којима ће моћи путовати по свима областима моје велике царевине да тамо тргује, као и остали поданици моје високе Порте. Но тако да им се не сме узимати ни једна аспра за те тескере. Шта више моја је воља да свуда заштиту и рукопомоћ налазе, осим ћумручких такса. И најзад да их нико не може принудити да учине што би било противно царској уредби, и сваки нека се чува од недозвољених поступака у оваким случајима.

8) Еспани (товари) пријављени београдском ћумруку за Цариград, морају се снабдети српским тескерама, и овде платити таксе којима подлеже.

9) А што се тиче ћумручине на еспане који ће изилазити из београдског ћумрука, да иду у друге пределе, узима ће их Срби који ће за то обавика платити, али тако да и то уће у општу суму данка, који ће се предавати београдској каси. Кнез Милош издаје привила о плаћању ових такса. Сваке седме године определите се разлика односне вредности еспана, да би се тако саразмерно увеличала или смањила suma, определена за те таксе.

10) Да би сестало на пут свима бунама и передима, и да би било полиције у земљи, кнез ће држати потребни број војске за то

11) Срби могу подизати болнице, штампаре и школе за јавну наставу младежи.

12) Војводе и турски муселими остаће само у градовима; а правосуђе од сада прелази на кнеза.

13) Турци који имају добра и земље у Србији, па би желели да се иселе из земље, има ће годину дана времена да их продају Србима, по цени коју означе комесари.

14) Приходи од кућа, башта, винограда, земаља и других добара припадају Турцима ако их они нехтедију продати, и предаваће се у

једно време с оштим данком каси београдској ради предаје онима чији су.

15) Мусломанима који нису у гарнизонима градским, сасвим је забрањено становаше у Србији.

16) Народ српски одредиће кнезу плату према његовом звању, али тако, да народу то не буде на терету.

17) Кад се место кнежево упразни, његов ће наследник плаћати за утврђење 500.000 гр. царској хазни, од својих сопствених новаца.

18) Митрополити и епископи које ће народ брати морају бити потврђени од грчког патријарха у Цариграду, али да не морају сами одлазити у његову столицу.

19) Чланови савета не могу бити лишени свога звања докле год се не окриве за неки тешки преступ или противу моје високе Порте, или противу закона земаљских.

20) Ако народ нађе за нужно установити пошту за шиљање писама, то чиновници моје високе Порте неће им чинити никакве сметње.

21) Ако Србин од своје воље неће да служи Турчину, то га нико ни приморати не сме.

22) Осим царских градова који одавна постоје у Србији, све друге тврдине, биће разрушене.

23) Србија саставља један део мојих држава, па зато она неће чинити никакве сметње, ако мојој високој Порти буде нужно да у њој за своје паре купује рану кад год јој затреба.

24) Најпосле српски ће се посланици бавити у Цариграду, којима ће бити дужност да се споразумевају с мојом високом Портом у свима стварима које се буду тицала Србије.

Такви су услови на које смо се сагласили и која су примљена. С тога сам се и побринуо да издам овај милостиви хатишериф, који мора бити објављен и свечано прочитан народу српском. На спретку хатишерифа била је обична препорука београдском нашим и моли, да узму на се ту дужност, да се испуни претписи обележени у овоме акту.

Годину што је Милошу послат, написат је још искињеније, и у њему се јасно виде погледи портини о наслеђености кнежеве у Србији, које је она сматрала више као право, а не као неко уступање од своје стране. Најзад берат је био важан још и за то, што је у њему било противуречија у неким чланцима хатишерифа, у којима се говорило о унутрашњој управи Србије.

„Врховни власник царства — говорило се у берату — једини и несравнени благодетаљ, који у својој вечној премудrosti и бесконачној благости смиловао се учинити најблагороднијим од султана, а нашу високу Порту уточините монарха и кнезова, несретних и гоњених, хтео нам је дати осем других царских дужности, бригу и о томе, да се сви поданици, који признају наше царске милости, па били они сили или слаби и несретни, а верни и предани мојој високој Порти, — користе потпуном безо опасношћу под заштитом наше царске сile и благости. Према чему наша је дужност и наше је право да сагласно законима наше велике царевине, назначавати све управитеље и старешине, да управљају земљом. Дужност и право имати да се интриге, тиранија и буне угушују, да правосуђе и поредак царује свуда и свакад, ширећи на све стране њен благодетни утицај, и наша је царска воља да се српска земља као поданица наше високе Порте, користи благодејањем потпуног поретка и потпуне безо опасности. У тој цели ми смо изабрали најдостојнијег и најспособнијег човека да управља делима ове земље. Сада је њен кнез, владаоц ове царске дипломе, истинити представник благородних хришћана, Милош Обреновић (да је сретан до гроба) наслеђено ужила расположење нашег царског престола. Његова способност у управљању народом, а нарочито његова верност и оданост нашем „августјејшем“ лицу познати су целоме свету, и на основу сведочанства нашег везира Хусејина наше, београдског губернатора, ми се надамо и верујемо да он неће никада скренути са пута законитог и благородног владања по коме је до сад ишао, и да ће и даље продужити своје верне услуге према нама. Па како је то у нашем достојанству чинити наше царске милости свима онима, који су дали позитивне доказе своје верности. — то наше царско благовоље треба да буде изјављено и према реченом кнезу. Према томе а сагласно с нашим милостивим Хатишерифом од ове године, достојанство кнеза српског за сва времена остаје обезбеђено означеном имаоцу наше императорске дипломе. После његове смрти, достојанство кнеза прелази на његовог старијег сина, а од њега унуку, и тако оно остаје у његовој фамилији. У случају смрти ма кога од њих, наследнику ће бити одма послат нови берат наше високе Порте. И тако то кнезество, по нашој особитој милости, на свакда дарујемо поменутом кнезу и његовој породици, за потврду чега и издајемо ову царску диплому, која заповеда да баш кнез Милош Обреновић управља српском кнезевином по примљеним правилима, да тачно у свима приликама испуњава обvezе правде и верности, да

парочито поклони своју пажњу и своје бриге управљају земљом, да чува и брани поданике, и уопште да тако ради, како ће га све власти и народ праведно поштовати као кнеза, кога је наша висока порта изабрала. Што се самог њега тиче, то нека следује гласу, што га упућује да буде покоран, одан и веран нашој високој порти, и чиниће од своје стране све што је нужно те да испуни обvezе што су му нашем царском вољом стављене у дужност да не пропусти стављати у „поднохије“ нашег престола сва она дела, која могу дати повода новим административним мерама. Напоследку у своме распоређењу и својој управи служи ће се свима срећтвима, силе и власти које му даје његово званје. Осим њега нико други нема права да се меша у управљање делима кнежевине. Ово да се свима објави и да верују овом благородном и светом печату (¹³⁶)

Као што се види и берат и хатишерије различно су говорили о власти Милошевој. Берат тражи да се нико осим Милошанемеша у унутрашњу управу Србије. А у Хатишерију се говори, да Милош дели ту власт са сенатом и скупштином народних старешина. Осим тога у Хатишерију није било објашњено, шта се управо разумевало под овим двема установама. Народна скупштина није била скупљање само народних старешина, а после она се и онако ретко сазивала: кад се имало да јој се поднесу рачуни о приходу и расходу земаљских трошка или да јој се саопшти какав важан политички акт. Велики народни суд није ни у колико личио на сенат, јер се бавио само расматрањем важнијих кривичних и грађанских дела. А ако му је кнез кад и саопштио какво политично или административно дело; то у таким случајевима његово је било да ово узме „к знају“ и веома је ретко имао саветујућег гласа. Осим тога неопредељени изрази у хатишерију о сенату и скупштини, били су узор, те је сваки ко се више или мање интересовао овим установама, тумачио њихов смисао и значење на свој начин. Једни су давали већи значај скупштини уводећи у њу све представнике власти. А други опет на-гњијали су к уређењу савета, који би с кнезом делно не само извршио него и законодавну власт. Свакојако обе ове установе биле су вове, за Српску земљу. Ни једна ни друга није из народних обичаја, и могле су се допасти само онима који су се грабили да буду њени чланови. Кад је читан ферман и берат није дато никако објаснење како ће се остварити те установе. Али власт и значај Милоша била је потврђена не само прочитаним пред народом актима, него и спољашњим одликовањем. Хусејин паша коме је била дужност да тога дана представља султана, огрупо је Милоша Џурком (гарвани) који

је био сав извежен златом и украшен дијамантима, у знак његове кнежевске власти над земљом и народом.

По спрштку ове светковине наша ода у град са својом пратњом, а за њим се почну разилазити и остали Турци са осећањем што је обично код поклоника корана да се морају слепо покорити следећој судби, и с намером да се спремају за иселење из земље у којој су они тако дugo живели и господовали. Кнез Милош и Срби оду у саборну цркву, где митрополит с многобројним свештеницима сарши миропомазање над Милошем. После кнез ставе на једно уздигнуто место, где је примао поздраве од свију већих власти, кнезова, кметова и општинских представника, који су му изјавили благодарност за сретне по Србију успехе до којих се дошло његовим искуством и вештином. С највећим нестриљањем чекали су Срби да заузму све стране Београда, јер би он у њиховим рукама постао важно трговачко место за сву северну и средњу Турску. Многи су Срби били и већ обележили места ван града где ће подизати куће и трговачке амбаре. Сва просторија земље што стоји међу градским шанцем и брдима идући Топчидеру, беше као нека пустница, на којој је било и сувише места да се нова варош подигне. Но докле испод тих поплесих зграда стоје стари квартони с турским насељем, дотле Срби не могу имати полетну трговину. Ништа мање Турци нису мислили да се противе заповестима хатишерија, шта више оног истог дана кад је читан, многи су с хришћанима закључили и услове о продаји свога имања. Другог дана била је општа и јавна продаја кућа и земаља. Турци су испред кућа понамештали децу да призывају Србе те да пре-гледају добро које је за продају, па су одмах и уговоре закључивали. Многи Срби који су из внутрености дошли на светаност, видећи јевтину куповину спренили су били новаца за њу толико да се ово куповање није одугоvalачило. За три дана готово све турске куће у шанцу и све земље ван њега, биле су купљене. Тапије су писане у турске жећеме, и предавате су на потврђење у српски велики суд. По свему се могло мислiti да иће проћи ни две три недеље а сав ће Београд преби у српске руке, и Турци се иселити из Србије. Сви су знали да Турци нерадо остају у земљи где су пређе господарили. У таким случајевима, пример исељавања двојице или тројице вукао је сву масу мусломана. Но очекивања Срба нису се испунила. Ствар која је тако добро пошла — прекинута је. Овоме је био прив сам Милош. Хусејин-паша тражио је од њега и преко добивене награде за учињене услуге, још 250.000 гроша. Милош му то откаже. То је била замашна погрешка, због које се насташење Турака у Београду проду-

жило још за 30 година до самог бомбардовања 1862. године. Милош је могао јевтино да ценi труд папира што га је имао у време преговора са Цариградом, али није требао да заборави да је извршик свију заповести из Цариграда, сам тај Хусејин-паша. Не задовољен по овоме свом предлогу заслужном или не заслужном, паша се унео са свом снагом да задржи Турке у Београду. Он им преко својих агената јави, да могу слободно остати где су, јер он њих сматра као један део гарнизона београдског града, који не мора остављати Србију. По савету тих агената, ови даду наши просбу да ради за њих код Порте. Паша се шта више надао да ће у Цариграду моћи израдити да се поништи акт о предаји спахијука београдских Турака у српске руке. Аустријска влада извештена о свему томе, од својих пограничних власти и незадовољна са успехом Милошевим, похити да са своје стране у Цариграду подржи просбу београдских Турака. Аустријски посланик доказивао је Порти, да она може сав Београд рачунати као градско место, чији се житељи не морају селити из Србије. Јер су делови Београда онасави старинским шанцем, а у 1816. години ограђен и палисадом који је у осталом почeo опадати. Српски посланик који се неизекидно бавио у Цариграду, дugo се препирао с Портом о овоме питању. Најзад диван представи ову ствар рускоме цару да је он реши. Милош пристане на то. Цар Никола I. реши ову ствар на корист Турака. Срби су од сваке руке објашњавали узрок оваком решењу. Једни су назирали, да Русија овим уступком Турцима, жели да их склони на закључење Балтијанског уговора, о коме се онда водила реч. Други су опет држали то за израз незадовољства, што је Милош мимо суделовања руске дипломације успео да увелича своја права. Трећи су опет долазили и на таку мисао, да је руско правительство бацило око на Србију, па с тога жели да Турци остану и у Београду и у градовима, како би Милош што више зависио од Порте и Русије. Тако давле само због економисања у невреме, српски кнез изгуби пајзгоднији случај да овлада вароши, која је за Србију имала тако вијкан политички и трговачки значај. По наредбама што стигоше из Цариграда, наша најстрожије запрети Турцима да не уступају своје куће Србима, које су већ биле продате. Уговори се униште. Примљени новчи од продаје и капаре поврате се Србима. Тешко је било испуштити таку наредбу, јер многи Срби нису ни хтели да приме новац натраг, падајући се да ће ма кад доћи време да њихова куповина добије своју силу. А после многи су Турци и потрошили новце што су их од Срба добили од продаје својих добара. Бивало је тренутака кад је Милош побу-

ћен саветима и подстицањем људи који су га окружавали, био го-
тов да на силу отме Београд. Али бојећи се последица за такву
непослушност према Порти и руском двору, одустане од ове мисли.
Ништа мање Турци дознав о непријатељским намерама хришћана,
преселе своје породице у град, нареде градску стражу и закуиу се
да бране своје огњиште до последње капије краја, у намери да га пре-
сажору, него Србима уступе. Паша опет заповеди да се градски то-
нови окрену на ону страну вароши, где је највише било насељено
Срба. И тоције и дању и ноћу ходаше са запаљеним фитиљима. По-
сле неколико месеца хришћанима буде забрањено да долазе у турске
квартове. За све то време породице турске бавиле се у граду, где се
због велике тескобе појаве свакојаке болести. Богатији Турци одваже-
се, да на ново своје породице сместе у варошке куће, али свакад
кад би чули о непријатељским намерама, опет су бегали у град.
Турци нису могли мирно да раде свој посао, с тога су многи осиромашили, а неки и преко воље морали су да задрже добивене новце
од Срба за продато имање. (137)

Било то како му драго, губитак Београда, била је лекција Ми-
лошу за његов рад у поточје. Знајући како су Турци лако нарушили
15-ти чланак хатишерифа, Милош се побрине да то не буде и са
4-тим чланком, у коме се говорио о присаједњењу оних шест округа,
с 5-тим у коме су услови о спахијама, и 8-мим о предаји Ђумрука.
Но и овде почне с претњом. Он објави спахијама да се никако не
појављују по селима, нити да купе десетину и друге араче, јер су
они све то изгубили последњим хатишерифом. А у исто време поручи
наши, да у хазну ни једног гроша унети неће до год се не определи
сума данка, и док Ђумруци не пређу у његове руке. Али после кад
су му досадила наша пребацивања, а и сам не жељећи да сасвим пре-
кине с човеком које свакојако учинио доста овој земљи а мого још
и већа зла учинити, Милош се мало по мало сасвим тргне од претње.
И спрши ствар на томе што је Хусејин-паша неколико пута давао
големе суме новаца на поклон, што је износило готово онолико ко-
лико је до последњег хатишерифа дао. Што се тиче спахијука ту-
није попуштао. Све дохотке са спахијука те су године покушили
кметови, и тако су спахије изгубили приходе којима су пздржрвали
своје породице. Турски гарнизон у граду такође није добио плату,
јер их Хусејин-паша уверавао да од Милоша још није добио данак,
у коме је и део плате за војску. Онда су тек Турци видили да би
најшаметније било да су се одмах после прочитава хатишерифа исе-
лили из Србије јер су тада имали новаца, па су у место продатих

могли купити нова добра у Турској. А сад неки су од њих тако били осиротили, да су морали да надниче Србима, с којима су пређе тако неразложно поступали.

Такве су биле последице преврата у унутрашњости Србије, после последњег хатишерија. Тако је исто био важан његов утицај на спољне одноше Србије. Кад је порта давала Србији титулу кнезова, а Милошу и његовом потомству титулу баш кнеза, није се ни најмање освртала на политичну важност такве уступке, које су српски народ из четири вечног ројства подигне на висину полунезависне државе. Да би ова титула имала још већег значаја и силе, забрањено је, да је нико други може понети осим кнеза. Друга лица која су имала неке власти, добили су нове називе. Начелник целог округа звао се од сад Срдаром, начелник српског — капетаном, председник општинског суда исправник. А па скоро буду у Србији у ведене титуле чиновничке као у Русији и. пр. високородни, високоблагородни и благородни. И сама суседна Аустрија дуугче се попушала према Србији. Подстичући порту потајно противу ње, неистестано је радила преко свога послан. да одбија праведна захтевања Срба, па онепт је Аустрија била прва између европских држава која је признала ново политичко стање у Србији узакоњено хатишеријом и бератом. Па скоро после свечане објаве ових аката, два аустријска штабна официра донесу Милошу од цара Франца I велики крст гвоздене круне, и писмо у коме му честитају свршетак српскога штита, и султаново потврђење народне воље, којим се Милош оглашује за кнеза са правом наследства. Српски посланици Аврам Петроњићи и Цветко Рајовић који су послати у Петроград, да изјаве руском цару поздрав у име целог народа српског, донели су Милошу орден свете Ане првог степена. Српској дундукацији у Петрограду указата је велика почаст. Цар их је примио у парочитој аудијенцији. Николај I. предустроје их је речма: „Ви сада имате наследног кнеза и ја вам за то честитам. Али сад вам виља начинити устав, који је душа управе.“ Директор азијатског департамента Радофиникин, није могао да уздржи своје чуђење, како је Милош у Цариграду одржао победу у питању о наслествености, и уверавао их, да је цар био противан томе. Петроградске аристократе позвали су к себи Петроњића и Рајовића, и тако ређи отимајући се заштитивали их о нарави, обичају и карактеру српског народа, и о последњим догађајима у њиховој земљи. А највише су распитивали о кнезу Милошу, о његовим политичким намерама, његовој управи и како је расположен према Русији. Српски посланици били су искрени и инсу крили ни врлине ни мање Милошеве. У влади-

ним круговима у Петрограду инсу најбоље мисили о Милошу. Држали су га за частолујица и слабо су веровали у његову однос и склоност да слуша савете рускога двора. Па су се бојали да он не заузме онакав положај као што су га пређе имали кнезови Влашке и Молдавије, те ће после тражећи унутрашњу самосталност, радити такође самостално и у спољним штитањима. Српски посланици врате се кући испуњени одушевљењем к Русији. Они су се радовали што су видели велику славенску државу, која је била кадра да натера Турке да испуни жеље њиховог народа. При поласку из Петрограда добили су орден св. Владимира I. степена, који им је давао право на звање руских дворјана и преко тога сваки добије још по 500 по-лумперијала на поклој. ¹³⁵⁾

Ето тако су три државе: Турска, Русија и Аустрија признали политичко биће Србије, и закониту власт њезиног кнеза. То је имало утицај и на Србе, који су живили ван нове кнезевине. Пре свега Срби из Аустрије и Мађарске поврле у Србији. Они се гомилама пријављивали Милошу надајући се да им неће одбити ни једну молбу. Они су се пред овдашњим становницима поносili некаком својом важношћу, и готово сви су живили у уверењу, да је њима намењена велика улога у новој кнезевини. А у самој ствари сва та њихова важност била је у томе, што су се неки од њих учили у аустријским немачким школама и што су били практичнији у трговачким пословима, док су урођени Срби били по највише пешмсмени. Ови су дошаљи држали, да њихова браћа који се ослободише турске силе инсу способни да собом управљају но само да посе оружје, а они су тек позвани да им даду „просвјешченије.“ Многи су њи говорили, да су тамо зато прешли, да сав свој живот посвете отаџбини њихови предака, али у самој ствари они су гледали да се дочекају „већи столица.“ Србија је у то време заиста имала потребу у изображеним људима, па зато је правительство пошто је одлучело да чини велике административне реформе, примало све од реда који му се год јавио. Овде се није могло строго да пази на избор, али је онепт међу њима било људи, који су били Срби од велике вајде. За овим Србима из Аустрије дошли су у нову кнезевину и они Срби, који су 1813 године отишали из свог отаџства и насељи се у Бесарабији. Они су од тог доба имали неистестану помоћ од руског правительства. Али сад им изјави да ће њихов положај бити осигуран, јер ће им српско правительство по препоруци Русије дати различна звања, те тако им иншта неће сметати да остатак свога живота посвете својој отаџбини. Повратак ових људи такође је био од утицаја на друштвене одноше у Србији. Они

су се вратили у отаџство које 20 год. видили пису, надајући се повратити све што су одласком изгубили. Они нити су знали те људе који су се и животом и имањем својим жртвовали за благо отаџбине нити су познавали нове одношаје што поникоше у Србији. Као год што су дошљаци из јужне Мађарске, хвалили и уздизали све што је аустријско, као њихове установе и начин живота; тако исто дошљаци из Бесарабије дизали су у небеса све што се руско назвало. Наравно да су они били слаби представници рускога живота, и руских обичаја, па су често својим крајностима у понашању изазивали смех код Срба, који никада не изилазише из своје земље. Али Милош их је примио с поштовањем. Нарочиту је пажњу поклањао своме пређашњем другу староме Јакову Ненадовићу, једном од најважнијих војвода из времена Карађорђа, који се често надметао са првим вождом српским. Он није ништа могао да ради због старости своје, с тога му Милош поклонио кућу, земљу и воденице око Ваљева што му је дописало велики приход. Син његов Јеврем Ненадовић постане начелник ваљевског округа. Остали досељеници добили су такође неке дужности према својим способностима. Већина је била позедовољна својим положајем.

Примајући све Србе који се враћаху у отаџбину, Милош није допустио удовици Карађорђа и њезином сину да се поврате. Он им определи приличну пензију и даде им на расположење његову лепу кућу у околини Галача. Доласком Срба из Аустрије и Русије почелесе у неколико мењњати и саме нарави у овострапом свету. Дошљаци заузму спа важнија места у државној служби, и унесу са собом све чиновничке навике оних земаља одакле дођоше. Гледали су да стоје оделито од сеоског стаљежа. Обрађивати земљу, давати своју децу ма на какав занат удавати своје кћери за сељака, — то је за њих била највећа срамота. На њих су се брзо угледали и сами урођеници. Обичне речи: *брате!* која се дотле у целој Србији употребљала, зад би се ко с киме упитао, нестало је. Шта више није се могла чути ни реч *ти*. Сви су се угледали на аустријске обичаје да у разгору говоре о присутном у трећем лицу, што је на српском језику смешно. Тежећи животу што проводи неједнакост међу њима и међу осталим људима, а без бављења друштвеним пословима — сви они рефарматори и културтрегери српски, тежили су за неједнакост у политичком одношају. Све је то сметало одношај Милоша као кнеза, и к народу и преставницима власти, који су се све чешће и чешће истицали да стану на средину између кнеза и народне масе. Тако после неколико година показале су се последице од тога¹³⁹⁾.

Но у време — о коме ми сад говоримо — пажња Милошева

била је управљена једино па не свршена питања с Турском о границама Србије и предаји Ћумрука. Решење ових питања још су више отежавали унутрашњи покрети што Турску раздираше у то време. У половини 1831. год. Турска је царевина била изнемогла у борби с Грчком и Русијом и дочекала је такве покрете који су могли вековима утврђени поредак тумбе да окрену, док би Европа — која се у то доба бавила белгијском Пољском револуцијом, — могла окренути своју пажњу и на исток. Порта није имала ни толико снаге да сатре једног наследног управљача који је још остао у њеној европској владавини. То је био Албански Муштафа-паша, који се 1829. год. онако непослушан показао. Он је сад имао и тајног савезника египатског вице-краља Мехмед-Алију који је тражио да завлада и Сирijом. Из Египта слали су у Шкутаре новчану помоћ, и Мустафа-паша с овим сртствима издржавао је голему војску близу 45.000 људи. Сви позадовољници са новим, реформама султановим, знајући с каквом силом располаже Мустафом, позиваше га да се јави у Руменију и да даде знак устанку. Редко да је била и једна област у Турској у којој он не би имао приврженика. Свуда, међу највећим чиновницима, у самоме правитељству, у двору султановом било је агената и приврженика Мустафиних. Ни кад боље и лепше прилике за частољубива Албанаца. У Јенизу не беше устанак још легао, што га подиже Селиктар-Пода стари друг у рату Али паше Јанићког. Тури у Босни збаце свога управитеља Намик-пашу, и затворе га у Травнику, а после прогонују у Аустрију, од када је у Цараград отишao. Вођа овог устанка Хусејин — капетан из Градишке, у додиру са другим старешанама, обнародује лажан ферман, који му је давао звање босанског везира. И користећи се на овај начин добијеном власту, унапрди са новачетља, и поврати стари ред из времена Јанићара. У Руменији је била пунा чета од старих неизучених војника, сејмена и делија, који немаше ни рада ни леба и с тога су вазда готови били на сваки устанак. Сви позиваше Мусагаф пашу да почне устанак. Најзад частољубиви Албанац пошаље у Руменију једно оделење војске под заповедништвом Али-бега; који освоји Софију, и пашав тамо неколико својих личних непријатеља, допусти да се вароши њачка, те тако поткопа популарност овоме устанку још у самом почетку. То је учинио, те Ниш, Пловдив (Филиппопол) и још неке вароши стану против устанника. А међу тим Мустава-паша све још не могаше да се јави у Руменију. Он се препирао са Хусејин-капетаном о своме старешинству над њим, заборављајући да их је ошта пенокорност према султану одавно изједначила. Било какво му драго, еле Бошњаци не помогоше Албаницима. А велики везир Решид-Мехмед користи се овом

приликом, те изда позив на хришћане, позивајући их да помогну да се угуши устанак противу реформама, које су ишли у интересе рая. Хришћани даду везиру у име тога велике суме новца, те тако овај изда плату пизамима, најми грчке стреле и подкупив неке старешине у Албанији, крене се у Македонију и Битолју (манастиру). Мустафа-паша пође му на сусрет са седам подчињених паша, Маридитским по-главицом Леком и целим својим двором. Но дошао је у Призрен, ваз дуги дан проводио је цумбусање баш у оно време, кад му је велики везир разбио и сатрео војску до ноге. Мустафа је морао да бежи у Шкутаре. Али пре него је пошао на војну, он је молио Милоша да му пошље новчану помоћ. И баш па сами дали битке коју је Мустафа изгубио — пошље му Милоши 200.000 гроша. Напки паша извештен о поразу Албанаца, задржи Мустафиног агента с новцима, које после у Цариград пошље. Премда је Милош доцније уверавао, да су ти новци упућени на Антонија Џубану аустријског конзула и трговца који је у Шкутарима станововао, опет за то не добије новце натраг. Годину дана после тога буде увађен и Мустафа паша, коме султан оправти али му одузме право наследствености у његовом звању.¹⁴⁹⁾

Бошњаци не хтевши да учествују у устанку Мустафа-паше из разних узрока, огласе сад војну за светињу — и пођу у Руменију 25.000 одабраних војника под предвођењем Хусејин капетана дођу на *косово поље*. Милош и преко уздржавања својих саветника, пошље писмо Хусејин-паши, у коме га позивао да се покори султану, предложујући му своје посредовање да му измоли помиловање. У противном случају претио му је, да ће подићи Србе противу њега. Хусејин капетан, босански мусломан премда по рођењу Србин, али заклети душман хришћана, који се називао витез босански и који је подигао оружје противу султана за одржавање старе мухамеданске вере, био је јако увређем овим мешањем Милошевим, кога је држао за сретног хајдука што је случајно дошао до оваке власти. Као и сви босански мусломани, називао је Милоша влашком издајицом, јер име „Србин“ опоменуло би га на његово сротство с босанским хришћанима, ћа урима његове отаџбине, и о издајству његових прадедова према хришћанима. Његов одговор Милошу био је сиров, пун вређања и оштрих израза. Он је изјавио Милошу своје чуђење, како сме да се меша у верозаконску расиру мусломана, и да пресуђује ствар, о којој нити може пити му приличи да суди. Говорио је како му нису потребни савети Милошеви, који су му тако неповољни, као год кад би му хтео и услуге какве учинити. Писмо се сарпавало: „твоја сабља још није била ни скованана, кад је моја одседала влашке главе.“

Ове су речи биле тим напиније, што је у самој ствари Хусејин био још у пеленама, кад је сабља Милошева и његових Срба, после боја под Миншаром, Чачком и другим местима, по речима народних песама у Србији и Босни, уносила плач у хареме градачког капетана, и патерала суву младој турини девојци. Читање Хусејинова писма пробудило је у Милошу крви мржњу Србина хришћанина према Бошњаку мусломану. Он је био ван себе од љутине због сирових израза, којима је Хусејин одговарао на његово писмо што је писано онако благим речима. Он изгради Хусејина онако исто као и њега Хусејин. И тако се међу вођама две суседне области заподене жестока борба на артији, на којој су они грдили један другог што су могли горе, крвили су један другог за ужасне преступе, и незнаде, како би управо била сарпена ова борба, да је нису прекратили људи што су окружавали Милоша. Међутим Бошњаци разбију на Косову султанову војску и продру до Испека, напово потуку везиропу војску и на јуриш заузму Илекски град. Велики везир ступи у преговоре са Бошњацима, питајући их за узроке, што су се подигли противу султана. Хусејин капетан пошље великом везиру своје поверионике и ови покажу везиру да је узрок бошњачком устанку злоупотребе и хрђаво управљање пређашњих паша, који нити су знали језик овог народа, нити обичај, карактер и интересе његове, а пајзад и нарушување чистоте ислаамизма новачењем султановим. За тим су тражили да Хусејин-капетан буде признат за управитеља Босне кога је сам народ себи за управитеља изабрао, да се никаке реформе не дотичу Босне, а нарочито да Бошњаци војено вештини не буду обвезани да се уче по европском начину, обећавајући да ће у случају војне давати Порти 25.000 људи под управом њихових вођа. Велики везир хтео је само да се користи временом док се они преговори воде, зато им изјави да му је свакојако нужно да све њихове представке и услове пошље султану да их извиди. Међу тим у Босни се разнесе глас да ће Милош са Србима да прсће у Босну, да подигне хришћане. И сам је везир подржавао ове гласове. Бошњаци почну остављати своје вође, а на скоро и Хусејин капетан буде припуштен да се врати у Босну. Он се настани у Сарајеву, а мало после страшно га омрази сви богатији људи у народи, јер је био непаситљив грабљивац и сувише велики тиран. Ово је била згодна прилика коју он непропусти, те с једне стране стапе у споразумење са богатијим сарајевским трговцима, а с друге потпали завист према Хусејину у средини потчињених му старешина. Видан је паша зворнички први га је изневерио. А Порта назначи за управитеља Босне Кара-Махмут пашу. У јесен 1832 год.

нови паша с војском од 35.000 људи у којој беше највише Албанаца који су желили да се освete Босњацима за њихово пређаниће издајство, пређе у Босну. Помоћници Хусејин капетана ма да су по рођену били од старих српских породица, онет га напусте. Али-ага Столац подигве противу њега Херцеговце. Само Алај-бег Тодоровић са 1500 људи, и Хади Мујо са 3000 људи изађу противу непријатеља, где буду жртва своје одважности. Близу Сарајева Хусејин капетан изађе Албанима на сусрет са 20.000 људи. У редовима ове војске било је и хришћана који беху учесници на силу, и први су побегли кад су угледали Албанице. Босанске вође морали су одступити к Сарајеву, али затворе градска врата. Онда Хусејин паша са својим људима на броју 250 пређе у Аустрију, која га прими и одреде му за становкање вароши Осек. — Тако се свршила јуорна војна Босњака са Турцима и Албанима, и велики везир за награду случајне помоћи Милошеве уступи Србији и оне округе поред Босне које им Турци пређе и не су хтели да уступе: Старајлавски, Јадрански и Рађевински. Босњаци су држали да је ово казн за њихов устанак; а Србија добије природне границе дуж Дрине. Шта више и босански бегуци који су се оселили у Аустрију, знајући у каквом је поверењу Милош код султана, молили су га да се заузме за њих код Порте. Само један Хусејин капетан молио је Аустрију да ради за њих код Порте. На скоро дође из Цариграда помиловање босанским вођама, које им буде објављено у Земуну.

Хусејин није дugo веровао да ће Султан да одржи своју реч; и само другим уверавањем аустријског генерала, комесара београдског паше и српске депутације склони се да пређе у београдску град, где га приhvate као мученика за веру. Оскудица у новцу такође је била узрок, што се Хусејин одважио да се преда турским властима. Дознав о тако хрђавом стању свога старога душмана, Милош му пошаље новаца. На скоро после тога Хусејина позову у Цариград. Па знајући какав утилив он има у Босни, предлагали су му разна висока звања с условом, да се један пут за свагда одрече својих пређашњих убеђења. Но Хусејин остане не поколебљив. С тога га пошаљу у Трапезунт где у брзо и умре. Турци су га назвали светим, и он је и до краја свога живота остао стари фанатични Босњак. Негови једномишљеници који су се насељили у Београду, причали су Србима, да су они имали план да Босна добије иста права каквима се и Србија користила, и да је начине независном државом, која би на тај начин по језику била српска, а по вери мусломанска. (141)

Било то како му драго, тек босански је устанак учинио, те је

Србија добила оне округе који су граничили са Босном. Још су остали неприсаједињени они окрузи близу Влашке и Видинског пашалука. Радња турско-руске пограничне комисије свршила се одавно; али турске су власти непрестано држале да пису дужне да се покоравају одлукама комисије. Ова је комисија израдила прекрасну карту (мапу) Србије, где су веома тачно означе њене покрајине. Један комад (екземпляр) ове карте пошаљу у Петроград а други у Цариград. Премда комисија није држала за нужно да Милошу ни кошију ове карте не пошаље, онет му изађе за руком да је за се заштите, те да је за два три сајата прегледи. И ако је ово време било кратко, онет зато један Србин, који се у Аустрији васпитавао, и учитељ деце Милошеве Аврам Ганићаровић склипе доста верну кошију с ове карте. Ова карта у кући Милошевој често је и њега и Србе опомињала на оне земље, које још пису ушли у цељину кнезевине, и ако они па то по уговору им права имају. Порта је поручила Хусејин-паши да се према Милошу у питању о границама што издржљивије влада. По томе кад би год Срби заштитили Хусејина о тој ствари, он би се позивао на буквальни смисао Адријанопољског уговора тумачећи да реч *дистрикт* није речена у смислу административног подделења округа (као на пример нахија, кадилук, муселимлук) него у смислу подразделења једнога места (на пример среза или општине...). У овом последњем смислу сваки административни округ делно се на три или на два среза. На тај начин место шест округа. Турци су давали Србији само један део њихов. Турци су памтили како је цар Никола I. решио питање о исељењу Турака из Београда у њихову корист, па су и сад рачунали на то. Али се овога пута преваре у рачуну. Јер баш тај узрок који је патерао Порту да до послетка задржава округе што припадају видинском пашалуку, изазвао је Русију да тражи њихово присаједињење Србији. Крајински округ био је важан зато, што је доводио Србе у у непосредни додир с Влашком, а преко ње и с Русијом. Гургусован и Бања са својим околинама зближили су Србију с Бугарима, што је било важно за Русију у случају нове војне с Портом. Милош се ни најмање није сумњао у расположење руског кабинета што се источних округа тиче, и пошто се осигурао присаједињењем западни округа неодступно је тражио да му се уступе и источни окрузи. Но преко све воље руски кабинет није могао да се бог зна како заузме. У то време Српско питање дошло је већ на меру међународног питања, и руски двор склањају се султана да прими његову помоћ у борби са египатским вице-краљем. Водили су се преговори о закључењу чуvenог, Ућијар-Скеlešnikog уговора који је у Европи велику ларжу начинио

а по коме би се руска војска имала улогорити на азијатском брегу Мраморног мора, те тако заклонити престолницу Турске од Египћана и Сираца. Порта је одувладачила да закључчи тако важан уговор, а Русија опет није изнела друга питањи, да не би Турци подозревали као да она хоће неку корист. Ал оваке побуде нису важиле за Србе нити су се они могли управљати по њима. Њима је било криво што су Турци у тим окрузима, који су по свима уговорима припадали Србији — поступали као у земљи завојеваној, чинећи свакојако насиље, а овамо се зна да су по свима уговорима српски. Милош сазове народну скунштину, која одлучи да се њене жалбе, преко агента српског у Цариграду предаду руском посланику. А осим тога да се пошљу посланици у Петроград с молбом да Русија непрестане захтевати од Порте да испуни уговоре. Истински одгор на ове жалбе није ни дошао. И из Цариграда и из Петрограда световали су Милошу да се цртпри, и да причека боље време кад ће се опет моћи покренути питање о границима Србије. (142).

Но становници тех спорних округа нису чекали то време. Они нису могли да претреје једну од оних увреда, које мусломани тако често чинише Хришћанима, а то је: да им Турци отимљу њихове жене, да их силом обрађују у мухамеданство и затварају у хaremе. Најчешћа овака насиља чинили су Срби — потурчењац, који су се често заљубљивали у Хришћанке, претпостављајући их женскињу свију других народа, и у оваким приликама готови су били да огласе рат и целим селима. Они се истини највише женише, са отетим хришћанкама, пошто су их обрађали у мухамеданство, и давали су им првоступ у својим хaremима. Но женскиње, насчитана у хришћанским појмовима тешко је сносила овакав положај, и доносила велику разлику у породични живот отмичара, а често и позивала хришћане да је освете. Кад кад и сами житељи борили су се са отмичаром, и нечекајући жалбу жртве. У почетку 1833. год. у Крушевцу, који је био од спорних округа, два богата брата спахије Френчевића отму две сељанке, две рођене сестре, патерају их да приме исламизам и затворе их у хarem. Тај случај узбуни околна села и два округа крушевачки и параћински устану као један човек противу мусломана да се освете за насиље. Милош се одма користио овим догађајем. Он распиши пограничним српским властима да ступе у споразумљење са усташима, да их спабде оружјем и подстичу на борбу с Турцима. Устанак је узео велики мах. Турци познавајући његову силу, а знајући и о учешћу срба из кнежевине, оставе сва села и затворе се у Крушевцу и Параћину. Но понајвиши су бежали у Лесковац и Ниш

главне вароши суседног пашадука, од којих су неко време зависили побуњени окрузи.

Српски агент у Цариграду на ново се обрати руском посланику с молбом да га подржи. Међу тим некако баш у то време дође у престолницу султанову Н. Н. Муравијев, да се посаветује с руским послаником и турским министром, а после да се крене у Египат задрад преговарања са Мехмед-Алијом. Посланик Бутенев замоли га да присуствује при његовом састанку са српским агентом. И Муравијев оставио је у својим записницима неке податке о том преговарањима. Бутенев ме молио да будем присутан при примању повериеника у делима кнеза Милоша, који му је писмено сазиштио о побуни у неколико округа, који су по Адријанопољском уговору требали да се присаједине кнезевини. Повод овога устанка били су нове порезе што их је тамошњи паша наметнуо, и насиље с неколико женскихња. Кнез Милош се бојао, да се ова побуна не распростире и даље, па с тога је тражио савета у Бутенева, коме је још раније наше правительство поручило, да настојава код турског правительства да се овај чланак трактата изврши. На овај мах Милош се жалио на портило одувлачење у овоме па је жељео тому да пошље посланике у Петроград. Турци до овог времена нису никако извршивали овај чланак трактата изговарајући се, да се зато то протегло, што им је пре свега било нужно да насељене Албаније и Босније мусломанске вере из тих округа иселе. Они су говорили да би такав покушај имао хрђав утисак у тадашњим приликама, кад се је једва тек смирила побуна у Албанији и Босни, и изговарали се, да су морали да штеде народ коме су били обвезани за војску дату везиру противу египетског паше. Ја сам држао да није требало мешати поједињи случај вреда са питањем о повраћају округа Србији. Да се тиме не би турско правительство интересовало, већ да се ваља ограничiti само на то, да се порти престави, колико би насиљно попуштање са тамошњим обитаоцима могло бити штетно по њу у тадашњим приликама, — па потоме настати, да се увређенима даде задовољење, што је и Бутенев одобрио. Српског повериеника Лазара Петровића молио сам да увери књаза Милоша, да код учешћа у овоме пословању које је господар на се примио није му нужно сад да хита него нека се стрни. Јер очекивање промене у очекивањим приликама турске, могу у најскоријем времену помоћи да се испуни његови захтеви. А напротив његово настојавање не показује ону оданост коју је господар с правом од њега очекивао. А што се овега тиче шиљања оног посланства у Петроград, ја сам казао да то без сумње зависи од кнеза, или како

он и онако налази учешћа у корист његову, то би желeo да ова памера изостане, од које писам очекивао никаква успеха!!¹³⁴⁾

Може бити још никад пису биле теже обвездности руског посланика у Цариграду, као у време, о коме говоримо. После читавог низа дипломатских успеха, после наваринске битке и ослобођења Грчке, после Акерманске конвенције, славне војне са Турском која је довела руску војску готово под престолницу султанову, после адиријанопољског мира и његових услова, у изгледу готово опште тежње саставних делова да се оцене од непријатељске царевине по примеру Грчке, Србије, Влашке и Молдавије и најзад после толиких устанака у Епиру, Албанији, Руменији и Видинском пашалуку, — Русија је сад морала да одржи целину те исте царевине с којом је војевање ушло већ у предавање и која се водила више од једног и по века и и донела толико сретних последица. Није било тешко одржати целокупност Турске. Теже је било обавестити хришћанске народе који су желели да се ослободе турског јарма, о побудама које су руководиле руску политику, приступајући таком решитељном кораку. У њиховим очима могао је тај корак да изгледа, као да се у руској политици ударило другим путем или у најмању руку могао је довести у сумњу чистоту намера државе, која их је заштитијавала. Хришћански народи у Турској пису могли јасно да појме свезу догађаја, која је везивала интересе европске турске са интересима азиске Турске. Они пису могли не рачунати да је непријатељство Египта и Сирије противу султана и међусобна војна међу мусломанима сретно знамење за њих саме. Они пису увиђали да је ова погрешка руске политике долазила отуд, што је она имала врло широке границе, што се није умела уздржавати кад је требало, и ограничавати круг свога рада само европском турском и интересима народа само у Европској Турској, па онда тек да с већом сигурношћу утиче на далеки исток. Такав одсудан корак Русије, да под своју заштиту прими турску царевину, то јест султана и мусломанско правитељство, могао је да изазове подозрење код најразборитијих Хришћана, и да баци сенку на саму цел, коју је Русија могла да врши у унутрашњости европске Турске. Народно чувство каквога Руса могло је да оправда оваку радњу руске политике другим побудама које су у некој мери потекле из одношаја Русије према истоку, а могло је да их рачуна што је у ствари и било — као великудношт према пониженом непријатељу. Хришћани европске турске пису могли да деле оваке назоре, што су лако могли разумети и сами представници руске дипломатије. Чудан догађај! узикавује тај исти Н. Н. Муразијев: Русија природни и стари неприја-

тель Турске подржава ову онадајућу царевину, и Турска мора да се ослони на Русију и да ишчекује од ње све. Пад је неизбежан, и премда предузете мере могу за неко време одложити злу коб — прошаст Турске царевине, али оне немогу да задрже општи ток што извире из пресудних прилика. Такво је опште уверење у Европи, које поражава и саме Турке. Но ко ће прорећи, каква ће нова царства да замени владавину султанову у Европи, и каква ће племена да насеље прекрасну земљу поробљене Грчке.^{2) (14*)}

Но док су у Цариграду размишљавали о судбини блистателне Порте, нова царства која су је могла заменити у Јевропи, радили су шта су могли. Књаз Милош пошто је видио успех устанка у оних шест округа, попуди своје посредовање пашама који су владали у тим окрузима, давши им на знање, да ако они уђу с војском у крушевачки и параћински округ, то он неће бити у стању да задржи целу Србију а да се ова оружаном руком не умеша у ту ствар. Најзад им предложи примирење, а док опо траје, да се за то време побуњени окрузи управљају као и старовлашки округ т. ј. да имају своје скупштине које ће држати у обе главне вароши а у којима ће долазити људи које ће кметови брати и који ће одржавати поредак, правосуђе и скупљати порезу, све дотде док се питање о побуњеним окрузима не реши у Цариграду. Осим тога Милош је предлагао измирење и у ономе, због чега је управо и букнуо устанак. Срби из ових округа тражили су да се поврате отете женскиње које су отимачи одвели били у Лесковац. А Турци су одговорили да се ћаурима не могу повратити жене које су већ примиле мусломанство. Тим више што су се отете жене биле већ помириле са својом судбом као што се то после видио и саме пису хтели да се растану ни са својим мужевима нити с новом вером. За изравнање у овој ствари Милош је међу тим био предложио нарочиту комисију, па шта она нађе за добро, па то обе стране да пристану. Паша се на тај предлог сагласи, и обе стране пошлију своје извештаје по најчитијим људима у Цариград, у којима су обе стране ову ствар различно представљале. Посланик Милошев не штедећи повица, дође много разније у Цариград него нашин посланик. С тога је српски агент и могао пре да објасни Порти све што се догодило. И то је имало свога смисла јер је у Турака више него где обичај, да више верују ономе ко се први жали, него ономе што се жали за њим. У овај мах захтевања српског агента подржавао је и руски посланик, и тако Порта одобри све услове што их је Милош с пашама уговорио како о унутарњој управи тих округа, тако и у питању о отетим женама. Осим

тога она пошиље комесара који је ову ствар извидио на самоме месту, и позвао да обе стране дођу на суђење у Београд код Хусејин-паше. Оба Френчевића с њиховом мајком и отетим женама, а тако исто родитељи и рођаци ових последњих дођу у Београд. Срби су се могли лако осрамотити у овој ствари. Они су знали, да су се жене Френчевића већ навикле на турски живот и богатство, и да им мајка Френчевића свакојако ласка, па зато су се и бојали да обе младе жене не изјаве, да су својевољно побегле и примиле веру мухамеданску. А тако исто могло би да одузме устанаку карактер справедљивosti. Али молба и сузе родитеља, претња да ће их проклети, обећање да ће их добро удати и најпосле опомена на њихову веру учинило је те су обе жене пред судом истински показале целу ствар како је била. Осим тога 1000 златних цекина што их је Милош понуо наши и комесару учинише да се ова ствар сасвим сврши у корист хришћана. Жене због којих је планио устанак, буду повраћене својим родитељима с богатим поклонима и даровима што су добиле од својих мужева на дан венчања а по мусломанском закону о разводу брака. А браћа Френчевићи буду осуђени на велику казн у корист судија. И тако се ова ствар сврши фактичним присаједињењем к Србији и она два округа, јер њихова скунштина брзо подлегну наредбама Милошевим. Сриском опет агенту који је живео у Цариграду буде заповеђено да се постара те да Порта и правно призна свршен факт.

Остао је био још један најважнији округ, тако названа крајина, која је обухватала још два погранична округа Србије и то: владовски, неготински и један део зајчарског. Крајина је непосредно зависила од Ада-кала, али главну власт над њом имао је видински паша који беше Турчин старога кова, непријатељ Руса а с тим и Срба. Он је лично мрзio Милоша за његово напредовање, а није сакривао своју злобу ни према становницима онога краја. Муселим који је био одређен да управља крајином у свему је делио убеђења свога стаreshине и одликовао се грамзенjem за новац. Гледајући како се мало по мало и један по један округ присаједињавају Србији, видински паша и крајински муселим побоје се да то исто не буде и с крајином. С тога су цедили из ње сво што су испедити могли ударајући страшне намете, гонећи народ на кулук и стављајући на муке оне који се пису могли откупљивати. Положај народа с дана на дан био је све тежи. У јесен 1833 год. буде ударена нова и велика пореза на марву. Двадесет четвртог Априла скупе се кметови на скунштину, и одлуче да из своје средине пошиљу једну депутацију

муселиму, која ће га у име народа замолити да не чини народу овај не законити намет. Муселим заповеди да се посланици под ударцима камције отерају у зајчарску тамницу, и тамо окују и затворе. Тај случај узбуни народ и на скунштини 27 Априла одлуче, да сав народ иде к муселиму и да га замоли за ослобођење кметова. У тој гомили народа било је и женскиња. Муселим заповеди да се сви његови људи наоружају, и под његовим предвођењем нападну на неоружани народ. Многе је побио, а још више њих ранио. Одговор на тако лудо зверство био је устанак целе крајине на који се одмах одзову и у осталој Србији. Милош брзо пошиље на границу крајине једно одељење регуларне војске што је при руци имао, а у исто време позове на оружје и један део народне војске. Крајински Турци одмах се повуку у тардиње, отекивајући помоћ од видинског паше.

Међу тим руски двор уверивши се из догађаја у параћинском и крушевачком округу да су писма Милошева у којима је јављао о неизбежном судару са Турцима истинита, пошиље свога комесара да једном сврши питање о присаједињењу округа. Комесар је још био у Букурешту, кад се пронео глас о сечи у Зајчару. Он одма пође отуда и још је могао сам да види мртве лешине што се ваљаше по земљи, да прегледа рањене и да испита сведоце и учеснике у томе крвавом делу. Он скуни све доказе који су се само пожелети могли противу поступака Муселима. А после оде у Брагујевац да уздржи Милоша од нападаја на крајинске Турке и од тукоба са видинским пашом. Милош се обећа да ће радити по савету руског агента. И кад овај оде у Цариград, он се ограничи само тим што је заузео скеле на Тимоку, да не би прешла турска војска, за коју се говорило да је је видински паша послати на крајину, а међу тим је гледао прилику да ступи у одношаје и са самим пашом. Оружање Србије и одговорност зато, као и уређење војске у српској кнежевини ублаже прву љутину видинског паше и он пристане да прими предлоге Милошеве, који су били у овоме: Милош уклњаја своју војску са граниче видинског пашалука, и оставља само једно одељење као стражу на Тимоку. Паша одустаје од шиљања војске у крајину и отуд укљања Муселима, бивше тамо пређашње солдате и Турке који су дошли овамо из других крајева грозећи кажњу за непослушност. Унутрашња управа и скупљање данака поручује се кметовима. Клај српски јемчи за уредно скупљање и подлагање данака у пашину касу, а тако и за безбедност Турака и њихових породица које остану у томе крају. Било је решено да се ови услови одржавају до одговора из Цариграда. Доласком руског комесара у Цариграду руски је посланик до-

био најтачније извештаје о потоњим догађајима у Србији. А. П. Бутњев на мај је захтевао од државног секретара портишог да се одреди састанак поради штета о српским границама што буде и учињено 25. Маја у министарској канцеларији. Руски посланик тражио је да се сви окрузи означени на карти коју је израдила комисија 1830. одма присаједине кнежевини. Ренз-ефендија тражио је испрва да се изузме бар крајина. Но Бутњев му одговори, да србска права на њу најмање подлеже сумњију јер још у 1807 години Срби су преко ње ступили у сношју са руском војском, и тако је крајина далеко пре букурешког мира дошла у српске руке. Тада Ренз-ефендија почне говорити о Књажевцу и Бањи показујући нека сведочанства београдског паше, као да је један руски агент оне пограничне комисије предлагао да та два округа остану Турцима. Бутњев одговори, да тај агент није имао власти да чини какве предлоге турским државницима, и да га такви извештаји београдског паше побуђују, да још постојање захтева да се ти окрузи присаједине Србији. После дужег препирања, за које је време руски посланик с постојанством и познавањем ствари одговарао на све притметбе Ренз-ефендије — буде најзад у тој конференцији примљено, да сва она страна коју је комисија на карти означила ће у састав кнежевине српске. Српски агенат одма јави Милошу о сртном успеху овога саветовања. Милош то обнапли скуштини, а преко ње и осталом народу. Сав је народ у кнежевини свечано празновао испуније хатишерија, попајвише благодарећи споме књазу.⁽¹⁴⁶⁾

Да би хатишериј у свему био извршен остало је Србима да добију под своју власт још београдски ћумрук, и да определе суму годишњег данка. Највећу је сметњу у томе чинио Хусејин-паша, јер је дотле он сам прибирао приходе ћумруче, а и тиме се хасио што није била определена сума данка коју су Срби давали, те с тога није хитао да пошље у Цариград своје извештаје према овим интакцијама. Најзад у 1833 години он добије место главног управитеља Румелије, што је тако дugo очекивао и што га је коштало српских новаца скupљених које од Срба које од задржане плате турским солдатима. На његово место дошао је Мехмед Веджи, родом из Ангоре из спромашне породице и спротан после смрти својих родитеља. Он се одиковао бистрином ума, и протекцијом једнога вишег чиновника командира стамболских бомбардира који му је и своју ћер дао, добије место секретара код Саид-паше свога ујака по жени, који га после произведе и за кајмакама у Адријанопољу. Он је био старешина те вароши и округа баш у ово време, кад су се Руси прибли-

живали Адријанопољу 1829 године. Мехмед Веджи водио је преговоре с њима о предаји града и генералкомандујући у руској војсци остави га у његовом званију. Овде учини познанство са најизображенјим официрима генерал-штаба руског, а после војне преместе га у Солун где је такође волео да се дружи с европским конзулима и трговцима. Он је био у реду образованих Турака, који су одобравали све реформе султанове, и познавали слабе стране турског живота. Кад су Срби чули да он долази за београдског пашу, радовали су се што ће ненастног и лукавог Хусејина да замене човек с којим су се мало лакше могли водити преговори о последњим неизвршеним чланцима хатишерија. При свем том Милош по своме обичају пошиље новоме наши замашан поклон. Ови новци нису бачени у зајед. Рачуни о ћумручким дохотцима и о количини прихода са војених имања били су састављени у попољном за Србе смислу и одма послати у Цариград. Димитрије Давидовић, Стојан Симић и Лазар Тодоровић који су пређе водили преговоре с портом о хатишерију 1830 године, напово се врате у Цариград да сврше и ову ствар о ћумручима и о општој суми данка. Они су имали дозвоље да могу на сто или на двеста хиљада повисити предлагану ошту суму данка у 3.000.000 гроша а осим тога предложити исплату ове суме у аустријским дукатима по курсу. Преговори српских посланика свршили су се боље, него што се Милош надао. У Цариграду рачунали су Србију за веома спромашну земљу. Што је у Цариграду било овакво мисење о Србији то се има приписати једино пашама који управљаше у Београду. Да не би најукили на се зависи чланова Дивана и да би од њих сакрили своје приходе, београџке паше свагда су престављали Србију као земљу која је веома спромашна у својој производној снази. О ћумручким дохотцима, које су већином управитељи ћумруче и паша делали међу собом вазда су престављали, да ти доходци једва покривају трошкове управе ћумруче. Богате спахије, кад су заштитни о приходима њихових добара, једно да би сакрили своја богаства, а друго бојећи се да не би њихови доходни били подељени међу неколицином чиновника, такође су давали сведођбе које су куд и камо биле далеко од истине. Све је то учинило те је порта у велико попустила у преговорима са српским посланицима, који ондје са своје стране инсуз заборавили источну навику ценкања. Они су са ужасом саслушали предлог портиних чиновника да плаћају годишњи данак у 3.000.000 гроша. И казујући спромаштво своје земље напоменуше, како им треба да плаћају још и своје чиновнике, унутрашњу полицију, кнеза и за одржавање разних завода. Порта пусти по милијуна. Симић и Тодоровић

већ су били готови да пристану на осталу суму, али Давидовић гла-
дао је да још што откапне рачунајући на подржавање руског посланика
с којим је био у спонсају, и откапне још 200.000 гроша. Но надајући
се на поправку своје финансијске системе, Порта се није сагласила
да јој Срби данак плаћају у аустријским дукатима. Посланици се
нису томе противили, јер и код таког плаћања данка Србија је до-
била 10%.⁽⁴²⁾

После неколико поклона учињених међу турском господом у др-
жавној канцеларији, српски посланици добију нови хатишериф и друга
акта, која још једанпут потврђују све што је у хатишерифу од
1830. године и на крају Новембра врате се у Србију. Ово је опет
био повод народном празновању и весељу у свима а нарочито у ново
присаједињеним окрузима. Премда је хатишериф био написан на име
Милошево опет је био прочитан пред београдским Турцима, а после
заведен у књиге београдске мештњеме. Сви становници Београда Турци,
Срби и мложина из унутрашњости били су на овом читању. Хати-
шириф је гласно овако: „По овоме да се пустуна. Желећи да наградим
народ подани моме царству за осведочену верност према мојој високој
Порти и по знацима муга милосрђа и царске милости к њему, издао
сам ја 1246 године ферман који је украшен мојим својеручним пот-
писом и којим сам им дао разна права, као: савршено независну
унутрашњу управу, присаједињење предела који су од Србије отргнути
били; плаћање данка у једној општој суми; управу с турским има-
њем, а Турци осим гарнизона да морају у року од једне године дана
изићи из Србије. Савршено испуниче ових тачака одложено је до-
гле, докле би се известили о стварима које је требало најпре
сазнати, као нужне за осигурање ошите користи како српских тако
и турских поданика. Но како су сад све сумње и препреке по овоме
делу уклоњене; и сва објаснена и предложи основно проучени, то је
моја „височајша“ воља, да се поменути предмет, о коме су већ моји
чиновници почели нужне преговоре с руским посланством, једном већ
сврши, то сам решио следеће: отргнути предели о којима је већ била
реч, морају као и остали предели бити подчињени теби књаже! и то
у опом обзиру како су их комесари по личном прегледу опредељиви
и на топографичној карти означили. Ови предели јесу: Крајина узи-
мајући у њу и Кључ, Црну реку, Гургесац, Бању и Свръник, Алекс-
андровица с Ражњем в Параћином, Крушевац или Алаџе-Исар, један део
Новога Пазара познат под именом Бревеника, и предео Дрински са-
стављен из Јадра и Рађевине. По овоме да би предели ови ступили
под управу српску послати су особити фермани везирима Хусејин-

иши Видинском и Веци-иши београдском, у којима заповедамо да
се изберу комесари како од стране Хусејин-ише, тако и од твоје
књаже, и да се ради довршетка те ствари комесари изашћу на место
означених округа. Суседним опет властима наређено је да буду ко-
месарима на руци. А да би се предели о којима је реч јасно опре-
делили; зато ће се дати комесару који ће овај посао радити један
снимак са топографичне карте, који је већ у тој цели послат Ху-
сејин-иши. Више поменути мој прошasti ферман утврдио је једну го-
дину рока да Турци који живе по варошима око тврђиња, осим Бео-
града, могу без штете продавати своја имања. Но почем је признато
да је овај рок кратак то Турци имају право, од дана издања и оби-
родовања овог фермана остати у пределима Србије још пет година
дана. За овај рок од пет година дана они ће зависити од месних
везира и стајаће под управом турских власти. Овим Турцима којима
је одређен петогодишњи рок као и оним гарнизонима што ће се по-
стојаји бавити по градовима, Срби су обvezани набављати храну али
свакад и само за готове паре и без сваког приспљавања. Власти тур-
ске неће се ни под каквим изговором мешати у српске ствари, и
живиће заједно у најбољој слози. Турцима који би хтели да се иселе
пре рока од пет година, да се буде на руци у томе, да могу с вај-
дом продајати своја имања, и преселити своје породице. Но кад се
најрнији поменути рок Турци који живе у варошима морају изаћи из
Србије, а они који су настанили у предграђу морају се сви осим
Београда преселити у градове или се такође одселити, тако да у
будуће ни један Турчин не може постојаји у Србији живети. Но
Срби ће морати исплатити сходну цену земаља и имања Турцима пре
него они изиђу. Турци који наставају у предграђу Београда не мо-
рају бити у градском гарнизону и могу као и Срби живети и трго-
вати јер су оба ова народа равни поданици муга царства. Да би се
живот ових Турака што боље осигурао, то ће они који живе у пред-
грађима београдским у административном односујима бити потчињени
мојему везиру Мехмед-веци-иши. Зарад најретка и оштег спокој-
ства а особито да би се предупредио сваки могући перед то ће и
Срби, као и досад што су такође живети у предграђима Београда.
Ти, књаже и остale српске старешине имајете слободан улазак у та
места и на одлазку из њих да вам не сме нико ни с једне ни с друге
стране сметати. И Турци и Срби пошто плаћат ћумручу таксу
30 од сто, одређену у корист српске администрације имају право
слободног трговања у Београду. Осим војске што спада у гарнизон
који је под заповедништвом поменутог иши и српских чиновника и

полицајних служитеља, нико други да не може носити оружје у предграђу Београда. Изван ових предграђа Турцима није дозвољено да граде куће или подижу друга ваква здања. Осим тога они се морају покоравати свима полицајним наредбама које би ти књаже у договору са градским управитељем прописао. Ни ти књаже ни народ српски не смете ни под каквим изговором нарушавати поданичке дужности према Порти. Поменути командант и ти салегова ћете се један с другим о свему што се тиче одржана поретка и чистоће у предграђу. Донуштење страним поданицима да могу живети и трговати у Београду и његовим предграђима такође тачка о којој си се ти дужан договорити и посаветовати са мојим командантом, како би ти страни имали заштиту и помоћ, које им је одавно обећато трактатима који су утврђени између моје високе Порте и разних других држава. Који би од своје воље хтели да продају своја имања било то Србима или Турцима, да им у томе нико не чини сметање; Странци не могу ни у Београду нити у другим пределима Србије амати своје сопствености. Неће се чинити никакве сметње, да Срби и Турци по својој вољи могу један другом продавати своја имања.*)

Како ће по гласу више пута ономенутог фертана унутрашњом управом ове земље управљати њихове старешине, то ће се и административни трошкови доиста увећати, зато и према ономе данку што су Срби до сад давали мојој царској хазни, будући данак, што ће се у напредак давати — би ће у суми од два милијона и триста хиљада гроша. У овој суми и тридесетна такса која се теби предаје. И приходи од тимара, земета и мукада**) који предлазе и преко српских руку, и арач са свима осталим данцима који су се до сад под различним именима купили у готовом повиду, или у производима. Данак ће се плаћати сваке године у два рока почнући од дана св. Димитрија тек год. и на крају сваки шест месеци.

Срби ће руковати свима приходима своје отачине, и сами ће уживати плодове свога труда. Осим царских градова, који у Србији од старије постоје, сва нова утврђења као Куприја, Паланка и друге доцније грађевине хорaju се са свим срушити. Ови чланци имају се сматрати као допуна фермана кога смо у почетку споменули, и како су све мере што се сада имају преудзимати у оним ферману показане, то су се министри моје високе Порте договорили с руским посланством, да се све ово што скорије изврши. И како је меја воља да се

*) Турцима је то било забрањено.

**) Под овим именом разумевају се разне десктине које су од земља узврате

поброжани чланци тако и пенуне, то сам утврдио хатишерија мојим високим потписом и послao сам наши београдском о томе и ферман. Он ће се с тобом договорити о извршењу означених чланака; Видинском паши послат је други ферман са тачним означењем граница оних округа што се уступају Србији и с показањем других тачака овога хатишерија. Овај хатишерија, утврђен мојим потписом шиље ти се на знање. Пошто се известиш о овој највишој вољи мојој ти ћеш се постарати да у договору са поменутим пашама извршиш и оствариш означене чланке. И признавајући благодејања с којима сам народ српски обасао, ти ћеш све сице своје на то управити, да у свако доба онако радиш, како ће бити по вољи мојој високој Порти. И паштићеш се да у сваком случају стапеш на пут стешњавању мојих поданица што живе под твојом управом. Тако исто гледајеш да како за се тако и за ме задобијеш поверење и благосиљање народа. Надам се да ћеш вазда бити на услуги мојој високој Порти, и да ћеш се владати по дужности верно поданог, чувајући се да никад противно овоме не поступиш**).

Да не би вређао частолубље Турака који су били ван себе због успеха у преговору српских посланика, Милош није хтео да дође у Београд да саслуша читање хатишерија. Тако после неколико дана дође као да се види с пашом и да прими под своју управу Ћумрук. Кад је улазио у град, беше дочекан с пунџавом топова које је јако зачудило Турке, јер они пезлају да су никад мусломанске пушке оглашавале долазак човека из раје. Другога дана паша са целом својом пратњом, свечано преда Милошу здање Ћумрука, и српски чиновници које је књаз одредио, тог истог дана почну вршити своје дужности.

У Фебруару 1834. године сазове се велика народна скупштина у Крагујевцу. Милош је поздравио народ значајном беседом. Он објави да су се последњим хатишеријом определили сви одношави Србије према Порти, и да ће од сад књаз поклонити пајвељу бригу унутрашњој управи, коју треба у велико реформисати. „Нама још мало којешта остаје да учинимо. Ми немамо низакона, ни финансијске ни административне и сличне системе. До сад нам је здрави разум био руковођа. Овако је још могло поднети, у оном нашем прећашњем незгодном положају, кад смо са сумњом гледали на нашу будућност. Но данас кад смо уреди уред осталих држава, треба да докажемо просвећеном свету, да ми нисмо чета дивљих разбојника који су неспособни да се сами управљају, као што то најрадије говоре иепријатељи наши. Дела дакле да докажемо, да смо ми јуначки народ достојан слободе

коју је сам извојевао, и коју ћемо умети сачувати ценом крви наше и одржати добрым установама. Ма колико да су били велики издатци које смо чинили у преговарању с Портом, опет зато ипак никоме ни гроша дужни. Штедњом данас имамо у нашим касама неколико милијуна гроша, које сам сачувао за сваки случај, који би се могао десити. Па данас фала Богу и овако сртном положају, кад ипак немамо нужде да ове наше приходе на таке ствари трошимо, онда ће од сада све добишене новце употребљавати једино на усавршавање наравствених услова нашег живота. Чиновници који су ми тако искрено помагали до сад су добијали одвећ малу плату за њихове услуге. Њихова досадања плата била је тако мала да су њоме једва подмиривали потребе најскромнијег живота а како ли да одржавају своје достојанство. Мени се чини да ништа није праведније, него да се што већа брига поклони поправци њиховог стања, и да им се признају учинене заслуге. Немој те се ви бојати да ће се због тога повишишвати данак, напротив он ће што се може бити умеренији, и разрезиваће се према имању свакога. Идуће скупштине, надам се да ћу моћи да изнесем све планове и предлоге који се сада по мојој заповести израђују Слахије неће више доћи да узнемирају и руше спокојство и мировање у нашем народу. Неће се они више сладити зарадом снаге ваше. Кулучења слахахима и слахијског права на свакога је нестало у Србији, и никда се више ни под каквом формом повратити неће.¹⁴⁹⁾

Кметови и представници народни примили су ове последње речи с неописаним одушевљењем, јер су се јако бојали од давно развесеног гласа: да су неки великаши тражили од Милоша да све спљикуке турске преда у њихове руке.

Ови разнесени гласови били су истинити. И ова одлука Милошева којом се никако није саглашавао на захтевање частолубивих само-живица створила му је много непријатеља у најближој околини његовој.

МНВ. ЗР.

3848

1883
1824
69

Позив на другу књигу „Србија и Русија“, која обухвата време од 1833 па до 1839 године. У њој се излаже поглавота радња књаза Милоша и борба великаша, да преотму власт од књаза и народа.

Друга ће свеска бити готова до 20 Марта. С тога молимо ону г. г. уписнике, који пису позде за другу свезку послали, да их до одређеног времена пошљу.

Цена је другој свески као и првој — 6 гроша чар, или 1 фор. у банк. Ова је цена само за уписнике.

Имена уписника биће наштампана у четвртој последњој свезци.

Преводиоци

П. Срећковић, Ж. Жујовић,
А. Васиљевић, А. Марјановић.